

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

LIETUVOS POLITINIŲ KALINIŲ IR TREMTINIŲ SĄJUNGA
ISTORIJS SEKCIJA

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

12

Kaunas, 1994

947.45.083

UDK 947.45/084/

La-148

Redakcinė kolegija

Balys GAJAUSKAS,
Česlovas KIŠONAS,
Antanas LUKŠA

Vyr. redaktorė

Dalia KUODYTĖ

1

Kristėdos m. CB
E. i. toji notar-
L. v. o skyrius

Redakcija

Ona BALČYTIENĖ, Inga BOGOMOLOVAITĖ,
Rasa ČERNEVIČIŪTĖ, Nijolė GAŠKAITĖ,
Vilija JAKUČIŪNAITĖ, Kęstutis KASPARAS,
Jolanta KASPARIENĖ, Algis KAŠĖTA,
Valdemaras MACIUKEVIČIUS, Birutė OKSAITĖ,
Dalius STANCIKAS, Juozas STARKAUSKAS,
Bonifacas ULEVIČIUS, Regimantas ŽILYS

1 - C 16951-4*

Žurnalo leidimą remia
Pasaulio Lietuvių
Bendruomenė

Nuoširdžiai dėkojame

p. J. Jurkūnui

ir Lietuvių Tautiniam namams,

J. Daumanto Šaulių kuopai

šio numerio rėmėjams

Viršelyje: Žuvęs Tauro apygardos partizanas Jurgis Račyla-
Šarvas, žuvęs 1948m.

Reprodukcijos Regimanto Žilio

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS 12

Eina šešis kartus per metus

SL 176. 1994 11 01. 18 sp.l. Tir. 5000 egz. Užsakymas Nr. 91
Laidėjas - Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga.
Laisvės alėja 39. 3000 Kaunas.

Spausdino Adomo Jakšto spaustuvė, Girelės g. 22, 4230 Kaišiadorys

Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas

(dokumentų rinkinys)

Dalia Kuodytė

1946m. rudenį Tauragės, Raseinių apskrityse, Jurbarko, iš dalies Kauno, Kėdainių, Šiaulių apskrityse buvo įkurta Jungtinė Kęstučio apygarda (toliau- JKA, nuo 1948m. vasaros- Kęstučio apygarda). Kaip matysime iš dokumentų, tai junginys, savo organizaciją maksimaliai atitinkęs ginkluoto partizaninio karo sąlygas. JKA įsikūrė vėlokai, lyginant su Pietų Lietuvos. Aukštaitijos junginiais. Tuomet ten jau vyko tolesni struktūriniai procesai-sričių kūrimas. Žemaitijos rezistencija, lyginant su kita Lietuvos dalimi, turėjo savų bruožų. Pirmiausia, nemažą reikšmę turėjo čia palyginti ilgai išsilaikęs frontas (beveik iki 1944m. pabaigos). Vokiečių okupacijos metais Raseiniuose, Tauragėje, Kelmėje, Jurbarko veikusias organizacijas gerokai sustiprino iš Vilniaus ir Kauno štabų pasitraukę nariai. Pokario metais besikuriančioms Pietų Žemaitijos pasipriešinimo struktūroms bene didžiausią įtaką darė Lietuvos Frontas (toliau- LF) ir Lietuvos Laisvės Armija (toliau- LLA). Jų veiklos pobūdis skyrėsi. LF labiau būdingi įvairūs komitetai, dažnai prie parapijų, o LLA turėjo ginkluotus būrius ir vadinamąjį organizacinį sektorių- rezervą, t.p. realius ginkluotus kovos planus. Taigi LLA struktūros aiškiai labiau tiko partizaniniam karui. Ideologiniai- partiniai ginčai, taip būdingi vokiečių okupacijos laikų veikusioms organizacijoms, čia vyko gana ilgai- dar iškilio apygardos steigimo posėdžiuose 1946m. Vis dėlto pavojaus ir kovos kontekste jie prarado aštrumą. Pastebima, kad tame pačiame valsčiuje veikiančios LF ir LLA organizacijos, jų štabai bendravo tarpusavyje, keitėsi informacija ir pagaliau natūraliai įsilejo vieną į kitą patriotinio- gynybinio imperatyvo pagrindą, t.y. tapo "Laisvės gynėjų partija".

Jau 1944m. liepos 14d. Raseiniuose, B.Urbutio bute įvyko LF ir LLA vadovų pasitarimas¹. Dalyvavo V.Stonys, Ignatavičius, B.Urbutis, J.Kriščiūnas, Ambrozaitis, Adomaitis. Buvo svarstoma bendros veiklos galimybės. Deja, susitarti nepavyko, derybos ir pokaibiškai truko dar apie mėnesį.

1944m. rugpjūčio mėn. pavyko suderinti pozicijas, ir buvo sudarytas štabas, į kurį įėjo V.Stonys, B.Urbutis, J.Gužaitis². Tačiau įkurtas štabas buvo greičiau simbolinis, jo nariai neparengė jokių dokumentų, veikė savarankiškai (pavyzdžiui, Br.Urbutis-Margis sudarė būrį, kuris įėjo į Vėgėlės rinktinę, priklausančią Šiaulių LLA Saturno apygardai).

LF įtaka buvo didesnė Jurbarko valsčiuje. 1944m. P.Paulaitis ir Vl.Gudavičius įkūrė "Lietuvos Laisvės Gynėjų" rinktinę, kurią sudarė 1941-1944m. Jurbarko veikusio LF padalinio nariai³. Būtent šio junginio (vėliau pavadinto Trijų Lelijų rinktinė) vadovybė kėlė ideologinius-partinius klausimus, kuriant JKA.

Visose kitose minėtose apskrityse neabejotiną įtaką turėjo LLA. 1944m. liepos 24d. LLA Raseinių apskr. vadas J.Čeponis pasirašė įsakymą Nr.2. "LLA kuopų ir būrių vadams"⁴. Jame rašoma: "1. LLA nariams pasitraukti iš Lietuvos teritorijos ir nutraukti ryšį su savo daliniais griežtai draudžiamas be ryšio bus laikomas dezertyravimu ir priesaikos sulaužymu. /.../ 3. Tuoju pat suorganizuoti LLA Vanagų būrius, kiek galima didesnius, kurie veikia kuopų vadų numatomuose rajonuose, juose įsitvirtindami, palaikydami ryšį su apylinkės štabu. /.../ 9. Susidarius sunkumams ryšį palaikyti ar jam visai nutrūkusi su apylinkės štabu, kuopų vadams veikti savo iniciatyva, palaikant ryšį su kaimyninėmis kuopomis ir stengtis atstatyti ryšį su apylinkės štabu /.../" Šis įsakymas analogiškas LLA vyr. vadovybės liepos mėn. išleistam dokumentui. Pagrindinė jo mintis - nesitraukti iš Lietuvos, organizuoti pasipriešinimą. Šiuo pagrindu ir kūrėsi pirmosios LLA apygardos, vėliau pakeitusios pavadinimus, tačiau išlaikiusios pagrindines nuostatas. Iš šio įsakymo matome griežtą Žemaitijos partizanų vadų poziciją legalizacijos atžvilgiu. Tauro, Dainavos, Aukštaitijos partizanai galėjo pasirinkti, bet Žemaitijoje tai buvo laikoma priesaikos sulaužymu ir dezertyravimu. Tokia nuostata išliko iki galo. Tai buvo dėsninga - visi Kęstučio apygardos vadai - J.Kasperavičius, P.Bartkus, J.Žemaitis, J.Čeponis ir kt. - buvo LLA nariai, štabų darbuotojai, nekeitę principinių nuostatų.

Pastarųjų iniciatyva buvo kuriamos rinktinės, vėliau tapusios Kęstučio apygarda. 1944-1945m. Šiluvos valsčiuje kūrėsi Žebenkšties rinktinė, keletą kartų keitusi pavadinimą, kuri sujungė visus Raseinių būrius⁵. (Beje, organizuoti karinius vienetus J.Žemaitis, vienas iš rinktinės vadovų, buvo gavęs nurodymą iš gen. St.Zaskevičiaus, vokiečių okupacijos metais veikusių "Laisvės Šaulių" vado). Be J.Žemaičio-Dainiaus, rinktinėi vadovavo J.Čeponis-Budrys ir P.Bartkus. Prie štabo veikė 60 ginkluotų vyrų būrys.

1944m. Kelmės valsčiuje buvo įkurtas Vėgelės štabas, įėjęs į Šiaulių LLA Saturno apygardą, vadovaujamą A.Eidinto-Žybarto⁶. Rinktinės štabui vadovavo Pr.Podolskis (Vilniaus LAF štabo narys) ir A.Zaskevičius (LLA Vilniaus št. narys, atvykęs į Kelmės valsč. po LLA narių areštų Vilniuje 1945m. pradžioje). Štabas turėjo du radijo imtuvus, dvi rašomasias mašines, rotatorių, leido laikraštėlį "Laisvės didvyriams" (2nr.).

Jonas Žemaitis-Vytautas

Jonas Čeponis-Tauragis

1945m. A.Zaskevičiaus-Vasario laiške Žybartui- minimos pagrindinės organizacinės problemos: nuolatinio ryšio tarp centro (turimas mintyje LLA štabas) ir junginių nebuvimas⁷. Laiške sakoma, kad 1944 12 23 susitikęs su K.Veverskiu-Senlu, aptarę ryšio galimybes, punktus. Nuo to laiko ryšio nebeturįs. Iš čia matome, kad K.Veverskiui žuvus prarasti pagrindiniai ryšiai ir prireikė bent pusmečio jiems atstatyti ar iš naujo sukurti.

Tačiau tai dar neraiškia, kad LLA, kaip karinė organizacija neturėjo įtakos vėlesnei rezistencijos raidai.

Be abejo. Pietų Žemaitijoje kaip ir visoje Lietuvoje, iš pradžių neišvengta ir stichiskumo. Į miškus ėjo ir iš baimės, avantiūrizmo, tikėdamiesi, kad po savaitės, kitos grįš su pergale. Tačiau jau po pirmųjų mūšių, "šukavimų", tokie dažniausiai grįždavo į namus. MGB duomenimis, vien Raseinių apskrityje 1944m. pabaigoje veikė 19 būrių- 2 tūkst. žmonių. Aktyviausiai reikėsi Betygalos, Girkalnio, Kražių valsčių partizanai⁸ (ten, kur veikė geriau organizuoti štabai). Pavyzdžiui, 1944m. gruodžio 4-5d. buvo užpultas Girkalnio miestelis. Puolimą organizavo "Birbiliškės štabas", vadovaujamas Antano Stašaičio. Operacijos metu sunaikintas vals-

člaus VK, sudeginti žemės komisi jos dokumentai, iš milicijos palmtos 2 dėžės šovinių, kulkosvaidis, 15 šovinių⁹. Be to, pats šio štabo buvimas stabdė mobilizaciją į sovietų armiją. Iki štabo sunaikinimo 1945m. sausio mėn. į karinį komisariatą atvyko 9, po sunaikinimo 336 asmenys. Į minėtą 2 tūkst. skaičių, matyt, buvo įtraukti ir neginkluoti asmenys, nužudyti "šukavimo" operacijoje. Šis MGB metodas 1944-1945m. buvo ypač populiarus. Prieš partizanus buvo mestos reguliariosios armijos pajėgos. 1944m. gruodžio pabaigoje "šukavimo" operacijoje dalyvavo: 338 pasienio pulkas, 45 mm patrankų baterija, 3/3 I, 2/94 pasienio pulkai. Bendras skaičius- 1370 žmonių, 12 kulkosvaidžių¹⁰. Operacijoje dalyvavo 2 sustiprinti naikintojų batalionai. "Šukavimas" vyko 6-8 km plote, kurio ilgis- 40-45 km nuo Vozbutų kelio Paliepių link.

Tokių operacijų metu vyko didžiausios kovos. Pavyzdžiui, Paliepių kautynės. Paliepių miške partizanai, vadovaujami P. Pabarčiaus, buvo įsirengę bunkerius, kuriuose galėjo tilpti arkliai, vežimai. Čia buvo sutelktos didelės partizanų pajėgos. 1945m. pradžioje įvykusiose kautynėse dalyvavo keletas šimtų partizanų. Dauguma iš jų žuvo, bunkeriai ir stovykla buvo sunaikinta.

Ypač svarbios ir reikšmingos buvo kautynės Virtukų miške¹¹. Jas galima laikyti tarsi riba, po kurios buvo keičiama kovos taktika, kurlamos naujos struktūros. Mūšis įvyko

Petras Bartkus-Žadgaila

*Algimantas Zaskevičius-Šalna,
Tautvaiša*

1945m. liepos 19d. ir truko nuo 10 iki 13 valandos. Dalyvavo 4 partizanų būriai, iš viso 54 partizanai- 49 vyrų ir 5 moterys. Vadovavo J.Žemaitis, J.Čeponis, A.Zaskevičius. Partizanai buvo ginkluoti 6 rankiniais kulko-svaidžiais, 24 automatais, 4 automatiniiais šautuvais, 10-čia paprastų šautuvų, pistoletais ir granatomis. Jėgos buvo nelygios, todėl partizanams teko trauktis. Mūšyje žuvo 15 partizanų: 12 vyrų ir 3 moterys.

Šis mūšis tebuvo tik viena 1945m. vasaros operacijos dalis. Operacijos pasekmės partizanams buvo labai skaudžios: rudenį sunaikintas ir išblaškytas Vėgėlės štabas, likviduoti Šiaulių (A.Eidimtas, J.Kubilius ir kt.) ir Raseinių (suimtas OS vadas J.Babilius kalėjime žuvo) LLA štabai, iš dalies sunaikinti J.Strainio, Venslausko, K.Noreikos, Lušio, Šneiderio būriai (iš jų liko nedidelės grupės). Iš 1945m. pirmoje pusėje buvusių didelių (kelių šimtų žmonių) būrių rudenį ir vėliau- liko tik nedidelės grupės po 8-10 žmonių¹². Tada pastebimai keltėsi ir būrių aktyvumas. 1945m. pirmoje pusėje aktyviau reiškėsi Betygalos, Nemakščių ir Kražių valsč. būriai, o III ketvirtyje- Šiluvos, Girkalnio ir Jurbarko valsčių partizanai¹³.

Taigi po Virtukų mūšio LLA Vėgėlės rinktinės štabas nustojo veikti- J.Čeponio įsakymu jos likučiai buvo prijungti prie Žebenkšties rinktinės¹⁴.

Anksčiau buvę silpnoki ryšiai su centrals po šių MGB operacijų visai nutrūko. Todėl buvo galvojama, kaip įkurti naujus štabus, kurie bent iš pradžių vadovautų apskrities partizanų būriams. 1945m. birželio mėn. bandyta kurti Vyties apygardą¹⁵. Tačiau pastangos buvo veltui dėl objektyvių (MGB siautėjimas) ir subjektyvių priežasčių (nepavyko susitarti su Lydžio rinkt. vadovais). Vis dėlto 1946m. balandžio mėnesį buvo įkurta Žalbo apygarda¹⁶. Jos vadu nuo 1945m. spalio mėn. iki 1946m. spalio mėn. buvo J.Žemaitis. Nors apygarda buvo įkurta, tačiau laukė dar daug darbo-reikėjo sutelkti išsiblaškiusius būrius, susitarti su ambicingais vadais, suvienodinti struktūras. Taigi 1946m. balandžio- rugsėjo mėnesiais, vyko paruošiamieji darbai. Jiems vadovavo Žebenkšties rinktinės štabo nariai- J.Čeponis, J.Žemaitis, A.Zaskevičius, P.Bartkus. Pastarasis dažniausiai vadovavo štabų organizaciniam skyriui, jam tekdavo keliauti iš vieno junginio į kitą, surasti ryšio punktus, derinti vadų pozicijas. O tai nebuvo paprasta- labai skirtingi junginiai turėjo įelti į apygardą.

Viena stipriausių rinktinių buvo Lydžio rinktinė. Jos struktūra ir veiklos nuostatai vėliau sudarė JKA pagrindą. Lydžio rinktinė, įsikūrusi 1945m., apėmė visą Tauragės apskritį ir Raseinių apskrities Nemakščių, Šimkaičių valsčius¹⁷. Tais pačiais metais rinktinėje suformuotos dvi kuopos- 9 būriai po 20-25 žmones. Kuopos per operatyviniį skyrių buvo pavaldžios rink-

tinės vadui. Štabe buvo 4 skyriai: organizacinis, operatyvinis, informacinis ir ūkio. Organizacijos srityje veikė du sektoriai: operatyvinis ir organizacinis¹⁸. Dar 1946m. spalio mėn. buvo perorganizuoti OS šešiuose valsčiuose, duodant jiems slapyvardžius: Eržvilkas-Fikusas, Batakiai-Bijūnas, Gaurė-Mėta, Tauragė-Rezeta, Nemakščiai-Alksnis, Šimkaičiai-Erškėtis. Iki 1947m. šiose pagrindinėse organizacijose veikė apie 200 žmonių.

Tokia OS struktūra buvo visose J.Kęstučio apygardos rinktinėse (žr. priedus Nr.12). Kuopos vadas buvo atsakingas už jų įkūrimą ir sėkmingą veiklą. 1949m. vasario mėn., įsikūrus Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžiui, kai buvo peržiūrėtos ir patobulintos visos veiklos sritys, OS buvo panaikinti ir jų vietoje įkurta trejetukų-slapukų sistema¹⁹.

J. Danilevičius-Vidmantas

Lydzio rinktinės štabui vadovavo J.Danilevičius-Vidmantas, organizaciniam skyriui- J.Žičkus-Viksva, informacijos skyriui- K.Ruibys, ūkio skyriui-J.Mocius-Paulius, ryšių skyriui J.Rimša-Justas²⁰. Turėdami stiprią struktūrą, Lydzio rinktinės vadai 1946m. pavasarį taip pat svarstė apygardos sukūrimo galimybes. Balandžio 13d. Pavidaujo miške įvyko susirinkimas, kuriame dalyvavo 4 rinktinės būriai (iš viso 40 žm.) ir 3 štabo nariai su 14 žm. apsauga: J.Danilevičius-Vidmantas, J.Žičkus-Viksva ir kpt. J.Kasperavičius-Šilas²¹. Tai vienas iš daugelio pasitarimų, kuriuose buvo svarstomi įvairūs susijungimo variantai.

Kita rinktinė, 1946m. pabaigoje įėjusi į JKA, buvo P.Lukšio rinktinė (kai kur vadinama Pietų Lietuvos rinktinė). Ši rinktinė buvo atkurta 1946m. kovo mėn. iš sunaikintos LLA Kovo rinktinės likučių. Jos veikimo erdvė: iš pietų- siekia Tauro apygardą, iš rytų- Didžiosios Kovos apygardą ir Vyties apygardą, šiaurėje susisiektų su Žaliaja rinktinė ir vakaruose- su Šernorinktinė²², t.y. beveik visa Kėdainių apskritis. Kalp jau minėta, anksčiau toje teritorijoje veikė LLA Kovo rinktinė, turėjusi ryšį su Kauno LLA štabu (plk. Matulionis, lttn. Tušnyla, gen. Listopadskis). Ryšys buvo pala-

Petras Paulaitis-Aidas

komas per D.Razgaitį²³. Rinktinėi vadovavo J.Jasinevičius-Margis.

1945m. pabaigoje, kaip ir Vėgėlės štabas. Kovo rinktinė buvo sunaikinta ir atkurta P.Lukšio rinktinės pavadinimu.

1946m. birželio- gruodžio mėn. vyko atkuriamasis darbas, steigiamos OS struktūros²⁴. Kol nebuvo prisijungta prie JKA, rinktinėje galiojo LLA Kovo rinktinės norminiai dokumentai, gauti iš LLA štabo²⁵.

Raseinių apskrityje, kaip, matyt, niekur kitur, kėlėsi rinktinės vadovybė ir pavadinimas. Žebenkštės rinktinė 1946m. rugpjūčio mėn. buvo pavadinta Šerno rinktinė ir 20 dienų jai vadovavo A.Zaskevičius. Rugšėjo mėn. rinktinėi ėmė vadovauti J.Že-

maitis (A.Zaskevičius išvyko į Vilnių dalyvauti BDPS Prezidiumo darbe), ir ji tapo Savanorio rinktinė²⁶. Tokia pavadinimų kaita paaiškinama konspiracijos sumetimais. Rinktinės štabas buvo Šiluvos valsčiuje, jį sudarė 4 skyriai (kaip ir Lydžio rinktinės). Štabe su apsauga buvo 20 partizanų. Iš viso rinktinėje buvo 4 kuopos- apie 50 partizanų. Įdomu tai, kad 1946m. rudenį MGB parengė 6 operatyvines grupes Savanorio rinktinėi likviduoti²⁷.

Kuriant JKA štabą, agitacijos ir propagandos skyriaus viršininku buvo paskirtas Petras Paulaitis-Aidas. Tai vienas įžymiausių Vakarų Lietuvos rezistencijos vadovų. Petras Paulaitis-Aidas įkūrė Lietuvos Laisvės Gynėjų rinktinę (dar vadinamą Batalionu Nr.8, Trijų Lelijų rinktinė), vadovavo Lietuvos Laisvės Gynėjų komitetui, buvo "Laisvės Varpo" redaktorius ir leidėjas. Suimtas 1947m. balandžio mėn. Kas jį pažino, negalėjo nesižavėti nepaprasta jo asmenybe, ypatingu sugebėjimu bendrauti su jaunimu, uždegti kilniausiems siekiams. Lageryje jį vadindavo "Prezidentu", ir net priešas, išdavikas J.Markulis-Erelis apibūdino Aidą kaip krikščionių idealistą, fanatiką. 1946m. Jurbarko MGB vadas Sinycin'as išplatino viešą laišką "nacionalistui" P.Paulaičiui, kuriame kviečiama nutraukti kovą, legalizuotis. P.Paulaitis, būdamas mandagus žmogus, parašė atsakymą MGB-istui.²⁸

"Paulaičio Petro

Raseinių apskr. NKVD Viršininkui
Pulkininkui Siniciniui

Laiškas atsakymas

Jau nekuris laikas kai girdžiu apie tamstos man parašytą ir visuomenėje išplatintą atvirą laišką. Negaudamas jo teksto, negalėjau jo tinkamai įvertinti, taigi ir jį atsakyti, kaip Tamsta to iš manęs nori. Apie laiško pasirodymą visuomenėje nugirdau kas tai apie š.m. liepos m. vidurį, ir kadangi Tamsta rašinėji laiškus be datos, tai skaitau, sugriebęs jo tekstą, atsakymą dar nepavėluotą. Žinoma, aš jį ir neskubu atsakyti, nes nemačiau tokios naudos ir reikalo, tik taip sau, iš mandagumo ir, kad Tamsta to nori. Gi apie Tamstos laiško vertę, tai jau pačioje pradžioje pasisakau, kad jis yra NKVD šlykščios ir žiaurios, tiesiog laukiniškos politikos priemonė:

*Petras Paulaitis-Aidas
(KGB nuotrauka)*

tendencingai ir melagingai, iškraipant faktus, prieš jus-atėjęnus ir ramaus krašto okupantus- kolonizatorius, komunizmui nesimpatingą asmenį varyti propogandą ir jį visaip apšmeižti, diskredituoti visuomenės akyse, kaip tos pačios visuomenės kenkėją. Vietos ir laiko stoka man neleidžia visus Tamstos tendencingus ir suktus prieš mane nukreiptus kaltinimus atremti, to Tamsta be abejoj iš manęs ir nenori- ne tas tamstai ir rūpi, bet visgi Tamstai nesugriaunamai galiu įrodyti, kad slapstymasis prie vokiečių nebuvo kokla tai fikcija ir vokiečiai bent su manim tokio žaislo, sudaryt "patrijoto reputaciją" niekuomet neslėmė, nes kada aš nuo jų kentėjau ir "baržoje" slapščiausi, tuokart dar vokiečiai Rusijoje triumfavo ir nebūtų nė vieno vokiečio įtikinta, kad jie kada nors turės griūti: jiems tuokart mano "patrijoto reputacijos" susidarymas nebuvo reikalingas. Arba, kalbant apie tas mano "pagrindines jėgas" yra akiplėšiškas žydiškos NKVD šmeižtas: nei vienas iš Tamstos suminėtu asmenų nebuvo vokiečiams pasidavęs, kaip dabar pasidavusi didelė dauguma milicininkų ir kitų tarybinių lietuviškų tarnautojų. Jie tuokart, nors ir nekurie tarnavo vokiečių savisaugos daliniuose, bet visgi mūsų tautos aspiracijas ir siekimus (laisvę,

nusikratymą vokiškų okupantų) suprato, ko negalima net šimtosios dalies pasakyti apie tarybinius tarnautojus. Aš asmeniškai nė vienam žydui ar komunistui prie vokiečių nesu pakenkęs nė per plauką. Man galėtų šimtai milicininkų ir kitų tarybinių tarnautojų bei komjaunuolių padėkoti, kad jie prie vokiečių per mane išliko, nors mano įtakos tiesioginiai ir neįjutė. Aš juos skaičiau savais žmonėmis ir jų sunaikinimui ar ištrėmimui buvau atkaklus slaptas priešinys, o tuo tarpu tie mano apgintieji. Jūsų NKVD sukvalifinti, mielai mane šlandien matytų, kad ir šaukšte prigirdytą. Taip pat nesugriaujamai galiu įrodyti, nors Tamsta tvirtini ir kitaip, kad vokiškųjų rudųjų blakčių vis tik mano dėka trūnyja mūsų sumanymuose. Antra vertus, kada vokiečiai triumfavo, visi galvojome, kad rusai bus sumušti: mums prieš juos neverta kariauti. Taigi, mes petys į petį su tais pačiais bolševikuojančiais lietuviais stengėmės silpninti hitlerininkų gretas, bet, kadangi likimas vokiečiams nulažė ragus, jų vietoje atsirado, sugrižo jau pažįstami nauji okupantai, palikę liūdnus mūsų tautai pėdsakus ir mums jie neleido ramiai dirbti savo darbą, mes buvome priversti mestis, kad ir su jūsų tariamais vokiečiuojančiais lietuviais: "išdaviškais", į kovą prieš naują smurtą. Mes prieš Raudonąją Armiją, kovojusią prieš vokiškuosius okupantus, nekariavome, jiems nekliudėme, priešingai, mes rusus, kaip tokius, gerbiame, bet negalime ramiai žiūrėti ir laukti kada mūsų išgamos, parsidavę budeliškai žydiškai NKVD-tai antrai armijai, kurios tikslas naikinti kas dora, šventa, kultūringa ir kas savaimė skatina į pažangą, baigtų sunaikinti paskutinį dorą Lietuvį. Tiesa, gal kiek aršesnę mūsų kovą su NKVD kaip su gestapu. Bet, mielas pulkininke, Tamsta būk nors tiek teisus pripažinti, kad gestapo vis tik šiek tiek yra žmoniškesnis, kaip NKVD: vokiečiai kitus išnaudojo, bet nors sau buvo geri (rusai, įžengę į Vokietiją, negalėjo suprasti, dėl ko vokiečiai turėjo kariauti, juk pas kiekvieną vokiečių viskas taip puiku, turtinga ir tvarkinga), bet rusai pernelyg išnaudoja visus, o tuo tarpu visoje Rusijoje skurdas. NKVD ir savo žmonėms per 27-28 metus nesukūrė jokios laimės.

Pagaliau Tamsta, pulkininke, be reikalo dediesi nesuprantas dėl ko mes tęsiame ir toliau neva tai pragaištingą darbą. Tos klaidos ne Tamstos ir mes ne Rusijoje tai darome. Išeis iš Lietuvos okupantai- bus tvarka, kraujas savaimė nustos tekėti. Be reikalo rūpiniesi ir mano gyvybe. Aš dovanų iš Tamstos neprašau. Dėl Tėvynės ir jos laisvės, dėl tiesos aš nesu iš tų, kurie bijotų mirti. Dėkoju už Tamstos gerą širdį. Aš tą paslaugą, jeigu likimas atiduotų Tamstą į mano rankas, ir Tamstai padaryčiau dovanuočiau gyvybę, jeigu Tamsta savanoriškai pasiduotumėi. Tiek pat galiu pasakyti, kad nesibaismintumėte ir dėl to, kad gali mane nužudyti patys mano bendrininkai: Tamsta to malonumo turbūt nesulauksi. Tuo tarpu aš esu tikras, kad bus viskas visai atvirkščiai: daugelis iš jūsų, jūsų

pačių bendrininkų rankomis, tinkamu momentu, bus tinkamai sudoroti, nes ne visus milicininkus ir tarybinius tarnautojus mes laikome visiškai aklaais ir sugedusiais. Žinoma, man rašant šias eilutes prisimena vilko ir ėriuko istorija. Tamsta tuo tarpu esi vilkas, o aš ėriukas. Kaip aš nesiaiškinčiau, vis vien aš tamstos akyse būsiu kaltas, bet, visgi vieną dieną bus kitaip. Apgaulė, plėšikavimas ir melagystė, žodžiu, ta pasaulio nesąmonė, kruvinas žydų viešpatavimas- komunizmas žlugs. Man rodos, kai netrukus kortos atsivers, Niurnbergo procesas, gal ir kur kitur, prasidės naujiems, nepalyginamai baisesniems, žmogžudžiams ir plėšikams- raudoniesiems Europos ir mūsų krašto budeliams. Vokiečiai Lietuvoje nė dešimtos dalies nenuvalino mūsų krašto (sužalojimai buvo padaryti tik vykstant frontui, jo ruožuose), kaip kad raudonieji "demokratai" nualino. Visa mūsų visuomenė ir visas pasaulis, kur tik jūs įžengėte, prislėgti kruvinom ašarom almanuoja ir laukia išmušant teisybės valandos. Atsakyk, Tamsta, jeigu toks teisus esi, keli Raseinių apskrityje prie vokiečių buvo išplėsti, jų savininkai sugrūsti į rūsius, kankinami, badu maršunami. O prie jūsų kiek ūkių stovi išplėstų, apleistų, tuščių? Mes apytikriai galime pasakyti kiek buvo prie vokiečių mūsų piliečių išvežtų į Vokietiją arba vietoje kalinamų ir kiek jų dabar į jūsų ubagyną išvežtų ir kiek jų kenčia NKVD rūsiuose. Prie jūsų kiekvieno namo rūsysis virto kalėjimu. Ir už ką tie žmonės kenčia? Dėl to, kad jie ne komunistai, dėl to, kad myli darbą, dėl to, kad dar šį tą turi, taigi, už tą žalą netrukus turėsit skaudžiai atsakyti. Galimas daktas, kad pulkininkui Sinicinu ir pavyks savo sukurtame raudonajame ubagyne kur nors užsimaskuoti, bet ne visiems kilius panaši laimė. Aš norėčiau Tamstos paklausti, kur pulkininkas padėsi savo apskrities milicininkus, ištikimus pirmininkus, uolius komjaunuolius bei tarnautojus ir kitus mūsų jums pasidavusius raudonuosius šunelius? Jau hitlerininkai savo laiku mūsų jiems pasidavusius šunelius spyrė į užpakalį ir juos paliko negailestingam likimui. Tamsta, kaip kilniaširdis žmogus, manau, kad to nepadarysi su jūsų batlaižiais.

Matote, gerb. pulkininke, kad man gerų norų netrūksta bendrai išspręsti bendrus taip rūpimus dalykus. Jeigu tikrai taip nuoširdžiai trokšti mūsų liaudžiai ir man gero, tai manau, kad susitarsime. Aš galėčiau Tamstai adresą atvykti į koki nors mūsų dalinį. Neliečiamybę garantuoju. Čia galėtume viską smulkiai išsiaiškinti.

Su pagarba:

Kaip Tamsta teigė Jurbarko, Šimkaičių, Eržvilko gaurės, Raudonės ir dar kitų valsčių, kuriuose NKVD špijonažas nepajėgė išsiaiškinti, "banditinių" grupių vadovas

Petras Paulaitis

1946.X.14."

*Šiluvos turgavietėje guli nežinomas partizanas, nušautas apie
Betvylą. 1947m. rugsėjo 30d.*

Šis laiškas buvo platinamas tarp partizanų ir gyventojų, jo mintys vertė susimąstyti ar tiesiog sutelkė stiprybės.

1946m. vasario mėn. Jurbarko valsčiuje ir Tauragės apskrityje buvo vykdomos didelės MGB operacijos⁴⁰. Tada sunaikinta Lietuvos Laisvės Gynėjų rinktinė (1946m. spalio mėn. atkurta, o 1947m. sausio mėn. pavadinta Trijų Lelijų rinktine), jaunimo LLA organizacija Skaudvilėje, 15 žmonių suimta Viduklėje, likviduota Jurbarko ryšininkų ir rėmėjų grupė, Montviliškio grupė. Iš viso nukentėjo 234 žmonės.

Talgi labai sunkiomis sąlygomis iš įvairių junginių likučių 1946m. rugpjūčio- spalio mėnesiais buvo įkurta Jungtinė Kėstučio apygarda (žr. priedą Nr.3). Jos vadu išrinktas aviacijos kapitonas Juozas Kasperavičius-Angis (žr. dokumentus). Skaitytojui pateikiamiuose dokumentuose, atsi-

*Aviacijos kpt. Juozas
Kasperavičius-Silas, Angis*

Skirmantas tartis dėl prijungimo prie BDPS³¹. Aiškaus ir galutinio atsakymo negavę, jie išvyko, tačiau Erelis jau žinojo, kuriame rajone buvo įsikūręs štabas.

Operacija buvo vykdoma balandžio mėnesį. Iki to laiko Erelis, matyt, dar tikėjosi įtraukti savo įtakos sferon JKA vadovybę. Tai padaryti nepavykus, 1947m. balandžio mėnesį, operacijos metu, buvo likviduotas Gedimino būrys (Savanorio rinkt.), sunaikinta Margio grupė. Kelmės OS, suduotas smūgis Trijų Lelijų rinktinei (visiškai likviduota 1947m. vasarą). Gegužės 24d. Globių kaimo rajone, įvykus susišaudymui su NKVD, žuvo Ant.Jonikas-Rolandas, užverbuotas partizanas Gervilis-Tiesa³².

Tačiau skaudžiausias smūgis buvo JKA 2 štabo bunkerių sunaikinimas. Vienaime bunkeryje žuvo apygardos vadas J.Kasperavičius-Angis ir jo adjutantas A.Biliūnas-Džlugas, kitame- suimtas P.Paulaitis-Aidas. Sunku pasakyti, kiek šie žmonės galėjo duoti rezistencijai savo protu, intelektu. JKA vadovybė nedalyvavo sausio 15-osios suvažiavime, tačiau Angis parengė laišką, kuriame išdėstė savo ir galbūt kitų štabo narių mintis vyr.

spindį įvairios nuomonės, ambicijos, tačiau diskutuojant randama geriausia išeitis.

Įsikūrus Jungtinei Kęstučio apygardai, ypatingas dėmesys buvo skiriamas išorinių ryšių nustatymui: per Žaliają rinktinę su Žemaičių apygarda, su Aukštaitija. Dar besikurianti apygarda turėjo savo atstovą Erelio BDPS Prezidiume. Juo tapo A.Zaskevičius-Šalna. Ryšininke tarp BDPS ir JKA štabo tapo Nina Nausėdaitė-Rasa. 1947m. sausio pradžioje ji parnešė žinią apie Erelio išdavystę ir perdavė žemaičiam Pietų Lietuvos partizanų kvietimą į alternatyvų suvažiavimą.

Beje, 1946m. lapkričio mėnesį Šalna JKA štabe darydamas pranešimą apie BDPS, išreiškė mintį, kad galima provokacija, tačiau buvo nutarta išnaudoti mažiausią galimybę, jei tokia yra³⁰. Gruodžio 22d. per Bataklių gel. stotį į JKA štabą atvyko Erelis ir

1- C16951 sk

vadovybės kūrimo bei centralizacijos klausimais. Laikas parodė, kad tie klausimai Angio buvo gerai apgalvoti ir tinkamai įvertinti. Jo išsakytos mintys nulėmė kovos sąjūdžio politinę-karinę liniją. Šio laiško teksto originalo nepavyko rasti, todėl perspausdiname jį iš J. Lukšos-Daumanto atsiminimų knygos³³.

“Laisvės Kovų Draugai,

Į šį suvažlavimą, nežiūrint didelio pavojaus ir sunkumų, mes vykome kaip į seniai lauktą visų kovojančių dėl mūsų laisvės ir nepriklausomybės pirmąjį susitikimą, kad jame užmegztume artimą sąlytį ir sutvirtintume tą dvasinį ryšį, kuris mus jungė ir šaukė bendron kovon: kad pasidalintume patirtais rezultatais, o svarbiausia, nustatytume bendrąsias vie-ningos kovos galres.

1. Vokiečių okupacijos metu, dar rudąjam okupantui besvarstant planus apie Ostlando pavertimą “žydinčia, neatskiriama Vokietijos žeme”, pagrindyje telkėsi lietuvių būreliai, kurie į okupantų svaichiojimus ir kolonizaciją žiūrėjo kitaip: šaukė ir telkė lietuvius kovoti su ruduoju okupantu kūrė pasipriešinimo būrius, kad paruoštų juos žūtibūtinai kovai.

Aš manau, kad šiandien dar nedera spręsti arba teisti ano meto pagrindinio veikimo, organizuotumo, pagrindinės spaudos /-/

Tik mums prisimintina tai, kad kovai dėl laisvės ir nepriklausomybės buvo padėti netinkami pagrindai, kurie iki šiai dienai dar buvo basliu laisvės kovos vežimo ratuose. Taip pat liūdna prisiminti, kad, kai mūsų žemėn pradėjo veržtis raudonosios gaujos, gana garsių pagrindinių organizacijų kai kurie vadovaują asmenys, anksčiau taip gražiais ir gausiais žodžiais kvietę ir raginę visus tautiečius kovon, pasišovę tai likiminei kovai vadovauti, pabūgo tos tikrosios kovos ir paskubomis, metę visa tai, kam buvo pasiryžę ir net prisiekę arba ėmę priesaiką iš kitų, atsidūrė už mūsų tautos sienų. Tokiu būdu negarbingai pasitraukė, kada pajuto, kad jau visų patirtas lietuvių tautos priešas- bolševizmas grįžta į mūsų kraštą baigti lietuvių tautos naikinimą, kada iš tikrųjų turėjo prasidėti ta tikroji kova, kuriai reikalingas kietas ir sunkus vadovavimas.

*Albinas Biliūnas-Džiugas, K.A
štabo spaudos darbuotojas*

Ypač sunkūs laikai prasidėjo, slaučiant raudonajam okupantui. Nepraslinkus nė pusmečiui po antrosios okupacijos, daugumas likusiųjų Lietuvoje pagrindinių organizacijų vadovaujančių asmenų, norėjusių atstatyti pakrikusią laisvės kovos sąjūdžio padėtį, žuvo arba buvo areštuoti. Tarp atskirai veikiančių organizacijų vienetų nutrūko organizacinis ryšys, svarbiausia, nutrūko pats jungiamasis siūlas- nustojoėjusi organizacijos slaptoji spauda. Vis žiauriau slaučiant bolševikų gaujoms, pakeliant smūgį po smūgio, atskirai veikiantiems organizaciniams vienetams nebuvo galimybės susigaudyti net savo veiklos plote, o ką jau bekalbėti apie siekinius sumegzti nutrūkusių ryšius, apie sąlygas sudaryti naują vadovybę.

Laisvės kovos sąjūdis pergyveno krizę:

Kaip mums žinoma, iš atskirų išsilikusių vienetų istorinių metmenų (laisvės kovos sąjūdžiui) pergyvenusį sudaužymo krizę ir įsilejusį jo eiles naujų jėgų, prasidėjo naujas, atsargus ir lėtas laisvės kovos išsilikusių paskirų dalinių reorganizavimas, ieškojimas ir užmezgimas ryšių. Žodžiu, visi tie mums žinomi vargai ir keliai, kurie mus veda į visų bendrąjį susitikimą.

/.../ 2. Kai kurie asmenys nori įžiūrėti, kad šiandieniniai laisvės kovotojai yra, pilna to žodžio prasme, "bėdos vaikai".

Dabartinio laisvės kovos sąjūdžio netigiamai charakteristikon dedamas tvirtinimas, esą, šiame sąjūdyje nesama intelektualinių pajėgų, kurios sugebėtų tinkamai organizuoti, veikti ir vadovauti. Savo laiku keltas į Vakarus buvo atviras ir laisvas. Mūsų tautiečiai žinojo ir puikiai suprato, kad bolševikinė furija, įsibrovusi į mūsų kraštą, tuo į pradės beatodairines pjautynes ir galutinį "krašto valymą nuo liaudies priešų"- atseit, nuo visų padorių lietuvių. Tačiau daugumas lietuvių per daug mylėjo savo tėviškęs laukus, savo gimtuosius namus, kad būtų ryžęsi juos palikti. Su savo gimtuoju kraštu juos siejo tokie dvasiniai saitai, kurie buvo stipresni už pavojų gyvybei ar už bet kokius kitus išskaičiavimus.

Tuo gali būti paaiškinamas šiandieninis laisvės kovos sąjūdžio narių heroiškas: laisvės kovos sąjūdžio narys... su granata kišinėje veža slaptąją spaudą, laisvės kovos sąjūdžio narė lietuvaitė... tamsią darganą naktį drąsiai neša slaptąją korespondenciją, laisvės kovos sąjūdžio narys... apsuptas iš visų pusių priešo, iššaudęs paskutinius šovinius, žūsta susisprogdinęs granata.

Laisvės kovos draugai, ar tai eina kalba apie "kailio saugojimą"? Ar tai bedalis, neturintis išeities likimas? Kiekvienas savaime supranta, kad dabartinėje kovoje gal mažiausiai yra galimybių "išsaugoti savo kailį", tveriantis ginklo.

Kas buvo "bėdos laikas" ir troško išsaugoti savo kailį, tas rado ir priemonių ir būdų- ir daug saugesnių, negu ginklas. Pagaliau ir tiems, kurie buvo išėję kovos keliu su ginklu rankoje, aš manau, buvo kelių ir būdų, jeigu tik jie to siekė, pasigauti tos tariamosios "laisvės" (tam tikslui "nemažą lengvatą" buvo juk suteikę ir "draugas" Bartašiūnas) /-/

Ką rodo tas geriausių tautos sūnų pavyzdys, kurie krito kovos lauke arba pasišventę ir pasiryžę kenčia rūsiuose, kalėjimuose, koncentracijos lageriuose /-/

Taip, ginklo kova yra aukščiausioji ir žiauriausioji tautos laisvės kovos forma, tačiau tai nėra aukščiausioji kliuzulė paskiro tautos nario egzistencijai. Taigi naivu ir netikslu tvirtinti, kad asmeninių bėdų verčiami, kovoja laisvės kovos sąjūdžio nariai /-/

Kas taip galvoja, tas nepažįsta laisvės kovos sąjūdžio arba jį pažįsta tik iš dalies /-/

Kai kurių asmenų džiaugsmui ar nusiminimui norėčiau dar pridėti: šiandieninis laisvės kovos sąjūdis jau perdaug glaudžiai yra suaugęs su spontaniškai kylančia mūsų tautoje egzistencine kova /-/

3. /-/. Laisvės kovos draugai, šiandien mes ryškiai jaučiame, kad sunkiausi kovos sąjūdžio darbai yra atlikti, kad mums lieka nužengti paskutinis žingsnis- visiems susilieti į vieną bendrą vienos vadovybės vadovaujamą vienetą. Tas dvasinis ryšys, kuris mus visus, tolimuose atstumuose esančius, laisvės kovos žygiuose ir darbuose jungė, tie lūkesčiai, aplaistyti kai kurių mūsų brolių krauju ir net gyvybe- šiandien turi būti sutvirtinti, sukuriant vieningą laisvės kovos sąjūdį ir nustatant bendrąsias laisvės gaires. Tarp paskirų laisvės kovos sąjūdžio formacijų esminių skirtumų nėra. Bet kurios Lietuvos sritys laisvės kovos sąjūdžio nariais priimami sąmoningi, dori tautiškai susipratę lietuviai, be religijos, išsilavinimo, socialinės padėties ir lyties skirtumo, pasiryžę, nežlūrėdami savo asmeninės gerovės, sveikatos bei pavojaus gyvybei, kovoti dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės. Paskirose laisvės kovos sąjūdžio grupuotėse taikomi tie patys konspiratyvumo principai ir šiame veikimo laikotarpyje organizacijos pagrindan dedama karinės disciplinos prerogatyva. Jūs, laisvės kovos draugai, patvirtinsite, kad ir pačiose išlikusiose, jeigu jau jų būtų žvelgiama,- programose (pvz., LLA, LLK, LLG, LF, LP ir t.t.) esminių ideologinių skirtumų beveik nėra, tik gal jose daugiau pasireiškia jų pačių autorių savitas vieno ar kito socialinio ar kultūrinio reikalo išsprendimas. Jūs patys pasakysite, kad ir tas programos derinant, galima rasti ir sudaryti vieningą bendrą dabartinės laisvės kovos sąjūdžiui priimtina programą /-/

Šiandien mes tvirtiname, kad jau pribrendo tas laisvės kovos ruožtas, kada visos laisvės kovos grupuotės (kokiomis formomis jos anksčiau beveik) supranta vieningos ir vienos vadovybės vadovaujamos laisvės kovos reikalą.

Laisvės kovos broliai, jeigu šiandien aš esu kaip suvaždavimo atstovas iš daugialypės Kęstučio apygardos, kur bendrą kalbą yra suradę daugelio, galiu tvirtinti, beveik visų vokiečių okupacijos metu veikusių pagrindinių organizacijų fragmentai, tai pilnai tikiu, kad ir visiems Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio dalyviams galima surasti bendrą kalbą ir bendrosios veikimo gairės, kurias įmanoma buvo surasti Kęstučio apygardoje, įveikiant susivienijimo sunkumus.

Laisvės kovos broliai, iki šiol veikusiam laisvės kovos sąjūdžiui BDPS pasiūlytoji susivienijimo forma- sudaryti Ginkluotąsias Jėgas, vadovaujamas VGPŠ,- nėra priimtina kaip neatitinkanti laisvės kovos sąjūdžio aspiracijų /-/. Išeltų, lyg būtų norima iš šiandieninio mūsų tautoje laisvės kovos sąjūdžio atimti pirmąjančią visos tautos laisvės kovoje vietą ir nežymiai atimti visa tai, ką sąjūdžio dalyviai pirkė krauju, nepalaužiama drąsa ir pasišventimu; norima sumažinti tą pasitikėjimą ir meilę, kurią mes prakaite ir krauju esame visoje tautoje įgiję, pagaliau, pigiais dalykais būtų norima nupirkti mūsų teisingas aspiracijas ir mūsų tėvynės ateiť.

Mes turime nepamesti tos kovos, kuriai pasiryžome. Mes nemesime negarbingai kardo, kurį ištraukėme savo tautos laisvei ir garbei ginti. Mes negalime palaužti to pasitikėjimo, kurį į mus deda mūsų tauta /-/.

Šiandien mes galime pasidžiaugti mūsų darbo vaisiais ir rezultatais: aukštai pakilo tautos politinis ir tautinis susipratimas, nepalaužiamas tikėjimas laisva nepriklausoma mūsų tautos ateitimi išugdė nepaprastą tautos vieningumą ir paslaukojimo dvasią, iki šiol dar neprastą mūsų tautai pasitikėjimą savo jėgomis /-/.

BDPS pasiūlytoji susivienijimo forma, įveikianti mus į grynai karinį drabužį, neapima visų tų aspiracijų, į kurias mes turime teisę ir, pasakyčiau, pareigą /-/. Mes reiškiamo kuklių vilčių turėti tiesioginės įtakos tolimesniam mūsų krašto tvarkymuisi /-/. Mes šiuo reikalu nekeliamo didelių iliuzijų ir iš anksto tam tikrų reikalavimų arba išimtinės padėties. Tai savo laiku spręsti pati tauta, tvarkydama savo reikalus tikrais demokratiniiais pagrindais.

Todėl laisvės kovos draugai, mes neturime dabartinio metu pasistatyti sau izoliacinės sienos, už kurios mes paliktume ateitį /-/.

Šiandieninio laisvės kovos sąjūdžio eilėse įvairiausiuose postuose yra daugumas tokių, kurie neturi jokio karinio patyrimo, kurie nepretenduoja, kai baigsis laisvės kovos reikalas, įsijungti į karines /-/ organizacijas. Jie

šlandien yra puikūs laisvės kovos sąjūdžio kovotojai, puikiai ir sąžiningai iki pasiaukojimo ir savęs atsižadėjimo atlieka skiriamas pareigas. Jie ryt norės grįžti ten, iš kur atėjo. Tačiau, laisvės kovos broliai, jie nenorėtų niekada izoliuotis nuo tų šūkių ir idealų, kuriuos šlandien pasiryžę apginti, dėl kurių išėjo į žūtibūtinę kovą; jie nenorės atsižadėti to, ką šis laikas įspaudė jų širdyse ir prote. Jie ir ateltyje norės būti kovotojai dėl laisvos demokratinės Lietuvos, dėl visokeriopai klestinčios mūsų tėvynės, kurioje visiems be išimties jauku, šviesu ir gera būtų gyventi, viešpatautų socialinis teisingumas, paremtas naujais principais, ir niekada daugiau nebūtų sūnų ir posūnių. Mes trokštame, kad visa tai, ką yra geriausio išreiškusios, mūsų kovos sąjūdžio programos, būtų išreikšta bendrąja vieningumo laisvės kovos sąjūdžio programa ir būtų kelrodžiu dabar ir ateltyje.

Tauta reiškia įsitikinimą, kad šis laisvės kovos sąjūdis yra naujas mūsų tautos dvasinis variklis, naujoji jėga, kuri gimsta audros, kuri sugebės vesti pradėtą kovą dėl laisvės ir nepriklausomybės, kuri duos nukamuotai, išvargintai tautai naujus impulsus kurti ir gyventi.

Sužlugdyti arba palaužti tą tautos pasitikėjimą, palaužti viltį į šaistesnį, nors ir nežinomą rojų, būtų žiaurus nusikaltimas, būtų panlekinimas tų visų aukų, kuriomis mūsų tauta perka teisę gyventi.

Laisvės kovos draugai, mes buvome priversti išelti ginti savojo krašto, savųjų sodybų, bočių ir tėvų krauju aplaistytos žemės; mes kaip žmonės pasipriešiname prieš žmogaus teisių mindžiojimą prieš aukščiausiojo laipsnio vergiją; mes negalime sutikti su melu, apgaule, klasta ir tautą žudančiomis nedorybėmis. Mūsų žingsniai yra taurūs. Mes savo kovoje esame teisingi ir teisūs prieš visą kultūringąjį pasaulį, o Aukščiausiojo palaima remis ir laimins mūsų darbą.

Kovoje dėl tėvynės laisvės ir nepriklausomybės mes nesudarome išimtinės ir monopolistinės teisės atžvilgiu Nepriklausomos Lietuvos metu veikusių partijų, kurios šiuo metu ryškiau, kaip mums žinoma, akcentavo apie savo dalyvavimą kovoje dėl mūsų tėvynės laisvės ir nepriklausomybės ir jau dabartiniu metu parodė didelės sveikintinos iniciatyvos „/„“

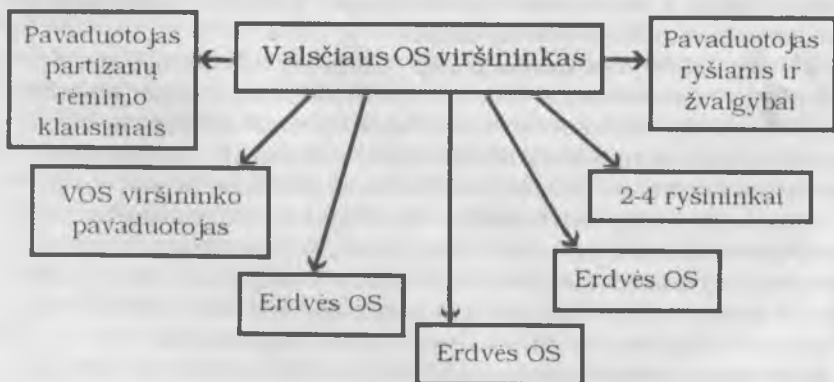
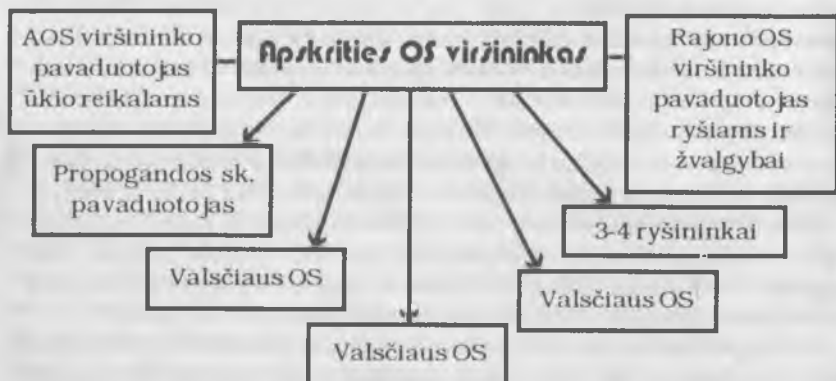
Pateikiame skaitytojui keliolika JKA steigimosi dokumentų, t.p. veiklos nuostatus. Dokumentai ypač vertingi todėl, kad juose atsispindi skirtingi požiūriai, užfiksuotos dalykinės diskusijos ir teisingų sprendimų paieškos. Deja, dokumentai rasti išversti į rusų kalbą- teko vėl versti į lietuvių kalbą. Dėl to, žinoma, galėjo nukentėti kalbos originalumas.

Dokumentuose naudoti slapyvardžiai iššifruoti ir pateikti publikacijoms gale.

/B.d./

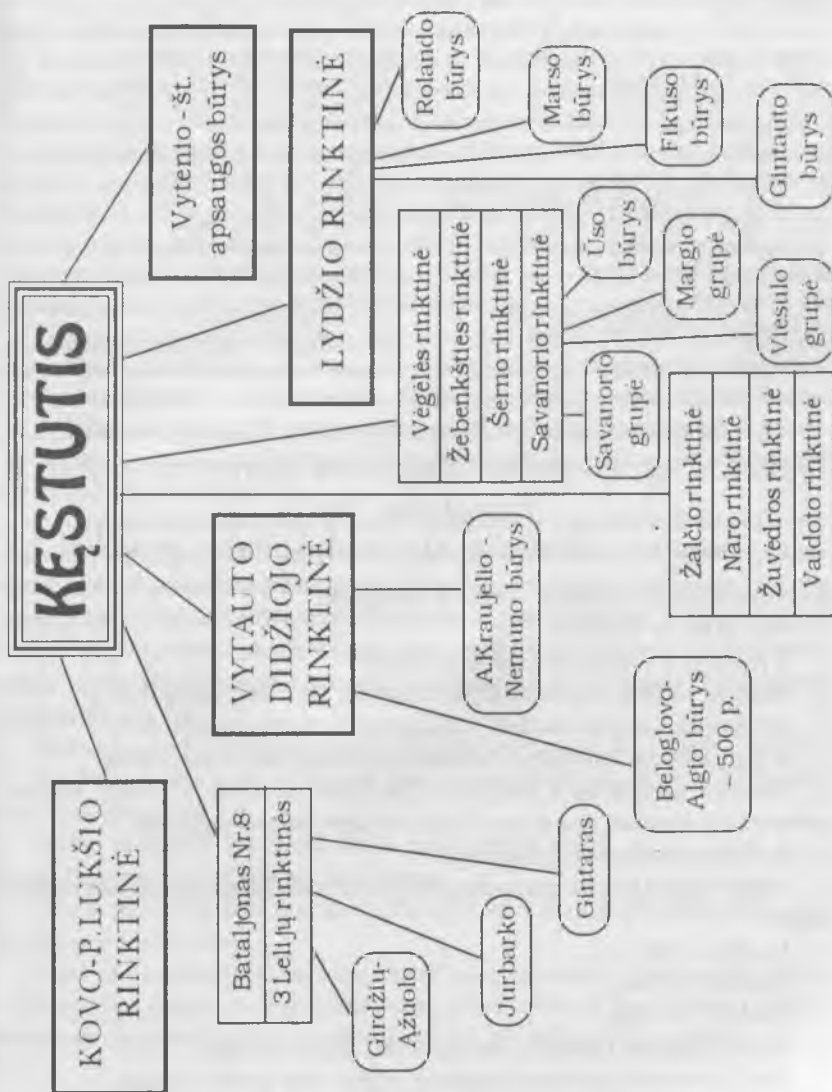
Apskritis OS organizacijos schema

1945m. liepos 21d.

Jungtinės Kęstučio apygardos struktūra

1946m. II-oje pusėje - 1947m. pradžioje

Šaltiniai:

- 1 Lietuvos valstybinis visuomeninių organizacijų archyvas (toliau-LVVOA). F.3377 Ap55. B.40. L.4.
- 2 Ten pat. L15.
3. Buv. LTSR VSK archyvas (toliau- VSKA). B.b.f. B.41180. T.1. L.72
4. Ten pat. F.3. B.7/64. L.26.
5. Ten pat. Op.b.f. B.5732 T.1.
6. Ten pat. F.3. B.4/2. T.1.
7. Ten pat. D.II. L.82
8. Ten pat. B.7/63.
9. LVVOA. F.3377. Ap55. B.201. L.229.
10. Buv. LTSR VSKA. F.3. B.7/63.
11. Ten pat. B.b.f. B.1100 4/3. L.123.
12. Ten pat. F.3. B.7/64. L.276.
13. Ten pat. L.266.
14. Ten pat. B.b.f. B.1100 4/3 L.85.
15. Ten pat.
16. Ten pat.
17. LVVOA. F.3377. Ap55. B.209. L.30.
18. Ten pat. L.19.
19. Buv. LTSR VSKA. B.b.f. B.16257. T.1. L.117.
20. LVVOA. F.3377. Ap55. B.209. L.19.
21. Buv. LTSR VSKA. F.3. B.20/71.
22. Ten pat. B.b.f. B.41180. T.3. L.84
23. Ten pat. F.3. B.20/134. T.1. L.93.
24. Ten pat. L.90.
25. Ten pat. B.b.f. B.41180. T.3. L.84.
26. Ten pat. F.3. B.20/91. L.13.
27. Ten pat. L.14
28. Ten pat. B.20/51. L.308.
29. Ten pat. B.20/80. T.1. L.30.
30. Ten pat. B.b.f. B.1100 4/3. L.122.
31. Ten pat.
32. Ten pat. F.3. B.20/75. T.3.
33. Daumantas J. Partizanai//Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti. Chicago, 1984. P.227-232.

1. Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdžio protokolas, svarstytos apygardos kūrimo galimybės

Protokolas Nr.1

Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdis

Dalyvavo: Angis, Merkys, Aidas ir Rimgaila

Svarstyta ir nutarta:

1. Apygardos pavadinimo klausimas

Siūlyta vadinti Kęstutis arba Jungtinė Kęstučio apygarda.

Apygardą nutarta vadinti - Jungtinė Kęstučio apygarda.

2. Apygardoje leidžiamo laikraščio pavadinimo klausimas.

Nutarta apygardoje leidžiamą laikraštį vadinti "Laisvės Varpu".
pabrėžiant, kad tai Jungtinės Kęstučio apygardos organas.

3. Kokiu tiražu leisti laikraštį.

Atsižvelgiant į rinktinės padėtį, lėšas, išlaidas ir kitas aplinkybes, nutarta leisti:

Lydžiui - 150 egz.

Šernui - 100 egz.

Žalčiui - 50 egz.

VDR (*Vytauto Didžiojo rinktinė- red. past*)- 50 egz.

LLG (*Lietuvos Laisvės Gynėjų rinktinė- red. past*)- 50 egz.

rezervas - 50 egz.

Iš viso 450 egz.

4. LLG prisijungimo klausimas.

Aidas pareiškė, kad LLG kuopa yra Lietuvos fronto tęsinys ir dabar vadovaujasi Lietuvos fronto nuostatomis, bet, konspiracijos sumetimais, kaip atskiras padalinys pavadintas LLG.

Vokiečių okupacijos metais visos trys didžiausių partijų grupės stengėsi dirbti atskirai. LLG vokiečių okupacijos metais veikė kaip politinė organizacija, o dabartinėmis sąlygomis tapo karine. LLG yra Lietuvos fronto liekana. Bandymai LLG prijungti prie Lydžio rinktinės buvo nesėkmingi, nors dauguma žmonių iš Lydžio priklausė LLG. Lydys tikrai kariškai pertvarkė LLG pagrindus. Į pranešimą, kad LLG performuota į antrąją Lydžio kuopą, dėl visuotinės ramybės nieko neatsakyta, bet praktiškai prijungta nebuvo dėl ideologinių skirtumų, kas vėliau būtų buvę labai svarbu. Lietuvos frontas žadėjo būti sąžiningas ir sugyvenamas.

Dėl organizacinių pajėgų stygiaus LLG nėra tobulai sutvarkiusi organizacinio sektoriaus, tačiau turi pakankamai ryšininkų. Aprūpinimo klausimus sprendžia patys daliniai. LLG vadovybė centralizuota. Jos vadas - Aidas. Aidas neprieštaruja Jungtinės Kęstučio apygardos sukūrimui.

Aidas pareiškė, kad kuriant jungtinę apygardą, pageldataina sukurti vieningą organizaciją.

Aidas pareiškė, kad kaip karinė organizacija ji galėtų būti bendra, bet kaip politinė ji turi būti srovinė, nors dabartiniu metu jos srovių galima ir nepabrėžti. Buvusios užsienyje ir grįžusios į Lietuvą grupuotės vis tiek turės įtakos lemtiems sprendimams. Angis pareiškė, kad užsienyje esančios grupuotės ne tik negali atstovauti visos lietuvių tautos, bet ir, pagal turimus duomenis, nėra susivienijusios, o be to jos gali daryti netgi neigiamą poveikį.

Aidas pareiškė, kad klausimas nėra principinis ir jis sutinka jungtis.

Angis pareiškė, kad LLG kuopa kas mėnesį įneštų į kasą po 50 červoncu nuo š.m. gruodžio 1 d.

Aidas pareiškė, kad sutinka su tokia įnašo suma.

5. Pareigų paskirstymo klausimas.

Angis pareiškė, kad būtina nuoširdžiai ir sąmoningai įsigilinti į problemas ir jas spręsti.

Merkys pareiškė, kad pareigų skirstymas yra atsakingas darbas. Gerai atliksime tik tokias pareigas, kurias noriai turėsime ir sugebėsime atlikti. Paskirstyti pareigas bus sunku, nes vieni išrinkti, o kiti paskirti.

Rimgaila pareiškė, kadangi atstovų susirinkime buvo nutarta sukurti apygardą, tai žmonės, kurie gali dirbti apygardoje turi būti išrinkti toms pareigoms, kuriose jie galėtų geriausiai dirbti. Taip pat turi būti parengti įstatai, kurie užtikrintų apygardos veiklą. Netikslinga imtis tokių pareigų, kurioms nesijauti esąs tinkamas.

Angis pareiškė, kad organizacinio skyriaus viršininku turi būti žmogus, galintis laisvai judėti. Skirstant pareigas, reikia kiekvieno asmens pareiškimo ir sutikimo.

Rimgaila pareiškė, kad jis galys dirbti tik organizaciniame skyriuje.

Merkys pareiškė, kad galėtų dirbti informacijos ar organizaciniame skyriuje.

Aidas pareiškė sutiksiąs su vado sprendimu.

Merkys pareiškė, kad jeigu užtenka darbuotojų apygardos štabe, tai jis norėtų grįžti į rinktinę. Siūlomoms vietoms ūkio dalyje jis nenorėtų, nes šiam darbui neturi noro ir todėl tai netikslinga.

Angis nutarė paskirti Merkį ūkio dalies viršininku ir laikinai eiti štabo viršininko pareigas. Rimgailą - organizacinio skyriaus viršininku, o Aidą - informacinio skyriaus viršininku.

Merkys prieštarauja paskyrimui ir tų pareigų atsisako, pareiškęs, kad jeigu jo atžvilgiu daromas spaudimas, jis atsisako dirbti apygardos štabe.

Angis pasiūlė padaryti pertrauką.

Posėdis buvo tęslamas kitą dieną.

Merkys sutiko dirbti apygardos štabe ir pareikalavo, kad jį būtų žiūrima kaip į lygiateisį štabo narį ir nebūtų kalbama pakeltu balsu, kaip vakar Angis.

Angis pareiškė, kad jokių išimčių nėra ir ateityje nebus. Pasiūlė pareigų paskyrimą Merkiui pradėti iš naujo.

Aidas pareiškė, kad tai būtų uždaras ratas.

Merkys pareiškė, kad jeigu iš tikrųjų nėra žmonių šioms pareigoms, tuomet jis sutinka, bet verčiamas būtinybės, ir kad nepriklaima atsakomybės klaidų atveju. Sutinka būti ūkio dalies viršininku, tačiau atsisako štabo viršininko pareigų, nes jaučia, kad su jomis nesusitvarkys.

Angis pareiškė, kad štabo viršininko pareigoms jis tinka, nes gali laisvai judėti.

Merkys pareiškė, kad laikinai štabo viršininko pareigoms siūlo Aidą, kaip vietinį gyventoją ir, nesant vado, galintį jį pavaduoti.

Aidas pareiškė, kad geriausia būtų laikinai šias pareigas atlikti pačiam vadui ir kuo greičiau surasti žmogų šioms pareigoms.

Galutinai pareigos paskirstytos šitaip:

Aidas laikinai eina štabo viršininko pareigas.

Organizacinio skyriaus viršininkas - Rimgaila.

Laikiniai eina operatyvinio skyriaus viršininko pareigas - Angis.

Informacijos skyriaus viršininkas - Aidas ir ūkio dalies viršininkas - Merkys.

Štabo darbuotojai, reikalui esant, atlieka ir ne savo skyriaus darbą.

6. Pareigybių darbo sritys.

Angis nurodė, kad pirmiausia reikia paruošti bendrus apygardos veiklos, padėties ir organizacijos nuostatus mūsų apygardos junginiams ir vienetams.

Štabo skyriams Angis nustatė tokias veiklos sritis:

a) Organizacinėje srityje- užmegzti ryšį su junginiais bei formuotėmis. Įeinančiomis į apygardą, ir su kitomis apygardomis. Taip pat reikėtų išspręsti klausimą apie naujų formuočių prijungimą.

b) operatyvinėje srityje- turi būti parengti veiklos nuostatai ir mobilizacijos planas.

c) informacijos srityje- organizuoti žvalgybos skyrių pagal bendrus nuostatus, numatyti žvalgybinių žinių rinkimo būdus ir organizuoti žvalgybos tinklą, o spaudos ir informacijos srityje - surasti apylinkėje kiek galima daugiau korespondentų. Spauda turi būti realiai optimistiška. Propaganda turi būti nukreipta prieš esamą režimą ir okupantų melą.

d) ūkio srityje- kurti pagal nuostatus, lygiagrečiai užmegzti ryšį su ūkio vienetais ir įmonėmis ir pagal pinigų ištekliaus įsigyti reikalingų medžiagų apygardai.

e) sanitarijos srityje - organizuoti sanitarijos gydymo tinklą, susisiekti su gydytojais ir surasti medikamentų.

Visų pareiga ieškoti kelių Lietuvos partizanų centralizavimui, kurti Lietuvos teritorijoje centralizuotą karinę ir politinę vadovybę, kuri nustatys bendrą veiklos liniją.

Merkys pareiškė, kad ūkio srityje numatyti uždaviniai yra įvykdomi, tačiau tam reikia rinktinių iniciatyvos ir pakankamai pinigų. Gydymu ir medikamentais turėtų daugiau rūpintis rinktinės. Reikia įsakyti rinktinėms, kad parūpintų popieriaus, matricų ir kitų spaudai reikalingų medžiagų.

Aidas pareiškė, kad įeinantys į apygardą junginiai savo propagandą turi suderinti su apygardos propagandos linija. Nepageidautina, kad junginiai leistų savo atskirus leidinius, išskyrus sanitariinius-propagan-

dinius, reikia stiprinti laikraštį, plėsti žvalgybą, nes spauda! reikia vidaus žinių. Į spaudos sritį reikia pritraukti visus, nes tai yra visos veiklos siela.

Veiklos kryptys yra gražios ir tik reikia jas įgyvendinti.

Nutarta, kad apygardoje leidžiamas laikraštis yra oficiozas, o formuotėse jis gali ir turi būti dauginamas. Jame taip pat turi būti spausdinama poezija ir proza.

Bendro pobūdžio straipsniai turi būti pateikiami štabui informacijų iš žemesnių formuotųjų štabų pavidalu.

Rimgaila paklausė, kokias formuotes numatoma prijungti prie apygardos, nes Genio, Žalčio ir Kovo rinktinės pareiškė norą ir todėl jas būtų galima prijungti.

Nutarta prie apygardos prijungti visas esančias bei kitoms apygardoms nepriklausančias formuotes-rinktines, pasiuntus jiems pakvietimus ir supažindinus su organizuojamos apygardos veiklos nuostatais.

Rimgaila pareiškė, kad ryšys su Lydžiu ir Žalčiu ar LLG patogesnis per ryšių liniją, o su Šernu ir VDR - tiesiogiai. Tiesioginiam ryšiui palankyti reikia nuolatinių ryšininkų.

Nutarta tiesioginio ryšio palaikymui paimti vieną ryšininką iš Šerno, o kitą iš Lydžio.

Be to, sukurti ryšių liniją su punktais kas 15-20 kilometrų perdavimui korespondencijos ir spaudos; esant būtinam reikalui naudotis rinktinės ryšių linijomis. Apygardai reikalingus ryšininkus turi pristatyti rinktinės. Sutvarkyti apygardos vidaus ryšį pagal Rimgailos pateiktą schemą. Ypač slapti klausimai, kurie buvo svarstomi posėdyje, nebuvo protokoluojami.

Dalyvių parašai: *Angis, Aldas, Merkys, Rimgaila*

/Buvęs LTSR VSK archyvas (toliau - VSKA) Baudžiamųjų bylų f. B.41180. T.3. L.11-15./

2. Rinktinių atstovų, svarsčiusių apygardos veiklos ir vadovybės problemas, susirinkimo, įvykusio 1946 m. rugsėjo 12 d., protokolas

Protokolas

Lydžio, Žalčio, Šerno ir VDR rinktinių atstovų pasitarimas dėl apygardos sukūrimo ir vadovybės,
1946 metų rugsėjo 12 d.

Dalyvavo atstovai:

1. Lydžio rinktinės: Vidmantas, Angis, Merkys, Švedrys.

2. Žalčio rinktinės: Tauragis, Gaučas.

3. Šerno rinktinės: Rimgaila.

4. VDR rinktinės: Šerno rinktinės atstovas (Rimgaila) pagal vado patvirtinimą raštu.

Pasitarimo pirmininku vienbalsiai išrinktas Angis, sekretoriumi - Merkys.

Svarstyta:

Apygardos sukūrimas

Nutarta:

Iš Lydžio, Žalčio, Šerno ir VDR rinktinų sukurti apygardą ir suteikti galimybę į jos sudėtį įeiti ir kitiems junginiams bei savarankiškai veikiantiems vienetams.

Apygardos organizacijos ir veiklos nuostatai

Vienbalsiai priimti Lydžio rinktinės veiklos laikinieji nuostatai ir organizacija.

Apygardos vadovybės rinkimai

Apygardos vadu vienbalsiai išrinktas Angis ir įgaliotas eiti apygardos štabo viršininko ir apygardos štabo operatyvinio skyriaus viršininko pareigas. Apygardos štabo pilnam sukomplektavimui organizacinio skyriaus viršininku laikinai bus Rimgaila. Jam paskirtos ir ūkio skyriaus viršininko pareigos. Informacijos skyriaus viršininku laikinai skiriamas Merkys.

Apygardos ūkio klausimas

Apygardos vadovybę išlaikyti paskirta Lydžio rinktinėi. Junginiai ar atskiri vienetai, įeinantys į apygardą, privalo aprūpinti apygardos štabą materialiai ir maisto produktais. Apygardos veiklos palaikymui kiekvieno mėnesio 1 d. (įskaitant š.m. lapkričio mėn.) paskirta sumokėti:

a) Lydžio rinktinėi 200 červonų.

b) Žalčio " 150 " .

c) Šerno " 150 " .

Aprūpinimas apygardos štabo sukūrimui.

Apygardos štabo kūrimuisi ir jo veiklos pradžiai Lydžio rinktinė skiria 500 červonų, reikalingus reikmenis ir me-

džiagas: 2 rašomąsias mašinėles, 2 radijo imtuvus, dar tinkamus naudojimui, rotatorių būtiną spausdinimui, popierių bei kitus kanceliarinius reikmenis. Lydžio rinktinė perduos apygardos vadovybei antspaudus, chemikalus ir kitus reikmenis dokumentų gamybai.

Pastaba: Konspiracijos sumetimais kiti apygardos kūrimo klausimai nebuvo svarstomi.

Pasirašė: Angis, Merkys, Rimgaila, Gaučas, Vidmantas, Tauragis, Švedrys
Pasiūlymo pirmininkas Sekretorius

/Ten pat. L.8-9./

3. Lydžio, Žalčio, Šerno rinktinių 1946m. rugsėjo 21d. posėdžio protokolo nuorašas, svarstytas apygardos įkūrimo ir vadovybės klausimas

Protokolas

Rinktinių atstovų Lydžio, Žalčio, Šerno susirinkimas-posėdis. 1946m. rugsėjo 21d.*

Svarstyta- apygardos sukūrimas ir vadovybės išrinkimas.

Pirmininkas- Angis

Sekretorius- Merkys

Svarstyta:

1. Apygardos sukūrimas
ir veikla

Nutarta:

Buvo pateikti du projektai: Šerno ir Lydžio rinktinių. Peržiūrėti ir svarstyti abu projektai. Vienbalsiai priimtas Lydžio projektas.

2. Apygardos sukūrimas.

Apygardos sukūrimui ir vadovybės veiklos pradžiai Lydžio rinktinė skiria 500 červonų, reikalingiausiai įrangai ir medžiagoms propagandinei spaudai. Būtent: tris rašomąsias mašinėles, du radijo imtuvus su priedais. Be to, Lydžio rinktinė perduoda visus antspaudus, blankus ir kitas medžiagas dokumentų gaminimui.

* Taip originale. Rusiškame vertime nuorašas yra kaip atskiras dokumentas, tačiau turinys ir protokolų numeracija rodo, kad būta rankraštinio originalo (dok 2) ir mašinraštinio nuorašas,- red.

Apygardos vadovybę laikinai išlaiko
Lydžio rinktinė.

3. Apygardos vadovybės
rinkimai.

Apygardos vadu vienbalsiai išrinktas Angis, kuris laikinai eina štabo ir operatyvinio skyriaus viršininko pareigas. Organizacinio skyriaus viršininku išrinktas Rimgaila, laikinai einantis ūkio skyriaus viršininko pareigas ir informacijos skyriaus viršininku- Merkys.

4. Apygardos vadovybės
materialinis aprūpinimas.

Remiantis apygardos vado įsakymu, rinktinės apygardos štabui parūpina drabužius, avalynę, akumuliatorius, baterijas ir rašomąjį popierių. Apygardos vadovybės reikmėms rinktinės kiekvieną mėnesį moka: Lydžio rinkt.- 200 červoncų, Žalčio ir Šerno rinkt. po 150 červoncų. Pinigus į apygardos štabą įneša kiekvieno mėnesio pirmąją dieną, įskaitant ir š.m. lapkričio 1d.

Pasirašė: Angis, Merkys, Rimgaila, Gaučas, Vldmantas, Tauragis, Švedrys.
Nuorašas tikras:- Rimgaila

/Ten pat. L.10./

4. Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdžio,
įvykusio 1946m. lapkričio 9d. protokolas Nr.2
Protokolas Nr.2.

Jungtinio Kęstučio apygardos štabo posėdis
1946m. lapkričio 9d.

Dalyvavo: Angis, Merkys, Barkus ir Rimgaila.

Pirmininkavo: Angis, sekretorius- Rimgaila.

Svarstyta ir nutarta:

1. BDPS skyriaus įgallotinio Tautvaišos pranešimas.

Tautvaiša pareiškė, kad jis įgallotas BDPS vadovybės:

a) pasiūlyti prisijungti prie BDPS.

b) pakviesti atstovą į partizaninį VGPŠ (karinė kolegiją) prie BDPS ir

c) sužinoti apygardos vadų nuomonę dėl partizanų demobilizacijos.

Anglis pareiškė: vadlnamoji partizanų demobilizacija mums netinka ir yra nepriimtina, reikia tuo klausimu galutinai apsispręsti ir konkrečiai nutarti. Apygardos vadovybė įkurta teisingai, nes iš pradžių buvo rinktinės, kurios susijungė, norint suvienyti partizaninę veiklą.

BDPS iniciatyva organizuoti centrą taip pat sveikintina, tačiau ji neturi būti vykdoma demagoginėmis priemonėmis. Vadovybė turi būti renkama, pakvietus atstovus iš visų junginių. Kolegija, kuri turi toliau kurti žemesnius vienetus ir priėti prie aukščiausios vadovybės sukūrimo, neturi pristesti savo valios kitiems. Kiekviena vadovybė, įeigu ji išrinkta, išreiškia tautos arba partizanų valią, o netinkamai organizuotos vadovybės įsakymų jėga yra bejėgė ir niekas jos nepripažins.

Tauta turi iškelti žmones, o šie turi būti jos tarnai. Reikia, kad iki pavasario prieitume prie centralizacijos. Už netvarką partizanų junginiuose atsakingi tik vada. Koviniai junginiai turi būti organizacinis disciplinos pagrindas. Mes atstovaujame ne tik kovinius junginius, bet ir tam tikrą besipriešinančios tautos dalį.

Programos yra tinkamos svarstymui, ir jos galios tik tada, kai bus patvirtintos.

Barkus pasakė, kad tam pritaria, nes BDPS buvo organizuojama sunkiomis sąlygomis, ji negalėjo visiems atstovauti kūrimosi stadijoje, bet ji atrodo teigiamai ir ją reikia palaikyti.

Merkys pareiškė, kad žodis "demobilizacija" nėra tuščias žodis, o "demobilizacija" tikrąją prasme reiškia kovos baigtį. O dėl vadovybės sukūrimo, tai siūlė numatyti konkrečius vadovybės veiklos principus ir paklausti BDPS nuomonės šiuo klausimu.

Rimgaila pritarė Angliui ir Barkui.

Nutarta:

1. 100 proc. pritarti centralizacijos idėjai- sukurti karinį ir politinį centrą visos Lietuvos teritorijoje koval už laisvę.

2. Mūsų manymu, vadovybė turi būti sukurta "iš apačios" rinkimų keliu, kad atstovautų visai lietuvių tautai- visiems kovotojams už laisvę.

Nesusipažinus su BDPS vadovybe, neturint apie ją žinių, neišaiškinus jos linijos kovoje už laisvę, laikyti ją nepripažinta. Pasiūlymus prisijungti laikyti nepriimtais ir palikti toliau svarstyti. BDPS laikyti vos besikuriančia, o visus BDPS projektus turi svarstyti visa apygardos vadovybė.

3. Kviečiamą atstovą siųsti tik ryšio palaikymui, taip pat visiems neaiškumams išnagrinėti ir išsiaiškinti.

4. Siūlomą partizanų demobilizaciją laikyti partizaninės kovos gėda. Kovos už laisvę kelias turi būti vienas ir tiesus, keičiamas tik taktiniais su-

metimais, tačiau neturi būti destrukcijos. Dokumentai partizanams turi būti tik kaip kovos būdas, taktinis posūkis ir priemonė plėsti partizanų judėjimą.

Angis, Barkus, Merkys, Rimgaila

/Ten pat. L.16-17./

5. Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdžio,
įvykusio 1946m. lapkričio 24d., protokolas Nr.3.

Protokolas Nr.3

Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdis
1946m. lapkričio 24d.

Dalyvavo: Angis, Merkys, Barkus ir Rimgaila.

Pirmininkavo: Angis, sekretorius- Rimgaila.

Svarstyta ir nutarta:

1. Mėnesio veiklos apžvalga ir kritika.

Angis kalbėjo- Jungtinės Kęstučio apygardos sukūrimas iš jungtinių ir atskirų vienetų- tai ne tik žingsnis pirmyn kovoje už laisvę, bet ir susitelkimas, vadovybės subūrimas ir koordinuota veikla.

Jau visas mėnuo, kai Kęstučio apygarda veikia, Turime save pakritikuoti, pažvelgti, kaip mes dirbame, ko mums trūksta ir ką pasiekėme.

Manau, kad turime prisiminti savo pareigas, uždavinius ir svarbiausią- numatyti planus ateičiai.

Mums reikia dirbti taip, kad kiekvienas iš mūsų padarytų viską, ką gali, ir kad tai, ką darome, būtų naudinga. Ne tam mes čia, kad praleistume laiką ir mažai ką nuveiktume ar į bendrą reikalą žiūrėtume skeptiškai. Mūsų požiūris turi būti toks, kokio tikisi rinktinės ir atskiri padaliniai. Mes privalome patelsinti pasitikėjimą, mums suteiktą paramą. Jei gu mes savo veiksmais nepatelsinsime partizanų pasitikėjimo, jie nuo mūsų nusigręš, pareikš nepasitikėjimą arba nusivils. Todėl kviečiu kiekvieną pažiūrėti į save ir paklausti, ar esant dabartiniais trūkumams viską padariau, ar parodžiau iniciatyvą jiems pašalinti. Reikia pakalbėti apie trūkumus bendrai Kęstučio apygardos štabo skyrių darbe ir atskiruose vienetuose. Kritika turi paskatinti iniciatyvą, ji padės ištaisyti klaidas.

Jei gu nenorime, kad kiti mus kritikuotų ar peiktų mūsų darbą, išsiaiškinkime tarpusavyje savo darbo trūkumus.

Gerbkiame kitų nuomonę, nematykime kritikoje pažeminimo, bet broliškai dirbkime bendrai, kad šis darbas būtų naudingas mūsų Tėvynei.

Blogiausia, kad į bendrą reikalą ar į atskirą veiklą žiūrime pagal priežodį „Ne mano reikalas“ arba savo abejonėmis trukdome bendram darbui.

Žinoma, pas mus aš nematau tokių problemų ir negalvoju, kad taip bus ateityje. Maža išsakyti gerą pasiūlymą, svarbiau jį realizuoti ar prisidėti prie jo realizavimo. Dauguma gerų pasiūlymų tuoj dingsta, nes nesistengiama jų įgyvendinti, nors tai ir buvo labai reikalinga.

Visur ir visada, visi turime sutelkti savo pastangas ten, kur jaučiami trūkumai, kad būtų galima kuo greičiau juos pašalinti, o ne kalbėti- „tai ne mano reikalas“.

Visi turi dirbti bendram reikalui, išimtis- jei nesupranti. Pastangos, noras tobulinti veiklą, iniciatyva visada turi būti, tad pagal galimybes padėkime vieni kitiems, pasitarkime, pakritikuokime.

Aš noriu pakalbėti apie atskiras nuveikto darbo sritis.

1. Mes įsikūrėme, nors ir ne visiškai, tik viena slėptuvė neveikia- ir pradėjome dirbti. Daugybė techninių dalykų, žinoma mums trukdo toliau dirbti.

2. Organizavimo srityje kai kas nuveikta: atitinkami įsakymai junginiams, rinktinėms, būriams, padaliniams sutarti slaptažodžiai, parengtas Jungtinės Kęstučio apygardos veiklos, disciplinos ir OS bei, OD sričių veiklos nuostatų projektas „Apygardos organizavimo ir veiklos nuostatai“. Susipažinimui jie išsiuntinėti junginiams ir atskiriems vienetais. Jie galės pareikšti savo nuomonę, pasiūlymus, taisyms ir t.t. Nustatytas ryšys su BDPS, pasiūstas į BDPS specialus ryšinininkas Jurgis užmegzti tiesioginį ryšį, kad būtų galima apie padėtį tiesiogiai informuoti.

Tikimės, kad Jurgis grįš šį mėnesį.

3. Dėl ryšių- suderinti laikini Kęstučio apyg. ryšiai su junginiais ir su atskirais vienetais (Junginių ir atskirų padalinių dokumentas 1946.II.5). Tai yra specialaus Kęstučio apyg. ryšių tinklo užuomazga. Kol kas šis ryšys yra apverktinoje padėtyje. Visa korespondencija, išsiųsta šių metų lapkričio 6-7d., lydį pasiekė tik po 15 dienų. Kada ji pasieks kitus junginius ar rinktines?

Ryšių reikalais reikia pasirūpinti ir juos gerinti.

4. Informacijos sritis. Buvo išleistas 107-asis „Laisvės Varpas“, tačiau pavėluotai (II.5), ne tokios geros kokybės, koks turėtų būti. Žinoma, yra svarbių patelsinamų priežasčių: radijo imtuvai iki šiol neveikia, spaudai medžiagos negauta iš korespondentų, trūksta vidaus informacijos žinių.

108-asis „Laisvės Varpo“ numeris išleistas su tais pačiais trūkumais.

5. Ūkio srityje- sukurtas Kęstučio apygardos veiklos pagrindas. Mėnesinis nario mokestis iš junginių ir atskirų padalinių nepilnai surinktas:

iš Šerno rinkt. gauta tik 90 červonų (paskirta 150), iš Žalčio rinkt.- 100 (paskirta 150 červonų), nepaskirtas mėnesinis nario mokestis VDR (tuo reikalu pasiūstas paklausimas apie VDR ūkio dalies padėtį).

Įsigytas ar perkraustytas pagrindinis inventoriųs ir reikalingos priemonės Kęstučio apg. veiklai, organizuotas jų pristatymas.

1946m. nuo 12.1 iki 12.31 numatoma padaryti:

Kad partizanų veikla būtų kuo platesnė ir darnesnė, turime turėti planą.

Žinoma, besislapstant vykdyti planus yra labai sunku, visad pasitaiko nenumatytų kliūčių, tačiau, svarbiausia- nusibrėžti darbo gaires ir numatyti veiklos kryptis.

1. a) kiekvienai veiklos sričiai turi būti parengti instrukcijų ir nurodymų projektai.

b) ūkio daliai reikia paspartinti antrosios slėptuvės įrengimą ir ją aprūpinti.

2. Organizacijos srityje- galutinai sutvarkyti Kęstučio apygardos ryšius ir vidaus ryšius.

3. Operatyvinėje srityje- parengti išsamų partizanų kovinio apmokymo projektą.

4. Informacijos srityje- ypatingą dėmesį skirti apygardos spaudos leidimui. Jame turi būti spausdinami visai apygardai svarbūs straipsniai, kad skaitytojai susidarytų gerą įspūdį. Stengtis, kad laiku būtų spausdinamos aktualijos.

Kiek galima plėsti informacijos tinklą, kad būtų gaunama daugiau vidaus žinių.

5. Ūkio srityje- (tai pats sunkiausias darbas) reikia:

a) apsirūpinti maistu (pavyzdžiui: bulvės, daržovės ir t.t.).

b) pagaliau įsigyti akumuliatorius, kad veiktų radijas, taip pat turėti atsarginius akumuliatorius, baterijas.

c) surasti medžiagų antrosios slėptuvės įrengimui.

d) pasirūpinti ir pagal galimybes aprūpinti Kęstučio apg. ilgesniam laikui popieriumi, kalke, rašalais, chemikalais ir t.t.

6. Sanitarinė dalis- turi būti parengta instrukcija (OD), kaip gydyti sužeidimus ir kitas ligas (be specialistų ar gydymosi ligoninėse).

Be to, instrukcijoje turi būti nurodyti svarbiausi vaistai, jų pagaminimas ir vartojimas.

Tokie darbai numatyti kitam mėnesiui.

Koks turi būti apygardos leidinys?

Visi puikiai žinome, kas tai yra nelegali spauda. Žinoma, čia aš neturiu ko pridurti. Tikrai norėčiau pasakyti, kaip aš galvoju ir padaryti išvadas.

taip pat išgirsti ir jūsų nuomonę. Nesuklysiu pasakęs, kad nelegali spauda yra veiklos variklis. Šis variklis turi skatinti kovą už laisvę, nuolat duoti neįsistojantį impulsą.

Toliau Angis pareiškė, kad savikritika padės pagerinti Kęstučio apg. veiklą ir kiti mažiau kritikuos Kęstučio vadovybę. Klekvienas vertinamas pagal tai, ką duoda, o ne pagal tai, ką jis turi, bet nepanaudoja veiklai pagyvinti.

Klekvienas turi daryti tai, kas svarbu bendrai veiklai, be jokių asmeniškumų, be nuoskaudų, ir tai neturėtų nieko įžeisti.

Merkys pasakė, kad ataskaitų reiks, jos skatina plėsti veiklą. Kai buvo įkurta apygarda, turėjome viltį, kad bus kažkas nauja, ir turime tą viltį pateisinti.

Kritika geras dalykas, galima pamatyti savo veiklos trūkumus.

Užtikrinu, kad savo srityje viską padarysiu su kaupu ir prisidėsiu prie darbo kitose srityse.

Dėl trūkumų- žinoma, yra ir junginiai gali mumis nusivilti, nes kol kas mūsų darbo nematyti. Labiausiai kliūdo dirbti susidariusios aplinkybės. Jei nesulauksime pagalbos, mūsų darbas nebus našus, todėl reikia paspausti junginius.

Barkus pareiškė, kad trūkumų yra, tačiau juos reikia šalinti. "Laisvės Varpo" Nr.107 išėjo neaktualus todėl, kad nieko negirdim, nieko nematom, nei iš užsienio, nei iš vidaus. Kaip to išvengti.- nežinau. Nėra akumuliatorių, nepakanka net sovietinės spaudos. Vėluojame išleisti numerį, nes labai trukdo posėdžiai, kurie būna sušaukiami ne laiku, prieš pat leidinio išleidimą, darbui trukdo aplinka. Netinka esama tvarka kartu gulti, kartu keltis, ir ne visada būna darbinga nuotaika. Visą daryti bet kokiomis sąlygomis nesilimu. Dariau viską, ką galėjau. Už tai vienį gyrė, kiti barė. Be to, trukdo prasti ryšiai.

Blogas įspūdis susidarė, kad korespondenciją junginiui, kuriam aš vadovauju, dėl prasto ryšio turiu rašyti greitai arba visai nerašyti. Pastabos dėl ryšių yra draugiškos. Nieko nereikš statutai, jei nebus broliško bendradarbiavimo.

Turime suprasti, kad visų charakteriai skiriasi, juos reikia derinti ir būti nuoširdiems. Kad neprisidedame prie bendro darbo su savo nuomone, yra ir nuotaikų dalykas. Tiek vidiniai, tiek išoriniai trukdymai kliūdo spaudos darbui ir jos kokybei.

Junginius suklaidinsime tik tiek, kiek nesustorintuosime, bet tyčinio blogio čia nėra, saugumas ir maistas yra visur.

Ateltis yra geriausias daktaras. /-/ Reikėjo iš pat pradžių padaryti

tvarką (kaip, pavyzdžiui, buvo pasirūpinta maistu ir slėptuvėmis) ir reikla daryti, o ne kalbėti. Netgi ir virtuvėje turi būti vienas atsakingas žmogus.

Buvo kalbėta apie slėptuvės konspiraciją, bet daroma ne taip, kaip buvo kalbėta. Netgi labai vadul patikimas žmogus neturi žinoti, kur yra slėptuvė. Trūkumus visomis jėgomis stengiuosi pašalinti.

Ringaila pasakė, kad mintis apie geranorišką kritiką iš tikrųjų yra pulki. Dėl organizacinio skyriaus reikia pasakyti, kad ryšiai iš tiesų yra apgailėtinoje padėtyje, tačiau, negalint judėti, juos sutvarkyti dar sunkiau. Kai tik bus sutvarkyti dokumentai, viskas bus daroma, kad ryšiai gerėtų.

Prastą spaudą galbūt galima būtų ir patelsinti dėl nepakankamų priemonių. Blogai, kai vietoj žadėtos įrangos buvo duotas visai blogas akumulatorius.

Spaudoje turi atsispindėti organizacinė veikla, turi būti nagrinėjami svarbūs ir naudingi klausimai ir apskritai straipsniuose turi būti matoma žmonių nuomonė.

Angis pasakė, kad kritinės mintis išsakęs todėl, kad gerai dirbtume. Jeigu darbas atrodytų geras mums patiems, tai ir kiti jį gerai įvertins.

Nuoširdumas atsiranda tik tada, kai kiekvienu atveju dalijamasi nuomonėmis.

Barkus kalba teisingai, tačiau argi negalima dirbti geriau. Jeigu kas nori susikaupti, tai gali paprašyti, kad būtų tyliau. Kada žmogų aplanko idėja, kiti negali žinoti. Šunuodeglavimas čia netinka, nors jis pasireiškia nutylėjimu ar dar kaip nors. Mintis turi būti išsakyta tuoju pat ir nedelsiant. Dėl gyvenamosios vietos tai čia daugiausia įdėta pastangų. Buvo padaryta viskas, kas įmanoma, bet būtų gerai, jeigu kiekvienas bet kada pasakytų ką galvoja. Kentėti čia nereikia, mūsų veiksmai gali būti suderinti. Kai kada žmogus gali suklysti dėl klaidingos nuomonės. Nepasitenkinimų kaupimas nėra atviras reiškinys. Mes turime įsikurti taip, kad ne vienas, o visi prisitaikytų. Režimas gulti ir kelti buvo pasakyta tik kaip nuomonė.

Visuomeniniame darbe turime prisitaikyti prie sąlygų. Tai reikalinga ir saugumui. Bendras darbas- suderinti visus reikalus. Nereikia iš to daryti paslapčių.

Merkys pareiškė, kad Angio nuomone, kritiką reikia priimti kaip atvirumo ir bendradarbiavimo ženklą. Todėl nereikia įsižeisti, kaip kad matyti iš pono Barkaus atsakymų Angiui. Tačiau ir šių pastabų nereikia laikyti blogiu. Kiekvienas daro klaidų. Jų darė ir šventieji. Kritikos reikia.

Dėl ūkio dalies- kaip supratau, dėl akumulatoriaus buvo daug rūpesčių, bet nepalankiomis aplinkybėmis ir kitas nieko daugiau nepadarytų.

Galbūt aš netinku ūkio dalies pareigoms, tačiau darau, kas įmanoma. Visa informacinė medžiaga buvo pakankamai rimta. O darbo sąlygos nėra jau tokios blogos, ir apskritai ūkio reikalams užsakymai turi būti pateikiami iš anksto. Gėreno palydų galbūt ir nereikėjo. Apskritai savo srityje aš dirbu tiek, kiek galiu, nepaisant pavojų.

Kaip šios srities atstovas, esu už ją atsakingas, bet reikia atsižvelgti ir į sąlygas. Laukiu pagalbos iš kitų, nes vienas negaliu visko padaryti, o iš mūsų narių yra ir šlamšto, kuris lenda po ratais. Visus trūkumus prašau išsakyti be pykčio ir blogų kėslių.

Barkus pareiškė, nežinaš, kodėl ponas Merkys pajuto jo užsipuoliną. Jis tik nurodė, kodėl "Laisvės Varpas" turi būti taisomas. Tai nebuvo kaltinimas. Nors ponas Angis ir paminėjo, kad kažkas kaupiasi, tačiau tai netiesa, tai tik atsakymas. Jeigu negalima sutelkti visų reikalų, tai ir šito posėdžio tikslas sumenkėja.

Visa tai smulkmenos, kurios trukdo darbui.

Kai dėl spaudos- tai aš nenoriu būti džinguliuku (varpeliu), kuris atlieka tik juodą darbą. Su kiekvienu derėtis dėl smulkmenų nematau reikalo, tam turi būti štabo viršininkas. Parengti nurodymus, užbėgant už akių bendriems nuostatams, būtų netikslinga.

Angis atsakė, kad einami į reikalai svarbiau už draugystę, tai nemažiau svarbi ir kritika. O pagal nuotalkas buvo jaučiama, kad kažkas yra susikaupę.

Barkus sakė, kad nieko nėra susikaupę.

Angis tęsė- vis dėlto, kažkas buvo susikaupę, kas trukdė bendram darbui. Turime aukotis bendram reikalui. Visi puikiai suprantame dabartines sąlygas, ypač ūkio dalies darbe, todėl galime pateisinti trūkumus. Skirkime draugišką kritiką nuo veiklos kritikos.

Merkys pareiškė, kad jis siūlo per posėdį ar kitu laiku pateikti aktualiausią medžiagą spaudai. Siūlo kritikuoti tikrai apskritai spaudos nuostatą, stilių arba kitus esminius dalykus. Nereikėtų kritikuoti kiekvieno straipsnio, kai jis dar rašomas, tikrai pagrindinę mintį. Siūlo tuo klausimu priimti sprendimą.

Barkus pareiškė, kad iškelti trūkumai padės nebedaryti tokių pačių klaidų leidyboje.

/.../

Pono Merkio patarimas teisingas, nors reikėtų turėti daugiau veiklos laisvės. Būtų neteisinga stumti į darbą kitus, peržengiant galimybes, nes tokiu atveju nebus iniciatyvos.

Angis pareiškė, kad pagal laikinus organizacijos ir veiklos nuostatus kiekvienas skyriaus viršininkas veikia savarankiškai. Laikraščio redaktorius- organizuoja ir nustato laikraščio kryptį ir konsultuoja straipsnių autorius. Tai nereiškia, kad laikraščio leidėjas turi monopolistines teises. Trūkumai turi būti iškelti. Nelegali spauda yra tam tikras veiklos variklis. Vadinasi, spauda turi būti aktuali ir nevēluoti. Draugiškai pasitarti- kiekvieno pareiga. Vadinasi, spauda turi rūpintis visi, o ne vienas informacijos skyriaus viršininkas. Redaktorius turi atrinkti ir sutvarkyti medžiagą.

2. Kėstučio apygardos pareigybių, veiklos ir disciplinos nuostatų projekto svarstymas.

Nutarta nusijusti nuostatų projektus. Jungtinių ir atskirų padalinių vadams, susipažinti ir pareikšti savo nuomonę papildyti, pateikti siūlymus.

/Angis/

/Ten pat. L.18-25./

6. Jungtinės Kėstučio apygardos štabo posėdžio,
įvykusio 1947m. kovo 21d., protokolas Nr.4

Protokolas Nr.4

Jungtinės Kėstučio apygardos štabo posėdis 1947
metų kovo 21d.

Dalyvavo: Visvydas, Žiemkentis, Barkus ir Zubrys.

Pirmininkavo: Visvydas, sekretorius- Žiemkentis.

Svarstyta ir nutarta:

I. Nuostatų projektų tvirtinimas.

Visvydas: Nuo š.m. sausio 1d. iki kovo 20d. galutinai buvo įforminti Jungtinės Kėstučio apygardos nuostatai- JKA. Nuostatų projektai buvo pateikti rinktinių vadams, gauti pataisymai ir papildymai. tačiau svarbių pakeitimų nebuvo. Išsamiai tuo klausimu kalbėjo Savanoris ir Romuva. Kiti arba nieko neatsakė arba pataisymų neturėjo.

Reikėjo nedelsiant veikti, aplinkybės neleido kviešti posėdžio nuostatomis apsvarstyti, reikėjo juos patvirtinti, nes dauguma jiems pritarė. Dabar galime juos apsvarstyti.

Buvo siūlyta pakeisti dabar vartojamus terminus:

a) "jungtinys" ir "atskiras vienetas"- į "rinktinę" ir "atskira kuopa". Leista vartoti terminus "rinktinė" ir "atskiras vienetas";

b) terminai- "organizacinis sektorius- OS" ir "operatyvinis dalinys- OD" siūlyta keisti- "organizacinis skyrius- OS" ir "partizanas- P".

Apsvarsčius tai buvo priimta.

Jau parengtas instrukcijos projektas "Ką turi žinoti kiekvienas partizanas" ir kai kam jau duotas susipažinti, kad pasakytų savo nuomonę.

Šiame projekte taip pat siūloma Jungtinę Kęstučio apygardą vadinti JKA.

Siūloma OS ir P nariams įvesti kandidato stažą. Manau, kad P (partizanas) nariams būtų sunku įvesti kandidato stažą, nes jis vis tiek žinos daug partizanų paslapčių, bet jeigu jis duos sąlyginę priesaiką, susidarys nenormali padėtis. Nepritariu ir stažo įvedimui OS nariams.

Kitas pasiūlymas- kovotojais už laisvę laikyti OS narius rėmėjus, kurie pagal galimybes materialiai remia ir aprūpina partizanus ir pasižada neišduoti paslapčių.

Man atrodo, kad pirmame ir antrame kovos už laisvę etape kandidato stažas neįmanomas, tačiau- gal būt.

Zubrys: Partizanams taikyti kandidato stažą neįmanoma, nes tai būtų konspiracijos atsisakymas. Negalima taikyti kandidato stažą ir OS nariams. Organizuoti rėmėjus nėra reikalo. Formalumai rėmėjams neturi reikšmės. Žiemkintis: Dėl narių kandidatų pritariu aukščiau kalbėjusiems, o dėl: rėmėjų organizavimo, manau, kad tai reikia daryti. Į veiklą būtų įtraukti žmonės, kurie negali ar nenori tapti tikraisiais nariais. Be to, tikruosius rėmėjus galima įpareigoti dar labiau saugoti visas paslaptis.

Barkus: Dėl kandidatų- negali būti nė kalbos. Dėl narių rėmėjų- pritariu ponui Zubriui. Rėmėjų organizavimas vargu ar padės juos disciplinuoti. Visvydas: Nepritariu, kad OS ir OD nariams reikia taikyti kandidato stažą, to atsisakome. Ar reikia organizuoti rėmėjus? Šį klausimą dar paliekame svarstyti, nes tai nieko nekeičia, geriau reikia aptarti nuostatus.

Zubrys: Pritariu dabar parengtiems nuostatom.

Barkus: Pritariu, nes tai jau svarstyta. Pavadinimas esmės nekeičia.

II. "Laisvės Varpo" redakcinės kolegijos įkūrimas.

Visvydas: Reikėtų įkurti redakcinę kolegiją, tai sustiprintų leidinį. Kaip jau aptarėme, į kolegiją turėtų įeiti trys žmonės: Barkus, Zubrys, Visvydas. Kolegiją klausimus spręstų balsų dauguma. Kolegijos uždavinys, kad spauda išeitų kuo geresnė ir laiku. Spaudos platinimu turi rūpintis organizacinio skyriaus viršininkas. Reikia sutvarkyti taip, kad visi, kas turi gauti spaudą, pasilimtų ją patys nustatytu laiku.

Zubrys: Kolegijos narių skaičiui pritariu, tačiau manau, kad nereikia varžyti kolegijos darbo, o leisti jai pačiai spręsti leidybos klausimus.

Žiemkintis: Leidinys neturi priklausyti tik nuo kolegijos. Kolegiją turi rūpintis leidimo kokybė, tačiau pagrindinę liniją ir kitus svarbius klausimus turi nulemti visos apygardos sprendimas.

Barkus: Redakcinė kolegija- tai bolševikų išmonė. Laikraščio leidimas yra redaktoriaus darbas, o jis turi atsižvelgti į kitų nuomonę. Kolegijos įkūrimas nieko nepakeis, ir yra negeras dalykas.

Zubrys: Redakcinė kolegija nėra bolševikų išradimas. Ir anksčiau, nepriklausomybės laikais, buvo laikraščių, kuriuos redagavo kolegijos ar komitėjai.

Visvydas: Redaktorius yra atsakingas asmuo, o laikraščio leidimu daug kur rūpinasi redakcinės komisijos. Pavyzdžiui: laikraščio "Karys" straipsniai būdavo svarstomi netgi keliose, skirtingų pakraipų komisijose, nes redaktorius negali būti visų sričių žinovas. Vietoj bolševikų mėgstamo termino "kolegija" galima sakyti "komisija".

Kadangi visi tam pritarė, manau, kad laikraščio "Laisvės Varpas" komisija turi būti įkurta.

III. Gyvenamosios vietos įrengimas ir pasiskirstymas.

Visvydas: Reikia stengtis įsikurti kitame rajone, o čia iš ankstyvo pavasario įsirengti vieną ar dvi slėptuves, kad galėtų įsikurti po du žmonės, pasidalyti įrangą ir techniką.

Buvo kalbama, kad vieni kitų slėptuvių nežinotų. Tačiau tai neįmanoma-vieni kitais turi pasitikėti.

Zubrys: Aš manau, kad neįmanoma nežinoti vieniems kitų slėptuvių.

Barkus: Aš taip pat manau, kad tai neįmanoma.

Visvydas: Reikia susitarti, kaip pasiskirstysime. Stūlau, kad drauge su informacijos skyriaus spaudos viršininku būtų Zubrys, jie abu gales leisti spaudą, o aš būtinai ateisiu tą dieną, kai išeis laikraštis. Džiugą manau pasilikti pas save, paskirsiu jam tinkamas pareigas.

Barkus: Aš manau, kad pasiskirstyti reikėtų kitaip. Ūkio skyriaus viršininkas gali palikti su štabo viršininku, nes jie turės daug bendrų reikalų. O Džiugas galėtų pasilikti su manimi, aš, kaip skyriaus viršininkas, turiu jam tinkamą darbą. Į redakcinės komisijos pasitarimus geriau ateiti man vienam, negu pas mane eiti dviem.

Zubrys: Atsižvelgiant tik į darbą, tai geriau jį dirbti ten, kur yra visos priemonės, t.y. informacijos skyriuje, dažnas vaikščiojimas trukdytų dirbti ir būtų nesmagu.

Visvydas: Reikia nuspręsti- su kuo bus Džiugas. Kai Žiemkentis kur nors išeis, nebus kam atlikti techninio darbo, o jo yra labai daug.

Barkus: Savo nuomonę pasakiau, reikia nuspręsti.

Žiemkentis: Techninio darbo ateityje atsisakau, nes tai man rimtai trukdo dirbti savo tiesioginį darbą, dar daug kas nepadaryta.

Zubrys: Žiemkenčio pareiškimas teisingas ir pagrįstas.

Visvydas: Džiugas turi likti pas mane, jis reikalingas techniniam darbui, o dėl štabo narių skaičiaus didinimo dar per anksti kalbėti, nes yra daug rimtų sunkumų.

IV. Ryšių klausimai.

Visvydas: Organizacinio skyriaus viršininkui pavesta susisiekti su Tauro apygarda. Jis ten eis kito mėnesio pirmoje pusėje per padalinius. Jis turi užmegzti ryšį su Tauro apyg., pasakyti mūsų nuomonę dėl atsiųstų dokumentų, aptarti bendros vadovybės susikūrimą.

Grelčiau ir kitu keliu susisiekti neįmanoma, nes į mūsų ryšių punktą iš jų niekas neateina, o mes jų ryšių punktą nežinome, ryšininkas tarp jų ir mūsų, atrodo, dingio.

Zubrys: Ką mes siūlysim Tauro apygardai ir kaip papildysime rezoliuciją? Visvydas: Reikia išsiaiškinti, kiek šiuo atžvilgiu nuveikė ir atstatyti su jais gerus ryšius. Mes norime, kad partizaninis judėjimas būtų centralizuotas, tačiau jų rezoliucijoje nepasakyta, kas tai yra naujas BDPS. Esant neaiškumams, mes savo nuomonės pilnai išsakyti negalime. Centralizacijos klausimas skubus, ir jam spręsti sutelksime visas jėgas. Zubrys: Šis klausimas iš tiesų skubus. Pasiūlykime Taurui suorganizuoti visų apygardų atstovų susitikimą, kuriame būtų galima išspręsti visus klausimus.

/Dalyvavusiųjų susirinkime parašai/

/Ten pat. L26-29./

7. Kęstučio apygardos vadų Angies ir Barkaus 1946m. atsisaukimas "Saugokitės provokatorių"

Saugokitės provokatorių

Gavome žinių iš Tauragės ir Raseinių apskričių, kad šių apskričių kai kuriuose valsčiuose pasirodė nepažįstami partizanai.

Naktį jie užėina pas ūkininkus, ieško ryšio su vietiniais partizanais, prašo maisto, drabužių, apavo, domisi vietiniais komunistais ir t.t. Trumpai tariant, jie domisi ir reikalauja to, ko reikia tikram mūsų partizanui.

Išpėjame rinktines ir per jas visus OD, OS narius ir vietinius gyventojus, kad tarlamieji nepažįstami partizanai- tai specialūs NKVD daliniai, kurie stengiasi atrodyti kaip tikri partizanai, dori lietuviai, o iš tiesų jų uždavinys- išprovokuoti gyventojus, sužinoti, kur yra tikrieji mūsų partizanai, išsiaiškinti ryšius, sužinoti, kas padeda partizanams, ką žmonės kalba apie komunistus ir partizanus, ir ką galvoja.

Šie NKVD padaliniai dieną stato sargybos bokštelius, matuoja žemę, daro brėžinius, visi kalba tik rusiškai, nesidomi politika ir vietiniais gyventojais.

O naktį jie persirengia civiliais, apsikabinėja lietuviškais tautiniais ženklais, kalba lietuviškai, vaikšto pas gyventojus, juos provokuoja ir apiplėšia, kai kada ir kai ką suima ir uždaro į partizanų slėptuves. Ten tardo, muša, apkaltina komunistine veikla ir t.t.

Dažniausiai sulaikytieji klysta: patiki, kad tai buvo tikri partizanai, ir viską, ką žino, papasakoja. Dėl to padaugėjo areštų.

Mūsų tėvynainiai turi žinoti:

a) nieko bendro negalima turėti su nepažįstamais;

b) nieko jiems neduoti, tegul ima prievarta, nieko jiems nepasakoti;

c) pranešti milicijai.

Tas, kas praneš milicijai, keletą dienų tegul slapstosi, nes už skundimą kai kada jie suima ir baudžia.

1946.XII.1.

Kęstučio vadas- Angis
Kęstučio štabo informacinio skyriaus
viršininkas Barkus

/Ten pat. L.30./

8. Kęstučio apygardos vado Angies įsakymas Nr.4 (1946 11 05) dėl slaptažodžių naudojimo

Kęstutis
1946 metai 11 05
Nr.15

Kęstučio įsakymas Nr.4

81

Visiems Kęstučio junginių ar atskirų vienetų vadams- prašau kiekvieno mėnesio 1d. OD vadams pranešti slaptažodį.

82

Kaimyniniams junginiams ar atskiriems vienetams- sutartą slaptažodį pranešti kiekvieno mėnesio 1d. tam junginiui ar atskiram vienetui, į kurio rajoną bus perėję OD vadai.

83

Tiems OD junginiams ar atskiriems vienetams junginių vadai turi duoti kitus slaptažodžius ir OD išaiškinti, kad Kęstučio duotų slaptažodžių reikia tam, kad išvengtume partizanų susidūrimų.

Kęstučio patelktą junginiams ar atskiriems vienetais slaptažodžių lentelę griežtai saugoti, o jeigu pateks į priešo rankas ar nežinia kur dings, nedelsiant pranešti Kęstučiui.

Kęstučio vadas (Angis)

/Ten pat. L.69./

9. Kęstučio apygardos vadų Angies ir Barkaus pasirašytas įsakymas Nr.5 (1946 11 05) dėl dokumentų saugojimo ir spaudos

Kestutis
1946 metų 11 05
Nr.16

Kęstučio įsakymas Nr.5 dėl spaudos ir propagandos

§1

Visus dabar turimus ir vėlesnius dokumentus, nesvarbu kaip jie įsigyti (užpildyti ir neužpildyti blankai), visokie asmens liudijimai, pažymos ir t.t., taip pat ir dokumentai, parašai, antspaudai... ir t.t. turi būti atiduoti Kęstučiui.

Tuo reikalu, junginių ir atskirų vienetų vadai turi duoti atitinkamus nurodymus savo pavaldiniams.

§2

Turimos ir įsigytos priemonės dokumentų gaminiui, įvairūs raštai, antspaudai, chemikalai ir chemikalų receptai, tušas turi būti atiduota Kęstučiui.

§3

"Laisvės Varpas" yra Kęstučio junginių ir atskirų vienetų oficiozas, jį galima dauginti. Junginiams ir atskiriems vienetais leidžiama patiems spausdinti poezijos ir humoristinius kūrinius. Bendro pobūdžio straipsnius, rankraščiai turi būti persiunčiami Kęstučiui kaip laikraščio medžiaga.

Junginių ir atskirų vienetų vadai turi surasti korespondentų "Laisvės Varpui".

Kęstučio vadas Angis

Apygardos Informacinio Skyriaus viršininkas Barkus

/Ten pat. L.70./

10. Kęstučio apygardos vadovybės- Angies ir
Rimgailos įsakymas Nr.5 (1946 12 01)
organizaciniais klausimais

Kęstutis
1946 metų 12 01
Nr.20

Kęstučio įsakymas Nr.5

Organizacinė dalis

§1

Kad ryšių punktai nebūtų lengvai išaiškinami, o ryšininkai nebūtų trukdomi organizacine veikla, įsakau:

a) Junginiuose ir atskiruose vienetuose nustatyti, kas, per ką ir kokiam reikalui gali naudotis ryšiu ir kaip greitai tai turi būti atlikta;

b) OD skyriaus vadams uždrausti, nors ir ryšių tikslais, su visu būriu lankytis pas OD narius ryšių punktuose; uždrausti OD skyriaus nariams apsistoti ryšių punktuose pas svarbius darbuotojus, taip pat savo nuožiūra užmegzti ryšį tarp ryšio punkto ir OS narių be vadovybės nurodymų;

c) junginių ir atskirų vienetų vadai turi paskirti savo organizacijų darbuotojus ir ryšininkus gaunamai korespondencijai patikrinti (korespondenciją pažymėti), taip pat neleisti naudotis ryšiais asmeniniais ar kitais nenumatytais reikais, nusižengusius griežtai bausti;

d) įspėti visus ryšininkus, kad jie organizacijos korespondenciją laikytų saugiose vietose, gerai patikrintų gaudami ir siųsdami toliau.

§2

Visiems organizacijos darbuotojams įsakau: visus organizacinius dokumentus ir korespondenciją, nors ir trumpam, jeigu ji nereikalinga tarnybiniam naudojimui, su savimi nesinešioti, bet saugoti saugioje vietoje arba archyve.

§3

Griežtai draudžiama laikyti legaliai gyvenančių asmenų rankraščius. Dabar turimus ir vėliau gaunamus rankraščius perrašyti arba tik pasižymėti sau vienam suprantamais įrašais, o originalą sunaikinti.

§4

Griežtai draudžiama laikyti (šifruotus ar nešifruotus) organizacijos narių sąrašus: rėmėjų, ryšininkų pavardes, adresus. Reikia jas išmokti atmintinai arba pasižymėti tik sau suprantamais ženklais.

§5

Junginių ar atskirų vienetų vadai turi turėti centrinių ryšių punktą, per kurį būtų galima susisiekti su junginių ar atskirų vienetų vadovybe, tų punktų adresus ir jų slapyvardžius artimiausiu laiku žodžiu pranešti Kęstučiui.

Kęstučio vadas Angis

Organizacinio skyriaus viršininkas Rimgaila

/Ten pat. L.71./

11. Kęstučio apygardos vado Angies įsakymas Nr.6 (1946 12 05) operatyvinės veiklos klausimais

Kęstutis

1946 metų XII.5.

Kęstučio įsakymas Nr.6

Operatyvinis skyrius

§1

Dažnai pasitaiko, kad savo padalinio apsaugai neskiriama pakankamai dėmesio, dėl to vyksta daug nelaimingų atsitikimų, patiriame nuostolių, kurių būtų galima išvengti, jeigu savo apsaugai skirtume daugiau dėmesio.

Žygyje tiesioginė apsauga- yra sargybinis priekyje ir kolonos gale, poilsio vietose- sargyba.

Kiekvieno junginio vadas ir grupės vyresnysis atsakingas už sargybos organizavimą, jos keitimą ir tikrinimą.

Junginių vadams ir atskiriems vienetams įsakau: ypatingą dėmesį skirti apsaugai ir imtis konkrečių veiksmų.

Visus, šiuo atžvilgiu prasižengusius griežtai bausti administracine tvarka ir perduoti teismui.

§2

Kai kuriuose operatyviniuose padaliniuose pablogėjo disciplina. Taip yra todėl, kad vadai nepalaiko disciplinos, į pažeidėjus žiūri pro pirštus, vengia juos bausti.

Taip yra dar ir dėl to, kad vadai netikrina ir nekontroliuoja savo vadovaujamo OD narių.

Kad padaliniuose būtų sustiprinta disciplina ir OD nariai geriau suprastų savo pareigas, įsakau:

a) visais atvejais netgi ir mažiausiuose padaliniuose paskirti laikinus arba nuolatinius viršininkus ar vadovus, kurie būtų atsakingi už savo OD narių poelgius;

b) kiekvienas netinkamas poelgis ar disciplinos pažeidimas turi būti išaiškintas ir pažeidėjas nubaustas;

c) ypač turi būti nubausti pažeidėjai, kurie savo veiksmais žemina partizanų garbę;

d) vadai ir OD vyresnieji, kurie nebaudžia disciplinos pažeidėjų, turi būti pakeisti kitais;

e) visi nusikaltimai nedelsiant turi būti ištirti ir nusikaltėlis išaiškintas. Nusikaltėlis turi būti tuo pat nubaustas.

Kęstučio vadas
/Angis/

/Ten pat. L.73-74./

12. Kęstučio apygardos vado įsakymas Nr.9 (1947 03 03), kuriame skiriamas apdovanojimas žuvusiems partizanams

Kęstutis
1947.III.3.
Nr.46

Kęstučio įsakymas Nr.9

81

KA- Margirio rinkt. Uosis (Vanagas) š.m. sausio 23d., priešui apsupus jo dalinį, pirmas su ginklu rankose stojo į mūšį ir atrėmė priešą, padėdamas savo broliams ištrūkti iš apsupties. Jis žuvo didvyrio mirtimi, gindamas savo brolius, laisvę ir savo šaltes nepriklausomybę.

To paties padalinio (Vanago) partizanas Papartis, būdamas sunkiai sužeistas, kovojo iki mirties ir sunaikino keturius priešus.

Tegul mums visiems, laisvės kovotojams, būna pavyzdžiu šis narsus ir garbingas Margirio partizanų žygdarbis.

Už drąsą ir narsą, kovojant su mūsų Tėvynės okupantu, Uosį ir Papartį apdovanoju garbes ženklu.

1947.12.29.

Kęstučio vadas
/Visvydas/

/Ten pat. L.75./

13. Kęstučio apygardos pirmasis organizacinis dokumentas- organizacijos ir veiklos nuostatai Jungtinės Kęstučio apygardos organizacijos ir veiklos

Kęstutis

A. Bendroji dalis

1. Visos apygardos ribose esančios rinktinės ir atskiri vienetai siekia laisvės lietuvių tautai ir kovoja prieš okupantus bei tautos išdavikus, užgniaužiančius lietuvių tautos švenčiausias teises. Jungiasi į vieningą Jungtinę Kęstučio Apygardą, kuri pasistato savo tikslą slopinti daromas lietuvių tautos dvasinių ir medžiaginių vertybių naikinimo pastangas, organizuoti, parengti ir išsaugoti gyvasias lietuvių tautos jėgas aukščiausiam kovos tikslui- laisvos, nepriklausomos, demokratinių pagrindais tvarkomos Lietuvos valstybės atstatymui.

2. Siekdama pasistatyto tikslo, apygarda savo veiklą pagrindžia vieningumu ir tvarkosi savitarpio pasitikėjimo, geros valios, konspiratyvaus /slapto/ veikimo sąlygoms pritaikintos karinės drausmės pagrindais, daugumos nuomone nustatytuose rėmuose.

3. Apygardos nariai dirba dviejose plotmėse:

a/ Organizaciniuose Skyriuose /OS/

b/ Partizanuose /P/.

Veikla abiejose plotmėse yra lygiavertė, o abiejų plotmių nariai yra lygiaverčiai.

4. Abiejose plotmėse dirbančių apygardos narių visapusiškas ir tinkamas pasirėngimas, pasišventimas pareigai, dirbamo darbo supratimas ir įvertinimas ir glaudus bei nuoširdus abiejose plotmėse dirbančiųjų bendradarbiavimas yra užtikrintas laidas užsibrėžtam tikslui pasiekti.

5. Vadovybė duoda įsakymus, instrukcijas ir nurodymus, reikalingus abiejose plotmėse atskiriems arba suderintiems veiksniams atlikti bei uždaviniams įvykdyti. Juos pagrįsdama abiems plotmėms atskirai sudarytais organizacijos ir veiklos nuostatais.

B. Organizaciją

1. Bendrybės.

6. Iš visų sąmoningų, dorų, tautiškai susipratusių, santūrių ir savo tautai nenusikaltusių lietuvių be religijos, pažiūrų, išsilavinimo, socialinės padėties ir lyties skirtumo, pasiryžusių, nežiūrint savo asmeninės gerovės, sveikatos bei pavojaus gyvybei, visomis išgalėmis kovoti dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės ir savo pasiryžimą sutvirtinusių priesaika arba iškilmingu pažadėjimu, sudaromi organizaciniai skyriai /OS/.

7. OS pagrindiniai uždaviniai yra:

a/ sudaryti ryšius, reikalingus OS ir P daliniams bei atskiriems organizacijos pareigūnams su vadovybe arba tarpusavyje risti.

b/ organizuoti sekimą, žvalgybą bei kontržvalgybą ir surinktas žinias teikti nustatyta tvarka vadovybei bei P.

c/ organizuoti vadovybės, P dalinių, nukentėjusių nuo raudonojo teroro, laisvės kovos sąjūdžio narių bei rėmėjų ir jų šeimų atsidūrusių skurde, medžiaginį rėmimą.

d/ palaikyti ir ugdyti Tėvynės meilę bei tautos moralę, propaguoti laisvės kovos sąjūdį, žodžiu ar per spaudą informuoti visuomenę apie vidaus ir tarptautinę politinę padėtį.

8. OS veiklai centralizuoti bei vadovauti OS nariai suvedami į OS vienetus: Seniūnijų OS, Apylinkių OS, Valsčių OS ir Rajonų OS.

II. Rajono OS /RjOS/

9. RjOS organizuoti ir vadovauti R /AVn/ OrgSkV pristato, o RV /AVnV/ skiria RjOSV.

10. RjOSV pagal nuostatus ir iš vadovybės gaunamus įsakymus, instrukcijas bei nurodymus organizuoja mažesnius OS vienetus, verbuoja RjOS vadovavimui reikalingus pareigūnus ir vadovauja RjOS veiklai nurodydamas, išaiškindamas bei kontroliuodamas žemesnių OS pareigūnų darbą.

11. RjOSV betarpiškai priklauso RV /AVnV/ ir RŠV /AVnŠV/.

12. RjOSV privalo palaikyti ryšį /betarpiinį ar per tarpininkus/ su rajone veikiančio P dalinio vadu.

13. RjOSV pasirenka du padėjėjus, kuriuos skiria RV /AVnV/. Pirmasis padėjėjas kartu yra RjOS Ryšių ir Ūkio Viršininkas /RjOSRŪV/, o antrasis-RjOS Informacijos Viršininkas /RjOSIV/.

14. RjOSV padėjėjai /RjOSVP/ yra atsakingi už jiems pavestų TjOS veiklos sričių darbą ir vykdo RjOSV ir aukštesnių viršininkų įsakymus, instrukcijas bei nurodymus, to paties reikalaudami iš žemesnių OS pareigūnų jiems pavestose veiklos srityse.

15. Reikalingų tiesioginių ryšių palaikymui RjOSV privalo turėti betarpiškai savo žinioje 1-3 ryšininkus /rš/.

III. Valsčiaus OS /VOS/

16. VOS organizuoti ir vadovauti RjOSV pristato, o RV /AVnV/ skiria VOSV.

17. VOSV pagal nuostatus ir iš vadovybės gaunamus įsakymus, instrukcijas bei nurodymus organizuoja mažesnius OS vienetus, verbuoja VOS vadovavimui reikalingus pareigūnus ir vadovauja VOS veiklai nurodydamas, išaiškindamas bei kontroliuodamas žemesnių OS pareigūnų darbą.

18. VOSV betarpiškai priklauso RJOVS.

19. VOSV privalo palaikyti ryšį /betarpiinį ar per tarpininkus/ su valsčiuje veikiančio P dalinio vadu.

20. VOSV pasirenka du padėjėjus, kuriuos skiria RJOVS. Pirmasis padėjėjas kartu yra VOS Ryšių ir Ūkio Viršininkas /VOSRŪV/, o antrasis- VOS Informacijos Viršininkas /VOSIV/.

21. VOSV padėjėjai /VOSVP/ yra atsakingi už jiems pavestų VOS veiklos sričių darbą ir vykdo VOSV ir aukštesnių viršininkų įsakymus, instrukcijas bei nurodymus, to paties reikalaudami iš žemesnių OS pareigūnų jiems pavestose veiklos srityse.

22. VOSV skirsto valsčių į apylinkes, susidedančias iš 2-3 seniūnijų, priimdamas dėmesin vadovavimo patogumą ir esamas P dalinių veikimo rajonų ribas.

23. Reikalingų tiesioginių ryšių palaikymui VOSV privalo turėti betarpiškai savo žinioje 1-2 ryšininkus /rš/.

IV. Apylinkės OS /AOS/.

24. AOS organizuoti ir vadovauti VOSV pristato, o RJOVS skiria AOSV.

25. AOSV pagal nuostatus ir vadovybės gaunamus įsakymus, instrukcijas bei nurodymus organizuoja mažesnius OS vienetus, verbuoja AOS vadovavimui reikalingus pareigūnus ir vadovauja AOS veiklai nurodydamas, išaiškindamas bei kontroliuodamas žemesnių OS pareigūnų darbą.

26. AOSV betarpiškai priklauso VOSV.

27. AOSV privalo palaikyti ryšį /betarpiinį ar per ryšininkus/ su apylinkėje veikiančio P dalinio vadu.

28. AOSV pasirenka du padėjėjus, kuriuos skiria VOSV. Pirmasis padėjėjas kartu yra AOS Ryšių ir Ūkio Viršininkas, /AOSRŪV/, o antrasis- AOS Informacijos Viršininkas /AOSIV/.

29. AOSV padėjėjai /AOSVP/ yra atsakingi už jiems pavestų AOS veiklos sričių darbą ir vykdo VOSV ir aukštesnių viršininkų įsakymus, instrukcijas bei nurodymus, to paties reikalaudami iš žemesnių OS pareigūnų bei narių jiems pavestose veiklos srityse.

30. Reikalingų tiesioginių ryšių palaikymui AOSV privalo turėti betarpiškai savo žinioje 1-2 ryšininkus /rš/.

V. Seniūnijos OS /SOS/.

31. SOS organizuoti ir vadovauti VOSV pristato, o VOSV skiria SOSV.

32. SOSV pagal nuostatus ir iš vadovybės gaunamus įsakymus, instrukcijas bei nurodymus organizuoja SOS ir vadovauja jos veiklai nurodydamas, išaiškindamas bei kontroliuodamas žemesnių OS pareigūnų bei narių darbą.

33. SOSV betarpiškai priklauso AOSV.

34. SOSV privalo betarpiškai bendraclarbiauti su seniūni jo je veiklančio P dalinio vadu.

35. SOSV pasirenka sau padėjėją /SOSVP/, padedantį dirbti visose veiklos srityse ir reikalui esant, jį pavaduojantį. SOSV skiria AOSV.

36. Esant didesniam skalčiui OS narių, saugumo ir vadovavimo patogumo sumetimais, SOSV esančius OS narius skirsto į grupes /po 3-5 narius/ ir jiems skiria vyresnius /OSGvyr/.

VI. OS narys.

37. OS skirtiems uždaviniams atlikti į OS verbuojami nario reikalavimus atitinkantieji lietuviai, kurie dirba organizacinį darbą pagal nuostatus ir vadovybės duodamus įsakymus, instrukcijas bei nurodymus ir privalo vykdyti SOSV ir aukštesnių viršininkų įsakymus bei nurodymus.

38. OS karys turi karštai mylėti savo Tėvynę ir būti sąmoningas, drąsus, pasiryžęs, neplepus, blaivus, sąžiningas ir pavyzdingas lietuvis.

39. OS narys betarpiškai priklauso SOSV arba SOSV paskirtam OSGvYr.

C. Pareigos

40. OS narys, prisiekdamas arba iškilmingai pasižadėdamas, imasi garbingų, bet kartu ir atsakomųjų laisvės kovos sąjūdžio kovotojo pareigų. Jis turi pajusti, kad atlieka kilnų tautos egzistencijai užtikrinti būtiną darbą ir įsisamontinti, kad įstoja į slaptą organizaciją, todėl privalo besąlygiškai paklusti organizacijos vadovybei, nežiūrėdamas nei savo ar savo šeimos gerovės, nei turto, nei savo sveikatos, nei pavojaus gyvybei, bet kuriuo laiku ir bet kokiose sąlygose privalo priimti ir vykdyti viršininkų duodamus įsakymus bei nurodymus.

41. Kiekvienam OS nariui pagal reikalą, atsižvelgiant į jo privalumus ir sugebėjimus, gali būti skiriamos pareigos: vadovauti, dirbti ryšių tinkle, atlikti žvalgybos bei sekimo uždavinius, rinkti ir tvarkyti medžiagines gėrybes, platinti slaptąją spaudą, ypatingu atveju- dalyvauti operacinėje veikloje ir t.t. Būtinam reikalui esant, tam pačiam nariui gali būti duodamos kelios pareigos kartu.

42. Kiekvienas OS narys privalo gerai žinoti, išaiškinti organizacijos nuostatus, vadovybės duodamus įsakymus, instrukcijas bei nurodymus ir jam pavedamas pareigas, pažinti reikalingus viršininkus ir valdinius, su jais nustatyti ir palaikyti tvirtus, prieš pastangomis lengvai nenutraukiamus ryšius ir žinoti tai, ką jis turi atlikti be atskiro vadovybės įsakymo ir ko jis gali ir turi reikalauti iš jam priklausančių žemesnių pareigūnų ar narių.

43. OS narys privalo laiku, tiksliai įvykdyti vadovybės pavedamus uždavinius. Juos įvykdžius, nustatyta tvarka, pranešti uždavinį davusiam viršininkui apie jo įvykdymą ir įvykdymo rezultatus.

Vykdamas uždavinius, kuriems nėra galima duoti pilnai apibrėžtus reikalavimus /pav. naujų narių verbavimas/, kiekvienas OS narys privalo parodyti savo sveiką iniciatyvą nuostatų ir viršininkų duotų įsakymų, instrukcijų bei nurodymų dvasioje.

44. Kiekvieno OS pareigūno bei nario pareiga yra patarti ir padėti kitiems OS pareigūnams bei nariams: blogai darančius ar nusizengiančius perspėti ir apie tai pranešti betarpiškai savo viršininkui.

Asmeniskų reikalų su organizaciniais bendrinimas ar asmeninės naudos siekimas yra nusikaltimas.

45. Kiekvienas pajėgiantis kautis OS narys privalo stengtis įsigyti kautynėms reikalingus ginklus, šaudmenis ar kitus reikmenis, su jais susipažinti, išmokyti juos vartoti ir tinkamai bei rūpestingai juos saugoti.

46. Bet kuris OS viršininkas, jo ryšiams su vadovybe nutrūkusiems privalo savarankiškai toliau vadovauti veiklai turimų įsakymų, instrukcijų bei nurodymų dvasioje, pasiimdamas sau atsakomybę už tolimesnę jo vadovaujamo OS veiklą ir daryti nenutraukiamas pastangas ryšiams su vadovybe atstatyti.

47. Tuo atveju, jei kuris OS viršininkas būtų išvestas iš rikiuotės ar dėl kurių priežasčių nustotų eiti pareigas, tai, iki bus duotas atskiras įsakymas tuo reikalu, jo pareigas privalo perimti pirmasis padėjėjas, šiam negalint eiti- antrasis padėjėjas, o po šio- bet kuris sumaniausias žemesnis pareigūnas arba narys.

Iš pareigų pasitraukti arba išvykti galima tiksliai gavus pareigas paskyrusio viršininko sutikimą.

Kiekvienas OS viršininkas apie iš jam priklausančios OS veikimo apimtį išsikeliantį /kad ir netarpiškai priklausančią/ OS pareigūną ar narį turi pranešti savo betarpiškai viršininkui, nurodymas jo naują apsigyvenimo vietą ir su juo nustatytą slaptumą.

48. Visi OS viršininkai laikinai kur nors išvykdamy ar dėl kurių nors kitų priežasčių laikinai negalėdami eiti pareigas, jas paveda savo pavaduotojui.

Pavaduotoju skiriamas vienas iš padėjėjų ar kuris kitas žemesnis priklausomų OS pareigūnų ar narių, kuris pavadavimo metu veikia pavaduojančio viršininko teisėmis.

D. Saugumas

49. Kiekvienam OS nariui, įstojusiam į OS narių eltes, turi būti paskiriamas slapyvardis, nustatomi reikalingi slaptažodžiai, nurodomos ir išaiškinamos priemonės ir būdai organizacijos saugumui laiduoti.

50. Kiekvienas OS pareigūnas ar narys teturi žinoti tik savo betarplinį viršininką /bei būtiną žinoti viršininko padėjėją/ ir savo betarplinius valdinius.

51. OS nariui draudžiama prie savęs laikyti organizacinius dokumentus, korespondenciją, nuostatus, įsakymus, instrukcijas bei nurodymus ir kitokius slaptus daiktus, jei tai nėra būtina reikalinga tarnybiniams reikalams.

52. Apskritai visi gauti raštai, kurie nėra būtina reikalingi tarnybiniams uždaviniams atlikti, turi būti sunaikinami.

Legalių asmenų ranka rašyti raštai, jei jie yra laikomi, turi būti perrašomi, o jų originalai sunaikinami.

Visiško slaptumo reikalingi dalykai /pav. pavardės, adresai/ tegali būti užrašomi /šifruotai/ tik kai juos būtina reikia persiųsti ir kai jie žodžiu negali būti perduodami. Gavus tokius raštus, reikia tai, kas reikalinga, išmokti atmintinai ar tik sau vienam suprantamais ženklais pasižymėti ir juos tuojuo sunaikinti.

53. OS nariai bei pareigūnai, kuriems tenka tarnybiniams reikalais susidurti su nepažįstamais vadovybės, OS ar P pareigūnais, turi būti budrūs.

Su be slaptažodžio, su senu slaptažodžiu ar kokiomis rekomendacijomis remiantis prisistačiusiu asmeniu, nors ir ką jis bekalbėtų, apie organizacinius dalykus kalbėti griežtai draudžiama. Tokiam asmeniui reikia pavaizduoti nieko nežinantį, o apie jį ir apie tai, ką jis kalbėjo kuo greičiau pranešti savo betarpliniam viršininkui.

54. Visas tarnybinės paslaptis ir visus žinomus OS ir P narius /neišskiriant nei savęs/ bei kitus su laisvės kovos sąjūdžiu kuo nors surištus asmenis OS narys turi laikyti griežčiausioje paslapyje.

Paslapčių iškalbėjimas ne tik pašalinams, bet taip pat jų nereikalingiems žinoti organizacijos nariams yra sunkus nusikaltimas.

Paslapčių išdavimas priešui, kad ir žiauriausiai kankinant reikalaujančiam jas išduoti, yra priesaikos sulaužymas, baudžiamas mirties bausme.

55. Kiekvieno OS nario pareiga maskuoti save ir savo veiklą, saugotis priešo sekimo, stebėti aplinką bei organizacijos bendradarbius /OS ir P narius/, kad ten neišbrautų šnipų, provokatorių bei išdavikų.

Pastebėjęs pavojų organizacijos ar atskirų narių saugumui, privalo tučtuojau perspėti jo liečiamus žinomus asmenis, apie tai kaip galint greičiau pranešti savo betarpiui viršininkui.

Kai pavojus liečia OS narį, apie tai jis privalo pranešti betarpiui savo viršininkui ir elgtis pagal jo nurodymus.

E. Drausmė

56. OS veikloje ir OS viršininkų su valdiniais santykiuose turi būti įvesta sąmoninga, tvirta, konspiratyvaus /slapto/ veikimo sąlygoms pritaikinta, kariniais pagrindais pagrįsta drausmė.

57. Visi organizacijos nariai yra kovos broliai, tad OS nariai, nežūrint organizacijoje einamų pareigų, išsilavinimo, amžiaus, užimanos vietos visuomenėje turi būti draugiški vieni kitų atžvilgiu, mandagūs, pavyzdingi ir, kiek tai nesukelia įtarimo, stengtis sudaryti kuo nuoširdesnius tarpusavio santykius.

Tiek tarnybiniuose, tiek netarnybiniuose santykiuose organizaciniam vyresniškumui gerbti tegali būti naudojamos viešojo bendravimo tvarkos ir pilietinio mandagumo nustatytos išorinės asmens gerbimo formos.

58. Tarnybiniuose reikaluose kiekvienas OS pareigūnas ar narys privalo būti paklusnus savo viršininkams visiškai neatsižvelgiant į asmeninius arba visuomeninius santykius.

59. Viršininkų savo valdiniams duodami įsakymai turi būti aiškūs, galimi įvykdyti ir neprieštarauja nuostatams bei aukštesnės vadovybės duotiems įsakymams, instrukcijoms bei nurodymams.

Gaunamieji įsakymai turi būti gerai suprasti, neaiškumai išsiaiškinti.

Žodžiu gaunami įsakymai turi būti pakartojami juos davusiojo aki-
valdoje.

Negalint įsakymo įvykdyti, apie tai pranešti jį davusiam viršininkui ir, kol iš jo bus gautas šiuo reikalu naujas įsakymas, daryti visas pastangas jam įvykdyti.

60. Drausmei, pareigingumui ir drąsai auklėti, veiklai gerinti ir inicijatyvai skatinti vadovybė ir OS viršininkai pasižymėjusius OS narius privalo atžymėti, nusizengusius bausti drausmės pabaudomis, o nusikaltusius atiduoti atitinkamam teisminui.

61. Vadovybė ir OS viršininkai turi teisę atžymėti jų valdžioje esančius OS narius už šiuos pasižymėjimus:

a/ už gerą savo pareigų žinojimą ir jų ėjimą.

b/ už sveiklos iniciatyvos parodymą organizacinėje veikloje.

c/ už specialių uždavinių įvykdymą.

d/ už kitus nuopelnus organizacijai.

62. Vadovybė ir OS viršininkai turi teisę bausti drausmės pabaudomis jų valdžioje esančius OS narius už šiuos nusižengimus:

a/ už blogą savo pareigų žinojimą ir jų ėjimą.

b/ už nusižengimus slaptumui ir saugumui.

c/ už nedrausmingumą ir netvarkingumą vykdant uždavinius.

d/ už bendrą apsileidimą organizacinėje veikloje.

63. Atžymėjimai ir drausmės pabaudos yra šios:

a/ atžymėjimai:

b/ drausmės pabaudos:

1. padėka žodžiu ar raštu.

1. papeikimas žodžiu ar raštu.

2. paauskštėjimas pareigose.

2. pinigine pabauda.

3. padėka įsakyme.

3. pažeminimas pareigose.

4. apdovanojimas pasižymėjimo

4. papeikimas įsakymu.

lapu.

5. apdovanojimas pasižymėjimo ženklu

64. OS nariams atžymėti ir bausti drausmės pabaudomis viršininkai turi šias teises:

I. SOSV:

a/ atžymėti:

b/ bausti:

1. padėkos žodžiu.

1. papeikti žodžiu.

2. pinigine pabauda.

II. AOSV:

a/ atžymėti:

b/ bausti:

1. padėkos žodžiu ar raštu.

1. papeikti žodžiu ar raštu.

2. pinigine pabauda.

III. VOSV:

a/ atžymėti:

b/ bausti:

1. padėkoti žodžiu ar raštu.

1. papeikti žodžiu ar raštu.

2. paauskštinti pareigose iki

2. pinigine pabauda.

AOSVP laimėjimui.

3. pažeminti pareigose AOSVP, jam tolygius ir žemesnius pareigūnus.

IV. RJOSV:

a/ atžymėti:

b/ bausti:

1. padėkoti žodžiu ar raštu.

1. papeikti žodžiu ar raštu.

2. paauskštinti pareigose iki

2. pinigine pabauda.

VOSVP laimėjimui.

3. pažeminti pareigose VOSVP, jam tolygius ir žemesn. pareigūnus.

V. RV /AVnV/:

a/ atžymėti:

b/ bausti:

1. padėkoti žodžiu ar raštu.
2. paaukštinti pareigose iki RJOŠV imamal.
3. padėkoti įsakyme.
4. apdovanoti pasižymėjimo lapu.

1. papeikti žodžiu ar raštu.
2. pinigine pabauda.
3. pažeminti pareigose RJOŠV, jam tolygius ir žemesnius pareigūnus.
4. papeikti įsakyimu.

VI. ApgV:

a/ atžymėti:

1. padėkoti žodžiu ar raštu.
2. padėkoti įsakyme.
3. apdovanoti pasižymėjimo lapu.
4. apdovanoti pasižymėjimo ženkle.

b/ bausti:

1. papeikti žodžiu ar raštu.
2. pinigine pabauda.
3. papeikti įsakyme.

65. OS narius atžymėti ir drausmės pabaudomis bausti turi teisę tik tiesioginiai viršininkai arba tie, kurių valdžiai OS nariai nors laikinai pavesti.

Aukštesnieji viršininkai turi teisę naudotis žemesniųjų viršininkų atžymėjimo ir baudimo drausmės pabaudomis galia.

Pavaduotojai turi pavaduojamųjų ar drausmės pabaudomis teises, padėjęjai vienu laipsniu žemesnes teises.

Piniginės pabaudos didumas nustatomas atskirais įsakymais.

66. Visi atžymėjimai ir nubaudimai drausmės pabaudomis tarnybos tvarka turi būti pranešti aukščiau, o RŠ /AVnŠ/, nustatyta tvarka, registruojami.

67. Kai atžymėti ar bausti drausmės pabauda viršininko teisių nepakanka, tai šis turi tarpininkauti aukštesniam viršininkui atžymėti ar bausti.

F. Skundai

68. Neteisingai drausmės pabauda nubaustas ar kuriuo kitu būdu viršininko veiksmų nuskriaustas, OS narys turi teisę skųstis žodžiu ar raštu, tarnybos tvarka, skundžiamojo betarpiui viršininkui.

Skundo padavimas nesustabdo įsakymo ar drausmės pabaudos vykdymo.

Nusižengęs viršininkas aukštesnio viršininko turi būti baudžiamas.

69. Skųstis leidžiama tik už save.

Jei skundas pasirodytų melagingas, tai skundėjas, žiūrint kaltės laipsnio, gali būti baudžiamas drausmės pabauda arba atiduodamas teismui.

G. Teismai

70. OS narių nusikaltimo bylas sprendžia ir nusikaltėlius baudžia Organizacinis Teismas /OrgT/.

OrgT atiduoda RJOŠV /VOSV/ už štuos nusikaltimus:

a/ paslapties nelaikymą, jos iškalbėjimą nereikalingiems asmenims,
b/ skirtų pareigų nepildymą, duotų uždavinių nevykdymą, visiš-
ką apsileidimą veikloje.

c/ draumės pabaudų nevykdymą, pasikartojančius nusižengimus drausmei.

d/ nedrausmingumą, nesugyvenimą, nedraugiškumą, melagingus skundus OS ir P pareigūnų bei narių atžvilgiu.

71. Ypatingoms OS narių nusikaltimo byloms spręsti ir nusikaltėliams bausti normaliai RV /AVnV/, o ypatingais atvejais bet kurio P ar OS vieneto vado /viršininko/ vienam kartui sudaromas Karo Lauko Teismas /KLT/

KLT OS narius atiduoda teismą sudaręs vadas /viršininkas/ už šiuos nusikaltimus:

a/ paslapties išdavimą priešui /tiesioginį arba netiesioginį/.

b/ savavališką pasitraukimą iš pareigų, įsakymų bei pareigų nevykdymą, pastangas joms išvengti.

c/ pasikartojančius stambius nusižengimus ar nusikaltimus, baustus OrgT.

d/ kitokius sąmoningai daromus organizacijai kenkimo veiksmus.

72. OrgT ir KLT sudaromi ir bylas sprendžia pagal atskirai sudarytus ir atitinkamiems pareigūnams žinotinus OrgT ir KLT nuostatus.

73. Jeigu keletas OS narių nusižengia bendrai ir svarbesnieji kaltininkai perduodami teismui, tai ir kiti bendrininkai taip pat turi būti perduodami teismui.

Jei už teismo baustiną nusikaltimą nubaudžiama tik drausmės pabauda, tai ši pabauda neatleidžia nusižengėlio nuo teismo atsakomybės.

H. Veikla

I. Bendrybės

74. OS veikla turi būti išvystoma ir plėtojama pagal atskiroms veiklos sritims vadovybės duodamus tų veiklos sričių nuostatais pagrįstus įsakymus, instrukcijas bei nurodymus.

75. OS nariai privalo besąlygiškai vykdyti jiems pavestas pareigas bei duodamus įsakymus ir stengtis išvystyti sveiką savo iniciatyvą organizacinėje veikloje.

Neveiklumą teisinti pavojumi, veiklos sąlygų sunkumu ir kitomis neesminėmis kliūtimis yra neleistina.

76. Kiekvienas OS viršininkas privalo ne tik kad nurodyti, išaiškinti bei kontroliuoti savo pavaldinių darbus, bet ir nurodyti praktiškus jų įvykdymo būdus, padėti sudaryti tam reikalingas sąlygas bei skatinti

juos savo asmeniškai veikla. Kiekvienas OS viršininkas žinias apie jo vadovaujamo OS vieneto veiklą nustatyta tvarka privalo teikti savo betarpiui viršininkui.

II. OS narių verbavimas

77. Kiekvienas OS narys turi teisę ir pareigą verbuoti į OS visus nario reikalavimus atitinkančius lietuvius, supažindinti juos su organizacijos ir veiklos nuostatais, prisaikdinti ir apie tai pranešti betarpiui savo viršininkui.

78. OS nario reikalavimus neatitinkančius asmenis verbuoti į OS yra draudžiama.

Esant tinkamoms žinioms apie verbuojamąjį, verbuotojas, prieš jį užverbuojamas, pasitaria su savo betarpiu viršininku ir tik gavęs pastarojo sutikimą tegali kandidatą verbuoti.

Verbuojant OS narius negalima naudoti spaudimo ir prievartos; taip pat neleistinas dalinis bei sąlyginis verbuojamojo sutikimas.

Asmenys, kurie juos verbuojant atsisako būti OS nariais, turi būti prisaikdinti, kad juos verbuojant paaiškėjusių paslapčių niekam neišduos ir kad jis jų neiškalbės.

OS nariai, nesilaiką verbavimo taisyklių, baudžiami. Be to jiems gali būti atimta teisė verbuoti.

III. Ryšiai

79. Ryšiai yra organizuoto veikimo pagrindas. Iš OS turi būti sudaromi vadovybei. P ir OS reikalingi ryšiai, kurie turi būti organizuojami ir tvarkomi taip, kad jie būtų nuolatiniai, tvirti ir prieš pastangomis lengvai nesugriunami.

80. Ryšių darbui turi būti panaudojami geriausi ir sumaniausi OS nariai, kurie privalo tiksliai ir laiku atlikti ryšių darbą, mokėti išlaikyti slaptumą ir kuo mažiausiai išsišifruoti, tinkamai saugoti ir slėpti organizacinę korespondenciją, o areštavimo atveju apgalvotai gintis ir jokiū būdu neišduoti savo bendradarbių.

81. Ryšiai organizuojami pagal vadovybės gautus įsakymus, instrukcijas bei nurodymus, juos taikant vietos sąlygoms ir atskirų vadovybės, OS ir P pareigūnų veiklai priderintiems ryšių reikalavimams.

Už tikslų ryšių organizavinimą ir jų veikimą yra atsakingi atitinkami ryšių srities pareigūnai.

82. OS ryšių keliu gali būti perduodama organizacinė korespondencija, paketai ir žodiniai pranešimai. Ryšių keliu perduodami dalykai ryšininčių turi būti laikomi griežčiausioje paslapyje, gerai saugomi ir slepiami.

nedelsiant, priklausomai nuo jų skubotumo, perduodami, o apie sunaikintus ar dėl kurių kitų priežasčių adresato nepasiekusius dalykus turi būti kuo skubliausiai pranešama siuntėjui.

83. OS ryšius naudojant, turi būti žiūrima ypatingo atsargumo, ir vengiama bereikalingo ar netikslaus jų naudojimo.

Ryšininčius siuntinėti asmeniškais reikalais be jų pačių sutikimo yra draudžiama.

IV. Informacija

84. Tikslus padėties žinojimas /renkant žinias iš organizacijos narių bei kitų asmenų, jas atitinkamai grupuojant, derinant ir perduodant kam reikia/, duoda galimumą organizacijos vadovybei susivokti ir tuo būdu pasirinkti tinkamiausią veiklos kryptį, o taip pat sudaro galimumą /žodžiu, raštu ar spaudoje/ duoti tikslus nurodymus organizacijos pareigūnų bei narių ir visos tautiškai susipratusios visuomenės veiklai bei laikysenai.

85. Visi OS nariai bei pareigūnai pagal iš vadovybės gaunamus įsakymus, instrukcijas bei nurodymus privalo rinkti visokias žinias apie priešo veiksmus, visuomenę, įvairius įvykius, nenormalumus savo organizacijoje ir apie visa kita, kas gali būti naudinga žinoti organizacijai bei tautiškai susipratusiai visuomenei ir surinktas žinias nustatyta tvarka, perduoti savo betarpiuiam viršiniui.

86. Reikalui esant OS nariams gali būti skiriamos specialios žvalgybos, sekimo ar kontržvalgybos pareigos bei specialūs uždaviniai.

87. Reikia stengtis sudaryti kuo palankesnes sąlygas informacijos žiniomis rinkti, kiek galint daugiau bendraujant su visuomene, įsiskverbiant į okupacinės valdžios įstaigas ar visuomenės grupes ir ten surandant sau patikimų asmenų ir t.t.

88. Atitinkami OS pareigūnai surinktas žinias privalo sutvarkyti, galimai patikrinti ir vadovybei perduoti nustatyta tvarka, o P dalinių pareigūnams-jiems to pareikalavus.

89. Vadovybės suderintos ir patikrintos žinios nustatyta tvarka spaudoje, atsisaukimais ar žodžiu paskleidžiamos tautiškai susipratusioje visuomenėje okupacinės valdžios tikslams, jų niekšingiems darbams demaskuoti /iškelti viešumon/ ir informuoti visuomenę apie tikrąją vidaus ir tarptautinę padėtį, tuo būdu palaikant ir ugdam tautiečiuose Tėvynės meilę, atsparumą ir organizuoto veikimo reikalo supratimą, skatinant veiklumą ir stiprinant tikėjimą Aukščiausiojo palaima mūsų tautos išsilaisvinimo kovoje.

V. Ūkis

90. Organizuotos veiklos medžiaginiui pagrindui sudaryti OS turi būti organizuojamas ūkinių gėrybių rinkimas, tvarkymas ir saugojimas.

91. OS ūkio pagrindą sudaro įvairios ūkinės gėrybės /pinigai, maistas, danga, ginklai, įvairi medžiaga ir priemonės spaudai, medikamentai ir t.t./ įgytos kaip:

a/ surinktos aukos,

b/ nario mokestis ir piniginės drausmės pabaudos,

c/ kitokiais būdais įgytos ūkinės gėrybės.

92. Visi OS nariai privalo stengtis aukomis ir kitais būdais surinkti kuo didesnę kiekį organizacijai reikalingų ūkinių gėrybių ir jas perduoti atitinkamiems OS ūkio pareigūnams.

Nario mokestis ir piniginės pabaudos turi būti sumokamos nustatyta tvarka.

93. Ūkinės gėrybės turi būti griežtai saugomos ir tvarkomos pagal vadovybės duodamus įsakymus, instrukcijas bei nurodymus.

Pagal atitinkamų viršininkų įsakymus ūkinės gėrybės gali būti naudojamos arba perduodamos naudojimui, kiekvienam ūkinių gėrybių /vienetui/ patelsinti vedant tikslią atskaitomybę.

94. Atitinkami OS pareigūnai privalo turėti vaistų ir kitokių gydymo priemonių kiekį bei rasti vietą ir sudaryti sąlygas, reikalingas sužeistiesiems arba sergantiems P nariams gydyti.

95. Ūkinės gėrybės nustatyta tvarka gali būti naudojamos organizacijos vadovybei, P daliniams, nukentėjusiems nuo raudonojo teroro laisvės kovos sąjūdžio nariams ir jų šeimoms, atsidūrusiems skurde, medžiagiškai remti.

VI. Specialių uždavinių vykdymas

96. Kiekvienas OS narys, nežlūrint jo einamų pareigų organizacijoje, iš savo betarpinio viršininko ar aukštesnės vadovybės gali gauti specialius uždavinius.

97. Duodami specialūs uždaviniai turi būti tiksliai apibrėžti. Uždavinį duodantis viršininkas privalo aiškiai nušviesti uždavinio vykdymui reikalingas žinoti sąlygas, išaiškinti aplinkybes ir su uždavinį vykdančiuoju aptarti uždavinio vykdymo planą ir kitus su uždavinio vykdymu susijusius klausimus.

Specialaus uždavinio tikslas ir kiti uždavinio vykdymui nereikalingi žinoti dalykai neturi būti aiškinami.

98. Jei specialaus uždavinio vykdymas neleidžia atlikti einamas pareigas, tai kol uždavinys bus atliktas, uždavinio vykdytojas iš einamų pareigų laikinai turi būti atleistas.

Jei specialaus uždavinio vykdymas netrukdo eiti pareigas, tai duotam uždaviniui atlikti reikalingi žygiai turi būti atliekami pirmoje vietoje, juos kiek galint derinant su einamomis pareigomis.

VII. OS ir P bendradarbiavimas

99. OS ir P bendradarbiavimas turi būti paremtas nuoširdumu, laisvės kovos tikslų supratimu, nuostatais ir vadovybės išleistais įsakymais, instrukcijomis bei nurodymais.

100. Įsakymus abiejų plotinių nariams gali duoti RV /AVnV/ ir aukštesnė vadovybė.

OS ir P pareigūnai negali duoti įsakymų kitoj plotmėj dirbantiems nariams, o bendradarbiaudami gali tikrai reikalauti vadovybės duotų įsakymų, liečiančių abi plotmes, vykdymo.

101. Betarpiškas bendradarbiavimas su P privalomas SOSV ir kitiems žemesniems OS pareigūnams bei nariams, kuriems skiriamos atitinkamos pareigos.

RJOŠ, VOS ir AOS vadovaujantieji pareigūnai privalo palaikyti ryšį /betarpiinį ar per tarpininkus/ su jų OS veikimo apimtyse veikiančių P dalinių vadais.

102. Betarpiškai su P bendradarbiaujantieji OS pareigūnai bei nariai, P dalinio vadui pareikalavus, privalo sudaryti reikalingus ryšius, suteikti arba surinkti daliniui reikalingas informacines, žvalgybos ir kitokias žinias, suteikti RV /AVnV/ daliniui nustatytą medžiaginę paramą ir aptarti P dalinio vadui ir OS viršininkui bendrai rūpimus klausimus.

Visi OS pareigūnai bei nariai privalo, reikalui esant, suteikti visokeriopą pagalbą ir paramą sužeistiems, sergantiems ar kitokioje nenormalioje būklėje atsidūrusiems P.

103. Asmenis, kurie eina atitinkamas OS pareigas, gali žinoti tik P dalinių vadai ir jų padėjėjai.

P dalinių vadai ir OS viršininkai privalo aptarti ir laikytis abipusio saugumo priemonių.

Apie bendradarbiaujant įvykstančius nesusipratimus ir pasireikškančius trūkumus abi pusės komandos keliu gali siųsti pranešimus RV /AVnV/ arba RŠSkV /AVnŠSkV/.

I. Baigiamieji nurodymai

104. Šiuos organizacijos ir veiklos nuostatus privalo žinoti ir jų laikytis vadovybė ir OS pareigūnai bei nariai.

Visus kilusius neaiškumus kuo greičiau komandos keliu išsiaiškinti kreipiantis į betarpiinius viršininkus.

105. Apygardai skelbiamais ApgV įsakymais šie nuostatai gali būti papildomi arba keičiami.

106. Nuostatomis aiškinti, jų įgyvendinimo būdams nurodyti ir atskiroms veiklos sritims plėtoti leidžiamos instrukcijos bei nurodymai.

Sutrumpinimai.

1. Apġ- Apygarda	25. VOS- Valsčiaus organ. skyrius
2. ApġV- Apygardos vadas	26. VOSV- Valsčiaus org. skyr. v-kas
3. R- Rinktinė	27. VOSVP- Valsčiaus org. skyr. v-ko padėjėjas
4. RV- Rinktinės vadas	28. VOSRŪV- Valsčiaus org. skyr. ryšių ir ūkio viršininkas
5. AVn- Atskiras vienetas	29. VOSIV- Valsčiaus org. skyr. informacijos viršininkas
6. AVnV- Atskiuro vieneto vadas	30. AOS- Apylinkės org. skyrius
7. Š- Štabas	31. AOSV- Apylinkės org. skyr. v-kas
8. RŠ- Rinktinės štabas	32. AOSVP- Apylinkės org. skyr. v-ko padėjėjas
9. AVnŠ- Atskiuro vieneto štabas	33. AOSRŪV- Apylinkės org. skyr. ryšių ir ūkio viršininkas
10. ŠV- Štabo viršininkas	34. AOSIV- Apylinkės org. skyr. informacijos viršininkas
11. RŠV- Rinktinės štabo viršininkas	35. SOS- Seniūnijos org. skyrius
12. AVnŠV- Atskiuro vien. štabo v-kas	36. SOSV- Seniūnijos org. skyr. v-kas
13. ŠSk- Štabo skyrius	37. SOSVP- Seniūnijos org. skyr. v-ko padėjėjas
14. ŠSkV- Štabo skyriaus viršininkas	38. OSGvyr- Org. skyr. grupės vyresnysis ryšininkas
15. OrgSkV- Organizacinio skyriaus v-kas	39. rš- ryšininkas
16. OpSkV- Operacinio skyriaus v-kas	40. RP- Ryšių punktas
17. InSkV- Informacinio skyriaus v-kas	41. RPV- Ryšių punkto vedėjas
18. ŪkSkV- Ūkio skyriaus v-kas	42. OrgT- Organizacinis Teismas
19. OS- Organizacinis skyrius	43. KLT- Karo Lauko Teismas
20. RjOS- Rajono organizac. skyrius	44. P- Partizanai
21. RjOSV- Rajono org. skyr. v-kas	
22. RjOSVP- Rajono org. skyr. v-ko padėjėjas	
23. RjOSRŪV- Rajono org. skyr. ryšių ir ūkio viršininkas	
24. RjOSIV- Rajono org. skyr. inform. v-kas	
- /Buv. LTSR VSKA. B.bf. B22848/3 T6. L140-157; originalas-mašinėraštis, lietuvių k./

14. Informacinis Jungtinės Kėstučio apygardos vado pranešimas apie apygardos sukūrimą, 1947 01 18

Informacinis pranešimas. 1947.I.18

Kovos už laisvę draugai.

Senai numatytas tikslas: susirinkti ir apsvarstyti kovos už laisvę reikalus, nustatyti tamprų tarpusavio ryšį, pasidalinti patirtimi ir numatyti bendrus veiksmus, šlandien pasiektas.

Kovos už laisvę partija iš Žemaitijos sveikina Jus, linki dar daugiau stiprybės ir veržlumo tęsiant pradėtą kovą už mūsų tėvynės laisvę ir nepriklausomybę iki visiško išsilaisvinimo iš žiaurios bolševikų okupacijos. Jūmyse, žemaičių krašto laisvės kovotojai, matome realius ir aktyvius karius, kurie nenuilsdami, su optimizmu ir entuziazmu žengia pirmyn su viltimi, dega mūsų laisvės ugnimi.

Visi deda į Jus naujos tėvynės atelties viltis.

Jungtinė Kęstučio apygarda faktiškai sudaryta 1946 metų rugpjūčio 21 dieną. Tada buvo susirinkę atskirų grupių vadovaujantys asmenys ar jų atstovai ir priėmė laikinus JKA veiklos nuostatus.

Visų atskirų grupių, veikiančių toje erdvėje, apjungimas vienos vadovybės pavaldume- "Kovotojai už laisvę", buvo seniai svarstomas organizacijose ir organizacinėse grupėse ieškant kelių ir būdų susijungimui, nors tuo metu ne visi vadai blaiviai tai vertina. Vieni prisistatinėjo kaip pagrindinių organizacijų, įkurtų vokiečių okupacijos sąlygomis ir pasitraukusių į Vokietiją, tradicijos ir programos tęsėjai. Kiti, bijodami, kad plečiantis ir vystantis organizacinėmis struktūroms, neteks savo monopolistinės įtakos, liko toliau nuo šių procesų.

Tokioje atmosferoje pradėjus kalbėti apie junginio sukūrimo reikalus ir aptariant konkrečius, nekartą po keletos žodžių prasidėdavo ginčai ir darbas nejudėdavo nė per žingsnį. Svarbu tai, kai stipresnieji vienetai, turintys geresnes veiklos sąlygas, kai buvo kalbama apie susijungimą, bandė tai neigti, kritikuoti silpnesnius ar spausti juos, diktuodami savo sąlygas.

Einant susivienijimo keliu, ieškant ryšio su mažomis grupėmis, jungiant jas į didesnes, toliau į rinktines, įdėta daug darbo, sugaišta daug laiko ir, kas svarbiausia, paaukota daug brangių entuziastų gyvybių.

1946m. rugsėjo 25d. susirinko visų stambiausių grupių vadai ar jų atstovai ir akcentavo vienybę, atmesdami ideologinius skirtumus. Išrinko vadovybę: vadu išrinktas Anglis (laikinais vykdant operatyvinio skyriaus viršininko pareigas). Organizacinio skyriaus viršininku buvo išrinktas Rimgaila, informacinio skyriaus- Barkus, ūkio skyriaus- Merkys.

Šiame susirinkime vadovybė nutarė preliminariai vadovautis organizacijos vidaus nuostatais, ieškoti kelių ir būdų užmegzti ryšį su kitomis kovotojų už laisvę grupėmis, imtis iniciatyvos suvienyti visas Lietuvos kovojančias pajėgas. Tokia grubiai papasakota Kęstučio apygardos kūrimosi istorija.

Šiuo metu JKA jungia Lydžio, Savanorio, Naro, VD (*Vytauto Didžiojo past.*), PL (*Povilo Lukšio- past.*) ir 3 Lelių rinktines, organizaciniai apima Klaipėdos kraštą, Tauragės, Raseinių, dalinai Kauno, Kėdainių ir Šiaulių apskritis.

JKA- tai atskirų kovos už laisvę grupių, organizacijų fragmentų, kaip antai LLA, LLG, LF ir LP, junginys.

Šiandien JKA už laisvę ir nepriklausomybę kovoja:

	Lydys	Savanoris	Naras	VDR	PLR	LLG	Kęstutis
OS (organizacinis sektorius)	500	452	100	22	25	700	1799
VS (operatyvinė dalis)	201	73	52	50	65	74	515
	701	525	152	72	90	774	2319

Dar keletą žodžių noriu pasakyti apie JKA organizacinę struktūrą. Bendrieji nuostatai smulkiai išdėstyti JKA organizacinių nuostatų bendroje dalyje (juos, jums sutikus aš paruošiu).

JKA nariai- visi aktyvūs laisvės kovotojai, kuriems pagal jų poreikius ir gabumus skirstomos pareigos ir uždaviniai. Yra 2 veiklos dalys: organizacinis sektorius (OS) ir operatyvinė dalis (OD). OS ir OD užduotis- ugdyti meilę tėvynei ir aukštą moralę, propoguoti kovą už laisvę, vesti, nurodant būdus ir kelius.

/-/

OS nariai skirstomi į tokius operatyvinius vienetus: seniūnijas, apylinkes, valsčius ir, esant reikalui, į OS rajonus.

OD nariai skirstomi į tokius vienetus: skyrius, būrys, kuopa. Kiekviena rinktinė sudaryta pagal teritoriją, kurioje yra keletas OS ir OD būrių ar kuopų.

Rinktinėi ar panašiam vienetui vadovauja vadas ir štabas, kuris sudaromas iš 4 skyrių: organizacinis, operatyvinis, informacinis ir ūkio. /Buv. LTSR VSKA. B.b.f. B.41180. T.3. L.89-91/

Slapyvardžių rodyklė

Aidas- Petras Paulaitis
 Angis- Juozas Kasperavičius.
 Barkus- Petras Paulaitis
 Džiugas- Albinas Biliūnas
 Gaučas- ?
 Merkys- ?
 Rimgaila- Petras Bartkus

Švedrys- Juozas Moctius
 Tauragis- Jonas Čeponis
 Vidmantas- Jonas Danilevičius
 Visvydas- Juozas Kasperavičius
 Zubrys- ?
 Žiemkintis- Petras Bartkus

Laisvės kovų pradžia antrosios rusų okupacijos metu - 3

Kęstutis Kasparas

(Istorinės apžvalgos metmenys)

Tęsa. Pradžia t. 10, 11.

Ne visur ir ne visada saugūnų ir Vanagų santykiai klostėsi sėkmingai. 1944m. rugsėjo 16d. Telsių aps. Nevarėnų policijos punkto vedėjas A.Brenčius pranešė Tėvynės Apsaugos Rinktinės štabo viršininkui apie sunkių jų pabūklų tarnybos vado kpt. Beniušio ir lttn. Grudziński kuopos kareivių savivalę ir grąsinius jo vadovaujamų policininkų atžvilgiu¹⁰⁴. Iš tikro saugūnai grąsino Vanagams, kuriuos "paminėti pulko kariai visa laiką vadino (...) bolševikais, banditais, plėšikais ir panašiai" (priešas ranka nuoraše LLA štabui)¹⁰⁵. Be abejo, nesutarimai buvo ne tik asmeninio pobūdžio. Skyresi ir kovojančių fronte karščių požiūris į besislapstančius "nuo fronto", kad ir su ginklu rankose.

1944m. rugsėjo antroje pusėje Varnių vls. Baltininkų km. buvo sušauktas LLA rinktinės vadų bei štabų viršininkų pasitarimas, kuriame turėjo būti pertvarkyta vadovybė ir numatytos tolesnės veiklos gairės¹⁰⁶. Šiaulių LLA apygardos vadovybė (A.Eidimitas-Žybartas) įvertindama patirtį, sukaupę per rugpjūčio mėnesį padalijus organizaciją į du sektorius, pasiūlė apygardos štabo perorganizavimo schemą (žr.3 lentelę). Joje aiškiau nubrėžtos veiklos sritys ir sustiprinta LLA Vanagų kontrolė, įgyvendintas apygardos vado vienvaldiškumo principas.

Faktiškai tai buvo smūgis atskirų aukštųjų LLA Vanagų vadų "pulkininkų" separatizmui, kuriuos buvo sunku suvaldyti, nesant LLA Vanagų Vyr. Vado. Rugpjūčio pabaigoje lttn. A.Eidimitas-Žybartas buvo atvežęs į apygardos štabą plk. Izidorių Kraunaltį-Mongirdą, LLA operatyvinio sektoriaus darbuotoją ir buvusį Lietuvos savisaugos bataljonų Vilniaus apygardos štabo viršininką susitikti su LLA vadu lttn. K.Veverskiu-Seniu¹⁰⁷. Pokalbyje plk. I.Kraunaltis-Mongirdas aiškiai leido suprasti, kad nelabai tenorėtų likti Lietuvoje bolševikų okupacijos atveju, tačiau griežtai neatsisakė. Kalba, matyt, buvo apie Vyr. Vanagų vado pareigas, nes rugpjūčio 31d., parvykęs į Kretingą, vietos LLA narių susirinkime pulkininkas titulavo save visos Žemaitijos LLA vadu¹⁰⁸. Tačiau netrukus jis išvyko į Vokietiją ir neprisistatė, kaip buvo žadėjęs po savaitės, į LLA

Lietuvos Laisvės Armijos apygardos organizacijos schema

* VPK - "Vanagų" Pagalbos Komitetas

štabą. Nesant oficialiai paskirto Vyr.Vanagų vado, karinis vadovavimas telkėsi ltn. K.Veverskio-Senio rankose, tačiau jo žemas karinis laipsnis buvo pretekstas bandant nušalinti nuo vadovavimo LLA tam tikros orientacijos žmones.

Nesutarimų kertinis akmuo buvo grupės LLA vadų: Šiaulių apygardos vado plk. I.Žulio-Ruginio, apygardos Vanagų štabo viršininko mjr. J.Memėno, Tauragės rinktinės vado kpt. Juozo Babiliaus-Ridiko ir kt. pastangos kuo glaudžiau bendradarbiauti su Tėvynės Apsaugos Rinktine, net įjungiant į jos sudėtį LLA Vanagų dalinius. Be to, plk. I.Žulys-Ruginis buvo atsisakęs vykti organizuoti Kauno LLA apygardos į Suvalkiją, ir tai

turėjo padaryti kpt. A.Karalius-Varenis. Pagal naują Šiaulių apygardos struktūrą Žuliui tiesiog neliko "posto". Vanagų "legalizavimui" griežtai pasipriešino LLA vadas lt. K.Veverskis-Senis ir jo nuomonės šalininkai. 1944m. rugsėjo 17d. buvo išleistas LLA vado atsišaukimas, kuriame rašoma: "Tėvynės ir nepriklausomybės idėjos nedrįsiu pats ir neleisiu kitiems išmaityti į laikinus asmeninius ir grupinius laimėjimus. Į vokiečių ar bolševikų organizuojamus karinius lietuviškus dalinius LLA nariams ir LLA Vanagams stoti griežtai draudžiu. Ten be Vadovybės leidimo stojantieji automatiškai iš LLA organizacijos narių tarpo išskrinta. Jei kas mėgintų visą organizaciją į minimus dalinius nuvesti ir tuo būdu sukompromituoti, težino, kad tatai gali įvykti tik per ištikimųjų LLA idėjos draugų ir mano lavonus"¹⁰⁹." LLA vadas šiuo kritiniu momentu sutelkęs savo ir jam ištikimų bendražygių- lt. A.Eldimto-Žybarto, gen. M.Pečiulionio-Miškinio, plk. V.Sakalo-Girėno ir kt. pastangas, sugebėjo išvengti organizacijos skilimo pertvarkyti Šiaulių apygardos vadovybę. Štabas buvo perkeltas į Varnių vls. Žasūgalos km¹¹⁰. Nesutikdamas su lt. K.Veverskio-Senio nuostata dėl lietuvių dalyvavimo vokiečių organizuojamuose kariniuose daliniuose, iš Lietuvos Gynimo Komiteto pasitraukė inž. Snarskis¹¹¹.

Tolesnį LLA vidaus konflikta nutraukia rusų spalio pradžios puolimas. Daugelis LLA dalinių buvo išsklaidyta, dalis narių ištumti kartu su besitraukiančiais vokiečiais. Spalio 6d. netoli Kvėdarnos vokiečiai suėmė ginkluotus m.jr. J.Memėną ir kitą LLA narį, ir tik pagrindininkų, turėjusių ryšių su vokiečių žvalgyba, įsikišimas išgelbėjo juos nuo sušaudymo pagal Hintze įsakymą¹¹². Jie buvo paleisti ir su lietuvių daliniu pasitraukė į Vokietiją.

Kita vertus nemažai lietuvių iš vokiečių kariuomenės perėjo pas besislapstančius LLA Vanagus: kpt. J.Babilius-Ridiko vadovaujama organizacija Batakių vlsč. perėmė nemažai ginklų iš Tauragės apskrityje formuoto "A" lietuvių bataliono, kuris vėliau dėl LLA įtakos pakriko¹¹³.

Partizaninio sąjūdžio priežasčių problema

Antisovietinis pasipriešinimas vokiečių okupuotoje Lietuvos dalyje, svarbiausia kilo todėl, kad reikėjo ginti šalį nuo užpuolikų. Svarbu buvo gintis nuo raudonojo banditizmo. Vokiečiams pralaimint karą, susidarė palanki tarptautinė padėtis, veikė stiprus antinacinis pagrindis.

Pasikeltus okupantams, užgrobtos teritorijos gyventojų pasipriešinimą skatino nauji veiksniai. Sovietmečio "istorikams" viskas buvo aišku: "Banditizmas vakariniuose rajonuose buvo viena iš nuverstų eksploatatorių

klasių, radusių aktyviausią fašistų paramą, pasipriešinimo forma. Banditų veiksmai buvo kaltinami iš užsienio. Tai sąlygojo tam tikru mastu, kad nacionalistinės organizacijos nuo pat isikūrimo buvo tampriai susijusios su reaktingiausiais kapitalistinių valstybių sluoksniais ir paklusniai vedė ardomąją veiklą prieš SSRS¹⁴." Tai pakankamai aiškiai iliustruoja okupantų ideologines nuostatas, sukurtas pagal principą: "tikslas patelsina priemones" ir skirtas nuslėpti istorinę tikrovę.

J.Brazaitis, V.Vardys, T.Remeikis nurodo penkis, K.Girnius - keturis veiksnius, lėmusius antisovietinį ginkluotą pasipriešinimą¹⁵. Pastarasis istorikas juos įvardija kaip "priežastis, lėmusias nutarimą partizanauti", t.y. žvelgia į problemą iš psichologinės pusės. Tačiau Pasipriešinimas (Rezistencija) tai ne tik psichologinis, bet ir visuomeninis-politinis reiškinys, kai istorinėje raidoje svarbu ne tik atskiro žmogaus norai bei siektai, bet ir visos tautos bei Lietuvos piliečių veikla laisvės ir valstybinės nepriklausomybės atgavimo linkine. Tai pripažindamas K.Grinius išskiria du objektyvius, partizanavimą skatinusius veiksnius - pirmosios bolševikų ir vokiečių okupacijų patirtį bei nežabotą sovietinį terorą pirmaisiais pokario metais, ir du subjektyvius - Vakarų intervencijos viltį bei patriotizmą¹⁶. J.Brazaitis yra ir detaliau išdėstęs pirmuosius du veiksnius¹⁷. Pasak jo, eiti į partizanus lietuvius skatino ankstesnės sovietinės okupacijos patirtis, parodžiusi, kad su sovietine valdžia neįmanoma sugyventi tiems, kas siekė savo tautai nepriklausomybės, gerovės, sąžinės laisvės, vokiečių okupacijos metais pasipriešinimo sąjūdis skatino veikti ir prieš komunistus, raudonąją armiją ir sovietiniam saugumui siautėjant, reikėjo apginti gyventojus nuo plėšikavimo ir prievartavimo, daugelis vyrų išėjo į mišką, norėdami išvengti suėmimo ar mobilizacijos į sovietinę kariuomenę.

Kyla klausimas: kas būtų, jei sovietinė valdžia būtų leidusi "siek tiek sąžinės laisvės" ar vykdžiusi "pažabotą" terorą? Ar nebūtų kilęs pasipriešinimas? Taigi viena svarbiausių Pasipriešinimo priežasčių yra rusų okupacija ir okupantų politika, turinti tikslą paversti Lietuvą rusiškąsios Sovietų imperijos dalimi. Ši politika, siekianti fiziškai sunaikinti lietuvių tautą, lėmė pasipriešinimą ginklu. Apibrezime sąmoningai atsisakoma termino "teroras", nes tai neatsiejama okupantų politikos dalis. Sąmoningai pabrėžiamas tautinis momentas - rusų okupaciją siekė apriboti ne "sąžinės laisvę", o pakirsti giluminius tautos egzistencijos pagrindus. Čia galime pasitelkti įdomią analogiją. 1945-1948m. Lenkijoje, tapusioje Sovietų Sąjungos satelitu, bet išlaikiusioje nepriklausomybę, veikė iki 35 tūkstančių antikomunistinių kovotojų. Lietuvoje kur kas sunkesnėmis geopolitinėmis sąlygomis ne mažiau partizanų kovėsi iki 1953-1954 metų.

Palyginę abiejų šalių gyventojų skaičių, matome proporciją: tik 1/10 lietuvių partizanų turėjo grynai antikomunistinius tikslus, siekius, motyvus. Devyniasdešimt procentų lietuvių rezistentų pasirinko kovą tautiniais motyvais, dėl Lietuvos karininkų ir inteligetijos sluoksniuose išlikusio tautinio idealizmo (V.Vardys), arba, pasak K.Girniaus, patriotizmo.

Be abejo, analogija šiek tiek gruboka, bet tai padeda išryškinti patriotizmo vaidmenį, kurį tyrinėtojai nepelnytai nustumia į antrą planą. Be abejo, patriotizmas skatino pasipriešinimą, bet nebūtinai su ginklu rankose. Pasipriešinimą (Rezistenciją) antrosios rusų okupacijos metais sukėlė ne tik bendrasis lietuviškasis patriotizmas, bet būtent patriotinė nuostata kovoti už laisvę ginklų, apspręsta Lietuvos valstybinės nepriklausomybės ir kariuomenės tradicijos ir 1940-1944m. antiokupacinio pasipriešinimo patirties.

Tokio psichologinio tautos nusiteikimo negalėjo suformuoti vien okupacinė politika, sėjusi baimę, neviltį, bejėgiškumą. Reikėjo palankesnių sąlygų šalies viduje bei išorėje. Pasipriešinimą apsprendė taip pat tarptautinė padėtis, paremta Baltijos valstybių prievartinio užgrobumo nepripažinimo politika, kurios laikėsi daugelis pasaulio valstybių. Be to buvo galimas ginkluotas konfliktas Vakarų- Sovietų Sąjungos konfrontacijoje. Tokia buvo istorinė realybė. Jos vadšinimas "Vakarų intervencijos ar paramos viltimi" atskleidžia tik amerikoniškojo mesianizmo tendencijas istoriografijoje. Lietuvis aklai tikėjo tik Lietuvos nepriklausomybe. Viltis ir atelties įvykių numatymas (prognozė)- du skirtingi dalykai. Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, vis labiau buvo tikimasi atkurti šalies nepriklausomybę, todėl ir karinių pajėgų reikšmė didėjo. Kita vertus, tarptautinė padėtis sparčiai kito ne visai palankiai Pasipriešinimui.

Pagaliau, peržvelgę visus minėtus veiksnius, tinkančius visam Pasipriešinimui (Rezistencijai) galima suprasti, kas paskatino lietuvius pasirinkti partizaninę kovą jau 1944m. vasarą. Be abejo, karinė ir politinė organizacija, žmonės tikslingai organizuojantys lietuvių karines pajėgas-partizanus, ir rengę sukilimą Lietuvos išlaisvinimui. Galime ginčytis, ar vieninga Pasipriešinimo organizacija buvo apėmusi visą Lietuvą 1944m. vasarą, bet turime pripažinti, kad jau tada laisvės kova, palyginus su antinacinio pasipriešinimu, buvo kur kas didesnė ir stipresnė. Vokiečių okupacijos metais veikė keletas krašto ir keliolika apskrities lygio pagrindinių organizacijų. Kai kurioms iš jų buvo atstovaujama vieningame politinio vadovavimo centre-VLIK'e. 1944m. vasarą rezistentų vis daugėja, jie imasi ginklo, organizacijos vienijasi ir LLA pavyksta sutelkti savo rankose politinį ir karinį vadovavimą. Veikia Lietuvos Gynimo Komitetas.

perėmęs VLIK'o įgaliojimus, LLA karinis štabas, vadovaujamas vyriausio vado lt. Kazio Veverškio-Senio, Lietuva padalijama į 5 partizanų apygardas, kuriose veikia partizanų junginiai, o Šiaulių apygarda idealiai suorganizuojama. Nuolat vyksta derybos su pagrindžio grupėmis ir dažniausiai jos prisijungia prie LLA kaip vieningo Pasipriešinimo organizacijos.

LLA pamažu tampa bendratautine pasipriešinimo organizacija, tačiau tai truko ne vieną mėnesį. Vadai ieškojo ryšio su partizanų junginiais, derėjosi tarpusavyje, kūrė vieningus štabus, antra vertus, kautynėse susivieniję junginiai nuolat ieškojo vadovų ir ryšio su vadovaujančiais centrais. Be to, LLA nariai prisijungdavo prie kitų junginių ar organizacijų, o šios tardavosi su LLA, kaip susivienyti arba įkurti naują vienetą.

1944m. liepos 14d. Raseiniuose įvyko apskritys Lietuvos Fronto organizacijos pasitarimas, kuriame dalyvavo jos vadovas lt. Bronius Urbutis, štabo nariai Vytautas Stonys, Stasys Ignatavičius, Krikščilūnas ir vyriausiojo štabo atstovai Kazys Ambrazaitis ir Vytautas Adomaitis¹¹⁸. Be kitų klausimų, buvo svarstyta ir LF bei LLA susijungimas. J.lt. B.Urbutis informavo, kad jis savo iniciatyva, be štabo nurodymo svarstė šį klausimą su Raseinių aps. LLA vadovu kpt. Pranu Gužaičiu (ar jis priklausė LLA, remiantis jo paties atsiminimais, galima abejojti). Galbūt B.Urbutis kreipėsi į Gužaitį kaip į įtakingą rezistencijos veikėją, turintį ryšius su LLA). Susitarti nepavyko, nes buvo reikalaujama, kad LF įsijungtų į LLA, o ne atvirkščiai, kaip to siekė B.Urbutis. Pasitarimo dalyviai irgi pasisakė už tai, kad LLA įsijungtų į LF, motyvuodami tuo, kad pastaroji organizacija esanti galingesnė, turi didelę nelegalios veiklos patyrimą ir gabių organizatorių bei vadus. Buvo nutarta toliau tęsti derybas su vietinėmis LLA organizacijomis, siekiant, kad šios įsijungtų į LF¹¹⁹. 1944m. rugpjūčio pradžioje Raseinių vlsč. Dainių kaime kpt. P.Gužaitis, J.lt. B.Urbutis ir V.Stonys tarėsi dėl jungtinio pagrindžio štabo Raseinių apskrityje įsteigimo¹²⁰. Štabas, matyt, buvo įsteigtas, nes tuoj pat po pasitarimo, vietinio LLA būrio vadas Domas Ščepavičius konsultavosi su V.Stoniu dėl taktikos pasirinkimo artėjant rusams¹²¹.

Tačiau dažniausiai aktyvioji pusė būdavo LLA. 1944m. birželio mėn. Ukmergės LF štabo vadovas J.Lebeda įjungė apskritys organizaciją į Vilniaus LLA apygardą, derinant kęstutėnų bei LLA narių organizacinę veiklą apskrityje. Liepos mėn. pas vyr.lt. Praną Uginčių, tapusį LLA Ukmergės apskritys štabo OS darbuotoju, ryšių klausimais lankėsi Vilniaus apygardos štabo narys A.Kubilius-Radvila, centrinės LLA vadovybės ryšių įgaliotinis Algirdas Zaskevičius-Zizas¹²². Praėjus frontui, 1944m. rugpjūčio mėn. Deltuvos vlsč. prie Atkočių km., vyr.lt. P.Uginčius sukvie-

tė likusių apskrityje LF narių susirinkimą, ėmėsi jiems vadovauti ir kurti savarankišką štabą. Tačiau apsilankęs pas partizanų būrių vadus kpt. Juozą Krištonį (buvusį Ukmergės LF štabo operatyvinio sektoriaus ir kęstutėnų štabo viršininką) bei elgulį Maceiką, buvo supažindintas su esama padėtimi ir įkalbėtas veikti bendroje LLA organizacijoje¹²³.

Įgaliojimus organizuoti partizanus bei jiems vadovauti savarankiškai suteikdavo ir kitos antinacinio pagrindžio organizacijos. 1944m. vasarą Šeduvoje įvykusiame paskutiniame "Tėvynės gelbėjimo komiteto" posėdyje, kuriame dalyvavo Šeduvos klebonas prelatas Mykolas Karosas, valsčiaus viršaitis lt. Petras Blėka, kpt. Izidorius Pucevičius, gydytojas Stasys Puodžiukas, vet. gydytojas Anicetas Grigaliūnas, buhalteris Petras Pranskietis-Pranis, Lietūkio sandėlių vedėjas Jonas Laurinaitis, mokytojas Antanas Žitkus, girininkas lt. Šukys ir jaunimo atstovas Vytautas Vaitiekūnas. Buvo aptarta rezistentų elgesio taktika bolševikų okupacijos atveju, priimtas nutarimas organizuoti partizaninį sąjūdį¹²⁴. Kpt. IPucevičius (LNP ir LLKS narys) buvo įgaliotas vadovauti partizanų daliniui, kurio veikla apimtų Balsogalos, Radviliškio, Rozalimo, Pakruojo, Smilgių ir Šeduvos apylinkes, o lt. P.Blėka paskirtas jo pavaduotoju¹²⁵.

Pataisų atsirado ir frontui padalijus Lietuvą. Rusų okupuotoje dalyje likę LLA daliniai kurį laiką negalėjo gauti centrinės vadovybės įsakymų bei panaudoti Vakarų Lietuvoje sukaupotos organizacinės patirties. Todėl Rytų Lietuvoje nebuvo žinoma 1944m. rugpjūčio-rugsėjo mėn. LLA apygardos reorganizacijos schema¹²⁶. Bet tai nekludė kpt. A.Karaliui-Vareniui jau 1944m. rugsėjo mėn. atnaujinti LLA Vilniaus apygardos štabo veiklą (vadas kpt. A.Karalius-Varenis, A.Zaskevičius-Zizas, Lakauskas, A.Kubilius ir gen. M.Pečiulionis- pastarieji du dar tebebuvo Žemaitijoje, už fronto linijos). Pagaliau, nepaisant, ar geriau, ar prasčiau buvo organizuotas pasipriešinimas, jo organizatoriai ir vadai laikėsi vienodos strategijos, kurios programa ir leidžia teigti apie organizuoto laisvės kovos sąjūdžio tęstinumą bei perimamumą.

1944m. vasarą buvo numatyta:

1. Pasyvus pasipriešinimas negali trukti ilgai, todėl būtina organizuoti partizaninį sąjūdį, jungtis tarpusavyje, nes jungtinės organizacijos taktiniu atžvilgiu yra naudingesnės.

2. Slopinti komunistinį terorą ir okupantų plėšikavimą, ypač kaime.

3. Mobilizacinio amžiaus vyrams padėti išvengti karinės priverolės, patariant slapstyti arba prisijungti prie partizanų.

4. Atėjus dienai X, sudaryti ar padėti sudaryti Lietuvos karines pajėgas ir palaikyti tvarką.

Rusų okupacinė politika ir partizanų taktika 1944m. liepos-rugsėjo mėn.

Rusų okupacinis režimas Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais, o ypač 1944m. vasarą bei rudenį, turėjo savų ypatybių. Lietuvos teritorija tapo pafrontės zona, kurioje veikė karo lauko tvarka. Ji buvo ypač nepalanki pasipriešinimui. Rusų armija, nors ir laimėdama, tuo pat metu ruošė užnugarį – kasė apkasus, statė aerodromus ir pan., panaudodami vietos gyventojus. Ten, kur stabtelėdavo frontas bent mėnesiui, ypač nukentėdavo arti pirmųjų linijų gyvenantys žmonės: jie buvo evakuojami iš vienos vietos į kitą, dažnai sudegdavo jų pastatai, žūdavo užgyventas turtas. 1944m. vasarą i Vakarus pasitraukė 56 tūkstančiai žmonių¹²⁷, nors šiaip pabėgėlių nuo fronto buvo kelis kartus daugiau.

Lietuvą niokojo ne tik fronto stabčiojimai, kautynės, didžiulė kariuomenės koncentracija bei judėjimas (Lietuvą „vadavo“ arti milijono sovietų karių¹²⁸), bet ir karinių tribunolų, SMERŠ'o bei NKVD kariuomenės pastenio ir vidaus pulkų slautėjimas. Pastarieji turėjo užtikrinti kariuomenės, armijų ir fronto užnugario saugumą. Kitaip tariant, NKVD pulkai buvo laikomi fronto kovos dalimis. Užnugario „valymo“ operacijoms fronto vadovybė papildomai išskirdavo kitas lauko kariuomenės dalis, žvalgybinę aviaciją bei autotransportą¹²⁹.

Taigi, faktinė valdžia Lietuvos teritorijoje buvo sutelkta kariškių rankose. LSSR „vyriausybė“ Vilniuje buvo tik pagalbinis padalinys, skirtas atlikti vienintelę priedermę – vykdyti plėšikišką politiką „viskas frontui“. Apie „tarybų valdžios“ įvedimą iš Vilniaus vargu ar galime kalbėti – iš tiesų turime atvirą karinį-okupacinį režimą. Tokio režimo kompetenciją apibrėžia tarptautinė teisė – okupantui leidžiama, laikantis tam tikrų sąlygų, kad nenukentėtų civiliai gyventojai, užtikrinti savo komunikacijų, įstaigų, tvarkos ir t.t. saugumą. Sovietai šią teisę panaudojo slopinti netelsėtai okupuotų kraštų pasipriešinimą, skelbdami, kad kovoja su vokiečių agentais ir diversantais bei jų talkininkais (Kriegsverbrecheriais). Savo masiška propaganda formuodami pasaulio visuomenės nuomonę, rusai sugebėjo sukurti pirmąją, psichologinę „geležinę uždangą“, paslėpusią kovojančią Lietuvą nuo Vakarų politikų akių ir galėjo nebaudžiami vykdyti šturplus karinius nusikaltimus.

Trys svarbiausios okupantų politikos kryptys nulėmė partizanų sąjūdžio reikalingumą, atsiradimą ir pirmuosius veiksmus. Pirmiausia suėmimai neaiškiais ir nenuspėjamais motyvais „šnipų ir priešo statytinių“, „tėvynės išdavikų“, „banditų“, „raudonosios armijos dezertyrų“, „vengian-

čių mobilizacijos į raudonąją armiją", "be nustatytų dokumentų", "nustatyto režimo pažeidėjų", "už tai, kad neatidavė radijo luitų" ir pan. Nuo 1944 m. rugpjūčio 1 d. iki rugsėjo 27 d. NKVD vidaus kariuomenės 4-oji šaulių divizija, vykdydama 3-ojo Baltarusijos fronto karinės vadovybės nutarimą išvalyti fronto užnugarį "nuo vokiečių fašistinės armijos likučių" bei "profašistinių elementų", suėmė pagal minėtus kaltinimus per 20 tūkstančių Lietuvos gyventojų¹³⁰. Savo ruožtu suėmimai vyko ir SMERŠ'o bei NKGB linijomis. Suimtieji buvo tardomi ir laikomi tiesiog pas gyventojus iškastuose bunkeriuose, bulvių rūsiuose¹³¹. Žmonės sulminėti padėjo senosios, dar prieškario ir karo metų agentūros, raudonųjų partizanų bei jų rėmėjų, kriminalinio elemento, slekiančio suvesti asmenines sąskaitas, skundai. Daug įskundinėjo pas ūkininkus gyvenę karo belaisviai, kurių pirmasis uždavinys ir buvo suteikti žinių iš apylinkės: apie gyventojų nuotaikas, bendradarbiavimą su vokiečiais, lojalumo trūkumą bolševikams, pasitraukusių į vakarus gimines ir pan.¹³²

Kita okupacinės politikos kryptis, sukėlusį teisėtą Lietuvos gyventojų neapykantą, buvo visuotinis rusų kariškių plėšikavimas, kėlęs pavojų ir asmens saugumui bei gyvybei. "Visi kalmo gyventojai jau buvo net ir po kelis kartus apiplėšti. Vogė ir plėšė visi daliniai, visi laipsniai ir visi pareigūnai dienomis ir naktimis. Prie raudonarmiečių prisidėjo ir valsčiuose ar apskrityse susikūrus administracinis aparatas",- rašė J. Lukša-Daumantas¹³³. Daugybė panašių faktų mirga to meto liudytojų prisiminimuose. Apie visuotinį plėšikavimą geras žinojo ir okupantų pareigūnai. "Didelė dalis karininkų, seržantų ir eilinių beveik visuose daliniuose sistemingai girtuokliauja, plėšia ir žudo gyventojus",- teigė NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvai gen. Tkačenko¹³⁴, tačiau minėta 4-oji šaulių divizija rugpjūčio-rugsėjo mėnesiais sugebėjo sulaukyti tik 561 marodierių!¹³⁵ Plėšikavimas (karinių nusikaltimų kategorijoje-marodieriaavimas) buvo dėsningas sovietų politrukų nuo 1942 m. skiepijamo "ivan ivanovičiui" gyvuliško nacionalizmo rezultatas. Išauklėti I. Erenburgo straipsnių ("Už šventąją Rusiją", "Tėveli, užmušk vokiečių" ir pan.), piešiančių nepaprastą hitlerinių budelių baisumą ir skatinančių patologinį kerštą vokiečių tautai, sovietų kariai atitinkamai ir elgėsi- kaip laukinės mongolų ordos. Tik 1945 m. vasario-kovo mėnesiais, kai dėl marodieriaavimo ir žudymų armijai gresia visiškas pakrikimas, rusų kariuomenės vadovybė ima šiek tiek stabdyti šią savivalę. Sovietinė propaganda pasukama kita kryptimi. Plėšimai, padegimai, prievartavimai imta piešti kaip išlaisvinimas nuo nacizmo, o armijos padaryti nusikaltimai suverčiami nacistams ir banditams¹³⁶. Lietuvoje Bartašiūno ir kitų čekistų dėka lietuvių tautą

siekiant sutapatinti su vokiečiais ("vokiškai-lietuviški nacionalistai"), rusų kariai tvarkėsi kaip priešo krašte, kuriame galima elgtis nepaisant atpildo.

Trečioji okupantų politikos kryptis-1944m. liepos 26d. vyrų mobilizaciją į sovietų kariuomenę- aiškiausias karinis nusikaltimas. Mobilizaciją pailėtė visus Lietuvos gyventojų sluoksnius, supurtė tautos egzistencijos pamatus. Okupantai, pažeisdami pasaulines konvencijas, siekė priversti lietuvių tautą lieti kraują ne už savo nacionalinius, bet už svetimus interesus, sukeldami gaivališką, dažnai niekieno neorganizuotą, visos tautos pasipriešinimą- mobilizacijos boikotą.

Okupacinės politikos fone 1944m. liepos pabaigo je-rugpjūčio pradžioje aiškiai iškilo pagrindiniai partizanų uždaviniai: priešintis suėmimams, išaiškinti priešo agentūrą ir ją likviduoti, stabdyti plėšikavimus ir okupantų administracijos skverbimąsi krašte, vadovauti gyventojų elgsenai okupantų politikos atžvilgiu, gelbėti sulmtus žmones.

(Bus daugiau)

Nuorodos į šaltinius ir literatūrą:

104. Buvęs VSK archyvas. F.3. B.47/10. T.2. L.287.
105. Ten pat. L.288.
106. Hitleriniai parašiutininkai. P.29
107. Ten pat. P.28.
108. Ten pat. P.81.
109. Bubnys A. Lietuvių antinacinė rezistencija. P.78-79.
110. Hitleriniai parašiutininkai. P.30.
111. Buvęs VSK archyvas. F.3. B.9164. T.1. L.35.
112. Sakalas B. Vieno pogrindžio kronika// Į laisvę. 1957. Nr.12(49). P.43-44.
113. Buvęs VSK archyvas. F.8. B.10/27. L.329.
114. Часовые советских границ. Краткий очерк истории пограничных войск СССР- Москва. 1983. S.192.
115. Girmius K. Partizanų kovos Lietuvoje. P.107-110.
116. Ten pat. P.110.
117. Brazaitis J. Vienų vieni. V.1990. P.191.
118. Archyviniai dokumentai. P.27-29.
119. Ten pat. P.29
120. Ten pat. P.21,30-31
121. Ten pat. P.31.
122. LPK TSA. F.Vyties apygarda. A.Vaičiūnio istorinė apžvalga. Ukmergės apskrities partizanai; Hitleriniai parašiutininkai. P.98.
123. Ten pat.
124. Vaitiekūnas V. Vilčių keliais, nevilties metais/ /Tremtinys. 1994. Liepa. Nr.13; Vaitiekūnas-Šalna-Marijošius V. Mano prisiminimai apie Žaliosios Rinktinės kapitoną Izidorį Pocevičių. 1990m. rudenio// Į laisvę" fondas. P.1 /mašinu rašytas/.
125. Ten pat.
126. Buvęs VSK archyvas. F.8. B.10/27. L. 139.
127. Damušis A. Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940-1959 metais. ab. 1990. P.25.
128. Tutkus V. Armija išvaduotoja. P.25.
129. Часовые советских границ. S.181.
130. Lietuvių laisvės kovos okupantų dokumentuose//Laisvės kovų archyvas. T.6. K.1993. P.158.
131. Daumantas J. Partizanai. Chicago 1984. P.27.
132. Ten pat. P.16.
133. Ten pat. P.27.
134. Buvęs VSK archyvas. F.3. B.19/108. L.146.
135. Lietuvių laisvės kovos okupantų dokumentuose. P.158.
136. Sabik-Vogulov. Raudonasis siaubas nugalėtoje Vokietijoje. Chicago. P.28,32-33.

Partizanų periodinė spauda

**Algis Kašėta
Dalia Kuodytė**

Kova dėl laisvos spaudos turi gillas šaknis Lietuvos istorijoje. Dar cariniais spaudos draudimo metais lietuviškos spaudos leidėjų ir platintojų nuveikto darbo rezultatai parodė, kad tai nepakeičiama priemonė tautos dvasiai ugdyti ir sąmonę stiprinti.

1940m., Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą ir komunistams uždraudus nepriklausomą spaudą, vėl atsirado pagrindžio spaudos užuomazgų. Vokiečių okupacijos metais antinacinės pagrindžio organizacijos leido savo periodinius leidinius, kurie buvo plačiai skleidžiami ir darė nemažą įtaką, orientuojant visuomenę. 1944m., artėjant bolševikams, dalis pagrindinių spaustuvių ir laikraščių leidėjų pateko į gestapo rankas, kiti pasitraukė į Vakarus. Taip antisovietinio pagrindžio dalyviams praktiškai iš naujo teko organizuoti laisvos spaudos leidybą. Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, pirmiausia pasirodė informacinio pobūdžio lapeliai apie politinę padėtį, atsisaukimai į gyventojus su raginimais ir draudimais. Vykstant stichiskam partizanų judėjimui ir dar nespėjus susiformuoti griežtesnėms organizacinėms laisvės kovotojų struktūroms, organizuoti periodikos leidybą buvo neįmanoma. Tam reikėjo turėti ir kūrybinį bei techninį potencialą. Žemaitijoje, kur Lietuvos Laisvės Armija (LLA) buvo pasiruošusi bolševikų invazijai ir išsaugojo savo organizacinę struktūrą, spaudos leidimas ir platinimas vyko lengviau – LLA buvo pasirengusi kovoti su pavergėjais ir išdavikais ne tik ginklu, bet ir spauda. 1944m. rudenį LLA centrinis štabas pradėjo leisti laikraštėlį „Karinės- politinės žinios“. Pagrindinė spaustuvė buvo įsikūrusi šalia Veliuonos, Kalvių kaime. Laikraštėlis buvo skirtas LLA narių tarnybiniam naudojimui. Po jo leidėjų, LLA vadų, K. Veverskio ir kitų žuvimo „Karinės- politinės žinios“ nustojo gyvuoti.

1944m. gruodžio mėn. LLA centrinis štabas pradėjo leisti savo periodinį laikraštį „Karžygys“, kuris nuo 3 numerio pavadintas „Laisvės karžygiu“. Jame partizaninės spaudos paskirtis buvo nusakyta taip:

„... naikinti tautoje vergovės kompleksą;

- ugdyti partizanų drasą ir konspiracijos tradicijas, ugdyti tautoje nacionalinį ir valstybinį sąmoningumą bei nušviesti Lietuvos gyventojams politines aktualijas.

J. Kęstučio apygardos partizanai: sėdi pirmas iš dešinės- Antanas Licsys-Icenas, Vytautas Gužas-Tomis, Mindaugas

Trečiajame "Laisvės karžygio" numeryje, kuris pasirodė 1945m. kovo mėn., laisvės kovotojai kreipėsi į visuomenę: "(...) Dabar pats patogiausias laikas būti knygnešiu, tautos žadintoju, kovotoju už jos laisvę (...). Sakote, dabar nėra prasmės, tik beprasmiš pasilauojimas (...), reikia palaukti momento. Taip, bet vilties laimėti knygnešių laikais negi buvo daugiau (...). Galbūt dabartinių knygnešių keltas pavojingesnis, bet kartu jis kilnesnis (...). Rytą, kai tai taps nepavojinga, ir be mūsų bus kam kalbėti patriotines kalbas ir rašyti ilgiausius straipsnius, kvepiančius Tėvynės meile (...). Bet dabar, tik dabar lietuvišką žodį ištarti ir išplatinti, nebijantis tautietį, mes kviečiame tave. Dabar tu kaip niekad reikalingas Tėvynei (...)." Toliau šiame kreipime si kviečiama skleisti pagrindžio spaudos idėjas, per patikimus žmones platinti šią spaudą ir remti ją aukomis.

Kitas ankstyvas partizanų periodinis leidinys buvo 1944m. vasarą Aukštaitijoje leistas laikraštis "Laisvės kelias", kurį redagavo buvę Kęstučio ir LLA organizacijų nariai. Laikraštėlis išėdavo 2 kartus per mėnesį, buvo dauginamas rotoprintu ir platinamas Utenos, Zarasų ir Švenčionių apskrityse.

Tuo tarpu Dzūkijoje 1944m. periodinės pagrindžio spaudos dar nebuvo. Buvo platunami informacinio turinio lapeliai apie tarptautinę padėtį ir įvairaus turinio atsišaukimai. Pirmieji laikraščiai pasirodė 1945m.

Sovietinė-partinė spauda liejo melą ir prasimanymus apie laisvės kovotojus, siekdama juos apjuodinti ir sukompromituoti, todėl pagrindžio spaudą partizanai laikė esminiu ginklu prieš brukamus bolševikinės ideologijos nuodus. Pietų Lietuvos partizanų vadas A. Ramanauskas-Vanagas prisimindamas 1945m., rašė: "Ypatingą dėmesį skyrėme partizaninei spaudai. Leidome "Laisvės varpą", spausdinome įvairaus turinio atsišaukimus. (...) Temos buvo aktualios, faktai neišpūsti, o žinios, kad ir nedžiuginančios, bet teisingos. Dėl to partizanų spauda įgijo visišką gyventojų pasitikėjimą." Juozas Lukša-Daumantas "Partizanuose" rašė, kad anuomet gyventojai sovietinių laikraščių visai neskaitė, o gaudyte gaudė partizaninę spaudą.

1945m., sustiprėjus partizanų organizacinėms struktūroms, partizanų laikraščiai buvo leidžiami jau visoje Lietuvoje. Įvairių pavadinimų, skirtingais tiražais ir su pertraukomis laisvas žodis iš partizanų spaudos sklido iki pat ginkluoto pasipriešinimo pabaigos. Vieni leidiniai, žuvus jų leidėjams, kartais nustojo eiti, bet vėl atsirasdavo nauji. Laikraščiai buvo dvisavaitiniai arba mėnesiniai. Tiražai priklausė nuo turimų dauginimo priemonių. 1945m. Dzūkų rinktinės Kęstučio grupės mėnesinio laikraščio "Už tėvų žemę" buvo išleista 12 numerių, 500 egz. tiražu. 1946m. šio laikraščio straipsnyje "Mūsų spauda", apžvelgiant praėjusius metus, rašoma, kad "kovoje prieš bolševizmą vienas tikriausių ginklų yra partizaninė spauda. Ir didžiausio rusų slautėjimo dienomis mūsų spauda iš rankų į rankasėjo, pasiekdama ir tolimiausius Lietuvos kraštus (...). Tamsiausiomis mūsų tautai dienomis partizanų spauda surasdavo paguodos žodį raudonojo bestijos engiamam lietuviui. Kovoje susvyravusį padrasindavo. (...) Mums brangus kiekvienas lietuvis. Ypač gaila tų, kurie patikėjo nuodingai bolševikų propagandai. (...) Suraskit būdų ir toliau suklaidintoms šeimoms mūsų spaudą įduoti... Žinome daug atsitikimų, kad, skaitydami partizaninę spaudą, daug nuklydusių lietuvių susiprato ir grįžo prie savo tautos, kad kartu su visais lietuviais vargą vargtų, bet laisvės diena atėjus, kartu ir džiaugtis galėtų".

1950m. "Partizano" laikraštelyje redakcija platintojų ir skaitytojų prašo, kad spauda pasiektų ir tuos, kurie kolaboruoja.

Partizanai ne tik ginklų, bet ir spauda bandė paveikti net savo priešus, rusų kareivius. Dainavos apygardos štabas 1947-1950m. leido laikraštėlį rusų kalba "Svobodnoje slovo", kuriame aiškino sovietinės propagandos

absurdiškumą, šios ideologijos žala. Laikraščiai naktį būdavo išklijuojami Džukijos miestelių aikštėse ir kitose viešose vietose, platinami Vilniuje bei Kaune.

Kokios gi temos buvo nagrinėjamos pagrindinės partizanų spaudos puslapiuose?

Suvokimas, kad asmeninė auka yra Tėvynės atgimimo laidas, suteikė partizanų kūrybai, publicistikai filosofinį pobūdį. Praeitės, dabarties ir ateities sąsajos čia įgavo visai realias formas: dabarties kova turėjo tapti jungtimi tarp Pilėnų, sukilėlių, savanorių žygių ir ateities kartoms skiriamos misijos. "Kada nušvis ir Lietuvos laisvė, Lietuvos tauta mokės

tinkamai įvertinti ir pagerbti žuvusius brolius. Kryžiai ir paminklai papuoštas vietas, kur gulėjo išniekinti lavonai. Jie bus liudininkais ateinančioms kartoms. (...) kokia brangia kalna buvo atkovota Lietuvos Nepriklausomybė...".

Pats gyvenimas diktavo temų įvairovę partizanų spaudoje. Kiekvieniame laikraštėlyje galima rasti pasaulio politikos, padėties krašte apžvalgą. Ypač svarbią vietą užėmė tautinių ir katalikiškų švenčių paminėjimas. Tam buvo skiriami redakciniai straipsniai, pabrėžiant jų svarbą. Galima tik spėti, kas rašė svarbesnius, įdomiausius straipsnius. Jie pasirašyti slapyvardžiais ar visai be parašų. Žinome, kad stiprų intelektualinį potencialą turėjo Aukštaitijos (B. Krivickas, M. Indriliūnas), Džukijos (A. Ramanauskas, L. Ballukevičius, J. Kriščiūnas), Žemaitijos (P. Bartkus, J. Šibaila, Lieslė, Vytautas Šniuolis) partizanų štabai. Dabarties pragmatikai gali priekaištauti pagrindžio laikraščio leidėjams. Tačiau jie darė, ką galėjo, tuo tarpu tie, kurie galėjo padaryti geriau, tylėjo. Čia iškyla pokario intelektualų, inteligentijos problema. Tai jie savo dalyvavimu galėjo padėti savamoksliams žurnalistams ir leidėjams, praturtinti pagrindžio spaudą. Deja, tik nedaugelis jų nugalėjo fiziologinį

savisaugos instinktą irėjo su kryžiuojama Tėvyne. Atsiribodami abejingumu ar demagogiška kritika, jie savo elgesiu reiškė prisitaikymą ir pritarimą prievartai.

1949m. laikraštėlyje "Malda girioje" buvo rašoma: "Sakote, sąjūdis daro klaidų- bepigū neklysti nieko neveikiant. Pagaliau ir nieko nuostabaus, kad kovą vedantieji paprastai kalmo berniukai padaro klaidų. Jeigu matote, kad klystame, atelkite ir parodykite, kaip elgtis. Juk jūs tautos mokytojai ir vadovais dėjotės".

Taigi grįžtame prie to, kad ne stiliaus ar kitokios klaidos čia svarbiausia- iš pageltusių ir trapių lapelių galime pajusti į pagrindą išstumtos, bet nenugalėtos Lietuvos pulsą.

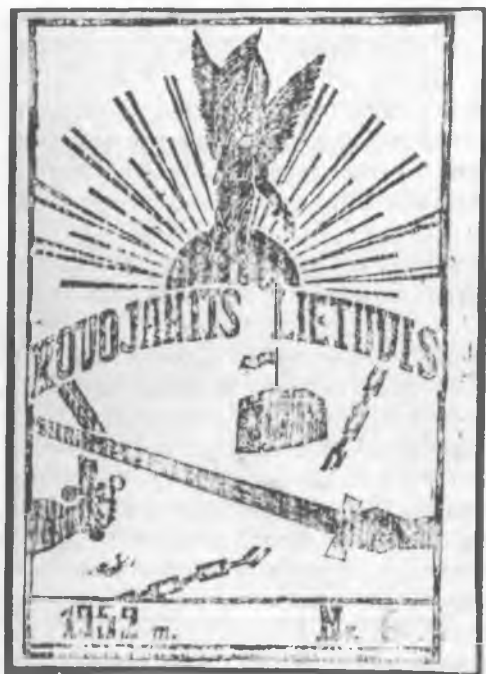
Nemaža vietos partizanų laikraščiuose skirta aktualioms: sovietinių rinkimų, kolchozų kūrimo įvertinimui. Tai buvo akivaizdžiausios sovietizacijos apraiškos, laužančios pačią Lietuvos valstybės sampratą, todėl reikalaujančios griežčiausio atkirčio. J.Vitkus-Kazimieraitis, pirmasis Dzūkijos partizanų vadas, absoliučiai tiksliai argumentavo rinkimų boikoto esmę: "(...)Boikotas būtinas todėl, kad: 1) Lietuvių tauta laisva valla nesutiko ir nesutiks būti Sovietų Sąjungos dalimi, 2) Lietuvos įjungimas į Sovietų Sąjungą telsiškai nėra vienos valstybės nėra pripažintas ir todėl bolševikinė valdžia yra okupacinė".

Absurdas, prievarta diegiamas kolchozų pavidalu, taip pat susilaukė atgarsio pagrindžio spaudos puslapiuose. Buvo aišku, kad "(...)Kolektyvinis ūkis diktatoriškai valdomame krašte yra be galo patogus. Jis yra priemonė palaidai ūkininkų masei suimti į geležinį kumštį, kad tarybinė diktatūra būtų labiau sustiprinta medžiagiškai ir moraliai⁴." Tokiu būdu iš laisvų Lietuvos ūkininkų buvo kuriama pilka ir paklusni, degtine ir propaganda nuskalauta masė, kurią šventa tik tai, kas ant stalo.

Tą suprato ir tam stengėsi užkirsti kelią pagrindžio spaudos leidėjai.

Laikraštėliuose buvo pasakojami linksni, anekdotiniai kolchozų kūrimo atvejai. Pavyzdžiui "Laisvės varpe" aprašomas gal būtas, o gal sugalvotas vaizdelis, kai po A.Sniečkaus direktyvos, kad kiekvienas kolchozas privalo turėti ne mažesnę, nei 40-50 avių bityną, Jurgiškų kolchozas anksčiau buvusį bityną "sutarybino": "buržuazines bites" išdusino, o aviliuose apgyvendino šunis. Dabar šios tarybinės bitės laukia vasaros, kad kasdien po avių medaus prineštų⁵. Taigi į absurdą buvo atsakoma absurdu.

Dienos aktualijų nagrinėjimas partizanų spaudos puslapiuose vedė į platesnius ir gilesnius apibendrinimus, t.y. būties problemų apmąstymą, kovos tikslų ir būdų analizę.

Patriotizmas mirties akivaizdoje įgauna kalp niekad aišku turinį: nėra ir negali būti nieko svarbiau už gyvybinius tautos interesus. už tą vienintelę žemę. Dar 1944m. Lietuvos Laisvės Armijos įkūrėjas ir organizatorius Kazys Veverskis rašė: "Mes kovojame ir pasiryžę pralieti kraują ne vardan siauros, abstrakčios laisvės, bet vardan siekių, apibrėžtų mūsų programoje, realizavimo. Mūsų kova turi būti verta nepriklausomo gyvenimo, o nepriklausomas gyvenimas – vertas tos kovos..."

Dabar dažnai kartojamas teiginys, kad Lietuvos partizanai grindė savo kovą tikėjimu, jog Vakarai artimiausiu metu padės atstatyti

teisėtą Lietuvos valstybės statusą. Be jokios abejonės, tokių vilčių buvo, tačiau ne tai apsprendė kovos esmę. Visiškai realų situacijos vertinimą randame Dzūkijos partizanų laikraštėlyje "Laisvės varpas": "(...) Yra kvaila save raminti įvairiomis datomis ir gandai, kuriems neišsipildžius, ateina labiau už viską mums pavojingas nusiminimas ir neviltis. Visų pirma reikia atsiminti, kad okupantas, sąmoningai skleisdamas gandus, siekia panaikinti asmeninį susidomėjimą lietuvių tautos vedama kova⁶..."

Tiek svarbiausiuose partizanų dokumentuose, tiek spaudos puslapiuose apibrėžiamas galutinis ginkluotos kovos tikslas: "(...) atstatyti nepriklausomą, demokratinę Lietuvą ir sudaryti tautai sąlygas laisvai apsispręsti, o jos ateities gyvenimo galres turi nubrėžti tautos daugumos paramą turintieji ar įgausiantieji politiniai ar kt. sąjūdžiai⁷".

Be jokios abejonės, kalbėdami apie laisvą tautos apsisprendimą ir demokratiją, partizanai visiškai atmetė komunistinių (ar postkomunistinių) jėgų dalyvavimą nepriklausomos Lietuvos politiniame gyvenime. "Prie

Rymančio Rūpintojėlio" (Nr.6, 15 psl.) rašoma: "(...)Lietuvoje pilnumoje apie žmogaus demokratines teises bus galima kalbėti, kai iš gyvenimo išnyks šių teisių laužytojas- komunizmas". Dabar matome, kokie jie buvo teisūs!

Kova už tautos dvasią, tradicinių vertybių išsaugojimą tapo viena iš priemonių pagrindiniam tikslui pasiekti. "Sunku tikėti, kad šiandieninis skausmas tautoj nepaliktų žaizdų. Dar sunkiau tikėti tuo, kad su komunizmu bendravęs žmogus paliktų nesužalotas. O juk praeis šis skausmas. Gyvensim ir vėl dienas, kai už gražų gyvenimą lietuvis garbins praeitį savo..."

Be kita ko, pagrindinėje spaudoje gana aiškiai kalbama apie politinį nepriklausomos Lietuvos sutvarkymą. Turėdami karčią patirtį iš tarpukario Lietuvos partijų gyvenimo, partizanai iš principo pasisakė prieš jas. Pirmausia jie neigė bet koki partijų poveikį savo kovai. "(...)Kas klausia partizanų partijos vardo, tas geriau teklausia žmonių gyvenimo kelio- jo partija vadinasi Lietuva⁶⁸".

Žinoma, laisvės kovotojai jautė nuoskaudą. Juk didelė dalis vadų, aktyviai besireiškusių tarpukario Lietuvos gyvenime, 1944m. pasitraukė į Vakarus. Turint mintį šį faktą, darosi suprantamas toks kategoriškas požiūris.

Krašte likusių inteligentų pozicija, vadų emigracija- tikriausiai šie faktoriai labiau, nei kas kita, lėmė, kad kovojantieji partizanai pasijuto likę vienių vieni.

Vertindami praeitį ir svarstydami apie atelties Lietuvą, partizanai kūrė galimus valdžios modelius. 1949m. "Prie Rymančio Rūpintojėlio" (Nr.3, 9 psl.) rašė: "(...)Valdžios atžvilgiu partizanas demokratas. Jis tautą atstovauja jos skausmo metu. Jei kalbėti apie Lietuvos valdžią po bolševikmečio, tai jai pasireikšti bus šios galimybės: galimam mūsų okupantui respektuojant lietuvių gyvenimo teisę dėl nepriklausomo tautos gyvenimo apsisprendimo, lietuviškas sąjūdis reikšis ne miške ir ne požemyje, bet viešame tautos gyvenime. Ar tas sąjūdis vadinsis LLKS, parodys to laiko sąlygos. Tik kad aktyviai savo veikla jame galėtų reikštis LLKS siela- partizanai ir ypač jų vadovybė, tenka rimtai paabejoti. Tuo atveju tautos auka, per LLKS sudėta ant laisvės aukuro, bus naujam sąjūdžiui jėgos šaltiniu, kurio vardu tauta į nepriklausomą gyvenimą keliaus. Tas sąjūdis bus ir to laiko Lietuvos valdžia".

Savo misiją Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis baigs, kai Lietuva taps de facto ir de jure laisva. Visi laisvės kovotojai taps demokratinės Lietuvos respublikos piliečiais ir laikysis jos įstatymų. Žinoma, LLKS turėtų reikštis tautos gyvenime, kol liks nors vienas jo narys.

Tik nuo 1950m. Vakarų srities Kęstučio ir Prisikėlimo apygardos pradėjo leisti savo spaudą iškillosios spaudos būdu. Nors spausdinimo staklės buvo gana primityvios, tačiau spaudos kokybė žymiai pagerėjo, sumažėjo laiko sąnaudos ir padidėjo laikraščių tiražai.

Pagrindžio spaudos leidimo sunkumai ir pavojai visos Lietuvos partizanams buvo panašūs. Didžiausios kliūtys pagrindžio spaudai leisti buvo

1) priemonių ir medžiagų spaudai dauginti trūkumas;

2) intelektualių pajėgų stoka;

3) leidybai tinkamų vietų trūkumas (laikraščiai buvo leidžiami nepritaikytose vietose- ankštuose bunkeriuose, miškuose ir pan.).

Dainavos partizanų apygardos štabo spaudos ir informacijos skyriaus viršininkas L.Baliukevičius-Dzūkas, prislėgtas nesilaujančių spaudos leidimo sunkumų, 1948m. rudenį rašė: "(...) sugedus radijo aparatui ar norint gauti bent kilogramą popieriaus, reikia dar pagalvoti, kaip visa tai sutvarkyti. Trūksta mažiausio dalykėlio, ir darbas stovi. Štai kad ir dabar: neturim bunkerio, o jį įrengti tokį, kad tiktų mūsų darbai, yra sunku. Bet kad tai suktųsi tik apie bunkerio įrengimą! Nėra žmonių, nėra inteligentų, o ir tie patys, kurie dar yra likę, palengva retėja. Naujų surasti žuvusiųjų vieton sunku. Mūsų apygardoje žuvusių jau apie 1000...". 1949m. sausio mėn. jo dienoraštyje- kitas įrašas: "Vasario 16-osios proga žadėjom bent 4 lapų "Laisvės varpą" išleisti, bet, atrodo, išleisim tik vieno lapo, nes nėra popieriaus. Kaip užkerėta: turim tušo ir matricų-neturim popieriaus, turim popieriaus- neturim tušo ar matricų".

Dažnai būdavo, kad netikėtai priešui užpuolus partizanų stovyklą ar aptikus partizanų štabo slėptuvę, per didelį vargą įsigytos spaudos priemonės patekdavo į priešo rankas, ir vėl tekdavo viską pradėti nuo nulio.

1944-1952m. į MVD-MGB nagus karinių-čekistinių operacijų metu pateko 577 rašomosios mašinėlės ir spaudos dauginimo aparatai. 1952-1953m. MGB atiteko 57 dauginimo aparatai, iš jų:

2 savo darbo spausdinimo staklės,

3 rotatoriai,

2 šapirografai,

50 rašomųjų mašinėlių.

Šie metal ginkluoto pagrindžio spaudos leidėjams, kaip ir visam Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžiui, buvo lemtingi: 1952m. rugsėjo mėnesį žuvo Šiaurės Rytų srities visuomeninės dalies viršininkas Br.Krivickas, priešas sunaikino srities laikraščio "Aukštaičių kova" spaustuvę, 1952m. spalio 1d. MGB pasisekė aptikti ir sunaikinti Prisikėlimo apygardos štabą ir apygardos laikraščio "Prisikėlimo ugnis" spaustuvę. Žuvo leidinio

redaktorius ir Prisikėlimo apygardos vadas Juozas Pallūnas-Rytas. 1953m. sausio 17d. priešas užpuolė Vakarų srities štabą, kartu sunaikino Kęstučio apygardos tipografiją. Žuvo srities vadas, kelių leidinių redaktorius Antanas Bakšys-Germantas. 1953m. vasario 3d. Prienų šile kartu su Nemuno srities štabu priešas sunaikino PLP organo "Partizanas" spaustuvę. Žuvo Nemuno srities vadas, laikraščio redaktorius bei leidėjas Sergijus Staniškis-Viltis. 1953m. rugpjūčio 27d. Varnių rajone priešas sunaikino Žemaičių apygardos štabą. Žuvo apygardos vadas Vladas Montvydas-Etmonas su štabo nariais, kurių tarpe buvo laikraščio "Laisvės balsas" redaktorė Irena Petkutė-Rima, ir buvo sunaikinta štabo slėptuvėje įrengta tipografija.

Negalima užmiršti ir kitų dėl laisvės žodžio pasiaukojusių žmonių.

Partizanų ryšininkai ir rėmėjai, rizikuodami savo laisve ir gyvybe, stengėsi aprūpinti partizanus spaudos leidybai reikalingomis priemonėmis. Ypač stengėsi gauti spaustuvinio šrifto, nes su juo buvo galima spaudos tiražuoti daugiau ir kokybiškiau. Todėl partizanai per ryšininkus kreipdavosi į patikimesnius spaustuvėse dirbančius žmones arba stengdavosi ten įdarbinti saviškius. Tačiau represiniai organai į spaustuves kreipdavo ypatingą dėmesį. 1946-1951m. MGB suėmė 29 valstybinių leidyklių ir spaustuvių darbuotojus, kaltinamus pogrindžio spaudos rėmimu. Dabar dar neįmanoma suskaičiuoti, kiek Lietu-

vos gyventojų buvo nuteista 5 ar 10 metų laisvės atėmimo už tai, kad parūpino partizanams popieriaus ar rašomąją mašinėlę.

Daug žmonių buvo nuteista už pogrindžio spaudos platinimą. Ši rizikingą darbą daugiausia atlikdavo jaunimas- gimnazistai, studentai. Daugeliui jų už tai teko atsėdėti lageriuose. Vien tik 1947m. už antisovietinės

spaudos leidimą ir platinimą represiniai organai suėmė 640 žmonių. Pas žmogų rastas laikraštėlis ar atsišaukimas čekistams buvo svarbus įkaltis ir pagrindas apkaltinti ryšiais su "banditais" bei sukurpti bylą. Gyventojai slėpė šiuos laikraštėlius nuošaliausiose vietose, todėl vėliau taikliai kažkas pavadino partizanų spaudą "palėpių spauda".

Intelektualių pajėgų trūkumas buvo viena didžiųjų partizanų spaudos problemų. Spaudai leisti reikėjo žmonių su aukštuoju išsilavinimu, tačiau jau 1947m. pabaigoje Dainavos apygardoje tokių žmonių trūko. Pasak A.Ramanausko-Vanago, intelektualų daugiausia užėmė kovų sąjūdžio vadovų postus. Jie turėjo nepaprastai daug darbo, jų pečius slėgė ir spaudos leidimo našta, o priešo smūgiai pirmiausia būdavo nukreiptami į vadavietes, todėl vadai dažnai žūdavo. Į jų vietą reikėjo paskirti naujus, o jų nuolat mažėjo.

Pavyzdžiui, 1947m. vasarą Dainavos apygardos Merkio rinktinės partizanų vadovybė nusprendė prie štabo įkurti atskirą skyrių- visuomeninę dalį, kuri leistų spaudą visuomenei. Deja, vos tik įrengta slėptuvė spaustuvei buvo priešo aptikta ir sunaikinta, o vadovauti šiam darbui paskirtas atsargos karininkas Petrūnas-Viktoras netrukus žuvo. Tokia buvo Lietuvos partizanų gyvenimo kasdienybė.

Norėdama užpildyti intelektualių pajėgų spragas, partizanų vadovybė stengėsi į spaudos leidimą įtraukti legaliai gyvenančius inteligentus. Prie partizanų spaudos leidimo prisidėjo kaimo mokytojai, studentai, vyresniųjų klasių gimnazistai, siuntę į mišką savo straipsnius ir eilėraščius. Buvo ir keletas išskilesnių kultūros žmonių, nutelstų 25 metams už bendradarbiavimą partizanų spaudoje, kaip poetas A.Miškinis, dramaturgas Adomėnas. Deja, tokių buvo tik keli. Dauguma rašinių laisvojoje pagrindžio spaudoje priklausė patiems partizanams. Tai buvo jų mintys apie kovos prasmę ir mirties neišvengiamybę, eilėraščiai žuvusiems kovos draugams, partizanų žygių prisiminimai.

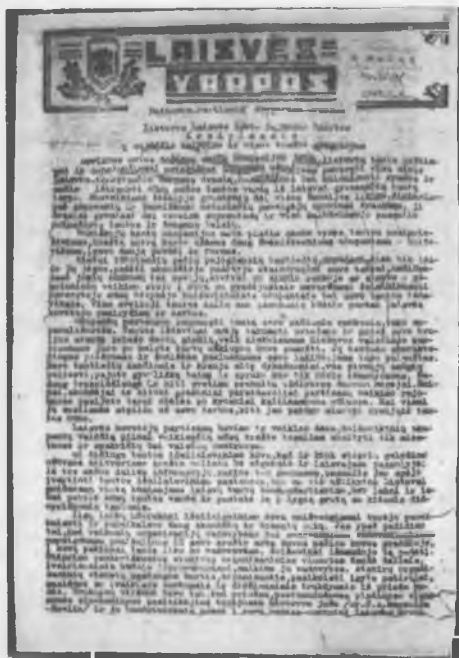
Iki 1949m. visų stambesnių Lietuvos partizanų junginių štabuose veikė spaudos ir agitacijos (kai kur- informacijos) skyriai, kurie rūpinosi spaudos leidyba. 1949m. vasario mėnesį tarp Baisogalos ir Radviliškio įvyko visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas, kuriame buvo susivienyta į Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdį (LLKS). Pagal patvirtintą statutą leidybinį darbą turėjo dirbti LLKS visuomeninė dalis. Jos viršininku suvažiavime išrinktas Rytų Lietuvos srities atstovas Juozas Šibaila-Merainis, buvęs mokytojas. Prezidiumas jam patikėjo leisti LLKS laikraštį "Prie Rymančio Rūpintojėlio". Laikraštėlis buvo skirtas partizanams ir visiems Lietuvos gyventojams. Kiek vėliau, 1950m., buvo pradėtas spausdinti "Tarybos

biuletenis", skirtas tarnybiniam partizanų vadovybės naudojimui (jo pasirodė tik keli numeriai). Visuomeninė dalis buvo įsteigta visuose partizanų apygardų štabuose. Ji turėjo būti sudaryta iš 3 asmenų. Smulkesniuose organizaciniuose vienetuose- būriuose, skyriuose, grandyse-turėjo būti paskirtas visuomenininkas, kuris privalėjo rūpintis medžiagos spaudai rinkimu ir spaudos platinimu savo veikimo teritorijoje. Tokiu būdu buvo siekiama nustatyti glaudesnius ryšius su gyventojais, pagerinti spaudos leidybą ir kiekybės, ir kokybės prasme.

Apygardų visuomeninės dalies viršininkai turėdavo atsiskaityti aukštesniesiems vadams. Talgi nuo 1949m. partizanų vadovybė spaudai skyrė ypatingą dėmesį, tačiau padėtis iš esmės nepasikeitė- sunkumai ir problemos liko tos pačios. Dainavos apygardos visuomeninės dalies viršininkas L.Baliukevičius-Dzūkas pranešime PL srities vadovybei rašė: "Partizaną" buvo numatyta leisti kas mėnesį, bet ne visada pasisekė dėl priešo veiksmų įvykdyti. 1949m. išėjo 4 numeriai. Dainavos partizanai 1949m. patyrė du sunaikinimus- kovo 7 ir rugsėjo 23 dienomis (...). Kazimieraičio

rinktinė dėl skaudžių nuostolių 1949m. spaudos neišleido". Dainavos apygardos visuomeninėje dalyje dirbo vienas žmogus, minėto dokumento autorius.

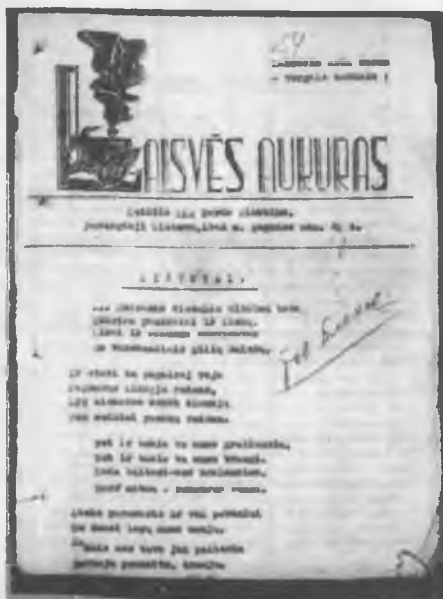
Iš viso yra žinoma apie 40 įvairių laikų, skirtingais būdais ir tiražais visoje Lietuvoje leistų laikraščių. Aukštaitijoje leista apie 15 periodinių leidinių. Nuo 1949m. Šiaurės Rytų srities organas buvo laikraštis "Aukštaičių kova", iki tol buvęs Vytauto apygardos laikraštis (redaktorius- Br.Krivickas); Žemaitijoje- apie 10 periodinių leidinių (Vakarų srities partizanų oficiozas buvo "Laisvės Varpas"); Pietų Lietuvoje (Dzūkijoje) ir Suvalkių- apie 13 periodinių leidinių (Pietų Lietuvos srities laisvės kovotojų spaudos organas buvo "Partizanas").

Sovietinio saugumo organai, žinodami partizanų spaudos įtaką gyventojams, sekė ir analizavo partizanų laikraščių publikacijas. Buvusiame MGB archyve yra 1951-1952m. Pietų Lietuvos partizanų publikuotų straipsnių santraukos. Čekistai bandė nuspėti naujas partizanų veiklos kryptis, nustatyti straipsnių autorius. Be to, sovietinio saugumo organai provokacijose prieš partizanus naudojo ir savo išleistus laikraščius, pristatomus kaip partizanų spaudą. Pavyzdžiui, 1946m., siekdami pakelti agento J.Markulio-Erello autoritetą partizanų tarpe ir sustiprinti pasitikėjimą juo, MGB spaustuviniu būdu pagamino laikraštuką "Kova". Per savo agentą Markulį čekistai platino jį Aukštaitijoje ir kitur. Jų sumanymu, šis laikraštis turėjo tapti aukščiausios partizanų vadovybės organu, tačiau tokių planų įgyvendinti nepavyko, nes partizanai agentą iššifravo.

1952m. pavasarį, suėmus Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės vadą Putiną ir jį užverbavus, MGB rašomąją mašinėlę išspausdino du Dainavos apygardos laikraščio "Laisvės varpas" numerius ir Putino vardu nusiuntė Nemuno srities vadui S.Staniškiui-Vilčiai kaip įrodymą, kad Kazimieraičio rinktinės vadovybė dar nesunaikinta ir veikia. Straipsniai buvo parašyti nepriekaištingai, antisovietine dvasia, pavadinti "į jaunimą", "Dvyliktieji okupacijos metai", išspausdinti partizanų el-lėraščiai ir pan.

Paskutinis partizanų periodinis leidinys išėjo 1957m. Tai buvo Prisikėlimo apygardos, Juozapavičiaus tėvūnijos partizanų laikraštėlis "Partizanų šūvių aidas". Laikraštėlis buvo spausdinamas rašomąją mašinėlę, iki 50 egz., platinamas Žagarės ir gretimuose rajonuose. Paskutinieji leidėjai ir daugumos straipsnių autoriai- grupės vadas Steponas Erštikis-Patašonas ir partizanas Kostas Liuberskis-Žvainys, buvęs lakūnas, paskutinis šio laikraštėlio redaktorius. 1958m. K.Liuberskis dingio iš MGB aki-račio. MGB paskelbė visą sąjunginę jo palešką. Belieka tik spėlioti, kaip vėliau susiklostė jo likimas...

Iš pageltusių anų dienų puslapių į mus byloja kovojanti ir kenčianti Lietuva per juos ji tarė savo valią ir reiškė savo lūkesčius. Tai yra pirmą pradžiai naujausios lietuvių tautos istorijos šaltiniai, atskleidžiantys didingą ir tragišką mūsų tautos kovos vaizdą.

Šaltiniai:

1. "Laisvės Varpas" Nr.2 (II).	5. "Laisvės varpas". Nr.3 (27).
2. "Malda girioje". Nr.2. P.25.	6. "Laisvės varpas". Nr.12 9210.
3. "Laisvės varpas". Nr.3 (12).	7. "Vyčių keliu". LKA. Nr.7. P.103.
4. "Už tėvų žemę". Nr.64.	8. "Prie Rymančio Rūpintojėlio". Nr.3. P.7

Priedai

Dzūkijos ir Suvalkijos partizanų neperiodiniai leidiniai

El Nr	Leidinio pavadinimas	Leidinio pobūdis	Leidėjas	Leidimo meta	Daugi nimo būdai	Tir-žas	Redaktoriai
1	"Dzūkl-jos par-tizanų dainos"		Daina-vos ap. Merkl-o rinktinės štabas	1947	Rota-toriu-mi	500	A.Rama-nauskas-Vanagas, A.Perminas-Jūrininkas
2	"Raudo-nasls rojus"	Saty-rinės ellės	Daina-vos ap. štabas Pietų Lietu-vos sr. štabas	1949 1950			
3	"Laisvės kovų dainos"		Tauro ap. Ge-ležinio Vilko rinktinės štabas	1947			

Pietų Lietuvos Srities partizanų periodinė spauda
1944-1953m.

* - neperiodiniai leidiniai

Eil. Nr.	Leidini pavadinimas	Leidėjas	Leidimo metai	Leidimo ir platinimo vieta	Dauginimo būdai	Tiržas	Išleisti nr. sk.	Redaktoriai
1	"Partizanas"	Pietų Lietuvos srities štabas	1949 07 - 1953 03	Alvytaus, Lazdijų, Varnės, Marijampolės, Prienų, Vilkauskio, Šakių, Kauno apskr.	Rotatoriai	1000-1400	32	A.Ramanauskas-Vanagas, K.Baliukevičius-Ralnis, S.Staniškis-Litas-Viltis
2	"Miško Brolis"		1951m. ruduo-1952m.		Rašoma į mašinėlę	30	3	A.Ramanauskas-Vanagas, V.Smolkus-Ažuolas, J.Protusevičius-Granitas
3	"Užsienio žinių biuletenis"*	Dainavos apyg. štabas Pietų Lietuvos sr. štabas	1948-1949m. 1950-1952m.	Pietų Lietuvoje		10		L.Baliukevičius-Džukas, S.Staniškis-Litas-Viltis, M.Babrauskas-Audrūnas
4	"Politinų žinių biuletenis"*	Pietų Lietuvos sr. štabas						S.Staniškis-Litas-Viltis
5	"LB biuletenis"*	LLKS Tarybos prezidentinio X skyriaus	1951 01 - 1951 08		Rotatoriai	50	6	A.Ramanauskas-Vanagas, J.Lukša-Daumantas-Skrajinas-Mykolaitis
6	"Pogrindžio žodis"*	Pietų Lietuvos sr. štabas	1950 06 - 1952	Pietų Lietuvoje	Rašoma į mašinėlę	15		L.Baliukevičius-Džukas

Dainavos apygardos partizanų periodinė spauda
1944-1953m.

Eil. Nr.	Leidini pavadinimas	Leidėjas	Leidimo metai	Leidimo ir platinimo vieta	Dauginimo būdai	Tiržas	Išleistų nr. sk.	Redaktoriai
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	"Svobodnoje slovo"	Dainavos ap. štabas Pietų Lietuvos sritys štabas	1947-1949m. 1950-1952m.	Alytaus, Lazdijų, Varenos, Marijampolės, Prienų, Vilkaviškio, Šakių, Kauno apskr.	Rotatoriumi	1000	apie 10	A. Ramanauskas-Vanagas, L. Baliukevičius-Dzūkias
2	"Laisvės varpas"	"A" ap. štabas Pietų Lietuvos partizanų štabas Dainavos ap. štabas	1945 12 - 1946 04 1946 05 - 1946 08 1946 10 - 1952	Alytaus, Lazdijų, Varenos apskr. ir dalyje Prienų bei Trakų apskr.		1000-2000	37	J. Vitkus-Kazimieraitis, A. Ramanauskas-Vanagas, L. Baliukevičius-Dzūkias, J. Gegužis-Dienmedis, Daunoras-Kelmas-Ungurys
3	"Aukuras"	Dainavos ap. štabas	1947 02 - 1947 08			1000	8	D. Jėčys-Ažuolis, J. Puškorius-Girinis
4	"Dainavos partizanas"		1949 12 - 1950 06		Rašomajai mašinėle	10	4	L. Baliukevičius-Dzūkias

1	2	3	4	5	6	7	8	9
5	"Už tēvu zemi"	Dainavas ap. Dzūkų rinktinė DLK Kėstu- čio grupės štabas	1945 06 - 1950 1945-1947m.	Alytaus apskr. ir dalyje Lazdijų apskr.	Rota- toriumi	500 - 1000	apie 70	A.Markeliū- nas-Labutis- Lietuvaltis, S.Staniškis- Litas-Viltis
6	"Laisvės rytas"	Dainavas ap. Šarūno rinktinės štabas	1947 01 - 1951	Lazdijų apskr. ir da- lyje Alytaus bei Varėnos apskr.		450 - 700	apie 20	J.Gegužls- Dlamedis
7	"Mylėk tėvynę"	Dainavas ap. Merkio (Ka- zimieraičio) rinktinės štabas	1946m- 1947 09	Varėnos apskr. ir dalyje Alytaus bei Trakų apskr.	Rašomąja mašinėle, šapiro- grafu, ro- tatoriumi	30 - 500	11	A.Rama- naskas- Vanagas, A.Permėnas- Jūrininkas
8	"Trečias skam- butis"	"A" ap. Mer- kio rinktinės Merkinės bataliono štabas	1945 09 - 1945 10	Varėnos apskr. Merkl- nės, Varėnos, Marcinko- nių valsč.	Šapiro- grafu	60		A.Rama- naskas- Vanagas

Tauro apygardos partizanų periodinė spauda
1944-1953m.

Eil. Nr.	Leidini pavadinimas	Leidėjas	Leidimo metai	Leidimo ir platinimo vieta	Dauginimo būdai	Tiražas	Išleidimų nr. sk.	Redaktoriai
1	"Laisvės žvalgas"	Tauro ap. štabas	1945 ruduo- 1951 pavasaris	Marijampolės, Kauno, Vilkaviškio, Šakių, Prienų apskr.	Rota- toriu- mi	1000- 1200		Radzevičius-Vaidila, K.Matulevičius-Radvila, A.Baltušis-Žve- lys, J.Lukša-Vytis, A.Valakas-Gediminas, A.Miškinis-Ka- nas, V.Bazilevičius- Tautčius, V.Vitkaus- kas- Saldokas
2	"Kovos keliu"	Tauro ap. Geležinio Vilko rinktinė	1946 03 - 1948	Marijampolės, Prienų apskr.		800		A.Varkala-Žaliu- kas-Daumantas, J.Lukša-Vytis
3	"Lietuvos partizanas"	Geležinio Vilko grupė	1945 pavasaris- ruduo	Marijampolės apskr.			4	F.Kutkaitis- Žalgiris
4	"Suvalkijos Geležinio Vilko partizanų vadas"	LTA Suvalkijos Geležinio Vilko partizanų vadas	1945				10	
5	"Girtos balsas"		1945 06 -	Marijampolės apskr.	Rašytas ranka, rašomajame mašinele	12	8	L.Butkevičius- Luobas
6	"Lietuvos žygis"		1945 pavasaris					J.Pileckis-Broka

parengė **Algis Kašėta**

Žemaitijos partizanų periodinė spauda

Eil. Nr.	Leidinio pavadinimas	Leidėjas	Leidimo metai	Leidimo ir platinimo vieta	Dauginimo būdai	Tiražas	Išleidimų nr. sk.	Redaktoriai
1		3	4	5	6	7	8	9
1	"Prie Rymančio Rūpinto jėlio"	LLKS Vyr. Vadovybė	1949 03 - 1952m.	Dauginama Radviliškio apskr. platinama visoje Lietuvoje	Rotatoriūmi. tipo-grafiniu būdu	200 - 1000	7	J.Šibaila-Merainis
2	"Į kovą"		1953 01		Tipografiniu būdu	500		A.Bakšys-Klajunas-Germantas
3	"LLKS tarybos biuletenis"	LLKS taryba			Tipografi- niu būdu, rotatoriūmi. rašomąja mašinėle	200	2	J.Žemaitis-Vytautas
4	"Laisvės varpas"	Kęstučio ap.	1946m. pavasaris 1953 01	Šiaulių, Kėdai- nių, Raseinių, Tauragės, Jur- barko, Mažeik- ių, Klaipėdos, Joniškio apskr.	Rotatoriū- mi. tipo- grafiniu būdu	50 - 1500	173	J.Mocius- Šviedrys, P.Paulaitis- Aidas, A.Bakšys- Klajunas- Germantas
5	"Vychių kelių"	Kęstučio ap.	1953 01		Tipografi- niu būdu	1000 - 5000	1	A.Bakšys- Klajunas- Germantas

1	2	3	4	5	6	7	8	9
6	"Ugnis"		1946m.		Rašoma mašinėle	50 - 100		
7	"Prisikėlimo ugnis"	Prisikėli- mo ap.	1948 06 - 1952 10	Kėdainių, Šiaulių apskr.	Rotatorių- mi. tipogra- finių būdu	300 - 4000	apie 25	V.Šniuolis- Sva- jūnas, J.Paliū- nas- Rytas
8	"Biuletėnis"				Litografi- nių būdu	50		
9	"Partizanų šū- viams aidint" "Partizanų šūvių aidas"	Voverės rinktinė Juo- zapavičiaus tėvūnija	1955-1956m. 1956-1957m.	Šiaulių apskr.		25-50	2	K.Ljubers- kis-Žvalnys
10	"Laisvės balsas"	Žemalčių ap.	1945-1952m.	Klaipėdos, Telšių, Ma- žeikių apskr.	Rotato- riumi, mašinėle	1000	156	I.Petkutė
11	"Malda girioje"		1951-1952m.		Rotato- riumi	500	11	V.Montvydas- Žemaitis, M.A.Łūzaitė
12	"Kovo jantis lietuvis"		1952m.				7	"-
13	"Sutemų keleivis"	LLKS vadovybė	1949-1950m.		Rašoma mašinėle		apie 10	J.Šibaila- Merainis
14	"Laisvės aukuras"	LLA Kardo rinktinė						

Žemaitijos partizanų neperiodiniai leidiniai

Eil. Nr.	Leidinio pavadinimas	Leidinio pobūdis	Leidėjas	Leidimo metai	Tiržas	Išleisto nr. sk.	Redaktoriai
1	"Tegul jo nemari dvasia kalba už mus"		Prisikėlimo ap.	1949m.			V.Šniuolis- Ėglis
2	"Kovos keliu žengiant"	Partizanų dal-nos ir eilėraščiai		1948-1950m.	50 - 60	5 tomai	
3	"Ženkime su malda"	Partizanų mal-dos ir eilėraščiai		1949m.			
4	"Mes nemirę"		Vakarų sr. štabas	1952m.			
5	"Rūpintojėlis"	LLKS partizanų maldos ir apmąstymai	Leidykla "Prie Rymačio Rūpintojėlio"				
6	"Jų akis bučiavo glintarinė žemė"		Romuvos leidykla prie LLKS	1950 03			
7	"Kovų prisiminimai"		"PRR" leidykla	1949 12			
8	"Latsvės aidas" (I dalis)	Dainos ir eilėraščiai	Žemaičių ap. štabas	1952m.			

parengė **Dalia Kuodytė**

Aukštaitijos partizanų periodinė spauda

Eil. Nr.	Leidini pavadinimas	Leidėjas	Leidimo metai	Leidimo ir platinimo vieta	Dauginim būdai	Tiražas	Išleis- tų nr. sk	Redaktoriai
1		3	4	5	6	7	8	9
1	"Aukš- taičių kova"	Vytauto apgardos štabas	1945 10 - 1952 09	Utenos, Šven- čionių, Zarasų, Rokiškio, Pane- vėžio apskr.	Rotatoriū- mi, šapiro- grafu	200		P. Ivonis-Sokas, V. Pakštas-Vaidotas, B. Kazickas-Saulius, B. Krivickas-Vilius
2	"Lalsvės šauk- lys"	Vytauto ap. Lito rink- tinės štabas	1946-1950m.	Utenos apskr.	Rotatoriūmi, rašomąja mašinėle	500		V. Grigaliūnas- Sakalas, B. Ka- zickas-Saulius
3	"Rytų Lietuva"	Vytauto ap. Tigro rink- tinės štabas	1947 03 - 1949m.	Švenčionių apskr.	Rašomąja mašinėle			L. Balsys-Pava- saris, Švyturys
4	"Sute- mų ke- leivis"	Vytauto ap. Lokio rink- tinės štabas	1947-1949m.	Zarasų, Švenčionių apskr.				P. Račinskas- Žalbas
5	"Parti- zanas"	Gedimino LPS rinkti- nės štabas	1945 01	Utenos apskr.	Rotatoriūmi, rašomąja mašinėle			J. Mierkis-Siu- tuvas, B. Kazic- kas-Saulius
6	"Parti- zanų kova"	Algimanto ap. štabas	1947-1951m.	Rokiškio, Utenos, Panevėžio apskr.	Rotatoriū- mi, rašo- mąja mašinėle			J. Urbonas-Lakšutis, J. Deksnys-Ramulis, Jonas Kemeklis- Tauras, Juozas Kemeklis-Rokas
7	"Pragie- druliai"	Algimanto ap. Šarūno rinktinės štabas	1947-1948m.	Rokiškio, Utenos apskr.	Rašomąja mašinėle			J. Urbonas- Lakšutis

1	2	3	4	5	6	7	8	9
8	"Lietuva brangi"	LLKS Vyčio ap. štabas	1949-1953m.	Panevėžio, Kėdainių, Biržų apskr.	Rotatoriai			K.Tvaska-Rugelis, A.Smetona-Zygaudas, B.Tarutytė-Berniukas
9	"Žodis iš miško"	3-iosios Šiaurės LLA ap. štabas	1945-1946m.	Panevėžio, Biržų apskr.	Rašomąja mašinėle			V.Jazokas-Petraitis, R.Surgautas- Pakaruoklis
10	"Pogrindžio žodis"	LLA Šarūno rinkt. štabas	1945 pabaiga	Utenos apskr.				V.Pakštas-Vaidotas, V.Mikulėnas-Liepa
11	"Laisvės keliais"	LAF Utenos apskr. Kėstučio org. štabas	1943-1945m.					B.Štasiūnas, G.Pušys, S.Žibėnas, B.Kazickas, V.Petravičius
12	"Bočių keliais"	LLA Dariaus ir Girėno ap. štabas	1947-1949m.	Biržų apskr.				A.Baltrėnas-Anupras, V.Aukštikalnis-Klierikas, P.Zubauskas-Zigmantas
13	"Laisvės keliu"	Didžiosios Kovos ap. štabas	1945 02 03	Trakų, Ukmergės apskr.		20-30	3	J.Markulis-Vaiduoklis, J.Marcinauskas-Pluta
14	"Už laisvę"	Šiaurės LLA pagrindinė org.	1947m.	Panevėžio, Biržų apskr.	Rotatoriai	100	3	J.Čeponis-Vaidutis, P.Kiznyš, K.Kazėnas, V.Jasėnas
15	"Tėvynel šaukiant"	Didžiosios Kovos ap. štabas, "13" rinktinės štabas	1946-1949m.	Ukmergės apskr.	Rašomąja mašinėle			A.Leščinskas-Šalteknis, J.Juras-Žilvinys, S.Satkevičius-Gintvytis
16	"Laisvės kova"	Šiaurės Rytų sr. štabas	1950m.-1952 09	Visoje Aukštaitijoje	Šaprograf rotatoriumi	200		B.Krivickas-Vilnius
17	"Laisva tiesa"		1952 09		Rašomąja mašinėle	30		

Aukštaitijos partizanų neperiodiniai leidiniai

Eil. Nr.	Leidinio pavadinimas	Leidinio pobūdis	Leidėjas	Leidimo metai	Dauginimo būdai	Išleis- tų nr. sk.	Redak- toriai
1	"Istrebi- teljada"	Satyrinis poezijos ir prozos žurnalas	Algimanto ap. Šarūno rinktinės štabas	1947	Rašo- maja maši- nėle	3	J.Urbo- nas- Lakš- tutis
2	"Neįveksi. sūnau Šiaurės"		" "	" "	" "	" "	" "
3	"Pavergtos Šventosios klonias"		" "	" "	" "	" "	" "
4	"Nepavergia- mi žmonės"	Poema	Vyčio ap. štabas	1952	" "	" "	" "

parengė **Gintaras Vaičiūnas**

MGB provokaciniai leidiniai

Eil. Nr.	Leidini pavadinimas	Leidėjas	Leidimo metai	Leidimo ir platinimo būdai	Dauginimo būdai	Tira- žas	Išleis- tų nr. sk.	Redak- toriai
1	"Vie- nybė"	Vieny- bės ko- mitetas	1946- 1947	Visoje Lietu- voje	Tipogra- finiu bu- du, roto- printu	115	2	Platino MGB agentas J.Markulis
2	"Kova"	BDPS	1947	Užsienyje ir visoje Lietuvoje	Tipog- rafiniu būdu	" "	" "	" "
3	"Švie- sa"	" "	" "	Visoje Lietuvoje	" "	" "	" "	" "
4	"Bočių kelias"	" "	1948	Žemai- tijoje	" "	" "	" "	" "

parengė **Nijolė Gaškaite**

TŲ RŪMŲ LENKIAMĖS

Virginija Rudienė

Tai pastatas Vilniuje, Gedimino pr. 40, visiems žinomas kaip KGB būstinė. Gana įdomi šio statinio atsiradimo istorija. Jo pastatymo aplinkybės ir paskirtis amžių kaltoje.

Pastatas buvo skirtas specialiai carinės Rusijos teismams. Jo priešistorija siekia 1864 metus, kai Rusijos caras Aleksandras II patvirtino naujus teismų nuostatus. Teismų reforma Vilnių pasiekė tik keletą metų po to, kai buvo patvirtinti nuostatai. Ji vyko labai lėtai. Miesto dūma, norėdama greičiau įtvirtinti naujuosius teismo nuostatus, 1875m. kreipėsi į centrinės valdžios įstaigas, prašydama Vilniuje įsteigti Teismo rūmus. Dūma įsipareigojo suteikti patalpas ir finansiškai paremti naujų rūmų statybą. Pasiūlymas neliko be atgarsio. Teisingumo ministras grafas K.Palen pranešė Vilniaus gubernijos valdžiai apie Valstybės Tarybos nutarimą nuo 1878m. liepos 1d. atidaryti Vilniuje Teismo rūmus ir apygardos teismą. Ministras pripažino, kad šioms įstaigoms reikia naujo pastato. Prašė kuo greičiausiai rengti brėžinius ir sąmatą, pateikti pasiūlymus dėl laikinų patalpų pranešti, kiek Vilniaus visuomenė galėtų padėti vyriausybei finansiškai. Savo ruožtu Vilniaus vicegubernatorius ir gubernijos inžinierius 1876m. liepos 26d. rašte Vilniaus miesto galvai primygtinai prašė pranešti, kokią sumą ketina skirti miestui naujų teismo pastatų statybai¹.

Vilniaus miesto dūma nedelsdama, t.y. jau liepos 29d. apsvaistė raštą ir nutarė "neatlygintinai pastatyti Teismo rūmams tokį pastatą, koks pasirodys reikalingas pagal vyriausybės patvirtintą planą"². Miesto valdyba bandė gauti kitų imperijos miestų Teismo rūmų brėžinius, sudarė komisiją statybos vietai parinkti. Tuo metu turbūt niekas neįtarė, kad komisijai teks dirbti visą dešimtmetį (jos sudėtis, žinoma, keitėsi), kol galutinai bus parinkta Teismo rūmų statybos vieta.

1878m. gegužės 10d. komisija statybos vietai parinkti pasiūlė dvi Teismo rūmų statybos vietas. Pirmoji Katedros aikštėje, netoli varpinės, antroji - Pylimo gatvėje, vadinamojoje Malkų aikštėje (dabar skverelis Pylimo ir Naugarduko gt. kampe). Komisija labiau rekomendavo antrąją sklypą, nes dėl Katedros aikštės grunto ypatybių reikėsia daugiau lėšų pamatams. Antrasis sklypas atrodė tinkamesnis ir dėl stačiakampės formos. Be to, komisijos nuomone, Teismo rūmai pagyvintų šios miesto dalies gyvenimą.

Po kurio laiko Teisingumo ministerija atsiuntė savo architektą, kolegijos patarėją Mesmacherį, kuriam buvo pavesta parinkti vietą Teismo rūmams. Jam tinkamesnis atrodė sklypas Katedros aikštėje: visos teismų įstaigos

būslančios šalia (apygardos teisną galvota įkurdinti vyriausybinių įstaigų pastate Katedros aikštėje)¹.

Miesto valdybos pranešime dūmai 1878m. liepos 20d., išdėscius faktus apie Teisingumo ministro įgallotinio Mesmacherio ir specialiosios komisijos išvadas, statybai pasiūlyta dar viena vieta- Lukiškių aikštės dalis prie Jurgio prospekto. Ją pasiūlė Vilniaus miesto galva Jaržembskis, o valdyba parėmė. Miesto valdyba pritarė statybai prie Lukiškių aikštės, nes čia buvo gera topografinė padėtis, palanki perspektyva miestui plėstis. Šioje miesto dalyje gyveno turtingiausi miesto žmonės, statomi aukščiausi, geriausiai įrengti pastatai. Valdybos manymu, Lukiškių aikštės rajone buvo visos sąlygos formuoti naujam miesto centrui. Tuo tarpu Malkų aikštė yra nešvarioje miesto vietoje, apsupta beformių pastatėlių, kuriuose gyvena vargingiausi miesto žmonės, todėl tikėtis šios vietovės suklestėjimo nesą pagrindo. Be to, nuožulni sklypo vieta sudarys statybinių sunkumų. Valdyba ragino miesto dūmą spręsti savarankiškai, atsižvelgiant į miesto interesus, nesivadovauti Teisingumo ministro potvarkiu dėl Teismo rūmų statybos Katedros aikštėje. Tačiau dūma neparėmė šio tollaregiško valdybos siūlymo ir balsų dauguma nusprendė statyti Teismo rūmus Katedros aikštėje¹.

Netrukus po šio balsavimo Teisingumo ministerijos koridoriuose kilo dar viena idėja: pritaikyti naujoms teismo įstaigoms panaikintų Dominikonų ir Pranciškonų vienuolynų pastatus. Vėliau imta manyti, kad ne tik Taikos teisną, bet ir Teismo rūmus bei apygardos teisną galima sutalpinti Pranciškonų vienuolyno pastate. Miesto valdyba tokiam projektui pritarė ir 1878m. gruodžio 13d. pateikė jį svarstyti Vilniaus miesto dūmai. Dūma sutiko perleisti dalį Pranciškonų vienuolyno Teisingumo ministerijai su sąlyga, kad ši savo lėšomis sutvarkys pastato išorę ir vidų bei remontuos visą laiką, kol jame bus teismo įstaigos, o dūma atšauksianti įsipareigojimą pastatyti Teismo rūmus.

1880m. rudenį Teisingumo ministerija į Vilnių atsiuntė architektą Kaminski, kuriam buvo pavesta apžiūrėti buvusį Pranciškonų vienuolyną ir pateikti išvadas, kaip būtų galima vienuolyną pritaikyti ir kokios susidarytų išlaidos. Paaiškėjo, kad, vienuolyno pastatą pritaikant teismo įstaigoms, reikėtų beveik tiek pat lėšų, kiek naujo pastato statybai, o Teismo rūmams skiriamai pastato daliai- apie 80 tūkst. rub⁵. Pagaliau, apsvarsčius visas aplinkybes, nuspręsta statyti naują Teismo rūmų ir apygardos teismo pastatą, žinoma, Vilniaus miestui materialiai remiant. Valstybės sekretoriaus nuomone, miestas turėtų skirti tą dalį lėšų, kuri reikalinga Teismo rūmų statybai, ir žemės sklypą, "nes ir tada miesto išlaidos nebus didesnės už tą sumą, kurios reikėtų Teismo rūmų pastatui pastatyti"⁶. Vilniaus miesto dūma, apsvarsčiusi šias rekomendacijas, 1881m. birželio 3d. posėdyje

nutarė skirti teismo įstaigų pastato statybai centrinės valdžios pagal-
daujamus 80 tūkst. rub. (architekto Kaminskio apskaičiavimu, tiek turėjo
kainuoti teismo įstaigų pastato Teismo rūmų dalies statybą) ir 800-900kv.
sieksnių žemės sklypą Katedros aikštėje. O jei jis pasirodytų per mažas- tai
skirti sklypą kitoje vietoje. Jį surasti vėl pavesta specialiai komisi-
jai.

Ši sąlyga buvo priimta todėl, kad Vilnių pasiekė gandai, jog pastatas
užimsias ne 834kv. sieksnius, kaip buvo numatyta architekto Kaminskio
eskizuose ir renkant vietą, bet kartu su kiemu- nuo 1800 iki 2000kv. sieksnių.
Tokių atvejų būtų tekę užstatyti beveik visą Katedros aikštę, o su tuo
miesto dūma negalėjo sutikti.

Niekaip nejudant naujųjų teismo įstaigų pastato statybos reikalams.
aukščiausios valdžios sferose ėmta ieškoti laikinų patalpų teismo įstaigoms.
vykdant 1864m. nuostatus. Tačiau Teismo rūmai ir Vilniaus apygardos
teismas atvėrė duris tik 1883m. lapkričio mėn. Teismo rūmai buvo įkur-
dinti vyriausybinių įstaigų pastate prie Katedros aikštės, o apygardos
teismui išnuomotas graflienės S.Tiškevičienės namas Trakų gatvėje. Tačiau
atrodo, tai dar labiau paaštrino diskusiją dėl naujo pastato statybos. 1884m.
pavasariį Teismo rūmų pirmininkas A.Stadolskij iškėlė mintį, taupant
lėšas, statyti tik apygardos teismą (Teismo rūmus paliekant laikinose
patalpose), o šalia jo- Talkos teismo areštinę ir kameras. Jis manė, kad
geriausia vieta šiai statybai- Lukiškių aikštė. 1887m. atsiųstas į Vilnių
Teisingumo ministerijos atstovas akademikas G.Prusakovas pritarė sta-
tybai Malkų aikštėje, o komisija pastato statybos vietai rekomendavo
Katedros arba Lukiškių aikštę.

Pagaliau, po 12 metų svarstymo, 1887m. rugpjūčio 27d. Vilniaus mies-
to dūma priėmė galutinį sprendimą. Išnagrinėjusi trijų sklypų teigiamas
ir neigiamas puses, dūma pritarė statybai Lukiškių aikštėje⁷. Sklypo ribos
buvo galutinai nužymėtos tik 1890 metais, o Teisingumo ministerija sklypą
savo žinion perėmė tik 1896 metais.

Projektavimo darbai pradėti 1888m. Juos atliko architektas M.Prozo-
rovas ir inžinierius L.Vlneris pagal akademiko G.Prusakovo eskizus.
Statybos sąmatą sudarė gubernijos architektas A.Polozovas. Projektas
vis buvo derinamas su G.Prusakovu, o užbaigtas 1890m. Pastato statybos
komisija, vadovaujama Teismo rūmų pirmininko L.Karnovičiaus, dar ji
svarstė 1895m., bet esminių pakeltimų nepadarė. Tik nutarta įrengti artezi-
nų šulinį, pastatą nutinkuoti, palikti projekte pasiūlytą užrašą marmurinėmis
paukuotomis raidėmis "Vilenskije sudebnyje ustanovlenije" (20a. pra-
džios nuotraukose šį užrašą matome). Iš Vilniaus gubernijos valdybos
Statybos skyriaus protokolų bei pastato situacinio plano matyti, kad buvo
planuota pastato kiemą aptverti akmenine tvora su vartais. Patvirtinta
ir jos sąmata-2602rub⁸. Byloje, be pastato brėžinių, yra ir vartų, ir tvoros

fragmentas. (Greičiausiai ji ir buvo pastatyta, tačiau tikresnių žinių neturime.) Pastato vakarinėje pusėje suprojektuota 10 sieksnių pločio gatvė specialiai tam, kad šalia nebūtų statomas kitas namas. Ši gatvėlė iš pradžių vadinosi Sudebnaja, vėliau - Aukų.

Naujojo teismo įstaigų pastato projektas buvo parengtas 1890 metais, tačiau statyba vis buvo vilkinama. Reikalai pajudėjo tik po to, kai 1895m. Vilniaus teismo įstaigose apsilankė teisingumo ministras N. Muravjovas. Pasibaisėjęs Vilniaus teismų darbo sąlygomis, jis ėmėsi žygių naujo pastato statybai paspartinti.

Statybos darbai pradėti 1897m. pavasarį. Juos vykdė pirklys N. Mavrykinas. Būta įvairių nesusipratimų su miesto valdyba, tačiau, nepaisant smulkių nesklandumų per maždaug dvejus metus rūmai buvo pastatyti. "Vilenski j vestnik" žiniomis, 1899m. birželio pabaigoje apygardos teismo turtas jau buvo gabenamas į naujas patalpas". Rugsėjo 18d. čia įvyko Vilniaus teismų žinybos valdininkų ir prisiekusiųjų tarėjų susirinkimas, kuriame Teismo rūmų pirmininkas L. Karnovičius perskaitė Nikolajaus II raštą, kuriuo dėkojama už 1864m. teismo nuostatų įgyvendinimą krašte¹⁰. Pastato šventinimo iškilmės įvyko 1899m. spalio 13d. Teismo rūmų salėje, kuri, pasak "Vilenski j vestnik" korespondento, buvo išpuosta kilimais ir žalumynais.

Pastatą pašventino arkivyskupas Juvenalijus. Po maldos buvo pastūlyta arbata, šokoladas, įvairiausių vaisių, tortų ir t.t. Iškilmės toliau tęsėsi vadinama june kariniame susirinkime Ignatjevo skg (dabar šv. Ignato gatvė). Buvo sakomos kalbos (prie vaišių stalo), klausomasi Orienburgo pulko ir Vilniaus teatro orkestrų, choro¹¹.

Šiek tiek plačiau reikėtų aptarti naujojo pastato finansavimo reikalus. Buvo apskaičiuota, kad teismo įstaigų pastato statybai reikės 350 707 rublių. Vilniaus miesto dūma, kaip minėjome, įsipareigojo skirti 80 000 rublių ir žemės sklypą. Be to, iš miesto lėšų dar buvo mokama po 4800 rublių per metus grafienei S. Tiškevičienei už pastato nuomą apygardos teismui. Ilgainiui tos išlaidos pasidarė per sunki našta miesto biudžetui. 1895m. Vilniaus miesto valdyba kreipėsi į Teisingumo ministeriją, prašydama panaikinti miesto dūmos finansinius įsipareigojimus, nes beveik tiek sumokėjusi už pastato nuomą apygardos teismui.

Kyla klausimas, kodėl Vilniaus miesto dūma ėmėsi tokių nemažų finansinių įsipareigojimų, susijusių su Teismo rūmų statyba? Atsakymą raudame miesto valdybos 1895m. lapkričio 15d. pranešime dūmai. Pirmiausia, norėta paspartinti teismų reformą ir užsitikrinti, kad Teismo rūmai nebūtų statomi kokiam kitame vadinamojo Šiaurės-Vakarų krašto mieste. Tikėtasi, kad tai ne tik sustiprins Vilniaus miesto prestižą, bet duos ir ekonominės naudos: Teismo rūmų įsteigimas pritrauks daugiau gyventojų,

pagyvins ekonominį gyvenimą, bus surenkama daugiau lėšų iš notarų. (Beje, šios viltys nepasitaisino. 1883m. iš notarų buvo surinkta 22 557 rub., o 1883m. - tik 7804 rub.) Antra, įsipareigojimas paremti centrinę valdžią buvo duotas 1881m., kai miestas dar neturėjo kitų didesnių įsipareigojimų. Vilkinant statybą, padėtis pasikeitė. Vien už apygardos patalpų nuomą nuo 1883m. iki 1895m. buvo sumokėta 60 000 rublių, o iki sutarties su S. Tiškevičiene pabaigos būtų reikėję sumokėti dar 12 000 rublių. Tai gi miesto valdybos apskaičiavimu, laikinos patalpos apygardos teisimui miesto kasal atsieltų 72 000 rublių, arba beveik tiek, kiek buvo žadėta rūmų statybai. Be to, miesto suteiktas sklypas tuo metu buvo vertas 40 000 rublių. Remdamiesi šiais samprotavimais, Vilniaus miesto valdyba ir pasiūlė Teisingumo ministerijai atleisti nuo įsipareigojimo skirti 80 000 rublių teismo rūmų statybai. Tačiau Teisingumo ministerija nesutiko. Buvo paaiškinta, kad nebuvę numatyta nuomos išlaidas priskaičiuoti prie statybai skiriamų pinigų, o be to, Valstybės Taryba jau paskyrusi 250 707 rublius teismo įstaigų statybai, t.y. atmetusi iš sąmatos Vilniaus miesto žadėtą sumą. Derybos dėl šių pinigų vyko keletą metų. Pagaliau susitarta, kad pažadėtą sumą miestas išmokės dalimis, t.y. po 8000 rublių kasmet per dešimtį metų¹².

Per didelius vargus naujasis teismo įstaigų pastatas (literatūroje jis vadinamas tiesiog teismo rūmais) pagaliau buvo baigtas. Tais pačiais 1899 metais miesto dūma gretimą sklypą paskyrė mergaičių gimnazijai. Šios įstaigos smarkiai keitė Lukiškių priemiesčio gyvenimą. Apie Lukiškių aikštę formavosi naujas miesto centras.

Naujai pastatytuose rūmuose įsikūrė Vilniaus teismo rūmai. Vilniaus apygardos teismas bei jų prokurorinės priežiūros įstaigos. Jos veikė iki 1915 metų, iki vokiečių okupacijos. Manome, kad tuo metu buvo pastatytas korpusas pagal Aukų gatvę. 1914m. sausio 14d. "Vilenski j viestnik" vietinės kronikos skyrelyje paskelbė, kad sausio 16d. Vilniaus teismo rūmų vyresniojo pirmininko kancelarijoje įvyks rangovų konkursas dėl šio priestato statybos. Darbus buvo numatyta pradėti tą pačių metų pavasarį. Greičiausiai tais metais korpusas pagal dabartinę Aukų gatvę ir buvo pastatytas. 1923 metų pastato planuose jis jau buvo pažymėtas¹³.

Pirmojo pasaulinio karo metais pastate įsitaisė vokiečių okupacinės valdžios įstaigos. Trumpai rūmai buvo vadinami "Verwaltungo" namais. Po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, kurlantis savarankiškoms, nepriklausomoms valdžios įstaigoms, 1918m. lapkričio mėn. buvusiam Teismo rūmų pastate įsikūrė L. Giros vadovaujama Vilniaus karinė komendantūra. Šiame pastate (jo adresas tada buvo šv. Jurgio g. 36) buvo registruojami besikuriančios Lietuvos kariuomenės savanoriai, įvyko keletas audringų karininkų susirinkimų, kur tartasi Lietuvos kariuome-

nes vadovybės ir kitais klausimais. Vokiečiams traukiantis iš Vilniaus, 1919m. sausio 1d. komendantūros karininkai K.Škirpa, P.Gužas ir savanoris V.Steponavičius Gedimino pilies bokšte iškėlė lietuvišką trispalvę¹⁴. Tačiau ji plevėsavė neilgai. 1919m. sausio 6d. Vilnių užėmė Rusijos kariuomenė, padėjusi vietiniams komunistams su V.Mickevičium-Kapsuku priešaky kurti "socialistinę Lietuvos respubliką". Tada pastate įsikūrė keletas komisariatų, revoliucinis tribunolas. Jų egzistavimas buvo neilgas. Vilniaus kraštą okupavus Lenkija, pastatas vėl atiteko teismams, tik dabar Lenkijos. Pastatas buvo toliau plečiamas. 1929m. pastatytas naujas triaukštis korpusas dabartinėje Vasario 16 gatvėje. 1937m. nupirkus sklypą prie Aukų gatvės, pastatytas kuro sandėlis ir garažas apygardos teismui. 1936m. pagrindinis korpusas pagal Gedimino pr. (tada A.Mickevičiaus g.) remontuojamas: įvestas centrinis šildymas, elektrinė ventiliacija posėdžių salėse, taisomas stogas ir kt. 1939 metais įtaisytos grotos archyvuui pusrūsiuose iš Aukų g., atlikti kiti smulkūs remonto darbai¹⁵.

1940 metais Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, pastate įsikūrė sovietinės saugumo įstaigos. Per vieną mėnesį pusrūsiuose aplink visą pastatą įrengiamos kalėjimo kameros. Nuo šiol čia- vidaus kalėjimas Nr.1, vėliau KGB raštuose vadinamas tardymo izoliatoriumi.

Nacių okupacijos metais. 1941-1944m., pastate buvo vokiečių okupacinės valdžios slaptosios policijos- SD būstinė, kalėjimas. SD "Zonderkomandos" kareivinės.

1944 metais, Sovietų Sąjungai antrą kartą okupavus Lietuvą, pastatas atitenka NKGB (nuo 1946m.- MGB). Pusrūsyje išliko kalėjimas su 52 kameromis. Dviejuose pastatuose dabartinėje Jasinskio gatvėje buvo šių įstaigų darbuotojų butai bei kai kurie skyriai. Taip visas kvartalas tapo sovietinių saugumo įstaigų tvirtove, griuvusia tik po 1991m. rugpjūčio pučo.

Dabar šiame, tiek daug mačiusiame pastate- Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Genocido aukų muziejus, Vilniaus II apylinkės teismas, saugomas buvusio KGB archyvas.

Šaltiniai:

1 Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (toliau- LVIA) F938 Ap.4 B143 L1.

2 Ten pat L2

3. Ten pat. L31 (Vilniaus gubernatoriaus 1878/0715 raštas Vilniaus miesto galvai).

4. Ten pat. L40.

5 Ten pat. L78 (Vilniaus gubernatoriaus 1881/0128 raštas Vilniaus miesto galvai).

6 Ten pat. L80-81.

7 Ten pat. L246-247

8. Ten pat. F.382 Ap1 B1303. L21.

9. Lietuvos vestnik. 1889 birž.29.

10 Ten pat 1899 rugs.19

11 Ten pat 1899 spalio 13/14/15

12 Protokolų Vilenskoj gorodskoj dumy za pervoje polugodije 1899 goda. L61-62

13 Valužytė J. Pastatas Vilniuje. Gedimino 40. Istorinė apybraža 1992// Paminklų konservavimo instituto archyvas. F.5 B6328. L4

14 Gužas. Atsiminimai apie pirmąsias mūsų kariuomenės kūrimosi dienas// Mūsų žinynas TV. Nr15 Kaunas. 1923 L452; Klimas P Iš mano atsiminimų V. 1990. P.217.

15 Valužytė J. Pastatas Vilniuje. L5

ISTORIJA, ŽMONĖS, LIKIMAI

(Prisiminimų nuotrupos)

Jonas Žičkus-Širšė

*Jonas Žičkus-Širšė.
Inta, 1956m. birželis*

Šie mano prisiminimai gal bus nenuoseklūs ir padrikai. Norėčiau papasakoti visa tai, ką per 18 metų patyriau Raseinių, Vilniaus KGB požemiuose, Oršos, Maskvos Raudonosios Presnjos, Mordovijos sostinėje, Saransko KGB kalėjime, Pečioros, Intos ir Mordovijos lagerčiuose.

1939 metų pavasarį Skaudvilėje baigiau pradinės mokyklos 6-ąją skyrių. Toliau pradėjau mokytis Tauragės gimnazijos 1-oje reformuotoje klasėje. Toje klasėje mokėsi 30 berniukų iš Tauragės miesto ir artimesnių valsčių. Drauge su manimi mokėsi Pranas Briedis, Vladas Jonča ir Juozas Nausėda. Antrojoje klasėje mokėsi Prano

Briedžio brolis Stasys. Pokario metais jie tapo partizanais: Pranas Briedis-Šarūnas, Jūra, Šimonis, Vladas Jonča-Varnas, Valdotas, Juozas Nausėda-Valšnoras. Jie visi žuvo. Trejus metus vienoje klasėje mokiausi drauge su Jonu Nuobaru-Lyru, pokario metais tapusiu išdaviku ir provokatoriumi.

Neramus 1939 metų rugsėjis. Vokiečiai užpuolė lenkus. Lietuvos vyriausybė paskelbė vyrų mobilizaciją. Žmonės sunerimę, spėjo, kas bus toliau. Tauragėje trys Lietuvos kariuomenės pulkai: pėstininkų 7-tas Butagėdžio pulkas, artilerijos 4-tas pulkas ir 3-čias kavalerijos "Geležinio Vilko" dragūnų pulkas. Dragūnams buvo suteikta garbė į atgautą Vilnių, nes jie Nepriklausomybės kovose kovėsi su lenkais dėl Vilniaus. Dragūnų pulkui išėjus į Vilnių, į kareivines iš Alytaus atėjo ulonai. Mokykloje renkami vadovėliai Vilniaus krašto mokykloms. Mielai sunėšėme kny-

gas, tegul iš jų mokosi mūsų bendraamžiai Vilniaus krašte. Mieste daug kalbų ir gandų, bet gimnazijoje ir mokytojų seminarijoje pamokos vyksta normaliai, veikia skautai vyčiai, skautai jūrininkai, atėitininkai ir šauliai, yra visokių būrelių: literatų, matematikų, istorikų, religijos ir kt.

Europoje neramu, vyksta karas, vokiečiai braunasi į svetimas žemes. Pasibaigus mokslo metams grįžtu atostogų į tėviškę. Po kelių dienų antradienis. Skaudvilėje turgus. Žmonių, kaip ir visada, daug. Miestelyje šurmulyš. Vidudienį Kelmės gatvėje pasigirsta neįprastas mašinų ūžesys ir triukšmas. Į aikštę įvažiuoja keli tankai ir sunkvežimiai. Sustoja. Ant tankų ir sunkvežimiuose susėdę keistomis uniformomis kareiviai. Jų kojos apmūturiuotos neaiškios spalvos, žalsvais ar pilkais raiščiais. Ant tankų ir sunkvežimių šonų išpieštos didelės raudonos penkiakampės žvaigždės. Žmonės apstoja tuos keistus atvykėlius, bet džiaugsmo nematyti, niekas neneša gėlių. Netrukus tankai ir sunkvežimiai nuburzgė plentų Tauragės link. Lietuva okupuota.

Po kelių dienų mūsų kaimynystėje, Norkiškės dvare, apsigyvena rusų kareiviai. Dvaro savininkas Kazimieras Rakauskas ir sūnus Algirdas su savo jauna žmona kažkur išsikrausto. Dvare šelmininkauja ūkvedys ir kareiviai. Skaudvilėje atsiranda nauja valdžia, prasideda mitingai, raudonosios gurguolės. Kažkokia valdžia sugalvoja iš Jurbarko į Šilalę per Tauragės miškus nutiesti siaurąjį geležinkelį. Pužų seniūnijos seniūnas Petras Gedvilas ragina Pužų, Puželių, Mažintų, Palteniškės, Norkiškės, Kundročių ir Nosačių ūkininkus rinktis į tas statybas. Ūkininkai pyksta, barasi su juo, bet įsakymą vykdo.

Birželio vidurys. Visus sudrebina baisi žinia: žmonės veža į Sibirą. Išvežė Skaudvilės pradžios mokyklos vedėją Balį Vilčinską, mokytoją Jurgilą, Skaudvilės antstolį, atsargos leitenantą Bardauską, Pužų mokyklos mokytoją Kedienę su dviem dukrelėmis- Milda ir Laimute (Kedys valsčiaus sekretorius), Kazimierą Rakauską su žmona, gimnazijos mokytoją istorikę Žvirblytę, fizinio lavinimo mokytoją atsargos jaunesnįjį leitenantą Stasį Šimoliūną, taip pat keletą gimnazijos ir mokytojų seminarijos moksleivių. Kitų nespėjo. Šnekėjo, kad mūsų šeimai buvo paskirta birželio 26-oji.

Buvo ankstyvas rytas. Per sienos plyšius į kletį tryško tekančios saulės spinduliai, prižadino smarkus lėktuvo gausmas. Petkaičių miško pusėje girdėjome pavienius šūvius, kulkosvaidžių kalenimą ir tolimą nenu-trūkstantį perkūno dundėjimą Tauragės pusėje. Išgirstame mamos žingsnius ir jos balsą: "Vaikai kelkitės! Karas prasidėjo." Šokame iš lovos. Matome, Tauragė paskendusi dūmuose, toje pusėje be pertraukos dunda perkūnas...

Visa dieną per mūsų laukus ir Rakausko ganyklą į rytus ėjo rusų kareiviai. Atėjo vakaras. Nakvojome bulvių rūsyje. Antradienį mūsų sodyboje pasirodė trys vokiečių kareiviai. Mama šiek tiek mokėjo vokiškai, davė jiems ko prašė. Iškepė kiaušinienes, socialiai pavalgydino.

Vėl į Skaudvilę sugrįžo Nepriklausomos Lietuvos valdžia ir tvarka. Komunistų valdžia išsilaikė tik vienerius metus. Žmonės jos nemėgo, visi gerai prisiminė Nepriklausomybės laikus. Įstatymus ir tvarką. Tačiau netrukus žmonės pamatė, kokie iš tikrųjų yra vokiečiai. Ypač visus sukrėtė žydų šaudymas.

Mano atmintyje užsiliko nemažai pavardžių berniukų ir mergaičių su kuriais tais mokslo metais drauge mokiausi. Iš jų paminėsiu tik Zigmą Gramailą ir Joną Nuobarą. Gramailos tėvas 1940-1941 metais labai aktyviai ir energingai Eržvilke stengėsi įtvirtinti sovietų valdžią. Buvo milicijos viršininkas. Žmonės kalbėjo, kad jis aktyviai dalyvavo suiminėjant ir tremiant žmones. Vokiečiai Gramailą ir dar kelis buvusius aktyvius tarybinius valdininkus sušaudė. Jo sūnus Zigmas dabar mokėsi kartu su manimi 3-oje klasėje. Visi žinojome jo tėvo likimą ir jo darbus, bet Zigmui mes, mokinukai, nei mokytojai niekada to nepriminėme. Tačiau pasimokęs kelias savaites, iš savo gimtojo Užakimenių kaimo į mūsų klasę daugiau neatėjo. Antrosios raudonosios okupacijos metais tapo didelis Eržvilko, Raseinių ir Lietuvos komunistų partijos veikėjas: stribų vadas, Raseinių rajono pirmasis sekretorius, Raseinių rajono vykdomojo komiteto pirmininkas, Lietuvos komunistų partijos CK narys.

Su Jonu Nuobaru dar dvejus metus mokiausi drauge Tauragės gimnazijos 5-oje ir 6-oje klasėje. Jis – pokario metų partizanas Lyras, Mikas, išdavikas ir provokatorius.

Dar noriu prisiminti Eržvilko parapijos kleboną Antaną Petraitį. Jis ir jaunas vikaras Severinas Butelkis buvo suimti 1941 metų pradžioje. Kunigas A. Petraitis pateko į Červenę, šaudant kalinius, išliko gyvas ir netrukus sugrįžo atgal į Eržvilką. Su mumis paaugliais, kaip ir su visais savo parapijiečiais, mielai bendravo.

1944 metų pavasarį 29 berniukai ir 43 mergaitės baigėme Tauragės gimnazijos 6-ąją klasę. Rytuose dusliai dundėjo patrankos, žinojome, kad vokiečiai "trumpina fronto linijas". Buvo aišku, kad į Lietuvą grįžta raudonoji armija. Miesteliuose ir prie kelių vokiečiai gaudė vyrus, tik į miškus nelindo. Tos medžioklės ypač padažnėjo, kai raudonoji armija įsitvirtino kairiajame Dubysos krante, pasiekė Raseinius. Atvaryti vyrai, vokiečių saugomi, kirto kairiojo Ančios šlaito medžius, dešniajame krante kasė apkasus. Žmonės saugojo. Dieną sodybose likdavo moterys ir vaikai.

o paaugliai ir suaugę vyrai, paslėmę maisto, vandens, praaušus išeldavo į miškus. Mums artimiausias miškas buvo Lūšnikė. Tai ilgokas, bet neplatus miškas. Įsiterpęs tarp mūsų ir Palteniškės kaimų. Rytais mes su tėvu ir broliu išeldavome į Lūšnikę. Čia susirinkdavo mūsų kaimo. Kertenų ir Palteniškės kaimų vyrai. Naktimis vokiečiai nedrumstė ramybės, tik danguje nuolat plerpė sovietų lėktuvai, pakabindami parašiotą "liktarnas".

Vieną dieną mane kviečia Norkiškės dvaro savininkas Algirdas Rakauskas. Sako išvažiuojas į Austriją, siūlo ir man drauge važiuoti, bet aš atsisakiau.

1965 metais, grįžęs iš Mordovijos lagerių, sužinojau, kad Algirdas Rakauskas gyvena Australijoje, rašo laiškus savo buvusio mūšio darbininkui Juozui Žemalčiui. Vėliau sužinojau, kad Australijoje gyvena ir aktyviai dalyvauja lietuvių veikloje iš Nemakščių valsčiaus kilęs kunigas Petras Butkus, iki 1940 metų vasaros buvęs Tauragės mokytojų seminarijos kapelionas.

Praėjo nerami, karšta ir sausa 1944 metų vasara. Atėjo toks pat neramus ruduo. Prasidėjo javų kūlimas-talkos, jau jose dūzgė kullamosios mašinos, plušėjo talkininkai. Spalio pradžioje sugriaudėjo sovietų artilerija, katiušos, patrankos. Raudonoji armija pradėjo puolimą. Buvo aišku, kad vokiečiai neatsilaikys, kad jų neišgelbės vasarą Ančios krante iškasti apkasai, iškirsti šlaitai. Spalio 8-oji buvo sekmadienis, ūkanota ir miglota rudens diena. Mūsų sodyboje buvo susirinkęs nemažas būrys žmonių iš Skaudvilės, Kundročių, Puželių kaimų. Sodybą iš vienos pusės dengė Rakauskinės miškas, netoli Eglynaičiai, čia pat Rakausko ir mūsų ganyklų krūmai. Sodyba iš toliau buvo nematoma. Iš pat ankstyvo ryto didelis triukšmas: netoliese šaudė dideli ir maži pabūklai, sproginėja sviediniai, bet mūsų sodyboje ramu. Apie vidurdienį matome per kaimynų Biliūno ir Ačo laukus į mūsų sodybą sėlina būrys ginkluotų kareivių. Rusai. Mūsų sodyboje jau "išvaduotojai". Vienas jų karininkas liepia visiems iš čia išeiti, sodybą palikti tuščią, nes greit prasidės mūšis su vokiečiais. Tėvas nesutiko. Paskui tas karininkas su savo kareiviais patraukė į kaimynų Mozerio sodybą. Mozeriui, kaip ir mano tėvui, įsakė iš namų išeiti. Prieš dvejus metus mirė jo žmona, liko su penkiems mažamečiais vaikais. Pasiėmė tuos penkis savo vaikus, tarnaitę ir visi pasitraukė į Lūšnikės mišką. Į namus grįžo kitos dienos popietę. Pamatęs savo sodą ir trobą, Mozeris net už galvos susiėmė: sode buvo 10 avilių bičių, visi jie buvo išvartyti, sulaužyti, ant žemės mėtosi apdegusių šiaudų gniūžtys, koriai su medumi, apdegusios bitės. Virtuvėje primėtyta duonos ir lašinių gabalų, kamaroje sudlaužyta puodynė, išlieta grietinė. Užlipo ant aukšto nėra kumplių, mažai belikę lašinių. Petras Mozeris pamatė, koks buvo rusų ir vokiečių mūšis.

Spalio 10-oji, antradienis. Visi svetimi žmonės jau buvo išsikraustę iš mūsų namų. Liko tik viena raseniškių šeima, dar vasarą pasitraukusi iš Rasenių apylinkių toliau nuo fronto ir ligi šiol gyveno pas mus. Jų buvo trys žmonės- vyras, žmona ir mažametė dukrelė. Ta diena praėjo ramiai. Išėjau į ganyklą. Netrukus Tauragės kryptimi žemai nuskrido keli rusų lėktuvai, pasigirdo kulkosvaidžių kalėnimas, sproginėjo bombos. Ore kovėsi rusų ir vokiečių lėktuvai. Mačiau, kaip prie mūsų trobos stovėjo mūsų šeimai ir stebėjo tas lėktuvų kautynes. Po kelių minučių šaukia mane namo. Kambarįje pamačiau ant pagalvių gulintį mamą. Mirusi. Brolis, tėvas ir kiti pasimetę. Pasakoja, kaip tai įvyko. Visi, išgirdę oro kautynes, išėjo į lauką pažūrėti oro kautynių. Staiga mama pasisuko į tarnaitės pusę, norėjo jai kažką sakyti ir susmuko. Jai buvo tik 50 metų.

Frontas jau buvo praėjęs, kalmynai ir giminės išsiskirstę, todėl į šermenis suėjo nedaug žmonių. Ir parapijos klebonas Antanas Augustis iš Skaudvilės buvo pasitraukęs. Nedidelis būrelis artimųjų palydėjo mamos palaidoti į Skaudvilę, nunešėme tiesiai į kapus ir palaidojome, nedarniai sugiedoję "Viešpaties Angelą", "Amžinąjį atilsį". Tik po kelių dienų į Skaudvilę sugrįžęs klebonas Antanas Augustis, atlaikė iškilmingas pamaldas, pasimeldė už jos vėlę.

Nespėjome atsitokėti po mamos laidojimo, sužinojome, kad Skaudvilėje tarybinė valdžia.

Artėjant frontui valsčiaus tarnautojai sunaikino visus dokumentus, buvusius valsčiuje. Tarybinės valdžios kūrėjai ir organizatoriai rado tuščius rašomųjų stalų stalčius, tuščias lentynas ir spintas, dingo išvežamųjų sąrašai, dokumentai. Naujiesiems valdininkams pradžia buvo sunki, be to, jie buvo mažaraščiai, dar ne vietiniai, nežinia iš kur atsibastę, į pagalbą atskubėjo Tauragės apskrities karo komisaras, jaunesnysis leitenantas Lebedevas ir kt.

Skaudvilės valsčiuje buvo 17 seniūnijų. Sukvietė visus seniūnus, įsakė surašyti visus gyventojus, kiek kas turi dirbamos ir nedirbamos žemės, kiek turi arklių, karvių, kitokių gyvulių ir naminių paukščių. Seniūnai prisikalbindavo į pagalbą moksleivius. Pužų seniūnas Petras Gedvilas ne kartą prašė ir manęs pereiti visus 7-tai seniūnijai priklausančius kaimus, ir surašyti tai, ką valdžia reikalavo.

Netrukus bus paskelbta 1906-1926 m. gimusių vyrų mobilizacija. Svarbiausias rūpestis, kaip tos mobilizacijos išvengti, kaip nepatekti į raudonąją armiją, kaip užrašyti gimimo metus. Vieni pasisendino, kiti pasiėmė.

Neturintiems pasų ar kitokių dokumentų reikėjo dvejų liudytojų, kurie patvirtintų asmens gimimo metus. Mūsų Steponui seseris Biliūnaitė savo parašais patvirtino, kad jis gimęs 1927 metais.

Per keltas dienas surašinėjimas buvo baigtas. Senūni joje buvo kelios dešimtys vyrų, gimusių 1906-1926 metais, bet mūsų sąrašuose nei vieno nebuvo. Tik mudu su Antanu nežinojome, ką daryti su savo gimimo metais. Šalkauskas pavasari buvo baigęs Tauragės gimnaziją, ir jam buvo pasiūlyta mokytojauti Mažintų kaimo pradinėje mokykloje, o aš turėjau važiuoti į Tauragės gimnazijos 7-ąją klasę. Mokytojas Navaitis mums pataria: Šalkauskui eiti mokytojauti į Mažintų mokyklą, o man toliau mokytis gimnazijoje. Naujokų ėmimo komisija atleido nuo karinės prievolės iki 1944 metų lapkričio 30 dienos.

Į 7-ąją klasę susirinkome iš 70 tik apie 30. Dar mėnesiui gavome atleidimą nuo karinės tarnybos. O paskui direktorius Navaitis pasako, kad apskrities karinis komisaras Lebedevas jam sakęs, jog Vilniuje ir Kaune bus atidarytos dvi karo mokyklos, į jas reikia pasiųsti mokinius karo prievolininkus, todėl toliau mus atleisti nuo karinės prievolės negalės. Lebedevas dar leidžia palikti mokinius, kurie sutinka pereiti į pedagogines klases. O man Tauragės apskrities komjaunimo pirmasis sekretorius Mockus pasiūlė dirbti Tauragės rajono laikraščio "Tarybinis žodis" redakcijoje, jeigu įstosi į komjaunimą. Atsisakiau.

Kitą dieną į mūsų klasę vėl atėjo direktorius Navaitis. "Kaip baigėsi, Žičkau, tavo pokalbis su Mockumi?" - teiraujasi Navaitis ir visa klasė klauso. "Negerai tau su Mockum išėjo", - sako Navaitis.

"Maniau, kad tu susitarai su juo, todėl tavo pavardės į tą pedagoginių klasių sąrašą neįrašiau, o dabar įrašyti jau per vėlu", - sako jis. Ką man dabar daryti? Aišku, kad aš negalėsiu toliau mokytis. Yra dvi išeitys: eiti į armiją arba dingti iš Tauragės ir kartu su kitais vyrais slapstytis nuo sribų ir enkavedistų. Likus kelioms dienoms iki Kalėdų atostogų iš karinio komisariato Navaitis parneša mūsų pažymėjimus, su atleidimu iki 1945 metų sausio 1 dienos. Taigi po Naujųjų metų aš jau negalėsiu į gimnaziją sugrįžti.

Kūčių dieną grįžtu į tėviškę. Kūčių vakarienė ir Kalėdų šventės ne tokios įspūdingos ir malonios, kaip anksčiau: atimintyje gyva mama ir jos mirtis. Norkiškės, Šturpiškės, Palteniškės, Mažintų ir kituose artimesniuose kaimuose dienomis ir naktimis bastosi enkavedistai, ieško nuo armijos besislapstančių vyrų. Vyrų atsargūs, saugo jasi, slapstosi, kaip kas išmano. Dar prieš Naujuosius metus sužinau, kad kai kurie pažįstami vyrai išvažiavo į Šiaulius ir įsidarbino kažkokioje darbo kontoroje: valo mieste karo griuvėsius. Šiaulių miestas per karą labai sudaužytas, sudegintas, griuvėsių ir degėsių daug, todėl reikia daug darbininkų. Svarbiausia, tuos vyrus, kurie toje kontoroje įsidarbina ir valo griuvėsius, nuo armijos

atleidžia iki karo pabaigos. Tėviškėje neramu ir pavojinga. Neturliu jokių dokumentų, kurie padėtų man apsiginti nuo enkavedistų. Dieną suloja Reksas, šoku prie lango, žiūriu, kas ir iš kur ateina. Naktį Reksui sulojus, išbundu. Dienos ir naktys neramios, be poilsio, nervai įtempti. Kada tas pragaras baigsis. Sausio viduryje į Šiaulius važiuoja keli pažįstami vyrai. Su jais išvažiuoju ir aš. Randame anksčiau atvažiavusių pažįstamų, kurie padeda mums įsidarbinti. Apsigyvename bendrabutyje. Lovų ir patalynės nebuvo. Pasieniuose mediniai gultai, šalia jų viena kita spintelė. Tokius gultus po pusantrų metų pamačiau Pečioros, vėliau Intos lageriuose. Vyrai guli, sėdi, valgo, rūko ant tų gultų. Su tais pačiais drabužiais dirba, ilsisi ir vaikšto mieste. Vandens nėra. Einame prie kolonėlės, prisipumpuojame į kibirus, kareiviškus katilukus, į indus indelius, parsinešame į bendrabutį. Virtuvės, kurioje būtų galima išsivirti karšto vandens ar pasigaminti šilto maisto, taip pat nėra. Vyrai valgo tai, ką įjems įdėjo mamos ar žmonos. Vakare, kai visi sugrįžta, ramybės nėra: vieni valgo, kiti rūko, tretį triukšmingai kalba, kortomis lošia, geria iš namų atsivežtą "samanę". Rytą nepailsėję einame griuvėsių ardyti ar valyti. Šiauliai- ištisa griuvėsių ir degėsių krūva. Įėjome į šv. Petro ir Povilo bažnyčią, galvoje šmėkstelėjo mintis, kad jos niekada niekas neatstatys. Nėra bokšto, nėra stogo, altoriai ir visa kita palaidota didžiulėje griuvėsių ir degėsių krūvoje. Sienos taip pat smarkiai sugriautos. Darbas purvinas, nuobodus ir neįdomus. Laukiame, kad tik greičiau patektumėm į naujų kėlmų komisiją, kad atleistų mus nuo karinės tarnybos iki karo pabaigos, gautumėm dokumentus ir tada sudiev Šiaulių degėsių ir griuvėsių. Sausio pabaigoje susirenkame į Frenkelio odos fabriko salę, ten komisija nulems mūsų likimą. Tą pačią dieną sužinome, kad į armiją paėmė kelis vyrus, kiti liko. Paliko ir mane. netrukus pranešė, kad tiems, kurie liko nepalmti, dokumentus išrašys ne iki karo pabaigos, bet tik vienam mėnesiui. Kai tas mėnuo pasibaigs, išrašys kitam mėnesiui. Po to vėl kitam ir taip bus, kol karas baigsis. Taip daroma todėl, kad vyrai ilgiau liktų Šiauliuose, ne taip greitai išlakstyti. Apie bėgimą galvojau ir aš, bet bėgti dar neskubėjau.

Tačiau Vasario 16-osios rytą su kalmynu nutarėme atsisveikinti su Šiaulių degėsių ir griuvėsių. Pėsti plentu patraukėme Bubių link. Plentu vis važiuoja ir važiuoja kariškos mašinos, prikrautos kareiviškų krovinių ir pilnos kareivių. Balsuojame, bet nė viena nestoja. Į Bubių atelname pėsti. Pagaliau viena mašina sustojo ir nuvežė mus į Kelmę. Persėdome į kitą mašiną ir mudu Kryžkalnyje. Iki mano tėviškos 11 kilometrų. Apylinkės mums žinomos. Visą dieną sniega, pusto, mes alkani, išvargę patraukėme tiesiai per arimus ir laukus. Žinome, kad namuose neturė-

sime ramybės, bet būsime sočiau pavalgę ir geriau pailsėję. Be to, dar turime dokumentus, kad nuo karinės tarnybos atleisti iki kovo mėnesio pirmos dienos.

Kaimuose vis slankioja stribai, bet Norkiškėje ir gretimuose kaimuose ramu. Kaimynai mini Adakavo kaimo gyventojo Rybakovo pavardę, sako, kad Rybakovas esąs Skaudvilės stribų vadas. Į mūsų namus užėmė Pužų seniūnijos seniūnas Jonas Visockas. Žmogus lyg ir neblogas, bet vis dėl to tarybinės valdžios pareigūnas, todėl geriau jo pasisaugoti. Seniūnijoje atsiranda naujas valdininkas - "dešimtukas". Jam pavaldūs 10 ūkininkų. "Dešimtukas" yra seniūno pavaduotojas, dešimčiai ūkininkų perduoda seniūno įsakymus. Mūsų "dešimtukas" yra Antanas Galkauskas, doras, patikimas žmogus, ir aš su juo susitinku. Jis visaip saugojo mane, daug padėjo broliui Steponui ir kitiems partizanams, buvo jų ryšininkas ir rėmėjas.

Pasigirsta kalbos, kad Varlaukio bažnytkaimio ir Eržvilko apylinkėse atsirado partizanų, kurie sutramdo įsisiautėjusius stribus, komunistus ir jų pakalikus. Brolis, aš, Mažintų ir kitų gretimų kaimų vyrai svarstome, kaip su tais partizanais susitikti.

Buvo gegužės pradžia, dar gerai nesutemę, neskubame degti žibalinės lempos. Staiga piktai pradėjo lėti Reksas. Sužiurome į langus. Pamačiau, kad nuo jau jos pusės ateina kokie ginkluoti vyrai. Stribai! Kas gi daugiau! Įsistoja į klumpes ir per virtuvės duris pirmyn į sodą. Už sodo neplati dirva, mūsų ir kaimyno Mozerio alksnynai. Sustojau alksnyno pakraštyje ir laikiu, kas bus toliau. Po kelių minučių švilpia Steponas. Švilpiu ir aš. "Pareik namo!" - šaukia. Galvoju: "Jei Steponas šaukia, pavojus negrasia". Pareinu. Ant stalo dega žibalinė lempa. Tarnaitė atnešė lėkštę sviesto, lašinių kumpio, pieno, duonos. Sėdi septyni vyrai, rankose laiko šautuvus ir rusiškus automatus. Tėvas ir brolis su jais šnekučiuojasi. Apsirengę kaip ir visi kaimo vyrai. Ant kai kurių rankovių pastebiu trispalves juosteles.

Partizanai! Nervinė įtampa atslūgo. Visi jie nepažįstami. Vienas prieėjo prie manęs, ištiesė ranką: "Sveikas, Jonai!" Iš karto ji atpažįstu: tai eržvilkietis Juozas Norkus. Su juo susipažinau 1941-1942 mokslo metais Eržvilko progimnazijos 3-oje klasėje. Tuo metu jis mokėsi Jurbarko gimnazijoje. Ne kartą su Juozu lankiausi jo tėviškėje, Lendrynės kaime, 1942 metų pavasarį. Po kelių mėnesių ir aš nuėjau į jų būrį, daug valandų praleidome kartu. Tai Stasys Dobilaitis-Zigmas, mano pažįstamas Juozas Norkus-Auksaplunksnis, Antanas Norkus-Antoška, jo brolis Juozas Norkus-Juodis, jų pusbrolis Albertas Norkus-Linksmutis, Vladas Pečkauskas-Gegužiukas ir Vytautas Slapšinskas.

Juozas Norkus-Auksaplunksnis ir jo kaimynė, partizanų ryšininkė Bronė Butkutė. Inta, 1956m.

Nors gyvenau be dokumentų, kiekvienu momentu galėjau patekti į Rybakovo "narsuolių" nagus, bet tą vakarą dar negalvojau tapti partizanų. Psichologiškai dar nebuvo pasirėngęs. Nuo 1944 metų Velykų atostogų priklausiau LLA (Lietuvos Laisvės Armija) skyriui. Tam pačiam LLA skyriui priklausė keli Mažintų, Palteniškės ir Šturpiškės kaimo vyrai. Kai po 1945m. sausio mėn. įvykusių Užšešuvių miškelyje (Batakių valsčius) kautynių suėmė Skaudvilės valsčiaus agronomą, atsargos karūninką Joną Jankauską ir iš Pužų kaimo Edvardą Laugalį, mūsų skyrius liko be vadovybės ir ryšio. Nežinojome, su kuo ir kaip ryšius atstatyti. Dabar tai padaryti atsirado proga. Paprašiau Juozą Norkų-Auksaplunksnį, kad jis padėtų man tuos reikalus sutvarkyti. Po kelių dienų pas mane atėjo Juzė Kubiliūtė iš Šturpiškės kaimo ir padavė raštelį. Į susitikimą mane kviečia Saturnas. Nurodyta susitikimo data, vieta ir laikas. Einu į Šturpiškės kaimą, Kubiliukų sodybą. Ūkis nemažas, prie pat Petkalčių miško. Jame gyveno dvi pagyvenusios netekėjusios seserys ir maždaug jų metų nevėdęs brolis. Seserys ir brolis gražiai tarpusavyje sutarė, laiku apdirbdavo visus ūkio darbus, buvo sąžiningi ir teisingi žmonės. Šturpiškės kaime buvo dar kitos Kubilių- Antano, Jurgio ir Prano sodybos, tai seseris ir

brolių kalmynai vadino vienu vardu Kubilickės. Aš gerai pažinau Kubilickes ir jų brolių. Jos pažino mūsų šeimą ir manė. Įėjau į virtuvę. Ant sienos pakabinta degė žibalinė lempa, prie stalo sėdėjo abi Kubilickės ir brolis, kažką aptarė. Supratau, kad žino, jog aš ateisiu. Tik man atėjus, iš didžiojo kambario į virtuvę įėjo Saturnas, įkandin jo moteris ir graži, šviesiaplaukė maždaug 4-5 metų mergytė. Supratau, kad tai Saturno žmona ir dukrelė. Pasakiau jam savo kėlionės tikslą. Mudu kalbėjomės didžiajame kambaryje. Jis pažadėjo man padėti. Baigus pokalbį, į kambarį grįžo Saturno žmona ir dukrytė, tada kalbėjomės bendrai. Sužinojau, kad žmonos vardas Zosė, dukrytė Bronytė. Reikia pasakyti, kad seserys Kubilickės ir jų brolis daug padėjo partizanams, visai juos rėmė. Jų kalmynas Tomas Paleckis ir jo žmona 1949m. balandžio 25d. nuo vežimo pabėgo, sūnūs Povilas ir Jonas buvo išvežti į Krasnojarską, dukterys Bronė ir Onutė atsidūrė Intos ir Sibiro lageriuose. Skaudvilės strėbai ir komunistai griovė, naikino, plėšė tvarkingą Paleckių sodybą. Tokiu sunkiu momentu Kubilickės labai daug padėjo senukams Paleckiams.

Praėjo kelios dienos, ir vėl ta pati ryšininkė atneša kitą raštelį. Pasirašyta aiškiai įskaitomai - Bernotas. Supratau, kad tai slapyvardis to, kuris kviečia mane į susitikimą. Nurodyta susitikimo data ir valanda. Prašo atvykti į ūkininko Šaulio sodybą, netoli Varlaukio bažnytkaimio. Karklotės kaimė. Sodyba man buvo žinoma. Pažinojau jos šeimnininką, šeimnininkę, abu jų sūnus: Vladą ir Petrą. Su Petru kartu mokiausi Eržvilko progimnazijoje, kai pėsti grįždavome iš Eržvilko, pas juos uželdavau pailsėti. Vladas neseniai buvo išėjęs pas partizanus ir netrukus žuvo. Šaulio namuose mane pasitiko jaunas, nedidelio ūgio vyras. Tai ir buvo Bernotas. Aš jam atviraai pasipasakojau savo reikalus. Kalbėjomės apie ryšius su partizanais, pogrindžio spaudos ir atsišaukimų platinimą, ryšio, organizacinius ir kitokius reikalus. Iš Saturno sužinojau, kad Bernotas yra studentas Jonas Kubilius, Eržvilko gimnazijos mokytojas. Vėliau tas pats Jonas Kubilius tapo žinomą matematiku, profesoriumi. Vilniaus universiteto rektoriumi, Lietuvos TSR komunistų partijos CK nariu, socialistinio darbo didvyriu...

Dienos bėgo, bet namie gyventi be jokių dokumentų buvo nesaugu. Žinau, jei pateksiu į Rybakovo nagus, manęs nepaglostys. Mano padėti žinojo artimi kalmynai. Jie mane perspėdavo, pamatę ateinančius Rybakovo "narsuolius". Partizanai vis dažniau uželdavo į mūsų namus, dažnai lankėsi Paleckių sodyboje, Kertenių, Šiurpiškės, Mažintų ir Palteniškės kaimuose. Žmonės buvo dori, patikimi, visai partizanams padėjo. Partizanai taip pat tų apylinkių žmonėmis pasitikėjo. Būdavo, Rybakovas su

savo "armija" pajuda iš Skaudvilės. Eržvilko ar Norkiškės vieškeliu, ir per labai trumpą laiką partizanai sužino kiek Rybakovo "didvyrių" slenka Petkaičių ar Mažintų link. Partizanus saugojo suaugę žmonės, bet geriausi sargai ir ryšininkai buvo 9-15 metų berniukai ir mergaitės. Jie pirmiausia pastebėdavo stribus ir enkavedistus, žinojo kur surasti partizanus, perspėdavo juos apie artėjančią pavojų.

Prasidėjo birželis. Padėtis nesikeičia. Dienomis slankioja Rybakovas su saviškiais, temstant užsuka partizanai. Vis labiau ir labiau bręsta mintis išeiti į Saturno būrį. Maždaug apie birželio 20-ąją vakare atėjo keli partizanai, ir išėjau su jais. Būrio vadas Saturnas pažįstamas, pažįstami būrio vyrai, todėl nesijaučiau svetimas. Savu ir jie mane laikė.

Saturno būryje buvo apie 40 vyrų. Kiekvienam naujokui partizanui reikalingas slapyvardis. Aš dar jo neturiu ir nežinau, koks jis bus. Saturnas sako: "Tu būsi būrio daktaras. Jei kas susirgs arba sužeis, tu gydysi. Tavo slapyvardis bus Daktaras." Medicina aš niekada nesidomėjau, gydytoju būti negalvojau, todėl šios pareigos man buvo ne prie širdies. Reikia, tai reikia-priprasiu. Buvo mažytė vaistinė, joje vaistų nedaug. Vyrai mane vadina ne Doktoru, bet Daktariuku. Taip ir Saturnas mane vadina. Vyrai visi sveiki, niekas neserga, tik gerai pažįstamas skaudviliškis Leonas Plienaitis nusivelka švarką, marškinius ir sako: "Pažiūrėk į mano šoną". Pamatau dvi pūluojančias žaizdeles. Plienaitis pasakoja: "Susišaudėme su stribais. Ėjau stačias. Mačiau, stribas šovė į mane, tada ir aš iš savo vokiško automato šoviau į jį. Stribas skėstelėjo rankomis ir sudribo. Man prisiminimui paliko tas dvi skylutes, bet jos sunkiai gyja, vis pūluoja." Nutarėme žaizdeles tepti revanoliu. Rezultatas buvo geras: nustojo pūliuoti, nukrito šašai ir žaizdelės užgijo.

Eidami į Viduklės miškus, į mūsų būrį užsuko du man nepažįstami partizanai. Su kitais mūsų būrio vyrais jie buvo pažįstami. Turėjo jie savo slapyvardžius, bet vyrai juos vadino "desantukais". Nuoširdūs, matyti, išsilavinę, kultūringi. Suartėjau su jais, sužinojau, kad jie jurbarkiški broliai Antanas ir Bronius Liesiai. Jų tėvas buvo Jurbarko gimnazijos direktorius, išvežtas į Sibirą 1941 metų birželį. Abu jie studentai: Antanas studijavo mediciną, Bronius- žurnalistiką. Artėjant "išvaduotojams", jie pasitraukė į Vokietiją, baigė specmokyklą, o karui baigiantis, juos parašutais nuleido, kad įsijungtų į partizaninę kovą. Bronių Liesių kamavo bjaurūs ir skaudūs pūliniai. Tuos pūlinius tepiau tepalais, perrišinėjau. Antanas ir Bronius su pagarba prisiminė Jurbarko gimnazijos mokytoją Petrą Paulaitį. Kai po kelių dienų pasukome Paupio miškų link, jie atsišveikino ir išėjo į Antano Joniko-Daktaro (*vėliau Rolando*) būrį.

Saturno būryje buvo Eržvilko, Batakių ir Skaudvilės valsčiuose gimę ir užaugę vyrai. Anksčiau jie buvo pažįstami, iš kitų pasakojimų žinojo vienas kita. Visi jie kalbėjo žemaičių dūnininkų tarime. Greitai pastebėjau, kad yra du vyrai, kalbantys suvalkiečių tarime, bet gerai sutaria su žemaičiais. Susipažinau ir aš su jais. Tai buvo du broliai Suvalkijos partizanai, laikinai apsistoję Saturno būryje. Jaunesnysis anksčiau mokėsi Šakių gimnazijoje, buvo abiturientas, vyresnysis – kalmo jaunuolis. Pavardėmis ir vardais niekas jų nevadino, turėjo jie savo slapyvardžius, ir to užteko. Vyresnysis mėgo juokus, pasakojo būtus ir nebūtus atsitikimus, ant galvos nešiojo užsimaukšlinęs sulamdytą skrybėlę. Todėl būrio vyrai jį vadino Skriblium. Jaunesniojo slapyvardžio neprisimenu, bet prisimenu, kad jis buvo humoristas, nuoširdus, daug mokėjo dainų, nuolatos dainuodavo, ragino žemaičius su juo dainuoti. Žemaičiai vyrai taip pat mėgo dainas. Mėgstamiausia daina buvo "Palinko liepa šalia kelio". Saturnas veda, o vyrai pritaria. Taip ir skamba stovykloje, kartais žygiuojant:

*Palinko liepa šalia kelio,
Pravirko motina sena.
Sūneli, Tėvyne tave šaukia-
Ir vėl laisva bus Lietuva!*

Tie du broliai suvalkiečiai partizanai mokėjo tokių dainų, kurių nemokėjo žemaičiai. Tačiau ir žemaičiai greitai išmoko suvalkietiškų dainų ir kartu dainuodavo.

*Suvalkų lygumos žaliuoja,
Rugiai siūbuoja nokdami.
Čia broliai lietuviai dejuoja
Vergijos pančius vilkdami.*

*Sesers seklyčioj staklės gaudžia,
Į raštą pinasi gija,
O pro atvertą langą gaudžiai
Dainelėj skundžias vergi ja.*

*Čia akmenis ašaromis pravirko,
Neramūs žmonės ir laikai.
Į laisvę šaukiasi Kudirkos
Ir Basanavičiaus vaikai.*

*Prie kelio gailiai rauda smilga,
Ir kumštys gniaužiasi plienu.
Suvalkų kraštas pasiilgo
Aušros ir saulėtų dienų.*

*Kuomet i žygi pašauks vadas
Pažaist kovoj su mirtimi,
Visoj Tėvynėj kils brigados
Visa siela ir širdimi.*

Žemaičiai "Suvalkų lygumos žaliuoja" pakeltė į "Žemaičių lygumos žaliuoja." Suvalkiečiai partizanai su žemaičiais dėl to nesiginčijo. Po keliasdešimt metų sužinojau, kad šio eilėraščio, pokario metais virtusio daina, autorius yra tragiško likimo poetas mokytojas Stasys Gražulis.

Vieną dieną abu broliai suvalkiečiai atsisveikino su Saturno būrio vyrais ir iškeliavo į savo gimtąją Suvalkiją. Mano atmintyje jie išliko gyvi, bet aš, iki 1993m. lapkričio mėn. nieko apie juos nežinojau. Maždaug prieš ketverius metus politinių kalinių ir tremtinių choro vadovas Antanas Podleckis, su kuriuo keletą metų praleidau drauge Intos lageryje, supažindino mane su p. Birute Šidlauskiene. Iš A.Podleckio pasakojimų žinojau, kad ji yra buvusi partizanų ryšininkė ir politinė kalinė. 1993m. lapkričio mėn. ji kelioms dienoms atvažiavo į Birštono "Versmės" sanatoriją pailsėti. Paaiškėjo, kad ji Suvalkijos partizano Prano Runo sesuo Runaitė, o du broliai, 1945 metų vasarą buvę Saturno būryje.- Antanas ir Vincas Žitkauskai. Abu gimę Šakių apskrityje. Paežerių valsčiuje. Ilguvos miestelyje. Antanas Žitkauskas, patyręs daug pavojų kančių ir vargo, išliko gyvas, nepateko į lagerius ir tremtį. Jo slapyvardis buvo Žiedas. Vincas Žitkauskas, gimęs 1925m. taip pat Ilguvos miestelyje. Jo slapyvardis- Ilguvis. 1949m. Juodalčių miestelyje (*Jurbarko rajonas*) kartu su kapitonu Juozu Čeponiū-Tauragiu slėptuvėje susisprogdino. Kapitonas Juozas Čeponis-Tauragis buvo Kęstučio apygardos Žebenkšties, vėliau Vaidoto rinktinės vadas.

Kitą dieną, kai į Suvalkiją išėjo Skriblius su savo broliu dainininku, žvalgybos viršininku, Saturnas paskyrė mane būrio žvalgybos viršininku. Turėsiu rašyti pranešimus Lydžio rinktinės štabui apie partizanų įvykdytas užduotis, žuvusius ir sužalstus partizanus, nukautus ar gyvus paimitus sribus ir t.t. "Tu palaikysi ryšį su Lydžio rinktinės vadais"- pasakė Saturnas. Tą pačią dieną parašiau pranešimą Lydžio rinktinės vadui. Pranešimo tekstą savais žodžiais papasakojo Saturnas. Jis, kaip būrio vadas, tuoju pat pasirašė ir sugalvojo man slapyvardį- Širšė! Pasirašiau Širšė. Po kelių dienų būryje atsirado Jonas Kubilius-Bernotas. Saturnas pristato jam mane- naują žvalgybos viršininką. "Pranešimą skačiau.- sako Bernotas.- tik nežinojau, kas tas Širšė. Ne kartą tą vasarą teko Saturno būryje susitikti su Bernotu. Vyrams patiko jo energija, išradingumas ir sumanumas, bet slapyvardis Bernotas jam neprilipo. Dėl nedidelio ūgio ir smulkaus kūno sudėjimo partizanai ir ryšininkai jį "pakrikštijo" pačių

sugalvotu slapyvardžiu Mažiukas. Mano slapyvardis Širšė neišaiškėjo Raseinių NKGB tardytojų kabinetuose, todėl 1954m. Intoje, kai prireikė slapyvardžio, antrą kartą tapau Širše.

Trumpas poilsis Openiškės kaime, vieno ūkininko sodyboje. Artėja vakaras. Mes pasiruošę kelienei į Paupio miškus. Šeiminiškė verda didelį puodą pleniškos sriubos. Ant stalo padėjo kepalą naminės duonos, sviesto, virtų kiaušinių, pjausto rūkytus lašinius. Galima valgyti, bet niekas neskuba. Žinome, kad turi atvažiuoti Varlaukio parapijos klebonas Jocius. Jis išklauskys išpažinčių, išdalys komunią, ir tik tada valgysime vakarienę. Suteimo, o kunigo vis nėra. Vasaros naktis trumpa, greitai aušta, o kelias netrumpas. Laukiame ir nesulaukiame. Nutariame, kad kunigui Jociui sutrukdė rimtos priežastys. Kas prie stalo, kas kur atsisėdęs ar stačias valgome vakarienę. Baigiant vakarienę, įeina ilgai ir kantriai lauktas kunigas. Vyrai pavalgę, komunią priimti negalės, priims kitą kartą. Šeiminiškė nuveda kunigą Jocių į greta esantį mažuką kambariuką, vyrai vienas po kito atlieka išpažintį. Savo vienkinkiu vežimėliu kunigas išvažiuoja, išžygiuojame ir mes. Pagaliau mes miške, einame kiek giliau. Saturnas išskirsto sargybinius, ruošiamės poilsiui.

Intoje dažnai prisimindavau tą pasiaukojusį kunigą. Norėjau daugiau sužinoti apie jį, kaip susiklostė jo gyvenimas. 1957m. vasarą, grįžęs iš Intos, teiravausi Varlaukio parapijos žmonių apie šį kunigą. Niekas nieko nežinojo. Išgirdau tik tiek, kad jis sutuokė ne vieną partizanų porą. Pasakui iš Rietavo kun. S.Venckaus sužinojau, kad Varlaukyje, pasikeitęs Jocius pavarde, buvo kunigas Šiaučiūnas. Pakeitęs pavarde kun. Šiaučiūnas suėmimo neišvengė. Kun. Šiaučiūnas buvo Intoje, 3-ame lageryje, bet aš tada nepagalvojau, kad tai tas pats Varlaukio klebonas kun. Jocius. Kun. S.Venckus rašė, kad kun. Šiaučiūnas neseniai miręs. Pavėluota. Nepapasakos kunigas Jocius-Šiaučiūnas apie Varlaukio apylinkėse veikusius partizanus ir jų ryšininkus.

Atsikėlus į naują vietą, svarbiausia buvo surasti ryšininkus ir rėmėjus iš tų apylinkių. Jie padės. Miškelis, kuriame buvome apsistoję, nedidelis. Tad kitą naktį keliame į didesnį mišką. Netrukus pasiekiamo Blinstrubiškės mišką. Tamsu, o mes vis einame gilyn ir gilyn. Pagaliau įsakymas sustoti ir ruoštis poilsiui. Naktis šilta, vyrai sumlega ant žemės. Ryta pamatome čia pat esančias žemines. Kažkas paaiškina, kad čia 1942-1944m. buvusi raudonųjų partizanų "Keršytojų" stovykla. Stovykla miško gilumoje, sribai ar enkavedistai nedrįs pulti.

Jau žinojome, kad Šimkaičių komunistai, lydimi sribų, užja kaimuose, versdami žmones pasirašyti laišką Stalinui, atseit Lietuvos liaudis dėkoja už išvadaviną iš fašistų jungo, už laimingą ir šviesią ateitį. Sovietų

valdininkai ir sribai keikia ramius kaimiečius, grasina areštais, trėmimais. Jei nepasirašys. Reikalauja samagono, lašinių, dešrų, kumplių. Žmonės, net neklausiami pasako jų pavardes, siūlo savo planus, kaip tuos sribus ir komunistus pagauti. Jaučiame žmonių paramą, pažadame jiems padėti. Vyrai nedidelėmis grupelėmis naktimis, kartais ir dienomis, išelna sribų tramdyti. Sribai pasidaro atsargesni, rečiau pasirodo kaimuose, ypač vengia sodybų arčiau miško.

Pirmosios dienos popietę prisistatome eiguliui Stulginskiui, kurio miške mes apsisusto. Žinojome, kad jis yra partizanų ryšininkas. Pasiteiravome, kaip patekti į Vidukės valsč. Apusinių kaimo ūkininko Jarmoškos sodybą. Onutės Jarmoškaitės Saturnas ir aš nepažinojome, bet žinojome, kad per ją palaikysime ryšį su veikliu Viduklės vikaru kun. Algirdu Mociumi. Mano pareiga rūpintis ryšio reikalais, todėl į susitikimą su Jarmoškaite reikės man eiti. Su Saturnu sutariame, kad kartu su manimi eis dar trys vyrai. Eina Juozas Dobilaitis-Motiejus ir dar du. Žinojau, kad Motiejus (mes jį vadinom Motiejuku) labai gerai orientuojasi nepažįstamame miške ir nežinomose vietovėse. Keliantis iš vieno miško į kitą, einant nežinomomis vietomis, Motiejus visada žengdavo būrio priekyje ir be klaidžiojimų išvesdavo.

Temstant keturiose išėjome į Apusinus. Sulojo šuo. Atsidarė klėties durys, tarpduryje stovėjo Onutė Jarmoškaite. Ji buvo gal 18-20 metų. Uždarė duris, uždegė žibalinę lempą, pakvietė sėsti prie stalo, paskubomis paruošė valgyti. Ji sako, kad kun. Algirdas Mocius žino, jog į Viduklės miškus turi atsikelti partizanai, pasiruošęs valstais ir kitais jiems padėti. Pasakau jai mūsų pageldavimus kunigui Mociui. Auštant grįžtame į stovyklą.

Vieną dieną į mūsų stovyklą ateina būrys partizanų. Jų vadas Bubulas. Vieni vyrai tą būrį vadina Žalpių, kiti Nemakščių būriu. Susipažįstame, susidraugaujame. Maždaug tuo pačiu laiku ateina Kazys Tamulis-Senis su savo vyrais. Senio būryje yra du jo sūnūs: 20-metis Antanas ir 18-metis Kazys. Brolius Tamulius vyrai vadina Antanuku ir Kaziuku. Po kelių dienų savo vyrus atsiveda Jonas Starkus-Maželis. Tie vyrai neseniai buvo susišaudę su Eržvilko sribais. Žuvo keli partizanai, nukauti keli sribai. Eržvilko sribų vadas Močalovas ištrūko gyvas. Maželis ir jo vyrai sako, kad Močalovas tikras sadistas. Maželis pasakoja, kad Močalovas su savo "narsuoliais" labai žiauriai nukankino jo kaimynę, jaunutę gėimnazistę Onutę Preilauskaitę. Po kelių dienų savo vyrus atveda Antanas Jonikas-Daktaras. Per kelias dienas mūsų stovykloje susirinko daugiau kaip 150 partizanų.

Nepprisimenu, iš kurio kaimo vyrai parsivedė keturis vokiečius. Jie buvę fronte, pabėgę iš rusų nelaisvės, ginkluoti kulkosvaidžiais ir trumpais ginklais. Jų tikslas- pasiekti Rytprūsius, o iš ten Rytų Vokietiją. Lig šiol

Nemuno kryptimi jieėjo vienai saugojosi stribų ir enkavedistų. Nepažįstamos vietovės, nežinomi žmonės, retoje sodyboje galima susikalbėti vokiškai. Prašėsi priimami į būrį. Pasitarėme ir priėmėme. Žinojome, kad mes, Saturno būrys, netrukus iščia kelsimės į Tauragės miškus. Vokiečių ir mūsų keliai sutapo.

Maisto produktais, kiek galėjo, mus rėmė gyventojai ir ryšininkai. Kartais mėsos ir kitko vyrai parnešdavo, paėmę iš stribų ir komunistų. Vieną naktį keli vyrai važiovome į Šimkaičių plėtinę. Parsivežėme sviesto ir grietinės. Kartą elgulys Stulginskis pranešė gerą žinią: "Turiu didelį bulių! Eikite ir pasiimkite, pavalgysite jautienos!" Ir papasakojo, kaip keli rusai varėsi į Rytus didelę bandą galvijų iš Rytprūsių. Nakčiai varovai su savo banda sustojo prie pat mūsų miško. Sutemus, kai išvargę varovai miegojo, Stulginskis vieną didelį jautį nusivedė giliau į mišką, pririšo prie medžio, pašėrė ir grįžo į stovyklą. Tuojuo keli vyrai su juo išėjo ir neilgai trukus ragavome karališkus pietus.

Nuolat palaikome ryšius su Onute Jarmoškaitė. Atėję antrą kartą, klėtyje randame Onutę, jos brolių Joną ir kalmyną Blažį. Šie pasisako abudu esą Viduklės stribai. Papasakoja, kad ilgokai slapstęsi nuo armijos ir pagaliau, nematydami kitos išeities, įstoję į Viduklės stribų būrį. Mes suprantame juos ir nesmerklame. Juk neseniai ir mes buvome, pačioje kryžkelėje. Rodo jį mums savo šautuvus. Tie jų šautuvai paprastai. Albertas Norkus-Linksmutis sako: "Vargas jums! Ką jūs galite su tokiomis kačergomis kariauti su mumis! Pasižiūrėkite, kokie mūsų ginklai!" Juodu apžiūrinėja mūsų automatus, granatas. Motiejukas ir revolverį turi. Onutė nekreipia dėmesio į mūsų kalbas, baigia ruošti valgius, visi kartu valgome ir kalbamės kaip normalūs žmonės. Onutė Jarmoškaitė pasako, kada kunigas Mocius žada atvykti į mūsų stovyklą ir atlaikyti šv. Mišias. Išklausyti išpažinčių. Iš vakaro prie nedidelių eglučių vyrai įrengia altorėlį. Sutartu laiku keli vyrai pasitinka kun. A.Mocių. Paskui einame išpažinties, išklausome šv. Mišių priimamą komunią, išklausom pamokslą. Kun. Mocius neskuba, kalbasi su vyrais, apžiūrinėja žemines, teiraujasi, ko trūksta, kuo galėtų padėti. Kun. Mocius pažada aprūpinti vaistais ir knygomis. Partizanų lydimas atsisveikina.

Po kiek laiko Jarmoškaitė praneša, kad zakristijonas atveš kunigo Mociaus pažadėtus vaistus ir knygas. Gauname vaistų ir knygų, žurnalų- "Karį", "Naująją Romuvą", "Židinį", "Trimitą" ir kt.

Ir vėl einame į Apusinus. Šį kartą klėtyje radome Onutę, pažįstamus Viduklės stribus- jos brolių, kalmyną ir du nepažįstamus jaunuolius. Pasisako esą broliai Jakučiai: Antanas ir Jonas. Abu baigę Raseinių

gimnaziją. Abu buvo įstoję į Plechavičiaus armiją, abu pasluntę į Marijampolės karo mokyklą. Vokiečiams panaikinus Plechavičiaus dalinius, jie abu grįžo į tėviškę Nemakščių valsčiuje, Medekšinės kaime. Į Vakarus nepasitraukė. Kadangi Nemakščių stribų slautėjimui nebuvo galo, jie nutarė išėiti pas partizanus. Abudu buvo ginkluoti. Prašo mūsų priimti juos į būrį. Parsivedėme Antaną ir Joną Jakučius į stovyklą. Saturnas ir kiti vyrai sutiko juos priimti į būrį, pasiūlė tuoju pat pasirinkti slapyvardžius. Kažkas Antaną pavadino Luku. Jonas buvo plechavičiukas, tai ir palikome jam Plechavičių.

Į antrą pusę persivertė liepos mėnuo. Ryšinininkai nuolat praneša, kad Paupyje, Nemakščiuose ir Viduklėje vis daugiau enkavedistų. Vėly vakarą iš Viduklės

ateina skaudi žinia: suimtas kun. Algirdas Mocius. Per naktį jį laikys Viduklėje, o rytą išves į Raseinius. Gal dar suspėsime išvaduoti?! Kuriam planus, kaip tai padaryti. Nutariame auštant žygiuoti prie Žemaičių plento, išsidėstyti grupelėmis ir, pastebėjus NKVD mašiną, kurioje gali būti kun. A.Mocius, paleisti ugnį į padangas. Prie Žemaičių plento miškų ar didesnių krūmų nėra, bet yra nepjautų rugių ar kviečių, nedidelių krūmokšnių, bandysime slėptis ir laukti. Daugiau kaip šimto vyrų būrys artėja prie Žemaičių plento. Įsitvirtiname savo pozicijose, stebime Raseinių kryptimi važiuojančias mašinas, bet panašios nepastebime, Vidudienį iš Viduklės praneša, kad naktį kun. A.Mocių išvežė į Raseinių NKGB.

Iš Lydžio štabo gauname pranešimą keltis į Batakių miškus. Su mumis atsisveikina Senis, Daktaras, Maželis ir jų vyrai. Išėina ir žalių vyrai: Bubulas, Milkintai ir kiti. Su jais išėina ir Antanas Jakutis-Lukas. Paupyje atsirado daugiau enkavedistų. Vieškelis, jungiantis Paupį ir Viduklę,

Lydžio rinktinės štabo nariai: iš kairės- Jonas Žickus-Daktaras, Širšė ir Juozas Mocius-Kabaila. Inta, 1957m.

vingtuoja mūsų miško pakraščiu. Iš Viduklės į Paupį ir atgal iš Paupio į Viduklę važinėja mašinos, pilnos kareivių. Kelinta diena virš mūsų miško plerpia "kukurūznikas." Atskrido ir šiandien. Vidudienį vienas sargybinis pastebi į mišką sėlinant 15-16 metų paauglį. Sulaiko jį ir atveda į stovyklą. Šis kalba tik rusiškai. Pasisako pavardę, vardą, tėvo vardą, dar kažką kalba, bet mums neišku: ar savo noru, ar kieno pasiūstas atsidūrė mūsų miške. Iš švarko kišenės išsitraukia suplyšusią caro laikų maldaknygę, praskleidžia marškinius- ant kaklo škaplieriai su kažkokio šventojo atvaizdėliu. Žegnojasi provoslaviškai. Visas jo elgesys ir judesiai rodo, kad nori įtikinti, kad yra nepavojingas. "Žegnokis kiek nori, bet mes tavimi netikime!" - sako vyrai. Nustojame jį tardyti, duodame pavalgyti, griežtai įspėjame, kad nedrįstų iš stovyklos bėgti. Stebime jį, matome, kad jis stebi mus. Atėjo vakaras. Kažkas pasiūlo jį priišti prie pušies. Saturnas ir kiti vyrai nepritaria. Įsakome jam atsigulti ir visą naktį ramiai gulėti. Jis tuoj pat kaip šuniukas susiriečia į karnuolį. Netoli jo sargybinis, atidžiai stebi gulintį "svečią". "Koks velnias atėjo į tą rusiuką?! Saugok jį kaip gerą daiktą visą naktį!" - širsta vyrai. Per naktį pasikeitė keli sargybiniai, bet tas rusiukas, sako, ramiai gulėjo. Ramiai guli ir dabar. Pavalgome pusryčius, ruošiamės persikėlimui, visi skubame, bet to rusiuko neišleidžiame iš akių. Į vieną vežimą sukrauname palapines ir kitus daiktus. Į antrą vežimą įdedu kun. A. Mociaus atsiųstas knygas, žurnalus, vyrai sudeda savo daiktus, ir vežimas paruoštas kelionei. Iš Paupio ir Viduklės vis tos pačios naujienos: abiejuose miesteliuose daug enkavedistų, atvažiavo nepažįstamų stribų. Vadinas, jie rengiasi mus pulti. Būtų galima priešintis, bet bus aukų. Geriau naktį persikelti į Petkaičių mišką, gal šį kartą išliksime sveiki.

Pradėjo temti, ir mes pajudėjome pirmyn. Paleidome rusiuką: tegu eina kur nori. Priekyje joja du žvalgai: Antanas Norkus-Antoška ir Vladas Pečkauskas-Gegužiukas. Nuo jų atsilikęs sartu arkliu žingine joja Saturnas. Paskui Saturną, išlaikydami reikalingą atstumą, žygluoja vyrai. Po vyrų važiuoja du vežimai ir kariška virtuvė. Saturnas sako man: "Vaistų dėžė sunki, kelias tolimas. Sėsk į vežimą ir važiuok." Įlipu į vežimą, dėžę su diržu užsikabinu ant peties. Tame pačiame vežime knygos ir žurnalai. Pagaliau įvažiuojame į Paupio-Viduklės vieškelį. Paskui išvažiuosime iš miško ir pasuksime Petkaičių kryptimi. Dangus ūkanotas, tamsu. Po kelių minučių išgirstame kanopų dundesį. Riešiai atlekia mūsų žvalgai. "Traukitės iš kelio!" - rėkia abudu. Jų žodžius kartoja Saturnas. Matau priekyje važiuojantis vežimas suka iš kelio, laimingai pervažiuoja negilų grioviuką ir dingsta tamsoje. Šalia manęs sėdintis partizanas taip pat suka iš kelio, bet čia griovys gilesnis, čia pat tankus eglynėlis, ir mūsų

vežimas įstringa. Arti užla mašinos. Pasigirsta automatų, šautuvų ir kulkosvaidžių šūviai. Šaudo priekyje žygiuojatys mūsų kariai. Nutilo mašinos. Ir vėl šūviai, šviečia raketa. Girdime rusišką riksmą. Šalia manęs Albertas Norkus-Linksmutis, Jonas Jakutis-Plechavičius ir keturi vokiečiai. Kartu traukiamės nuo kelio toliau į mišką. Mišku einam Viduklės link. Netrukus vėl priartėjome prie vieškelio, perėjome jį ir išėjome į laukus. Jonas Jakutis sako, kad mes jau Nemakščių valsčiuje, pasako kaimų pavadinimus ir kai kurių ūkininkų pavardes. Pradedą švisti. Iki Petkaičių miško dar keliolika kilometrų ir, kol išauš, nespėsime nueiti. Esame Sniegoniškės kaime. Prieiname sodybą. Matome tvarkingus ūkininkų pastatus. Jakutis sako: "Čia gyvena mano pažįstamas ūkininkas Liūbansas. Su Antanu mudu ne kartą šioje sodyboje slėpėmės nuo Nemakščių stribų." Jis eina prie lango, barbena į stiklą. Prieina miegutistas šeimininkas. Juodu kalbasi, atidaro duris ir prašo mus į vidų. Liūbansienė neša valgius ant stalo, kviečia valgyti. Liūbansas ir jo žmona supranta, kad dieną mes negalime eiti, bet taip pat negalime likti sodyboje. Netoli sodybos teka upeliūkštis, čia pat auga krūmokšniai. Juose keli ažuolai. Šalia tų ažuolų įsitaisome ir tuojau užinlegame. Esame ramūs ir saugūs: mus saugo Liūbansas su savo žmona, jų sūnus paaugliukas čia pat gano karves. Gerokai saulei pakilus, šeimininkė ir sūnus atneša mums pusryčius. Vidudienį atneša pietus: riebus, karšti barščiai, karštos bulvės, virti lašiniai. Saulei pakrypus į vakarus, atneša pavakarius: duonos, sviesto, ką tik pamelžto šilto pieno, virtų kiaušinių. Paaugliukas Liūbansų sūnus su savo karvėmis neatsitraukia nuo mūsų visą dieną, saugo mus. Temstant grįžtame į sodybą. Vėl mus kviečia prie stalo. Šeimininkė neša šviežius bičių korus ir šviežią sūrį. Sutemus atsisveikiname su nuoširdžia ir vaišinga Liūbansų šeima ir išiname.

Plevos priaugusios karklų ir krūmų. Eina čia pirmą kartą. Žmonės tas vietas vadina Sniegoniškės trakomis. Auštant prieiname Skaudvilės-Eržvilko vieškelį, ir mes Šiurpiškės kaime. Čia pat ir Petkaičių miško pakraštys. Žinome, kad mūsų stovykla turi būti kitame miško krašte, prie Kertenų kaimo. Einame pamiršę ta kryptimi. Girdime pažįstamą švilpimą. Tai mūsų kariai. Švilpiame ir mes. Po kelių minučių pamatome du mūsų karius: jie grįžta iš Kubilių sodybos. Kartu einame į stovyklą. Joje randame Antaną Stoškų-Railą, Kazį Valaitį, Joną Urbšaitį-Žilų ir dar kelis vyrus. Saturnas, broliai Antanas ir Juozas Norkai (Antoška ir Juodis), kiti to krašto vyrai išėję į namus ar kitur susitikti su saviškiais. Čia pat vežimas. Jame įmesta šviežiai papjautų dobilų, pririšti pažįstami arkliai. Pasirodo, vežimas laimingai išsuko iš kelio ir atvažiavo čia. Jo jėgų

arklių nematyti. Pasirodo, kad priartėjus enkavedistų mašinai, Saturnas, Antoška ir Gegužiukas juos paleido likimo valiai ir ėmė šaudyti į enkavedistus. Neaišku, kiek jų sužleistų ir užmuštų, bet mūsų vyrai šį kartą visi liko gyvi.

Su Jonu Jakučiu einame į mano tėviškę. Namuose radome tėvą ir brolį Steponą. Sako Rybakovas su savo "didvyriais" nesilankė, niekas nesiteiravo, kur aš buvau tas kelias savaites. Žinome, kad kalmynai dorai ir patikimi, nesibličiuliauja su sribais. Praeina 3-4 dienos, man praneša, kad būrys keltasi į Užšešuvį miškeli, kur sausio pradžioje vyko pirmosios kautynės. Pas mus atėjo Jono Urbšaitčio-Žiliaus žmona Julija, Kazimieras Urbšaitis, Jono brolis, buvo Lietuvos karluomenės aviacijos kapitonas, su savo žmona Stase. Dūdlaukio (Eržvilko valsč.) mokyklos mokytoja ir pusantrų metų sūneliui 1944m. pasitraukė į Vakarus. Grįžus komunistams, Jonas Paparčių km. Šimkaičių valsč., paliko didelį, gerai sutvarkytą ūkį, iš pradžių slapstėsi, netrukus išėjo į būrį. Slapstėsi ir jo žmona, ir trys mažametės dukrelės: Danutė, Ramutė ir Nijolė, 4-5 metų. Jas globojo giminės, kalmynai ir kiti geri žmonės. Trys sesutės gyveno pas atskirus globėjus, ne dažnai susitikdavo viena su kita. Ne dažnai matydavo mamą, dar rečiau jos susitikdavo su savo tėvu partizanu. Su Julija Urbšaitiene einu kartu į Užšešuvius. Pakeliui sustojame Pašešuvio kaime. Antano Galdausko sodyboje. Žinau, kad į šią sodybą dažnai ateina partizanai, kad Apolonija ir Birutė Galdauskaitės yra partizanų ryšininkės. Čia Urbšaitiene randa ir savo jauniausiąją dukrelę Nijolę. Vakare į šią sodybą susitikti su savo žmona ir dukrele ateis Jonas Urbšaitis-Žilius. Einu keliuku į stovyklą. Prie keliuko eigulio Jokimo Liekio sodyba, už jos tuoju pat tas miškelis. Vyrai beveik visi susirinkę. Čia pat vieta, kurioje sausio pabaigoje žuvo keli pirmieji to krašto partizanai. Šioje vietoje praleidžiame kitą dieną ir vakare keliamės į netoliese esantį Mickiškės mišką. Netoli miško pakraščio randame krūmokšnių prižėlusį melioracijos griovį. Vieta, atrodo, sausa, čia ir sustojame. Kitą dieną susipažįstame su aplinka. Per mišką vingiuoja Batakių-Gaurės vieškelis. Prie pat jo Juozo Kaminsko sodyba. Gyveno jis su žmona ir dvi netekėjusios dukterys. Čia radome ir partizano Vytauto Slapšinsko seserį, kuri buvo pabėgusi iš namų nuo sribų persekiojimų. Buvo matyti, kad Saturnas ir kai kurie kiti vyrai buvo gerai pažįstami su Kaminsku ir jo šeima. Kaminskas ateldavo į mūsų stovyklą, mes į jo sodybą. Žinojome, kad čia stovyklausime neilgai, kelsimės į Tauragės miškus, arčiau Skaudvilės- Tauragės plento. Žinojome ir būsimą užduotį. Čia gyvenome ramiai, jokių užduočių nevykdėme. Trys dienos praėjo ramiai.

Atėjo rugpjūčio 10-oji. Diena saulėta, karšta. Žinojome, kad ši vakarą iš čia išsikeliamo. Po vidudienio ateina Lydžio rinktinės štabo ryšininkė Onutė Valantiejtė. Atneša paskutinius Lydžio štabo nurodymus. Onutę Valantiejtę gerai pažįstu: Tauragės gimnazijoje mokėmės vienoje klasėje. Mūsų kiek pasikalbame, prieina Saturnas. Ir jie abu nueina prie pušaičių netoli stovyklos, susėda ir kalbasi. Mes juos gerai matome, juodu gerai mato stovyklą ir juose esančius vyrus. Staiga nualdi šūvis, o įkandin jo dvi trumpos automato serijos. Pasigirsta ir daugiau šūvių. Atbėga kruvinas Saturnas ir šaukia: "Vyrai, traukitės! Mes užpulti!" Kruvinai jo marškiniai, kruvinas automatas, kraujo lašai laša nuo pirštų galų. Aš griebiu savo automatą ir dėžę su valstais. Šalia esantis Leonas Plienaitis sako: "Gelbėk Saturną! Valstinėlę aš imu!" Stveria valstinėlę ir dingsta. Saturnas prašo: "Daktariuk, gelbėk mane! Nepalik manęs vieno!" Reikia gelbėti! Liepiu Saturnui lipsti į prižėlusį melloracijos grovį. Jlipu pats, ir einame krūmais prisidengdami pirmyn. Žinau, kad tuo grioviu išelsimej netoli esantį miško pakraštį. Galvoje plyksteli mintis: ten mus gali pasitikti sribai ar enkavedistai. Suprantame, kad kažkoks "geradaris" susekė mūsų stovyklą, pranešė NKVD, ir jie, sutelkę didelius kareivių ir sribų būrius, mus puolė. Du mūsų sargybiniai stovėjo atokiau vienas nuo kito, prie Batakų-Gaurės kello, bet enkavedistai, matyt, gerai buvo informuoti, o mes apie juo nieko nežinojome. Todėl Saturno įsakymas trauktis buvo teisingas. Juo labiau kad tą pavakarį enkavedistai ir sribai mums buvo paruošę pasalas kitame Mockiškės miško pakraštyje, į kurias pateko būrelis mūsų vyrų.

Matau, kad būrys vyrų traukiasi išilgai miško Gaurės link. Matome ir kareivius, girdime rusiškų riksmus. Jei šalia manęs nebūtų suželsto Saturno, ir aš kartu su jais traukčiausi į Gaurės pusę. "Daktariuk, neatiduok manęs gyvo!" - kelintą kartą kartoja kruvinas, nusilpęs Saturnas. Randame didoką kelmą, kareivių nematyti, šūviai aidai toliau. Liepiu Saturnui ant jo atsisėsti. Nuvelku jo marškinius. Matau dvi šūvio vietas: viena kaklo apačioje, kita - nugaroje. Žemiau petikaulio. Iš žaizdų trykšta kraujo purslai. Man atrodo, kad kulkaėjo įstrižai. Nusivelku viršutinius marškinius, suplešau juos ir užveržiu žaizdas. "Mačiau tą kareivį, kuris į mane šovė. Patraukiau automato seriją, jis ir nuvirto. Šalia jo stovėjo kitas, ir į tą pataikiau," - pasakoja Saturnas. Kur tuo momentu dinga Onutė Valantiejtė nepastebėjome. Tik gerokai vėliau sužinojau, kad ji laimingai ištrūko. Einame į tą pusę, iš kurios mus puolė. Išėjome iš miško. Auga nedidelės jaunos pušaitės, kadagiai. Pamatome rąstų krūvą. Už keliolikos metrų matyti pastatai. "Man labai silpna! Labai gerti noriu!" - sako Saturnas. Pasodlinu jį ant rąstų, einu į sodybą vandens. Prie namų pavakarius valgo

dvi moterys ir vyriškis. Mano rankose parengtas automatas. Prie tvarto pririštas didelis šuo. Pasišliaušė, paleido gerklę, toli girdėti. Įsakau nutildyti šunį. Prie jo pribėga vyresnioji moteris, apsvilkusi ilgu plačiu sijonu. Užsuka šuns snukį sijonu, kita ranka šunį spaudžia prie žemės. Šuo daužosi, niurzgia, bet jo balsas silpnas. Prisimenu, kad moterys tokius ilgus, plačius sijonus nešioja per rugiapjūtę ir javapjūtę. Paklausiu, ar nematė kareivių? Atsako, kad nematė, tik neseniai girdėjo, kad netoliese šaudė. Paprašiau, kad iš šulinio pasemtų vandens ir įpiltų į ąsotį. Jaunesnioji moteris paduoda man ąsotį, pilną šalto vandens. Įspėju: jei užels stribel ar kareiviai, jos nieko nematė ir nežino. Pasakiau, kad ąsotį ras ant rąstų. Saturnas išgeria visą vandenį, pasidaro žvalesnis. Einame pirmyn. Ir prieš mus atsiveria Šešuvies lankos. Lankoje dirba, kruta žmonės. Vieni arčiau, kiti toliau nuo mūsų. Perelname Batakių-Pašaltuonio kelią, einame arčiau dirbančių žmonių, arčiau Šešuvies. Žmonės dirba savo darbus ir nekreipia dėmesio į mus. Mes jaučiames saugesni. Atsigulame lankoje ir dalromės. Girdime šūvlius, bet iš garso suprantame, kad jie toli nuo mūsų. Mūsųškiai vyrai kariauja su enkavedistais. Artėjant vakarui, į Pašaltuonio pusę nuvažiavo keli vežimai ir kellos kariškos mašinos. Vežimai pilni stribel, mašinos- kareivių. Tai jie užpuolė mūsų stovyklą. Dabar jie grįžta į Pašaltuonį ir Eržvilką. Reikia ir mudviem ieškotis gerų ir patikimų žmonių. Saturnas rodo kitame Šešuvies krante sodybą: "Čia gyvena Mockevičienė ir trys jos dukterys. Jos mane gerai pažįsta ir padės mums. Mockevičienės sūnus buvo partizanas, bet žuvo." Brendame per Šešuvę. Saturnas lieka prie Šešuvies, o aš su automatu rankose lipu į kalną. Sodybos kieme baigia ruošos darbus trys moterys. Paklausiu, ar nėra svetimų žmonių. Pasako: "Nėra!" Pasakau, kad prie Šešuvies sėdi sužeistas Jonas Strainys. Kulversčiai dvi seserys Mockevičiūtės leidžiasi žemyn ir atsiveda Saturną. Įveda mus į virtuvę. Čia vėl stalgmėna: trečioji Mockevičiūtė Elena mano pžįstama. Ji pažįsta ir mane. Su ja kartu mokiausi Eržvilko progimnazijoje, vėliau Tauragės gimnazijoje. Elena buvo žemesnėse klasėse, bet vienas kitą gerai pažinojome. Motina ir dukterys imasi darbo: šildo vandenį, verda ramunėlių arbatą, kepa blynus, klausinieneį, plauna Saturno žaizdas, prausia jį patį. Liepia ir man nusirengti ir gerai nusiprausti. Juk aš taip pat kruvinas ir purvinas. Aprengia mus abu švariais vyriškais marškiniais. Saturno žaizdos nuplautos, suteptos vaistais ir perrištos. Kviečia prie stalo, ragina valgyti. Neturime apetito, visiškai nieko nevalgome, tik geriame kompotą ir sultis. Saturną išveda į kitą kambarį ir paguldo į švartą lovą- tegu pailsi. Stalga suburzgia mašina, pradeda loti šuo. Viena Mockevičiūtė išelna į lauką ir tuo jau pat grįžta į vidų. Sako, kad į Pašaltuonio

pusę važiuoja kareiviai. Viena mašina stovi arti Mockevičių sodybos. kareiviai išlipę, eina pėsti. Suvokiame, kas būtų, jei tie kareiviai užeitų ir mudu čia rastų. Tuoju pat užgesina lempą. Aš ateinu pas Saturną. Sėdime abudu su automatais rankose. Moterys virtuvėje. Nervai labai įtempti: užeis į vidų ar neužeis?! Po kelių minučių išgirdome mašinos ūžesį, supratome, kad jie išvažiuoja. Pavojus praėjo, bet ilgiau likti negalime, nes sodyba prie pat vieškelio. Dvi vyresniosios Mockevičiūtės sako: "Mes judu nors galiuką kelio palydėsime." Atsisveikiname su Mockevičiene ir Elena ir išsename. Gal kilometrą, gal daugiau lydi mudu seserys Mockevičiūtės. Atsisveikiname su savo palydovėmis ir einame dviese Užšešuvių kaimo laukais. Vasaros naktis neilga, suprantame, kol išauš, toli nenu eisime. Reikia rasti vietą, kurioje galėtumėm saugiai praleisti dieną ir sulaukti vakaro. "Einam pas Polę"-sako Saturnas.- Ji mums padės" Nepažįstu aš tos Polės, tik žinau, kad žmonės Apoloniją vadina Pole. Prieiname Jokimo Liekio sodybėlę. Saturnas atidaro vartelius ir suka į kiemą. Prieš kelias dienas vieną vakarą čia buvome, bet aš nemačiau jokios Polės, ir vyrai apie Polę nieko nekalbėjo. Saturnas eina tiesiai prie klėties durų. Durys dvijos, į vienas duris jis pabeldžia ir sako: "Pole, aš Jonas Strainys, sužeistas!" Atsidaro durys, į mus žiūri, kumščiais akis trina mieguista paauglė, gal 16 ar 17 metų pusmergė. Jaučiu nusivylimą, nes iš Saturno žodžių įsivaizdavau, kad ta Polė bus vyresnė. Greitai dingsta Polės mieguistumas, veda ji mus į daržinę ir liepia lipti ant šieno. Užlipame. Atitempia dvi pagalves, dvi paklodes ir dvi šiltas antklodes. Pakloja du guolius ir liepia mums gultis. Gulime, bet miegas neima. Vėl ateina Polė. Šalia mūsų patiesė staltiesę, ant jos padėjo sviesto, duonos, virtų kiaušinių, sūrio, šilto, ką tik pamelžto pieno, kiaušinienės, blynų, uogienės, kompotų. Ragina valgyti. Mudu valgyti nenorime. Saturnas prašo tik šalto vandens. Polė pasako, kad jos tėtis ir mama, pašėrę kiaules ir pamelžę karves, išėjo pas savo vyriausiąją dukterį, kuri ištekėjusi gyveno netolimame Liaudginių kaime. Sako, kad tėvai su savimi išsivedė mažuosius vaikus. Kiek tų mažųjų broliukų ir sesučių turi Polė, nežinau ir nesiteirauju. Tėvai, sako ji, į namus grįš tik rytoj, kai mes jau būsimė išėję. Mes ir negalvojame ilgiau čia būti. Vakare eisime Petkaičių miško link. To krašto žmonės gerai pažįstami, daug kartų partizanams padėjo, padės mums ir dabar. Svarbu mums čia šią dieną praleisti. Iš Polės sužinojome, kad namuose su ja pasiliko tik jaunesnysis broliukas Vladukas. Jis prižiūri gyvulius, saugoja mus, atidžiai stebi, kas ir kur eina. Neilgai laukus, su Pole pas mus užlipa ir Vladukas. Dar vaikas, 12-13 metų. Diena slenka ramiai. Polė dingsta ir vėl pas mus. Vis įkalbinėja valgyti, gerti, apžiūri ir perriša Saturno žaizdas.

Mano užrašų knyguteje įrašyti keli Maironio ir kitų poetų eilėraščiai, kelios dainos. Surandu vieną posmelį, to posmelio kiekviena raidė turi savo skaitmenį. Šifruotu pranešimu parašau, kad mūsų stovykla išduota, Saturnas sužeistas, kurla kryptimi einame. Užrašiau Bernotui ir atidaviau Polei. Paprašiau, kad rytoj ji tą pranešimą nuneštų į Šveiščių kaimą seserims Juknaitėms. Juknaitės buvo kelios seserys, turėjo brolį Kazimierą. Jis buvo partizanas. Neseniai žuvo. Juknaitės buvo ryšininkės ir žinojo, kokiais keliais pasiekti Joną Kubilių-Bernotą.

Artėjant vakarui, su Saturnu kalbamės apie būsimą nakties kelionę. Saturno žaizdos nekraujuoja, bet jo savi jautia blogą, jaučia silpnumą. Būtų gerai, jei kas mus pavežėtų kelis kilometrus. Daržinėje yra lengvas vežimas, bet Liekis arklio neturi. Saturnas sako, kad netoli gyvena jo pusbrolis Strainys, turi arklį, gal jis sutiks mus pavežinti. Prašome Vladuko, kad nueitų pas tą Strainį ir perduotų jam mūsų prašymą. Netrukus grįžta Vladukas ir pusbrolio žmona. Saturnui ji sako: "Jonai, mes su tavim visada gražiai sutarėme, niekada nesipykome, nieko mums negaila, norime tau padėti, bet vyro su jumis važiuoti neleisiu! Imkite mūsų arklį ir važiuokite vieni!" Sutariame, kad Vladukas eis su ja ir parves arklį. Važiuosime vienu du, arklį sugebėsime sugražinti. Temsta. Vladukas ir Strainienė išeina. Nulipu žemyn. Pakinktai yra. Kartu su Pole į vežėčias prikrauname šieno tiek, kad Saturnas galėtų atsigulti. Po to vežimą iš daržinės ištraukiame į klemą. Polė atneša paklodę ir pagalvę, patiesia ant šieno patalus, po to atneša valgių, uogienių, kompotų, viską deda į vežimą. Viskas paruošta kelioms, laukiame Vladuko ir arklio. Ramu, artimesnių ir tolimesnių kaimynų šunys tyli. Ateiname prie vartelių ir žiūrime į tamsą, iš kurios turi pasirodyti Vladukas su arkliu. Staiga išgirstu pažįstamą garsą: sužvangėjo ginklai. Iš tamsos, iš tos pusės, kur mes turėjome važiuoti, išnirto žmogystos. Sprunku į klemą. Kur dingo Polė, nepastebėjau. Kiemas nedidelis, lygus kaip stalas, aptvertas aukšta tvora. Šaukia "stok!" Aidi šūviai. Aš šokinėju, vis ne taip greitai pataikys. Pagaliau atsiduriu kitame kiemo krašte. Čia neaukšti vartai. Nepajuntu pats, kaip persiverčiu per juos ir plumppteliu kitoje pusėje į minkštą dirvą. Pakylu, bėgu, krintu, vėl bėgu. Šaudo ir vis "stok! stok!" Čia pat tas pats miškelis, kuriame sauslo mėnesį įvyko kautynės su sribais ir enkavedistais. Šaudo, rėkia "stok!", o aš skubu į tą miškelį. Išbudo varnos, rėkia pilnais balsais atidariusios gerkles. Šaukia, triukšmauja kiti paukščiai, laukuose klykia pempės. Visose pusėse loja šunys. Aš tankiame eglynėlyje. Rankomis skiriu eglių šakas ir slenku pirmyn. Girdžiu, kad netoli už nugaros traška, braška mano medžiotojai. Vis dar šaudo. Pagaliau pradėjo lyti. Einu išilgai miško Šveiščių

kalmo link. Suretėjo šūviai, mažiau triukšmauja pempės. Bet aš savo krypties nekeičiu. Artėja rytas, vis dar lyja. Pamažu suku į miško pakraštį, prieinu Šilokelį, nieko įtartino nepastebiu. Brendu per Šešuvę. Ankstyvas rytas, žmonių dar nematyti, ir pareinu į tėviškę. Namuose ramu, niekas manęs nepasigedo ir neieškojo. Brolis Steponas ir tėvas jau girdėjo apie Mickiškės kautynes. Aš nežinau nieko apie tų kautynių pasekmes. Nežinau ir neįsivaizduoju, kas atsitiko Saturnui, Polei ir Vladukui.

Antros dienos vakarą pradeda loti kalmyno Mozerio šuo. Greitai ir mūsų Reksas prabyla. Laikas vėlokas, bet gali būti ir stribai. Jie dabar po Mickiškės kautynių plačiai slautėja. Mudu su Steponu pasitraukiame į Rakausko ganyklos alksnynus. Netrukus Reksas nutilo. Artėjame prie namų, girdime- tėvas mums švilpia. Sako, kad buvo atėję keturi partizanai. Tris jis pažinęs, ketvirto ne. Leonas Plienaitis atnešė dėžę su vaistais ir man paliko. Tie trys nuėjo į Petkaičių mišką, o Plienaitis mūsų sodyboje išsiskyrė su jais ir nuėjo Šiurpiškės kalmo link. Supratau, kad jis stengsis pareiti į savo namus Giržadų kaime. Žinojau, kad nori susitikti su motina ir seserimis. Rugpjūčio 15-osios, Žolinės atleidų ankstyvą rytą, jis žuvo Šidagių kaime pas mano tetą Prancišką Bičkienę. Čia vėl padirbėjo išdavikas!

Kalmynai pasakoja, kad Mickiškės kautynėse žuvo septyni partizanai. Juos visus atvežė į Batakius ir suguldė alkštelėje. Sužinojau, kad žuvo ir tie keturi vokiečiai. Steponas Norkus-Stepukas, Jonas Jakutis-Plechavičius ir Juozas Kaminskas. Batakų stribai "pasidžiaugę" žuvusiųjų partizanų lavonais, juos užkasė šalia evangelikų-liuteronų bažnyčios. Dabar toje vietoje pastatytas paminklas, prižiūrima aplinka. Paminklą 1992m. rugpjūčio pabaigoje pašventino kun. Venckus, buvęs Intos ir Rešiotų lagerių politinis kalinys.

Netrukus pas mane užėjo Alberto Norkaus-Linksmučio jaunesnioji sesuo Albina ir man nepažįstama mergina. Pasisakė vardą ir pavardę: Bronė Gedvilaitė. Jos papasakoja apie Saturną. Kol stribai vaikėsi mane Užšešuvių miškelyje, Saturnas, sukaupęs jėgas, su mano automatu rankose, nušlaužė nuo šieno, išlindo iš daržinės, surado tvoroje plyšį, nakties tamsa ir lietus jį išgelbėjo. Bronė Gedvilaitė iš Būkintlaukio kalmo. Ji pasakoja, kaip ji ir jos seserys atrado Saturną ir parsigabeno namo, įrengė slėptuvę, kurioje dabar jis yra. Kartu su juo toje pačioje slėptuvėje gydosai sunkiai sužeistas Antanas Norkus-Antoška. Bronė Gedvilaitė prašo, kad aš atečiau jų aplankyti. Sutariame, kad rytojaus dieną ateisiu. Kadangi tiksliai nežinau, kurioje Būkintlaukio vietoje yra Gedvilų sodyba, mane lydės Albina Norkutė. Su savimi pasiimu visus kunigo Mociaus dovanotus

vaistus, kuriuos neseniai atnešė Leonas Plienaitis. Pakeliui užėinu į Petkaičių miško stovyklą, randu Juodį, Gegužlūką, Linksmutį ir Kaziuką. Kaziuku būryje vadino me šimkaitiškį Kazimierą Valaitį. Jie jau žino, kad aš išvedžiau Saturną, pasakoja, kaip jie išliko gyvi. Su Norkute ateiname į Gedvilų sodybą. Čia, kaip ir Mockevičienės sodyboje, gyvena, jei gerai prisimenu, trys seserys ir jų mama. Veda mane prie daržinės. Ji, kaip ir visos daržinės, apkalta ilgomis lentomis. Prasiskleidžia lentas ir pamatau šlenu tuštumą, joje guli Saturnas ir Antoška. Vietos yra užtenkamai, atsisėdu šalia jų. Abu pasakoja, kaip čia pateko, džiaugiasi, kad Gedvilaitės nuoširdžios, rūpestingai juos gydo, gerai maitina. Antoška rodo savo žaizdas, suskaičiuoja jas- 15. Dviejose vietose persauti rankų raumenys, pataikė į koją, persautas šonas. Visur po dvi arti viena kitos skylutės. Tik vienoje rankoje, aukščiau plaštakos, plati žaizda. Antoška sako: "Čia pataikė sprogstama kulka." Žaizdos tik pradeda gyti. Abiejų savi jauta ne kažin kokia. Atsisveikinu. Prašo juos aplankyti. Pažadų. Praeina kelios dienos, ir vėl einu į Būkintlaukį. Ir ši kartą pirmiausia užsuku į Petkaičių mišką. Randu tuos pačius vyrus. Kazys Valaitis duoda man gerai veikiantį revolverį ir sako: "Nunešk jiems, gal reikės!" Nuėjau temstant. Namuose radau visą Gedvilaičių šeimą ir Saturno žmoną Zosę Strainienę. Sutemus einame į slėptuvę ir parsivedame juos į kambarį. Gedvilaitės perriša žaizdas, jos kiek apglėjusios, bet nesuglėjusios. Ne kažin kokia Antoškos savi jauta, o Saturno bloga: kelios dienos laikosi aukšta temperatūra, dažnai kosti. O tai pavojinga: tą jo kosėjimą gali išgirsti svetimas žmogus. "Žmonės sako, kad ožka kosti kaip žmogus," - sako viena Gedvilaitė. - Suradau ožką ir pririšau prie daržinės. Stribai žiaurūs, bet žiopli, gali patikėti, kad ožka kosti kaip žmogus," - tęsia ji. Ne veltui sakoma, kad ožka yra velnio sutverta: kad ir soti ji mekena, bliuana, prunkščia, kosti. Prie tvarto pririštas sargus šuo.

Valgome kartu vakarienę. Po vakarienės paduodu Saturnui revolverį. "Jo mums tetrūko!," - sako. Apžiūrinėja, išima šovinius, du įdeda atgal, kitus supila į mano švarko kišenę ir sako: "Mes su jais nekariausime! Mums užteks dviejų šovinių!" Mums aišku, kad abiejų sveikatos būklė rimta. Gedvilaitės, nors ir labai stengiasi, bet reikalingas rimtas gydytojas. Skaudvilėje, Eržvilke. Nemakščiuose mes toklo gydytojo nežinome. Batačiuose senokai gyvena ir žmonės gydo felčeri Rimša. Žmonės jį vadina Rimšiuku. Gedvilaitė nuvažiuos į Bataklius ir paprašys atvažiuoti Rimšiuką.

Pradėjo švisti. Laikas ligonius vesti į slėptuvę. Nuo manęs neatstoja Norkus: "Daktariuk, nepalik manęs čia! Vesk į stovyklą! Aš čia žūsiu!" Suprantame, kad tokių gydymosi ir gyvenimo sąlygų, kaip čia, jis sto-

vykloje neturės. Būtų labai gerai, kad jis dar kelias dienas pasiliktu Gedvilaičių prižiūrimas, apgytų žaizdos. Gedvilaitė ir Strainienė įkalbinėja dar šį kartą pasilikti. Joms pritariu ir aš. Tikimės, kad po Rimšiuko apžiūrėjimo viskas bus aiškiau. Nenoromis jis nusileidžia, tik pasako man: "Kai kitą kartą ateisi, tikrai su tavim išeisiu" Tyli šuo. Jokio įtartino garso. Nuvedame juos į slėptuvę ir paguldome. Aš išeinu į namus.

Kitos dienos popietę ateina pas mus mano teta Gaidauskienė iš Šiaudinės kaimo. Tik įėjusi į vidų, praneša skaudžią žinią: Strainys ir Norkus jau nušauti! Guli Batakiuose alkštelėje. Daugiau ji nieko nežino. Žmonės kalbėjo visaip: vieni sakė, kad Rimšiukas išdavė, kiti sakė, kad su Gedvilaitė važiuojantį Rimšiuką sekė šnipas, treči dar kitaip. Žmonės kalbėjo, kad po Rimšiuko apsilankymo Gedvilaičių sodybą apsupo didelis būrys enkavedistų ir stribų. Pirmiausia apsupo daržinę, šaukė, kad pasiduotų. Pasigirdo du revolverio šūviai, ir vėl tyla. Užpuolikai atplėšė daržinės lentas, slėptuvėje gulėjo negyvi Saturnas ir Antoška. Gedvilaičių likimas aiškus: motiną ir dukteris suėmė ir žiauriai tardė. Nežinau, kokias bausmes jos gavo kiekviena atskirai, tik girdėjau, kad Bronė keletą metų kalėjo Vorkutos lageriuose. Gal ji ir jos seserys tebėra gyvos, jos tik vienos gali papasakoti, kiek iškentėjo, kas tada darėsi jų sodyboje. Nors to įvykio smulkmenos nežinomos, bet drąsiai galima sakyti, kad viską Gedvilaitės iškentėjo vienos, neišdavė manęs ir kitų, kurie pagelbėjo ir gydė partizanus Strainį ir Norkų. Po kelių savaičių, žuvus Saturnui, Zosė Strainienė pagimdė sūnų, kurį pakrikštijo Jonu.

Žuvusiuosius stribais nuvežė į Batakius ir pametė toje pačioje alkštelėje, kurioje neseniai gulėjo Jonas Jakutis-Plechavičius, Steponas Norkus-Stepukas, Juozas Kaminskas ir keturi vokiečiai. Užkasė juos Gryblaukio miške duobėse, kurias 1944 m. spalio 10 d. išrausė lėktuvų išmestos bombos. Po kurio laiko Mažintų kaimo gyventoją Marijona Andriulienė įkalė keturis kuoliukus su kartelėmis, tarsi aptvėrė. Vėlinių dieną ji uždegdavo žvakutę, atnešdavo gėlių. Atgimimo pradžioje Saturno brolių Juozo ir Stepono, taip pat kitų artimųjų pastangomis juodviejų palaikai buvo atkasti, be triukšmingų iškilmių perlaidoti Batakių kapinėse.

Po Mickiškės kautynių, žuvus Saturnui ir kitiems, Saturno būrys suiro. Dalis vyrų perėjo į Antano Stoškaus-Raillos būrius. 1945 metų pabaigoje ir 1946 metų pradžioje kaimuose apie Petkaičių mišką laikėsi Vladas Pečkauskas-Gegužiukas, Juozas Norkus-Juodis ir Albertas Norkus-Linksmutis. Atsirado ir ketvirtas, ligi tol nepažįstamas partizanas. Aukštoko ūgio, su barzdele. Iš jo elgesio ir kalbos buvo matyti, kas jis yra prasilavinęs, kultūringas ir taktiškas, bet savo draugams buvo reiklus ir drausmingas.

Jis buvo to mažyčio būrelio vadas. Jo slapyvardis buvo Leonas, netrukus jis tapo Vytenis. Su savo būreliu dažnokai jis užėdavo į mūsų namus, nevengė mūsų kaimynų. Kiekvienas susitikimas su Leonu-Vyteniu buvo man savaip malonus ir įdomus. Supratau, kad jis gerai žino mano ryšius su Jonu Kubiliumi-Bernotu, su Petru Ruiblu-Garbštu, su Lydžio rinktinės OS (Organizacinio Skyriaus) vadu Kazimieru Ruiblu-Eiša, žino ir ką veikiau su Saturnu ir jo vyrais. Vytenis savo pranešimus Garbštui atnešdavo man, o aš persiųsdavau į Lydžio štabą. Iš štabo pranešimus ir įsakymus atsiųsdavo man, ir aš juos perduodavau Vyteniui. Taip buvo iki mano pirmo suėmimo 1946 02 07. Artimiau susipažinęs su Leonu-Vyteniu, sužinojau, kad tai Vaclovas Ivanauskas. Mokėsi jis Rasėnių gimnazijos aukštesnėje klasėje, bet dėl suprantamų priežasčių negalėjo jos baigti. Sugrįžus komunistams, nuo armijos slapstėsi pas patikimus žmones, vėliau išėjo pas partizanus.

Po Saturno ir Antoškos žuvimo gyvenau tėviškėje. Palaikiau ryšius su Lydžio rinktinės vadu Garbštu ir partizanais. Esu atsargus ir apdairus, pasiruošęs kiekvienu momentu išvengti susitikimo su Rybakovu ir jo "narsiais kareiviais." Vieną dieną mus aplanko Skaudvilės gyventojas Antanas Valantiejus. Tai mano tėvo bendraamžis, abu gimė Palteniškės kaime, kartu augo, gerai visą laiką sugyveno. Valantiejus sako, kad Skaudvilėje yra Skaudvilės valsčiaus karinis stasas, kurio viršininkas jo geras pažįstamas Pranas Vitkauskas. "Dabar,- sako Valantiejus,- registruojasi vyrai, kurie nėjo į armiją. Vitkauskas tvarko tų vyrų dokumentus, veža į Tauragės karinį komisariatą, parveža karinius bilietus. Jis mažai raštingas, daug geria, nesusitvarko su tais popieriais. Reikia jam padėti. Aš pasiūliau jūn tave. Jis sutiko tave priimti. Nueik rytoj ir tu su juo susitarsi." Pagalvojau, kad Valantiejaus pasiūlymas yra geras. Kasdien būsiu Skaudvilėje, kasdien mane matys Rybakovas ir stribai, neįtarinės, kad aš palaikau ryšius su partizanais. Su Vitkausku kitą dieną susitarėme greitai ir tą pačią dieną pradėjau dirbti jo padėjėju. Reikia užpildyti dokumentus tam, kuris nori gauti karinį bilietą. Užpildau anketą ir sau, o po kelių dienų Pranas Vitkauskas ir man parveš karinį bilietą. Sutvarkau vieno žmogaus popierius ir dedu į rašomo stalo stalčių. Sutvarkau kito- vėl į tą patį stalčių. Vitkauskas vieną kartą savaitėje važiuoja į Tauragę ir parveža karinius bilietus. Retas atvejis, kada ateina vyras, eina ir eina moterys, motinos, žmonos. Už vargą jos Vitkauskui atneša butelį ruginės, lašinių, kumpio gabalą, naminių dešrų. Vitkauskas neišdidus ir neišrankus: geria ir užkandžiauja iš pat ryto. Pavalšina jį viena kita moteriškė, eina jis į gretimą kambariuką ir miega po kelias valandas. O moterys vis eina. Aš

rašau popieriukus ir dedu į stalčių. Siūlo, man pasivašinti, bet aš atsisakau. Po kelių valandų atsikvoši Vitkauskas. Akys drumzlinos, savi jauta bloga, ieško "vaistų" rašomo stalo stalčiuose, nepaklausia, kiek moteriškių buvo atėję.

Padirbėjau kelias dienas ir atėjo rugsėjo pirmoji- mokslo metų pradžia. Nepriklausomybės metais Skaudvilėje veikė šešių skyrių pradžios mokykla. 1940 metų rudenį Skaudvilėje atidarė progimnaziją. 1944m. pabaigoje suėmė jos direktorių Jucių. Skaudvilėje liko jo žmona mokytoja ir mažametė dukrelė.

Artėjant rugsėjo pirmajai, sužinojau, kad Eržvilke bus palikta progimnazija. Skaudvilėje atidarys gimnaziją. Nunešiau ir aš prašymą, kad mane priimtų į 7-tąją klasę. Mat pernai Tauragės gimnazijos 7-oje klasėje mokiausi tik iki Kūčių. Po Naujųjų metų išvažiauvau valyti Šiaulių griuvėsių. Į Skaudvilę suvažiuoja mokiniai iš artimesnių apylinkių, kurie anksčiau mokėsi Tau-

ragės, Eržvilko, Kelmės, Šilalės ir Raseinių gimnazijose. Vienus mokytojus geriau pažįstame, kitų pavardės žinomos, apie kai kuriuos nieko negirdėjome ir nieko nežinome. Praeina kelios dienos, ir mes, mokiniai, susipažįstame, priprantame ir prie naujų mokytojų. Mokytoja Jucienė mums pasakoja apie Darviną, mes netikime, kad esame kilę iš beždžionės. Buvęs Telšių kunigų seminarijos klierikas, dabar mokytojas Jonas Raudonis dėsto SSRS konstituciją, mokytoja Jezerskaitė- rusų kalbą. Mokiniai nesidomi SSRS konstitucija ir rusų kalba, todėl jie nemėgsta Raudonio ir Jezerskaitės, šalposi iš jų ir pravardžiuoja juos abu. Mūsų dėmesys nukrypsta į direktorių Stasį Norgėlą. Žinome, kad vokiečių metais jis mokytojavo Šilalės gimnazijoje, ten buvo mokinių mėgstamas ir populiarius. Mums, septintokams, jis dėsto lotynų kalbą, psichologiją, logiką ir Lietuvos istoriją. Mokomės iš Adolfo Šapokos vadovėlio "Lietuvos istorija". Direktorius Stasys Norgėla kalba per istorijos pamokas drąsiai, su karšta ugnele, kartais mums atrodo, kad mes mokomės Nepriklausomoje Lietuvoje.

*Izidorius Stoškus-Mauras,
1946m. vasario 7d. suimtas
Skaudvilės gimnazijoje*

Moksleiviškame šurmulyje susitikau Onutę Valantiejūtę, kuri laimingai pabėgo iš Mickskės miško nepastebėta. Šeštojoje klasėje mokosi Elena Mockevičiūtė. Susitinkame, pasikalbame. Ketvirtoje klasėje mokosi Apoloni ja Liekytė. Vladukas- antroje klasėje. Apoloni ja prisimena tą neužmirštą vakarą jos tėviškėje. Kai ji pamatė sribus, spruko į vasarinę virtuvėlę. Čia ją ir atrado sribai. Sribai ją žiauriai tardė. Ji aiškino, kad "banditai" buvę ginkluoti, jai grasinę, ji vykdžiusi jų reikalavimus, bet nepažino nė vieno. Nusivarė ją į Batakiaus, pakamavo kelias valandas ir paleido namo. "Iš sribų būstinės išėjau apsvaigusi, akyse buvo tamsu"-baigė pasakoti Apoloni ja Liekytė. Penktojoje klasėje mokėsi Antano ir Jono Jakučių sesuo Michalina Jakutytė. Buvo ir daugiau mergaičių ir berniukų, kurie turėjo pažįstamų partizanų, buvo jų ryšininkai, ypač Eržvilko gimnazijos moksleiviai. Tai suprantama, nes jų mokytojai buvo Petras Ruibys-Garbštas, Jonas Kubilius-Bernotas, lituanistas Pranas Gaillūnas, muzikas Bronius Dūda ir kiti mokytojai, kurie vienaip ar kitaip dalyvavo Lydžio rinktinės štabo ir pagrindžio veikloje. Skaudvilės gimnazijoje komjaunuolių tada dar nebuvo ir niekas jų neorganizavo. Todėl natūraliai Skaudvilės gimnazijoje atsirado stiprus, tautiniu atžvilgiu sąmoningas branduolys, kurio niekas neorganizavo ir kuriam niekas nevadovavo.

1966 metų vasarą netikėtai Skaudvilėje sutikau buvusį savo klasės draugą Gerasimą Marengolcą. Susitikome po 20 nesimatymo metų. Gerasimas buvo dailininkas, žurnalo "Mokslas ir gyvenimas" meninis redaktorius, bet iš jo žodžių dvelkė anuometinės mūsų nuotaikos ir idealizmas. "Visi mes tada buvome vienodi "nusikaltėliai" ir kiekvieną iš mūsų galėjo suimti ir nuteisti. Tu, Izidorius Stoškus, Apolinaras Klivečka, Salomėja Šimaitytė, Zosė Liekytė buvote suimti, bet mūsų neišdavėte, ir mes išlikome laisvėje,"-pasakė Gerasimas Marengolcas.

Plačiau reikėtų prisiminti ir pakalbėti apie abiturientą Izidorių Stoškų-Maurą, Apolinarą Klivečką ir kitus, kurie daug prisidėjo kovojant su komunistais. Negalima pamiršti ir mokytojų Elenos Kulviecaitės, Bronės Steponavičiūtės, Janinos Rimidaitės (vėliau Krakutienės), Elenos Mockaitytės ir Skaudvilės klebono Antano Augustio. Šios mokytojos moksleiviams skiepė jo meilę Lietuvai, tiesai, mokė neapkęsti blogio ir visų tų, kurie neša mūsų tautai nelaimės. Kunigas Antanas Augustis du kartus mokytojai Elenai Kulviecaitei davė po 50 červoncu pagrindžio reikalus. Su pagarba reikia paminėti jauną gimnazijos mokytoją Apoloni ją Rupšytę. Jai padedant, atstatėme Šilalės ir Laukuvos valsčių organizacinius skyrius (OS). Ji Šilalės gimnazijoje patarė man kreiptis į abiturientą Mečių Dargužą-Arą. Jis sutiko organizuoti Šilalės valsčiuje organizacinį skyrį.

"Subertinė" - namas Tauragėje, kurio rūsyje buvo laikomi suimtieji, o kieme gulėjo aukos

Šį kartą nerašau apie ryšius su Lydžio rinktinės vadu Petru Ruibliu-Eiva ir kitais Lydžio štabo nariais. Paliksime kitam kartui.

Prieš pat Kalėdas aukštesniųjų klasių mergaitės pažadėjo per atostogas numegzti partizanams vilnionių pirštinių, kojinių, šalikų, megztukų. I mokyklą grįžome po Trijų Karalių. Jos man padavė nemažą naminės drobės užvalkalą, pilną raštuotų vilnionių pirštinių, kojinių, meniškais raštais išmargintų šalikų ir megztukų. Visa tai perdaviau Lydžio rinktinės vadui Petru Riublui-Garbštui.

Baigdamas norėčiau prisiminti ir kitus, vėliau suimtus ir nuteistus Skaudvilės gimnazijos moksleivius ir moksleives. 1946m. gruodžio pabaigoje čekistai suėmė abiturientus Juozą Jokubauską, Vitalijų Gudavičių ir septintoką Simą Baužą. Paaugo ir pradėjo bręsti, vyriškėti tie paaugliukai, kurie 1945-1946 mokslo metais mokėsi žemesnėse klasėse. Praėjo vienai kiti metai, ir budrūs sovietinės santvarkos saugotojai atkreipė į juos dėmesį.

Suėmė ir nuteisė Onutę Paleckytę ir Petrę Vasiliauskaitę. Aleksą Ivanauską. Balį Habdangą. Juozą Kinderį. Stasį Mačiulį ir Aleksą Dabulskį. Taip pat suėmė ir nuteisė Apolonią Liekytę. jos brolių Vlada. tik pradėjusį mokytojauti Stasį Venckų. Buvo sulintas ir nuteistas mokytojas muzikas Bronius Dūda. Valė Mačiulytė. Onutė Vasiliauskaitė ir kiti moksleiviai buvo ištremti į Sibirą.

TAIP ŽUVO ŽEMAIČIAI PARTIZANAI

1945m. liepos mėn. pradžioje Saturno būrio partizanai iš Lydžio štabo vadovybės gavo įsakymą persikelti į Paupio miškus, o iš ten po kelių dienų pereiti į Viduklės miškus. Būryje buvo daugiau kaip 30 vyrų. Keli buvo tarnavę Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje eiliniams ir puskarininkiams, vienas kitas- aukštesniųjų klasių gimnazistas, visi kiti- mažesniųjų ir vidutiniųjų ūkininkų sūnūs. Iki antrosios bolševikų okupacijos jie dirbo žemės ūkio ir kitokius darbus ir, be abejo, būtų ramiai ir toliau dirbę. Tačiau paskelbus 1906-1926m. gimusiųjų mobilizaciją, prasidėjo žiaurus enkavedistų ir strībų teroras.

Būriui vadovavo Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės vyresnysis puskarininkis Jonas Strainys-Saturnas, todėl jo būrys ir buvo vadinamas Saturno būriu. Būrys daugiausia laikėsi Eržvilko-Skaudvilės-Batakių trikampyje. Žmonės čia buvo patikimi, visaip partizanus rėmė, saugojo nuo netikėtų susitikimų su strībais ir enkavedistais. To krašto žmonės gerai pažino partizanus, o partizanai- vietos gyventojus. Dauguma partizanų čia buvo gimę ir auge.

Vadovybės įsakymą reikia vykdyti. Nedelsdami vyrai iš bažnytkaimio apylinkių, gerai sutemus, pajudėjo Paupio miškų link. Beveik kasdien keitė stovyklavietes ir netrukus atsidūrė Birbiliškės miške, kur buvo numatyta pabūti ilgiau. Viduklės ir Šimkaičių valsčių apylinkėse ligi tol rimtesnės partizanų veiklos nebuvo, todėl Paupio, Viduklės ir Šimkaičių stribai drąsiai dienomis ir naktimis siautėjo kaimuose, kamavo vietinius gyventojus. Lydžio rinktinės vadovybė įsakė Saturno būrio vyrams sutramdyti įsisiautėjusius stribus ir komunistus, Šimkaičiuose atsisėdusius į sovietinių valdininkų krėslus. Saturno būrio vyrai miško gilumoje atrado 1942-1944 metais buvusią raudonųjų partizanų stovyklavietę, kurioje, matyt, ilgesnį laiką stovyklavo būrys, veikęs Raseinių apskrityje, pasivadinęs "Keršytoju". Dabar čia buvo apleistas, pusiau apgriuvusios žeminės, bet tuo laiku, kai jose gyveno raudonieji kerštojai, tos žeminės buvo neblogojį įrengtos. Saturno būrio vyrai žemines paremontavo, pritaikė savo poreikiams ir buvo patenkinti naująja stovyklaviete. Persikėlė į šią

stovyklavietę. Saturno vyrai atliko užduotis prieš Viduklės, Paupio ir Šimkaičių stribus. Be to aktyviems tarybinės valdžios valdininkams leido pajusti, kad jie nėra visagaliai "vlešpačiai"...

Stovyklavietė buvo sunkiai stribams prieinamoje vietoje, pakankamai erdvi, todėl netrukus čia atsilankė Žalpių būrio vyrai, atėjo su savo vyrais Jonas Starkus-Maželis, Antanas Jonikas-Daktaras, Rolandas, Maželio ir Daktaro vyrai neseniai buvo susikovę su stribais ir enkavedistais. Žuvo mums pažįstami keli Maželio ir Daktaro būrio partizanai. Partizanai liūdėjo žuvusių kovos draugų. Netrukus atėjo ir Raila su savo būriu. Savo vyrus atsivedė ir Senis. Kelias dienas stovykloje buvo daugiau, kaip 150 vyrų. Kazimieras Tamulis-Senis buvo apie 50 metų iš Pabarčių kaimo. Šimkaičių valsčiaus. Senio būryje buvo ir du jo sūnūs: Antanas apie 20 metų ir Kaziukas- aštuoniolikmetis.

1945m. liepos mėn. 27d., vakarą, partizanai Juozas Norkus-Auksaplunksnis ir Antanas Tamulis nutarė nueiti į Pabarčių kaimą, susirasti arklius, vežimą ir iš ūkininko Mankaus sodybos į saugią vietą išvežti Marytę Bacytę. Ji buvo siuvėja, reikėjo kartu su ja vežti ir jos siuvamąją mašiną ir kitus daiktus. Marytės Bacytės brolis Jonas Bacys-Rimas buvo partizanas, tuo metu buvo toje pačioje stovykloje. Partizanai ir Jonas Bacys-Rimas žinojo, kad Marytei gresia areštas, todėl nutarė ją nuvežti į saugią vietą. Pakeliui J.Norkus ir A.Tamulis užėjo pas pažįstamą ir patikimą ūkininką Steponaitį ir paprašė, kad paskolintų arklius ir vežimą. Steponaitis tuojau pat pakinkė porą arklių, į vežimą įsėdo 18-metis Steponaičio sūnus, ir visi trys išvažiavo iš kiemo. Buvo po vidurnakčio, tylu, ramu. Laimingai pasiekė Mankaus sodybą. Partizanai priėjo prie lango, pabeldė, atėjo šeimininkas ir Marytė Bacytė. Trumpai pasikalbėjo. Marytė pasakė, kad šį kartą su jais nevažiuosianti, nes čia dar turinti darbo, be to, dar čia Šimkaičių stribai nesilanko. Jei pastebės, kad jai gresia pavojus, ji pranešianti partizanams. Trumpai pasikalbėję su Bacyte ir šeimininku, partizanai išvažiavo iš Mankaus sodybos. Buvo tylu, ramu, nesigirdėjo jokio įtartino garso.

Staiga pasigirdo šūviai. Iš arti šaudė tiesiai į juos. Norkus buvo sunkiai sužeistas, prarado sąmonę. Birbiliskės miške esančius partizanus žinia apie nakties įvykį pasiekė tik rytą. Kitą dieną paaiškėjo smulkmenos. Sužinojome, kad tą dieną apylinkėje vaikščiojo Šimkaičių stribai. Be abejo, jie žinojo, kad šiose apylinkėse naktimis lankosi partizanai ir suruošę pasalas. Į tas stribų pasalas pateko J.Norkus, A.Tamulis ir Steponaitis. Stribų šūviai buvo taiklūs: visi trys nerodė jokių gyvybės ženklų. Kol buvo tamsu, stribai prie jų nesitartino. Kai išaušo, tada stribai, įsitikinę, kad

partizanai nukauti, prisiartinio prie jų. Netoli partizanų gulėjo nušautas arklys. Žuvusiųsios sribai sumetė į tą patį vežimą, nuvežė į Šimkaičius ir pametė turgavietėje.

Vasaros diena buvo šilta, dangus giedras, kepino saulė. Kažkas pastebėjo, kad vienas tų žuvusiųjų dar yra gyvas, kartais nežymiai sujudą. Tai buvo J.Norkus. Sribai paėmė jį už kojų ir per dulkėtą turgavietę nutempė į netoliese buvusį kluoną.

Toliau pasakoja J.Norkus-Auksaplunksnis: "Buvau visas kruvinas, labai skaudėjo žaizdas, nežmoniškai norėjau gerti. Mane saugojo ginkluotas enkavedistas. Mačiau, kaip priėjo moteris, kažką su juo kalbėjo, padavė duonos gabalą. Sargybinis apsižvalgė ir numetė man tą gabalą. Duonos aš nepaėmiau, valgyti nenorėjau, tik gerti labai norėjau. Vakare sribai įmetė mane į vežimą ir nuvežė į Biliūnų ligoninę. Medikai nuplovė ir apžiūrėjo žaizdas, davė atsigerti vandens, paguldė palatoje. Visą laiką mane saugojo ginkluotas sribas. Kai šiek tiek atsigavau, pradėjo mane tardyti. Tik pradėjus gyti žaizdoms, iš Biliūnų ligoninės mane išvežė į Raselinių NKGB požemius, o iš ten – į kalėjimą. Tardymai buvo sunkūs ir labai žiaurūs, bet aš, kaip sugebėjau, taip laikiausi, nieko neišdaviau. Karinis tribunolas nutiesė mane 10 metų lagerių ir 5 metams atėmė teises. Po teismo mane išvežė į Pečioros lagerius, o iš ten vėliau pervežė į 6-ąją Intos lagerį".

J.Norkus ir aš, daugiau kaip 9-erius metus nesimatę, susitikome Intoje 1954m. lapkričio pabaigoje. Abu prieš kelias dienas buvome paleisti iš lagerių: jis iš 6-ojo, aš iš Intos lagerio. Abu buvome laisvi, abu neturėjome teisių grįžti į Lietuvą. Abu įsidarbinome tose pačiose anglies kasyklose: jis 12-tos kasyklos paviršiuje, aš 11-tos kasyklos požemiuose. Abu gyvenome vakariniame Intos miestelyje tame pačiame bendrabutyje. Turėjome pakankamai laiko prisiminti kartu praleistas dienas.

Norkaus išvaizda buvo labai pasikeitusi. Be abejo, pėdsakus paliko lagerių metai, bet labai gerai buvo matomi ir tos nakties ženklai: viena kulka pataikė į burną, kliudė apatinį žandikaulį, išnešė du apatinius dantis. Sužeistas veidas ir viena akis. Ta akimi jis visiškai nemato. Daktaras Stasys Molis, geras akių ligų žinovas, apžiūrėjęs tą akį, atsiduso ir pasakė jau nieko negalys padaryti. Kulka kliudė ir liežuvį. Kalba Auksaplunksnis aiškiai, suprantamai, bet liežuvio kažkur kliūva. Dešinė ranka daugiausia nukentėjusi.

PARTIZANAI GAURĖJE

Dieną prieš Gaurės puolimą būrio vadas Antanas Jonikas-Rolandas savo vyrams pasakė: "Vyrai, rytoj pulsime Gaurę". Iš kitų Rolando žodžių vyrai suprato, kad puolimo planas gerai parengtas, apgalvotas, kad apie

būsimą Gaurės miestelio puolimą jis ir broliai Antanas ir Bronius Liesiai žinojo anksčiau. Kitos dienos rytą iš stovyklos į Gaurę išėjo 15 partizanų. Visiems vyrams Rolandas paaiškino, kokias užduotis kiekvienas turės atlikti. Rytas buvo miglotas, todėl vyrai šiek tiek nuklydo ir Gaurę pasiekė kiek pavėlavę. Kartu su partizanais į Gaurę atvažiavo ūkininkas Kazys Barčas, kurio Rolandas paprašė atvažiuoti su dviem arkliais. Kazys Barčas su savo vežimu apsistojo miestelio pakraštyje ir laukė partizanų nurodymų. Partizanai gerai žinojo, kur yra sribų būstinė, kiek joje sribų, kas yra jų viršininkas, kas Gaurės valsčiaus viršaitis ir partorgas, kur jie dirba ir gyvena, taip pat viską gerai žinojo apie Gaurės miestelio komunistus ir komjaunuolius.

Gaurės sribų viršininkas buvo rusas Popovas. Rolandas, Voldemaras ir dar keturi partizanai puolė sribų būstinę. Ją saugojo du sribai - Mockus ir dar vienas. Pamatę partizanus ir neišspėję būstinėje esančių sribų, jie abu pabėgo. Mockus su savo vyresniąja seseria gyveno prie Purviškių miško. Po kurio laiko Rolandas sribą Mockų priėmė į savo būrį. Puolant būstinę, žuvo 6 sribai ir 4 buvo sužeisti. Partizanas Jackus atsargiai atidarė sribų būstinės langinę ir įmetė į vidų granatą. Partizanas Seneckis-Dikas, Žalbas ir kitas partizanas sribą Vinčą Pranckaitį surado namuose savo kambaryje ir paėmė gyvą. Pasibaigus puolimui, Rolandas užėjo į sribų būstinės vidų ir susirinko čia buvusius dokumentus, žmonių, numatytų ištremti į Sibirą ar neatidavusių prievolių, sąrašus ir kt.

Šiek tiek aprimus puolimui, sribų vadas rusas Popovas išsoko į lauką ir bėgo vilnų karšyklos link. Besivejantys partizanai nepastebėjo, kur jis pasislėpė. Prie karšyklos stoviniavo keli vyriškiai ir moterys, atvažiavę iš Eržvilko valsčiaus Žvirblaukio kaimo vilnų karšti. Valdemaras paklausė jų, ar nematė, kur Popovas pasislėpė. Viena moteris nežymiai nuleido ranką, parodė į gretimo namo rūšį. Prieš išsėdamas į rūšį, Popovas pastebėjo gatvę einantį partizaną ir šovė į jį. Pataikė į smilkinį. Valdemaras atkėlė rūšio dangtį ir įmetė granatą. Granata sprogo. Po to iš viršaus per grindis apšaudė iš Brno kulkosvaidžio. Popovas žuvo.

Tame pačiame rūsyje buvo pasislėpęs Gaurės valsčiaus partorgas.

Netikėtai užsikirto Valdemaro kulkosvaidis. Kol gedimą šalinio, partorgas pabėgo. Gaurės miestelį gerai žinojo partizanai Mockus ir Bronius Jukna. Ypač daug nulėmė Broniaus Juknos nurodymai. Anksčiau jis buvo Eržvilko sribas, bet 1945 metų rudenį Stasys Plienaitis jį ir dar kitus 5 Eržvilko sribus atvedė į partizanų būrį. Bronius Jukna buvo narsus ir sumanus partizanas. Jis žuvo Pocių kaime Eržvilko valsčiuje, Stasio Plienaičio tėviškėje.

Iš sribų būstinės, valsčiaus, pašto ir kitų Gaurės miestelio įstaigų partizanai paėmė visus dokumentus ir sąrašus ir viską išsivežė. Iš parduotivių pasiėmė maisto produktų ir kitko, kas jiems buvo reikalinga. Gaurėje partizanai užtruko dvi valandas. Išvažiavo apie 11 valandą trimis prikrautais vežimais. Vienas vežimas buvo ūkininko Kazio Barčo, kiti du vežimai paskolinti iš Žvirblaukio kaimo ūkininkų, kurie tą rytą buvo atvažiavę į vilnų karšyklą. Iš Gaurės partizanai sėkmingai atsitraukė į Purviškių mišką.

Pamiškėje palaidojo žuvusį partizaną. Tai buvo jaunas vyras, į Rolando būrį atėjęs iš Šimkaičių valsčiaus. Palmtus gyvus 6 sribus išsivarė kartu. Miške juos apklausė būrio vadas Antanas Jonikas-Rolandas, broliai Antanas ir Bronius Liesiai ir Vytautas Gužas-Mindaugas. Sribus likvidavo. Ūkininkas Kazys Barčas tą patį vakarą su savo arkliais išvažiavo į namus. Išvažiavo ir tie du Žvirblaukio kaimo ūkininkai, kurių vežimus Gaurėje buvo pasiskolinę partizanai. Palaidoję žuvusį draugą, pamiškėje sutvarkę kitokius reikalus, partizanai patraukė giliau į mišką ir laukė ryšininkų pranešimų iš Gaurės. Be to, dar pasiuntė į Gaurę patikimą ryšininką, kuris sužinojo tikrąją padėtį ir pranešė partizanams.

Po dviejų valandų partizanams pasitraukus iš Tauragės, į Gaurę sugužėjo daugybė enkavedistų, kareivių. Dauglausia jų suvežė į pamiškėje esantį Globių kaimą, bet jie į mišką nėjo. Partizanai ir jų ryšininkai paleido gandus, kad Gaurės užpuolime dalyvavo keli šimtai partizanų. Po kelių dienų Rolando būrio vyrai išsiskirstė po kitus būrius, enkavedistai taip ir nesurado tų, kurie puolė Gaurę.

Pirmaisiais partizanavimo metais (1945- 1946) Gaurės būrys buvo atskiras, nedidelis ir gyvavo neilgai. Vėliau būrys išsiskirstė. Būrio vyrai perėjo į Antano Joniko-Daktaro-Rolando, Vaclovo Ivanausko-Vytenio ir į kitus būrius.

Rolando būrys dažniausiai laikydavosi Purviškių miške. 1946-1947 metų žiemą būrys žiemojo dviejuose, arti viena kitos buvusiose žemėnėse. Tą žiemą su kitais vyrais praleido du broliai desantininkai Antanas ir Bronius Liesiai, taip pat vietiniai vyrai iš Gaurės, Pašaltuonio, Eržvilko ir kitų apylinkių. Tarp jų buvo Eržvilko pašto tarnautojas Undraitis-Paganinis. Norius iš Globių kaimo, Šimkus, Šimkienė ir kiti. Stovyklavietę visą laiką saugojo du sargybiniai. To miško ploto, kuriame buvo partizanų stovyklavietė, eiguliu buvo Šimbaras. Eigulio Šimbaro sodyba buvo prie pat miško. Šimbaras jau anksčiau buvo suimtas ir išvežtas į lagerį. Jo žmona Šimbarienė ir duktė buvo partizanų ryšininkės, Rolando būrio vyrams daug padėjo. Partizanai savo reikalams turėjo iš komunistų paimtus du

arklius, vežimą ir roges. Grįždami iš žygio ar kitokiomis progomis vyrai arklius palikdavo Šimbarienės tvarte. Šimbarienė ir duklė tuos partizanų arklius girdė, šėrė ir, esant reikalui, parsiveždavo sau malkų, nuvažiuodavo į malūną, panaudodavo saviems darbams ir reikalams. Po kurio laiko į namus netikėtai grįžo Šimbaras. Iš lagerio jis buvo paleistas anksčiau laiko, neatbuvęs visos bausmės. Vieną dieną sribai ir enkavedistai puolė partizanų stovyklą. Buvo aišku, kad stovykla išduota. Užpuolimo metu vyrai įsitikino, kad juos išdavė Šimbaras. Pavėluotai vyrai suprato, su kokia užduotimi ir įsipareigojimais jis grįžo iš lagerio. Užpuolikus pirmasis pastebėjo Undraitis-Paganinis, paleido ugnį, nušovė kelis enkavedistus ir išdaviką Šimbarą. Žuvo partizanas Šimkus ir Šimkienė. Partizanas Norkus pabėgo. Jis buvo kilęs iš Globių kaimo. Tolimesnis jo likimas nežinomas. Būrio vadas Antanas Jonikas-Daktaras-Rolandas žuvo 1947 metų vasarą.

PARTIZANAS STASYS PLIENAITIS-VALDEMARAS

Stasys Plienaitis gimė 1912 metais Pocalčių kaime, Eržvilko valsčiuje, Tauragės apskrityje. Turėjo dvi seseris: Marytę ir Elytę. Baigė Eržvilko pradžios mokyklą, gyveno ir ūkininkavo tėviškėje, tarnavo 4-ame artilerijos pulke Tauragėje. Buvo puskarininkis.

1945 metais išėjo į mišką. Pateko į Pavidaujo būrį, kurio vadu buvo Gaudentas Kistielius. Retkarčiais pareidavo į savo kaimą. Kartą sužinojo, kad su juo nori susitikti Eržvilko sribai. Susitiko su jais, pasikalbėjo ir 6 sribus išvedė į partizanų būrį. Sribai- du broliai Januškos, Bronius Jukna, Bolių Misevičius, Simas Butkus ir jo brolis Vincas tapo partizanais. Po kurio laiko Stasys Plienaitis-Valdemaras iš Pavidaujo būrio perėjo į Antano Joniko-Daktaro-Rolando būrį ir išbuvo jame iki 1949m. rugsėjo 7d. Eržvilketis Juozas Žičkus išsikvietė Valdemarą ir dar 3 partizanus į susitikimą Purviškių miške, ūkininko Gajausko sodyboje. Enkavedistai pirmieji paleido ugnį į partizanus, įvyko susišaudymas. Žuvo partizanas Krasauskas-Kravka. Vytautas Gužas-Mindaugas ir Valdemaras buvo sužeisti, o Daktaras ištrūko sveltas. Žuvusį Krasauską partizanai susupo į palapinę ir ten pat miške palaidojo. Ligį būrio vado A. Joniko-Daktaro-Rolando žuvimo (1947m.), Valdemaras buvo jo pavaduotoju. Po Rolando žuvimo- būrio vadu.

1948 metais, vežant žmones į Sibirą, Valdemaras buvo sunkiai sužeistas ir būrio vadu tapo Jonas Stoškus-Eimutis. 1949m. rugsėjo 7d. Juozo Žičkaus išduotas Valdemaras buvo suimtas. Nuvežė jį į Eržvilką ir žiauriai tardė. Po dviejų dienų išvežė į Jurbarką. Tardytojas buvo lietuvis

Kęstučio apygardos partizanai: prisėdęs Stasys Plienaitis, pirmas iš dešinės A.Gavėnia, 5-as iš kairės- Vl.Mišėikis-Tarzanas, už jo- J.Stoškus, sekantis- Albertas Norkus

Steponkus, vedęs rašytojo Petro Cvirkos seserį. Jis buvo gana žmoniškas, tik tardė neilgai. Steponkų pakeitė Demidenko, kuris buvo labai žiaurus. Vėliau jį nušovė partizanai. 1949 metų pabaigoje, pasibaigus tardymui, iš Jurbarko Valdemarą išvežė į Kauno kalėjimą. Iš Jurbarko į Kauną vežė kartu su buvusiu partizanu Jonu Striopačiu. Striopačio žmona savo vyrą ir Valdemarą šelpė maisto produktais. Iš Kauno kalėjimo nuvežė į Vilnių, į Lukiškių kalėjimą. Teismo nebuvo, tik kažkokia rusė moteris atnešė į kamerą popieriaus lapą, iš kurio perskaltė, kad jį, Stasį Plienaitį, "troika" nuteisė 25-eriems metams lagerio. Liepė pasirašyti, bet jis nesirašė. Iš Vilniaus išvežė į Kazachstano lagerius. Ten trejus metus jis išgulėjo lagerio ligoninėje, bet žaizdos negijo. Iš Kazachstano atbogino į Taišetą, iš ten į Novają Čiunos ligoninę. Vėl gydė žaizdas ir vėl neužgydė. Po kelių metų išvežė į Mordovijos 11-ąją lagerį, po kurio laiko perkėlė į 7-ąją lagerį. Iš to lagerio paleido 1966m. rugsėjo 7d. Lageriuose išbuvo 15 metų. Grįžo į Lietuvą, bet KGB neleido Lietuvoje apsigyventi ir prisiregistruoti. Išvažiavo

į Latviją, dirbo melioracijoje. Vėliau grįžo į Kauną ir vedė. Nors žmonos bute užteko ploto prisiregistruvimui, bet KGB neregistravo. Dvejus metus praleido Latvijoje. Kai gimė duktė, šiaip taip priregistravo. Užaugino dvi dukras: Virginiją ir Editą. Turi anūkę ir anūką.

1946 metais Stasio Plienaičio-Valdemaro tėvą Vinčą ir motiną Oną išvežė į Uralą. Tėvas dingo be žinios. 1963m. keturios eržvilketės tremtinės-Plienaitienė, Jackienė, Eržvilko vaistininė Šalkauskienė ir Eržvilko pašto viršininkė Kriūgerienė, užuot nuėjusios į kasdieninį savo darbą, sėdo į keleivinį traukinį ir laimingai parvažiavo į Kauną, o iš ten į savo namus. Tais pačiais metais vėl suėmė Plienaitienę ir uždarė į Šilutės lagerį. Po kurio laiko iš Šilutės ją išvežė į Igarką. Iš ten kaip invalidę išvežė į Krasnojarsko invalidų namus. Ne kartą Ona Plienaitienė rašė skundus ir pareiškimus į Maskvą, kad ją išleistų į Lietuvą, bet atsakymai buvo tokie: "Kai tavo sūnus atsėdės lageryje 25-erius metus, grįši ir tu!" Kažkas jam patarė parašyti pareiškimą Justui Paleckiiui. Ji taip ir padarė. Paleckis leido jam grįžti į Lietuvą. Parvažiavo į savo namus. Butkaičių kolūkio pirmininkas Norkaitis leido jam apsigyventi savo namuose, davė 30 arų žemės. Krasnojarske žiemą ji šėrė klaules, vasarą ganė karves. Prisitaupė pinigų. Dabar, grįžusi iš tremties, kol sveikata leido, dirbo namuose, o vėliau, sveikatai pablogėjus, pasiėmė ją duktė Marijona, o paskui ligi mirties Kaune ją globojo sūnus Stasys ir jo žmona.

GAURĖS UŽPUOLIMAS

Vladislovas Jonča

Papasakojo Eugenijus Jonča, s.Prano, g.1930m., gyvenantis Gaurėje, Tauragės raj. (Užrašė Vytenis Almonaitis, 1991m.)

Berods 1945 metų lapkričio mėnesį Gaurę užėmė partizanai. Veikė Rolando būrys ir dar vienas. Nušovė sribus Marcinkų, Bastį, Stulginską, taip pat milicijos viršininką, partorgą. Tris sribus- Joną Ringailą, Juozą Pranckaitį ir Augaitį- išsivedė su savim į mišką. Miestelį užėmė naktį, o išvažiavo tik 10-11 valandą. Jautėsi drąsiai, nes ant visų kelių stovėjo sargyba, o telefono linijas nukarpė. Sudegino visus dokumentus, pasiėmė sribų ginklus, viską, kas buvo parduotuvėje.

Manau, čia daug mano pusbrolio Vladislavo Jončos-Valdoto iniciatyvos. Jis tuo metu dirbo valsčiuje sekretoriumi, o tuo pačiu rėmė partizanus. Jis 1925 metų gimimo. Partizanauti išėjo 1946m. žiemą. Su būriu nevaikščiojo, lyg prie štabo buvo priskirtas. Šiaip labai drąsus buvo. Žuvo 1946m. spalio 13d. Šiauriečių kaime (į šiaurės vakarus nuo Kunigiškių).

Buvo atvežtas į Gaurę, o kur užkastas- nežinom. Simboliškai jo vardas užrašytas ant kapo Pašaltuonio kapinėse, kur palaidotas jo brolis, taip pat partizanas Kleopas Jonča-Balandis.

Papasakojo Danielius Šlinkus, s.Pranog.1929m., gyvenantis Stirbalčių km., Gaurės apyl. Buvęs partizanų sluvėjas, nutelstas 25 metams.

(Užrašė Vytenis Almonaitis, 1991m.)

Tiksliai neatsimenu, berods 1947m. partizanai užėmė visą Gaurę. Tuo metu valsčiuje dirbo toks Vladislovas Jonča. Tai jis čia viską organizavo. Jį po to pradėjo tardyti, ir jis išėjo į mišką, kurį laiką net būrio vadu buvo.

Partizanai užėmė įstalgas, parduotuvę, o stribus tai, prisirišę prie vežimo, išsivežė.

Kiek žinau, puolime dalyvavo Jonas Stoškus iš Rudžių km. (jam tuo metu gal 38 metų buvo). Izidorius Mockus (taip pat iš Rudžių km.). Kutanauskis, lyg iš Naujininkų km. (jis vokiečių laikais buvo policininku).

Papasakojo Stasys Plienaitis-Valdemaras, g. 1913m. Pocių km., Eržvilko valsč., gyvenantis Kaune.

(Užrašė Vytenis Almonaitis, 1993m.)

Matyt, tai buvo 1946m. rudenį. Tuomet buvau Antano Joniko-Daktaro Rolando būryje. Pagal vado slapyvardį mus ir vadino Rolando būriu. Laikėmės daugiausia Purviškių miškuose (todėl kartais mus dar ir Purviškių būriu vadindavo). Tas būrys pradėjo organizuotis, kai į mišką išėjo toks Mockus iš Purviškių (prie vokiečių jis tarnavo policijoje), o prie jo prisidėjo A.Jonikas, būsimas vadas. Be jų, manęs, būryje kovojo Vytas Gužas-Mindaugas (prieš tai Paporčių kaime tragiškai žuvusio būrio vadas), Bronius Jukna (buvęs stribas), Petras Jackys, Povilas Jackys (mintojo brolis, jį vėliau patys partizanai sušaudė). Jonas Stoškus-Elmutis iš Rudžių km., Izidorius Mockus iš Rudžių km., Kukanauskas-Žalbas, Dikas, kilimo nuo Pašaltuonio (jis prie vokiečių policijoje tarnavo), Pranas Undraitis-Paganinis (mūsų virėjas ir, beje, labai geras), dar vienas partizanas nuo Šimkaičių. Būryje buvo ir trys parašutais nuleisti partizanai: Antanas Liesis-Dikas, Bronius Liesis (broliai, berods, Saulės gimnazijos direktoriaus vaikai), Jeronimas Budnikas (jis vėliau greit legalizavosi). Tai tie vyrai ir ėmė Gaurę. Tik P.Undraitis ir J.Budnikas operacijoje nedalyvavo, laukė miške. Pastarasis tai pirmiausia todėl, kad neturėjo gero apavo, tik

Eržvilko partizanai: 1-Šimkaičiai, 2-Stasys Plienaitis-Valdemaras, 3-Izidorius Mockus, 4-Jonas Stoškus-Elmutis, 5-Stasys Mockevičius. Sėdi Jonas Nuobaras-Lyras (vėliau tapęs išdaviku ir agentu-smogiku).

Eržvilko partizantai: 1- Stasys Plicnaitis-Valdemaras, 2- Izidorius Mockus-Rikas, 3- Jonas Stoškus-Eimutis, 4- Stasys Spudvilas

kažkokias kurpes. Pagalbon buvo pasitelkti dar du vyrai iš Pavildaujo būrio- broliai Juozas Kisiellus-Gerviukas ir Antanas Kisiellus-Mikutis (gyvena Kaliningrado srityje). Tų pavildaujiškių gal ir daugiau būtume paėmę, bet jie turėjo savo užduotį- kitą dieną ėmė Girdžius.

Pulti Gaurę mūsų vadui, matyt, buvo tiesiog įsakyta. Pradžiai sudarėm veiksmų planą. O jis buvo toks- nuelsim ryte, kai prie stribų būstinės nueina sargyba (naktį du visada patruluodavo). Keturiese pulsime stribų būstinę, du užims tiltą per Šešuvį (kad atkirstų kelią į Tauragę), du uždarys kelią į Eržvilką, trys užims valsčiaus pastatą, du likviduos komunistus Pranskaičius, du Gaurės kapinėse globos suželstuosius, du nukirps telefono į Tauragę laidus. Taip visi mes (iš viso mūsų buvo apie 15 vyrų) turėjome savo užduotį. Ženkla puolimui (iššauti raketa), turėjo duoti tie, kurie bus prie Šešuvies tilto, nes jiems toliausiai eiti.

Rytas buvo ūkanotas, todėl kiek nusimušėm nuo kelio ir, matyt, ne visai numatytu laiku atėjome. Iššovė raketa, ir visi puolėm. Vadas, aš, abu Jackiai puolėm stribų būstinę. Pribėgom per daržą ir pradėjome šaudyti į namą. Mums talkino Bronius Jukna, kuris pasistatė savo kulkosvaidį ant gatvės ir taip pat atidengė ugnį į stribų būstinę (jis, kaip buvęs stribas,

gerai žinojo, kur ji yra). Sargyba prie būstinės kažkodėl dar buvo (gal per anksti atėjome), bet po pirmų šūvių metė ginklus ir pabėgo (vienas iš tų dviejų sargybinių vėliau tapo partizanų. Mockaitis toks). Iš pradžių iš būstinės atsisaukė, bet dauguma jų buvo sužeisti. Norintiems leidom iš pastato išeiti. Išėjo trys ar keturi. Jų į nelaisvę neėmėm, sušaudėm vietoje. Po to atidarėm langines ir primetėm į būstinę granatų. Taip išmušėm likusius. Tada A.Jonikas įėjo į pastato vidų. Žiūri- nieko gyvo, tik kelių sribų lavonai. Vis dėl to vienas jų, toks rusas Popovas, pabėgo. Kai aptilo šaudymas, jis šoko per langą ir ėmė bėgti. Jukna Bronius į jį šovė, bet nepataikė. Tada jis, aš ir dar vienas partizanas (tas nuo Šimkaičių) puolėm vyti. Popovas atsisaukė iš pistoleto ir tą partizaną nušovė (jis vienas per puolimą ir žuvo). Pagaliau tas rusas įlindo į pastatą, kurlame buvo karšykla, į virtuvę. Viena moteriškė iš karšyklos pirštu parodė- rūsyje jis. Tai aš įmečiau į tą rūšį granatą, o po to dar kulkosvaidžiu į jį pašaudėme. Taip tą Popovą ir "sutvarkėm". Bet norėjom pasitikrinti, tai pakvietėm sribų arklininką ir liepėm lavoną iš rūsio iškelti. Žiūrėm visas granattos sudraskytas.

Sėkmingai veikė ir kiti. Lieslė ir Gužas užėmė valsčių. Pastarasis šiek tiek mokėjo rusiškai, tai galėjo atsirinkti mus dominančius dokumentus. Žalbas, Dikas su kitu partizanų suėmė Pranckaitį. Abu Kislėliai laikė užėmę tiltą per Šešuvį. Bet niekas Gaurės sribams į pagalbą neatvažiavo (laikų telefoną nukirto!), tai jie "be darbo" liko. Gaurėje prabuvome kokias tris valandas. Dar užėmėm paštą, parduotuvę. Iš jos paėmė sribų arklius, prisikrovėm visą vežimą prekių (ypač daug buvo muilo ir degtukų). Su savimi išsivarėm ir kelis (lyg penkis- tiksliai neprisimenu) belaisvius. Juos miške išlardėme. Tardė A.Lieslė, V.Gužas, A.Jonikas ir aš- Pranckaitį. Buvo surašytas nuosprendis. Vienas iš belaisvių prašė pasigailėti. Jis tikrai į mus nešaudė. Per puolimą atbėgo ir atsigulė prie Br.Juknos. Bet ir jo nepagailėjom.- visus sušaudėm ir miške užkasėm. O tą žuvusį partizaną palaidojom miško pakrastyje. Ir dabar jis ten guli, nes niekas tikslios vietos nebeprisimena.

Dabar sako, kad prie puolimo daug prisidėjo Vladislovas Jonča. Mano nuomone, žinių, kur kas yra, jis galėjo ir suteikti, bet puolimo tai nenulėmė.

Nina Nausėdaitė-Rasa

Ne vien duona gyvi...

Vis dažniau ir dažniau susimąstau ir negaliu suprasti, ne jau dabartinėje epochoje taip galėjo pasikeisti žmonės. Prieš akis kaip filme prabėga praeitis, ir matau, kaip skiriasi taip neseniai gyvenę ir šių dienų žmonės.

Nina Nausėdaitė-Rasa

Rodos, ir mes tada buvome jauni, dvidešimtmečiai, ir mūsų buvo ne mažesnis noras gyventi, bet buvo siekliai, viltys, visai kitokia pažiūra į gyvenimą, jo vertybes ir paskirtį. Gal todėl, kad mūsų daliai teko patirti karo šmėklą, matyti, kaip sprendžiasi žmonių likimas, kaip ant pečių užvirsta balsei nežinios šmėkla, kuri su ta diena, su ta valanda pakeičia žmonių likimus ir gyvenimą. Mirtis, nelaimė, viskas pasidarė kasdieniška. Niekas neraudojo, visus sukaustė kaip replėmis. Vieni, vedami baimės, gelbėdami savo gyvenimą, pasuko į kairę, kiti liko ištikimi savo kraštui.

Gimiau Alytuje, tarnautojų šeimoje. Tėvai po kuro laiko persikėlė į Kauną, į naują įsteigtą akcinę bendrovę "Maistas". Tėvelis ten dirbo kasininku, gyvenome pačiame fabrike. Netrukus tėvelis mirė džiova, palik-

damas mamą ir mus dvi dukras. Mama mus išaugino ir išmokė.

Iki pirmosios okupacijos gyvenimas slinko žadėdamas ateitį, viltį ir siektą išsipildytiną, bet peržengus sovietams sieną, buvo aišku, kad viskas pasikeis. Aš dar mokiausi gimnazijoje, sesuo jau baigė gimnaziją. Vasarą žadėjome mokytis skraidyti – seselė mokysis skraidyti lėktuvu, o aš sklandymo mokykloje, bet sovietų kariškiai užėmė aerodromą ir angarus, svajonės žlugo. Įstojau į Aukštesniąją technikos mokyklą, sklandytojų ir konstruktorių kalvę. Gal ir ne visai buvo jauku vienai visoje mokykloje, bet mane užvaldė didžiulis noras mokytis, o svarbiausia, skraidyti. Valkystę praleidau "Maisto" fabrike, tarp pievų, sodų, greta aerodromo, todėl tas begalinis noras skraidyti kilo iš pat mažens. Bėglodama po angarus ar gulėdama ant griovio krašto ir stebėdama, kaip kyla ir leidžiasi lėktuvas, svajojau ir aš kada nors pakilti. Besimokydama mokykloje, pamačiau visą mūsų tautos tragediją. Ne vien vežimai, karas, bombardavimai, gaudynės, bet ir mano kurso draugų likimas sukrėtė mane. Iš trisdešimt kelių mūsų, įstojusiųjų į mokyklą, baigėme vos aštuoni. Kitiems reikėjo pasitraukti, kad nepatektų į rekrūtus.

Su didžiausia pagarba prisimenu žilagalvius dėstytojus profesorius, kurie mus mokė bet kokiomis sąlygomis siekti tikslo, primindami, kad jų jaunystė praėjo Pirmojo pasaulinio karo sukūryje.

Pirmoji skaudī auka, palletusi mūsų kursą, buvo Vytauto Sinkevičiaus, labai gabaus, sumanaus kurso draugo mirtis. Šančiuose jį su grupe bendraminčių, norėjusių pagrobti ginklų, pašovė vokiečių sargybinis. Negaledamas pasitraukti, pateko į vokiečių rankas ir buvo paguldintas į Raudonojo kryžiaus ligoninę su apsauga. Lankėme jį, lankė ir mūsų kurso auklėtoja, vokiečių kalbos dėstytoja Žilinskienė, kuri mums buvo kaip motina. Jau visai sveikstant, buvo paruoštas jo pabėgimo planas, tačiau stabiligė atnešė mirtį. Mat suleista stabiligės vakcina buvo pasenusi. Jo palaikai buvo atiduoti namiškiams palaidoti. Tada prasidėjo tas Golgotos kelias, kurį turėjo pereiti visa mūsų tauta nuo pirmųjų vežimų iki balsių žudymų, kur ne tik Sibiras, bet ir mūsų žemė buvo aplaistyta kankinių krauju ir motinų motinų ašaromis. Nežinau, kokią paminklą Lietuva turėtų pastatyti ne tik žuvusiems, bet ir motinoms, išauuginusioms tokius sūnus.

Pagalbos reikėjo visiems ir visur ir, kaip galėdami, gelbėjome vieni kitus, nors gerai žinojome, kas laukė mūsų. Priešas vis žiauriau elgėsi. Sulmti tūkstančiai žmonių, sukišti į bet kokius rūsius, laukė kankinimų ir mirties. Neužteko kalėjimų, teroras, balsus teroras slautėjo, ir niekas nežinojo, kada į jo duris pasibels. Palletė tai ir mūsų šelmą.

Sesuo mokėsi Medicinos Institute ir dirbo Raudonojo kryžiaus ligoninėje. Reikėjo pagalbos- vis daugiau buvo sužeistųjų slėptuvėse. Sesuo, slapyvardžiu Dalia, padėjusi pabėgti partizanui Kurtui iš ligoninės, turėjo pasitraukti iš namų ir išejo į Vlesulo vadovaujamą būrį dirbti med. seserimi. Kažin, ar kas galėtų aprašyti viską, ką teko patirti mirštantliems, net mirusiems ir likusiems gyviems. Tokio žiauraus susidorojimo pasaulis vargu ar gali įsivaizduoti. Okupantai ir parsidavę sribai kankino gyvus ir nlekindavo žuvusius. Sesele Nastutę, slaugiusią partizaną, kankino sulaužydami jai visus rankos pirštus, paskui visą kruviną vilko paskui vežimą. Balsiausio teroro žiaurumu norėjo palaužti žmones, vilkdavo žmones dar gyvus pririšę prie arklio, todėl nenuostabu, kad partizanai dažniausiai nepasiduodavo gyvi. Šlandien daugybė jų, pažįstamų ir nepažįstamų, tik kartą matytų, pasiryžusių žūti už tėvynę, iškyla man prieš akis. Tai ne šiaip sau žodžiai, ne poeto sukurtas vaizdas, bet gyvenimo tikrovė, kurią teko man pačiai matyti ir išgyventi.

Talgi kartą, seseriai jau pasitraukus iš namų, ir į mūsų duris vidurnaktyje pasibeldė. Bandžiau pro verandos langą pabėgti, bet namas buvo iš visų pusių apsuptas. Ir po trumpos ceremonijos atsidūrliau saugume. Įstumta į kambarį, pastebėjau kamputyje susigūžusią pulk. Butkevičiaus dukrą Gražiną, kurią pažinau iš "Aušros" gimnazijos. Žinojau, kad sulmti pulk. Butkevičius ir kiti, todėl apsimečiau jų nepažįstanti, nes žinojau,

kad kamerose yra šnipų. Prasidėjus tardymams, nuvedė mane pas saugumo viršininką ir parodė albume suklijuotas ieškomų žmonių nuotraukas. Pažinau partizanų nuotraukas. Įrodymų dėl mano ryšių su partizais, matyt, nebuvo, taigi patardė ir mamos pastangų dėka po mėnesio mane paleido. Supratau, kad mums namuose pasilikti jau nebegalima. Teko palikti Aukšt. mokyklą, mamai darbą, namus ir per Viesulo dūdę, kuris tuo metu dirbo treštie, mama įsidarbino Pavenčių cukraus fabrike. Išnešus kelis lagaminus per kaimynų kiemus į kitą gatvę, sutartą valandą atvažiavo sunkvežimis, ir palikome namus visiems laikams. Mama įsikūrė Pavenčiuose, o aš perėjau į nelegalų gyvenimą. Kadangi turėjau ryšių su Tauro ir Kęstučio apygardos štabais, tapau jų ryšininke. Taip nuo 1945m. įsijungiau į aktyvią veiklą. Su Kęstučio apygardos štabu susisiečiau per savo bendrakursį, buvusį štabe Petrą Bartką, slap. Saulius, Dainius, Žadgaila. Tai buvo gabus, sąžiningas ir taurus, užsitarnavęs vyresniųjų karininkų pagarbą ir pasitikėjimą žmogus. Dar besimokydamas Aukštesnėje technikos mokykloje, jis pasitraukė į nelegalų gyvenimą ir tapo partizanu.

Taigi geriausi Lietuvos sūnūs rado prieglobstį miške. Iš pradžių miškas ir buvo vienintelė prieglauda pasitraukusiems iš namų. O pasitraukti reikėjo vienai pabėgo nuo vežimo, kiti nuo kariuomenės, tretieji nuo kolektyvizacijos ir pan. Visi tikėjosi ir laukė permainingos, Klausėnės ir gaudėme kiekvieną žinutę, prasiveržusią pro geležinę uždangą. Sunku pagalvoti, kaip tie jauni, gražūs jaunuoliai, susitalkę su visais gyvenimo sunkumais, nepalsant nežmoniškų priešo žiaurumų, gynėsi ir gynė savo tėviškę. Man teko pažinti daug taurių, pasiaukojusių, neišdavusių priesaikos ir žuvusių didvyrio mirtimi, geriausių Lietuvos sūnų. Kada Lietuvos žmonės supras, kad tik per jų kraujo auką neužplūdo Lietuvos svetimtaučiai. Okupantai galėjo gyventi ir kurtis tik mieste, ir ta kolonizacijos banga buvo sustabdyta mūsų partizanų krauju. Vis labiau trūko ginklų, gyventojų paramos, nes vežimai, kolektyvizacija ištuštino sodybas. Reikėjo valstų, popieriaus, spausdinimo priemonių. Dirbo visi, nepalsydamai nuovargio ir tų sąlygų, kuriose teko gyventi ir dirbti. Buvo aišku, kad reikia kurti apygardas, įstatymus, rinkti žinias, kad galima būtų kovoti su priešu, kuris vis labiau ir labiau stengėsi įsiskverbti į mūsų gretas, kad greičiau palaužtų mus iš vidaus.

Tuo metu Kęstučio apygardos vadu buvo kapitonas J. Žemaitis- Darius, Vytautas. Jis tylus, ramus, visada susikaupęs. Jam teko ne tik vadovauti, bet ir kurti įstatymus, apmokyti jaunos, pirmą kartą paėmusius ginklą į rankas partizanus. Tai geras taktikas, mokėjęs suburti. Lietuva buvo nusėta partizanų ryšių tinklo. Kur benuvažiuotum, per ryšius galėjai viską ką

reikia susirasti, nors kartais tekdavo nužygiuoti dešimtis kilometrų, nes sliautėjimas kasdien stiprėjo. Tiek metų užsitęsusi kova ne vieną palaužė, o priešas nesnaudė, kūrė naujus planus ir būdus, kaip kovoti su partizanais. Su kiekvienu mano atvažiavimu retėjo gretos. Tik išgirsti, kad tas ar kitas jau numestas turgaus aikštėje arba prie sribų buveinės. Bet niekas nestirgė pasitraukti. Kas slėptuvėje, kas ant kelmo spausdino laikraščius ir rašė.

Visi buvome benamiai, netekę pastogių, išblaškytos šeimos slapstėsi kas kur, vis atnešdamos skaudžių žinių apie artimųjų išvežimą, bet kiekvienas, uždaręs širdyje skausmą, dar su didesniu pasiryžimu kovojo. Taip ir kursuodavau nuo vienos apygardos į kitą. Kelionės buvo sunkios ir pavojingos. Kariški sunkvežimiai, traukiniai, pilni kareivių, bet pasiryžimas ir jaunystė daug gali. Lietuva buvo nusėta ryšių tinklo, o dirbo bebaimės merginos ir vaikinai, vaikai, žilagalviai seneliai. Nepaisant pasiryžimo, ne kiekvienas, patekęs į sribų ar KGB nagus, galėjo viską iškentėti, nes jų žiaurumas viršydavo žmogiškąsias jėgas. Tokiomis sąlygomis reikėjo dirbti, kai nežinojai, ar nesi išduota, ar nėra išduotas kuris ryšininkas. Tokia tada buvo Lietuva, tokia buvo laisvė, išėjus iš miško, kur kiekvienas neatšargus tavo žingsnis galėjo būti lemiamas. Eininį kartą gavus žinią, kad tavo apygardoje daug sužeistų, reikėjo pristatyti vaistų, tvarstomos medžiagos.

Kartą, anksti rytą, apie 4-5 val. nuėjau į didžiųjų klinikų operacinę ir prisikrovusi medikamentų, išėjau miesto link, kol dar miestas miega. Mažiau pavojinga eiti Žaliakalnių pakraščiu. Tik staiga išniro iš kiemo netoli manęs trys vyrai. Bėgti jau buvo per vėlu. Pamačiau savo buvusį tardytoją-žydėlį, kuris, tiesdamas į mane ranką, klausė iš kur einanti. Pasakiau, kad buvau kalme produktų. Klausinėjo, kaip sekasi mokslas, ir taip, nepaleidęs rankos,ėjo šalia. Priėjus Kalniečių ir Archyvo gatvių kampą, staiga ištraukiau ranką ir pasileidau bėgti. Iš pradžių įbėgau į Kalniečių gatvėje esantį pirties kiemą, o paskui jau neatsimenu kokiais keliais ir per kokias tvoras teko bėgti, buvo tik viena mintis- kaip nors perbėgti Savanorių prospektą ir sumaišyti pėdas, nes gatvės buvo visiškai tuščios. Negirdėjau ar jie šaukė, nebuvo laiko atsigręžti, tik viena mintis- jei sugautų, jau nereiktų jokių įrodymų ir operacinėje esantiems. Atsitokėjau tik Šančiuose pas savo bendrakursį, tai buvo jau ankstus rytas, ir mano beldimas prižadino juos. Pamatę mane tokią, nesuprato kas atsitiko, o aš negalėjau ištarti žodžio. Viskas tuo kartu baigėsi laimingai. Iškarpiusi pūsles nuo kojų, šiaip taip įstūmiau į batus, ir pastotė, laukusi Panemunėje, išriedėjo. Taip bėgo vasaros ir žiemos, neduodamos atsikvėpti, tik kai kada būdavo proga užvažiuoti pas mamą. Ji, pamačiusi mane tokią išvargusią, apdulkėjusią, utelėtą, labai išgyveno, o jos akyse subliz-

gedavo ašaros. Pirmi jos žodžiai būdavo: "Ar jūs dar gyvos?" Juk dažnai girdėdavo, kad vienur ar kitur turgavietėse buvusios pamestos išniekintos merginos. Daug gerų žmonių padėjo mamai išgyventi, visai padėjo. Išvažiuodavau, kiek tik galėdama panešti cukraus ryšulių. Mama suruošdavo seseriai rūbų, maisto. Ir aš, sakydama "mama, taip reikia," vėl išvažiuodavau į nežinią. Mama šventai tikėjo manimi ir nerasdavo protesto žodžio, kiekvieną kartą mane palaiminusi, tylėjo.

Bėgo laikas. Vienas po kito keltėsi įvykiai. Noriu bent labiau įsimintinus paminėti. Buvo 1946m. pavasaris ir didžiulis potvynis Kaune. Grįžusi iš Žemaitijos, pamačiau užlietą visą Viliampolę iki pat kalno. Buvo dar naktis, švietė didelis mėnuo, ir taip slaugingai atrodė užlieti namai, žmonės ant stogų sulipę šaukė pagalbos, gyvuliai baubė, tarytum pasaulio galas. Šniokstė pasruvęs vanduo tarp namų ir medžių. Šlapi taip valtimi pasiekiau tiltą ir pamatėme, kad jis jau visai pakrypęs ir štai štai bus nuneštas srovės ir ledų. Vos spėjus persikelti, jis visas su triukšmu buvo nuneštas. Nebuvo kada galvoti, skubiai reikėjo vaistų, tvarstomos medžiagos ir gydytojos. Sesuo per ryšininkus prašė atvežti jos buvusių ausročių chirurgę, nes tokia pagalba buvo būtina. Viską suruošusi, su chirurgu turėjome pasiekti Panemunę, kur mūsų laukė pastotė. Priėjusios prie Panemunės tilto, radome ją nuneštą ledų. Nežinojau ką bedaryti, bet pamačiusi keletą vyrų prie valčių, ėmiau prašyti, kad mus perkeltų. Iš pradžių niekas nesutiko, nes vanduo ištvinęs, plaukė didžiulės ledo lytys. Pražūtis leistis į tokia kelionę, bet aš su ašaromis ėmiau prašyti, kad žūt būt mumis reikia persikelti. Tada vienas vyrukas pagallėjęs sutiko, tik sako, kad maža vilties laimingai pasiekti krantą. Lytys daužė valtį kraštus, irklais stūmėmės tarp jų. Pagaliau laimingai pasiekėme krantą ir tik tada, kai jau pastotė su gydytoja nuvažiavo, aš atsikvėplau. Per mane perėjo šlurpulys - kas galėjo atsitikti ir, svarbiausia, ne tik su manimi.

Kaip Suvalkijoje, taip ir Žemaitijoje, turėjau patikimų žmonių, kur pasirodžiusi galėjau apsiprausti, susitvarkyti. Negaliu pamiršti sodybos netoli Išlaužo, "tetos," kur susitikdavome. Netoliese buvo Žaliuko tėviškė. Joje buvo įrengtos geros slėptuvės, ir visada būdavo kas nors iš vyrų. Žaliuko seserys Kazė ir Janina buvo ryšininkės, ir jomis galėjai visada pasitikėti. Dieną ir naktį jos buvo pasirūšusios bet kokiai kelionei. Kratos ir sribų slautėjimai, o čia visas pulkas vaikų, bet niekas, rodos, nebijojų: vaikai ėjo sargybą. Išlaužo šimtametė akla močiutė kiekvieną kartą klausdavo, kas žuvo, ir sėlėdama ant lovos krašto meldavosi už visus gyvus ir žuvusius kalbėdama rožančių. Paskutinį kartą pas "tetą" susitikome su Laimute. Sesuo Laimutė ir aš, prisipylusios vandens, apsiprausėme, pailsėjome ir nežinojome, kad tai buvo mūsų paskutinis su-

sitikimas. Teta pasikinkė bėrį, ir aš išvažiavau Žemaitijon, iš kurios po savaitės grįžusi, neradau sesers, ji gulėjo išniekinta ant grindinio su kitais vyrais. Išniekindami tyčiojosi iš lavonų, ir tik kažkas iš žmonių neiškentęs užmetė maišą ant Laimutės išniekinto kūno. Vėliau juos išvežė į Prienus, o kur paskui padėjo jų palaikus, šlandieną niekas tikrai nežino.

Ta vasara tikrai buvo labai sunki- vienas po kito žuvo partizanai. Pradėjus vienyti partizanams ir sukūrus vieningą pasipriešinimo kovos vadovybę, žūva vienas po kito partizanų vadai: pulk. Vitkus, Mykolas-Jonas, Žvejys ir kiti. Apie viską, manau, kada nors parašys. Niekas negalėjo suprasti, kodėl taip suaktyvėjo okupantų slautėjimas, ypač tose vietose, kur vykdavo vadų susirinkimai. Girdėjome, kad tas pats vyksta ir Didžiosios Kovos apygardoje, kad žuvusių skaičius labai didelis, kad nežinia kur dingęs Žalias Velnias. Atėjusiems iš anapus Hektorui, Meškiui ir kitiems buvo rengiamas vieningos vadovybės susitikimas. Juozas Lukša-Vytis, Skirmantas, Daumantas buvo paskirtas tą vadovybę organizuoti, kaip sumanus, be baimės, pasiryžęs bet kokiais sąlygomis dirbti ir kovoti Lietuvos labui. Nutarta, kad mažiausiai pavojinga ir prielaima vieta įsikurti Vilniuje. Dar prieš kurį laiką Mykolas-Jonas per ryšininkę Marytę Vilniuje susisiekė su Vilniaus Medicinos instituto prof. Markuliu-Ereliu. Dažnai lankydavosi Žaliuko ir Vyčio tėviškėse. Atvykę iš anapus Meškis ir Hektoras iš VLIKo gavo garantiją, kad Erelis tikrai patikimas, dar nuo 1940 metų LLA narys. Erelis, kaip atrodė, buvo drąsus, susitikęs su partizanais, visus sveikindavo padrašindamas, spausdavo jiems rankas ir bučiuodavo. Parūpindavo pasų blankus ir visai stengdavosi padėti. Pas jį Vilniuje po kurio laiko apsigyveno iš anapus atvykę. Niekas negalėjo žinoti, kad visi slautėjimai- tai jo veiklos rezultatas. Nors ir labai sunkiomis sąlygomis, visi stengėsi, kaip galima greičiau sutvarkyti, atstatyti ryšius, įvesti visuotinius įstatus, apmokyti partizanus, žodžiu, darbas buvo dirbamas, nepaisant stribų ir kariuomenės slautėjimo.

Erelio pastangomis štabo būstinė buvo įkurta Vilniuje Žygio gatvėje. Jai vadovavo Juozas Lukša-Skirmantas, Vytis, Daumantas, o aš tapau jo ryšininke tarp Tauro ir Kęstučio apygardų. III Vytauto apygardos ryšininkė buvo Kregždė. Didžiosios kovos- Ožka-Onutė Trakimaitė. Be to, štabe darbavosi ir iš Kęstučio apygardos atvykęs lt. A. Zaskevičius-Šalna. Girėnas, taip pat nuo 1940m. buvęs LLA narys, pulkininko Zaskevičiaus sūnus, taigi, kaip rodėsi, visi buvo savi ir patikimi. Štabas dar buvo galutinai nesusiformavęs. Žinojau, kad yra dar kažkoks pulkininkas ir Erelis. Šalną, Girėną teko susitikti dar Kęstučio apygardoje, tai buvo lyg ir ponaitis, vis kažką rašinėjo. Man neteko daugiau su juo bendrauti, tik kartą atvažiavusi buvau tokio įvykio liudytoja.

Buvo sugautas agentas su visais įrodymais. Taigi jo likimas buvo nuspręstas, kadangi kalėjimų partizanai neturėjo. Tą nuosprendį įvykdyti buvo paskirta Girėnui, Šalnai, Nustebau, kodėl tam ponaičiui tai buvo pavesta. Su Žemaičiu ir Bartkumi paėjus giliau miškan, kad galėtume pasikalbėti, jie man pasakė, kad taip buvo sąmoningai padaryta, nes buvo kilęs nepasitikėjimas Šalna dėl jo elgesio kautynėse. Taigi, norėdami įsitikinti, ar tai ne jo bendrininkas, tą užduotį skyrė jam. Bet ir tokioje situacijoje Šalna neišsidavė, nors vėliau pasitvirtino, kad Šalna turėjo ryšius su KGB. Su ryšininke Kregžde man teko mažai bendrauti, o ir to neturėjau daryti. Apie Onutę-Ožką žinojau, kad jos brolis Genelis yra Didžioios kovos apygardos štabe, jos seserys, kaip girdėjau, gyveno kitame konspiraciniame bute su Erello patikėtiniu Altvaru, kuris ten, kaip girdėjau, gyveno su šeima. Žodžiu, apie Altvarą Juozas-Vytis atsiliepė su nepasitikėjimu Juozas Lukša-Vytis, Skirmantas, Daumantas tai tikrai buvo neeilinė asmenybė: drąsus, bet kokioje situacijoje neprarasdavo nuovokos, pasiryžęs visas jėgas atiduoti Lietuvai. Tai įrodė savo darbais ir gyvenimu. Tokie buvo ir kiti, man gerai pažįstami. Jie dirbo, aukojosi, netausodami savo ir savo artimųjų gyvybės ir gyvenimo, tapo nežinomais didvyriais. Juozui teko lemtis padaryti daugiau, negu tada buvo galima. Prasiveržęs pro geležinę uždangą, nepalankiai sutiktas Vakarų pasaulio, jis vis dėl to sugebėjo rasti kas jį paremtų, sutiko patikimų žmonių, išleido savo atsiliminimus "Partizanai", kad pasaulis sužinotų, kas tada dėjosi Lietuvoje. Deja, jam, kaip ir daugeliui, teko žūti nuo nlekšų ir išdavikų. Tragiškas tėvynei ištikimų žmonių likimas davė tokius baisius vaisius, kad gal tik po kokių šimto metų Lietuva sugebės išauginti tokius didvyrius.

Juozo brolis- Juodvarnis tada gyveno bendrabutyje ir mokėsi Universitete. Juozas pradėjo lankyti Meno akademiją, aš ruošiausi pratęsti mokslą Vilniaus Universitete, kad galima būtų pusiau legaliai gyventi ir kad lengviau būtų galima dirbti. Bet, deja, visa tai buvo Erello t.y. KGB žinioje.

Tą vasarą ir Kęstučio apygardos neaplenkė baisūs stribų ir kariuomenės dalinių siautėjimai. Atvažiavusi į Batakių geležinkelio stotį, nuėjau į susitikimo vietą. Ji buvo miške. Tą vietą aš jau be palydovų žinojau. Tai gerai įrengta stovyklavietė, su apkasais iš visų pusių, apsupta jaunų pušynėlių, kalnelyje, kuris gerai slėpė stovyklą. Manęs ten laukė Žemaitis-Vytautas, o kitą naktį turėjo ateiti Bartkus-Saulius ir kiti apygardos ir junginių vadai. Stovykloje viskas vyko kaip visada. Apygardos vadas Žemaitis dirbo, kaip visada, įtemptai, darbo buvo daug, nes reikėjo ruošti visuotiniam suvažiavimui. Jis susipažino su mano atvežtais dokumentais, aptarėme visa, ką žinojau iš štabo ir Tauro apygardos. Naktis

praėjo ramiai, vyraiėjo kiekvienas savo pareigas. Tik švintant nutariau nueiti gretimą pelkę nusiprausti, o grįždama išgirdau sargybinių šūvius. Puoliau į vadavietę. Įsistojustį į batus ir pasiėmusi ginklą ir granatą, išgirdau Žemaičio komandą: "Visi į apkasus!" Priešas jau buvo apsupęs stovyklą iš visų pusių, ir prasidėjo pragariškas puolimas. Diena išaušo karšta, nuo parako buvo kartu gerklėje. Šaudė sprogstamom kulkom, ant apkasų smelio krito pušų šakutės ir smėlyje pažirusios kulkos. Jie lipo vis arčiau apkasų ir, kelkdamiesi triaukščiais keiksmiais, šaukė pasiduoti. Girdėjosi suželstųjų aimanos ir šauksmai. Baigėsi šovinių atsargos, bet laimei su mumis buvo Žemaitis. Jis, kaip visada, ramus ir susikaupęs vadovavo. Visi jo klausė ir iaukė jo sprendimo ir komandos. Numatęs prasiveržimo vietą ir išdėstęs kulkosvaidininkus, kad pridengtų pasitraukimą, davė komandą išeiti iš apkasų. Iššokę iš apkasų, gavome tokią stiprią priešo ugnį, kad, prigulę prie žemės, negalėjome pakilti. Sprogo granatos ir tik kulkos zvimbė. Tada vėl išgirdome komandą: "Į apkasus!" Sukritę kas kaip laukėme naujos komandos. Aplink girdėjosi priešo judėjimas, truputį apstojo šaudę. Supratome, kad vėl ruošiasi puolimui. Gavome komandą iš apkasų, iš tos pačios vietos. Priešas manė, kad dabar mes susimesim kiton pusėn, ir praretėjęs priešas jau negalėjo mūsų sustabdyti. Šalia manęs krito jaunas, drąsus kulkosvaidininkas. Prislinkęs kitas pamatė, kad jis negyvas ir, paėmęs jo kulkosvaidį, traukėsi. Nebuvo laiko ir galimybės palmti nukautojo, reikėjo kaip galima greičiau trauktis. Priešais dar buvo kirtimo juosta. Kulkos švilpė, visi atsišaudydami bėgo. Iš pradžių šliaužiau prispaudusi granatą, kad tik gyva nepakliūčiau, o paskui atsistojusti jau bėgau per kirtimą. Kelmai ir šakos pynėsi man po kojų. Laimingai pasiekę didelį mišką, traukėmės visi kiek galima giliau miškan. Susirinkome prie nedidelio miško upeliuko. Susispietę pasimeldėme už žuvusį. Taigi žuvo tik vienas, o priešo, kaip girdėjome, žuvo nemažai. Ištraukusi kojas iš aulinių batų, sumerkiau jas į vandenį. Smėlis, patekęs į batus, kruvinai nutrynė kojas, taigi toliau reikėjo keliauti basai. Sugulėme į krūmus netoli kelio, kuriuo važiavo priešas, susikrovęs viską, ką rado stovykloje. Vežė suželstuosius ir, žinoma, mūsų partizaną. Širdis plyšo iš skausmo, norėjosi juos ten visus pakloti, bet šovinių atsargos buvo per mažos, taigi turėjome laukti nakties, kad galėtume toliau pasitraukti. Sužinojome, kad aplink siaučia stribai ir kariuomenė, kuri norėjo mus sunaikinti, prasiveržusius iš apsupties. Išeiti nebuvo jokios galimybės, reikėjo kartu su būriu trauktis. Taip po savaitės persekiojimo, mirtinai išvargę, pasiekėme Rekyvos pelkę. Kaip ir tikėjaisi, čia nustojo persekiojė, nes į pelkę dar bijojo lįsti. Jau paryčiu, tik pradėjus švisti, pasiekę pelkę, nutarėme, kad

reikia į artimiausią sodybą užtiesti maisto, kol kas iš ryšininkų pristatys daugiau. Sodyba buvo, matyt, pasiturinčio ūkininko. Po mūsų beldimo nenorėjo įsileisti, bet pagrasinus, išėjęs šeimnininkas sakėsi nieko neturįs. Visokių teko sutikti- juo turtingesnis, juo šykštesnis. Briedome per pelkę, vietomis iki juosmens vorele taip, kad su kiekvienu žingsniu šonan galėjai nugramzdėti. Vedė vietinis partizanas, gerai pažinęs pelkę, vis patrepsendamas žengdavo pirmyn. Lijo, o vos pasiekę sausumėlę, sukritome ant šlapios žemės, taip buvome išvargę. Vėliau prasišvietė saulė, ir visi kas kur sulindome į krūmus. Labai jau priviso utėlių. Kažkas prisiminė, kad yra užkastas bidonas sviesto. Suradę jį, susikūrėme laužą, ir kas kaip, kas su duonos riekele, kas taip kabino. Prapjovę kumpį, pamatėme pilną kirminių, tai tenkinomės duonos kepalu ir sviestu. Neteko pasivaikšinti dovanotu kumpiu.

Ryšininkai savo darbą dirbo, ir jau kitą dieną visai senas ir žilas senukas, prisikrovęs žabų, atvežė mums maisto. Negaliu užmiršti tų matytų vaizdų ir pamiršti tų žmonių, kurie, patys rizikuodami, kiek galėjo, gelbėjo. Miške ganęs bandą plemenukas, sutartinai šaukdamas karves vardu, nurodinėjo mums saugų kelią. Lietuva, Lietuva, tu tiek turėjusi karžygių ir tiek daug iškentėjusi, nežinia kada prisikelsi iš to baisaus melo ir apgaulės liūno.

Iš Šaukėnų stoties traukiniu išvažiavau į Vilnių. Sekimas buvo labai didelis, jį jaučiau visur, kiek vienu momentu galėjau būti sulmta, bet kiek galėdama stengiausi apsisaugoti, nes dirbti reikėjo, artinosi suvažiavimas.

Kaune į traukinį įšokau paskutinio momentu ir atsėdėu netoli durų. Prie manęs sėdėjo pagyvenęs geležinkelietis, paskui atėjo ir priešais atsėdo du vyriškiai. Paėmę laikraštį skaitė, bet pajutau, kad jie vis žiūri į mane. Norėdama įsitikinti, gal tik šiaip baimė, pakilusi paėjau vagonu. Žiūriu- ir jie pakilę nusekė paskui mane. Tada man jau pasidarė aišku, aš grįžau ir atsėdėu savo vietoje, ką ir jie padarė. Važiavęs geležinkelietis irgi suprato, kas manęs laukia, ir atsargiai stuktelėjo koja, o aš jam tuo pačiu atsakiau.

Važiavome toliau, o mintys sukosi- ką daryti. Ir tik privažiavus netoli Vilniaus, kai traukinys sumažinęs greitį, artėjo prie stoties, mano kaimynas pakilo iš savo vietos ir praeidamas stuktelėjo man. Palaukusi kėlas minutes, atsidūriau vagono tambūre, durys buvo atdaros, ir jis pirmas, aš iš paskos iššokome iš vagono. Sukritome į karo meto griuvėsių krūvą. Nebuvo kada dairytis, reikėjo greičiau bėgti. Vilniaus apylinkių nežinojau, bėgau paskui jį, kol pribėgome gyvenamąją rajoną. Tada atsikvėpus ir truputį pailsėjęs, geležinkelietis mane nuvedė pas savo pažįstamus. Kaip paskui paaiškėjo, ir jo sūnus partizanas, todėl jis iš karto suprato, kas manęs laukė. Palydėjo į Kalvarijų rajoną, kur manęs laukė, galvodami, kad aš jau sulmta.

Tada buvo suvažlavę nemažas būrys. Juozas-Vytis, Varkala-Žaliukas, Juodvarnis, Girėnas ir kiti. Laukėme atėinant Erelio, o nesulaukę visi nekantravo. Staiga- nesutartas beldimas į duris, visi pasiruošė ginklus. Aš atidariau duris, būdama pasiruošusi, susišaudymui, bet duryse pasirodė Erelis ir, garšiai nusi juokęs, sušuko: "O vis tik išsigandote!" Per mane perėjo šturpulys, lyg būčiau pamačiusi kokį Mefistą- pikta diegą, nes mums tada tokie šposai visai nerūpėjo. Ne kartą man teko su Ereliu važiuoti į apygardas, ir visada jis manęs klausinėdavo, kur bus susitikimas ir kas pasitiks. Aš, kaip visada, su niekuo nesidalydavau savo žiniomis, ir pati nenorėdavau daugiau žinoti, nes kiekviena keliuonė galėjo baigtis suėmimu. Erelis kartą Juozui sakė: "O! jau iš Rasos tai nieko neišgausi."

Taip slinko dienos, pilnos nerimo ir sunkumų, ir vis kaskart užgriūdavo naujų rūpesčių. Vaikščioti partizanams pasidarė labai sunku, naktis jau nebuvo saugi. Susitikę dažnai kalbėdavomės, kaip išsisaugoti, netapti išdavikais ir nutarėme, kad reikia turėti nuodų. Turėdama gerus ryšius su spaustuve, gavau kalio cianido. Atvežus pasidali jome, numušę ampulės galvutę ir pripildę nuodų, užsisiluvome drabužiuose. Tai mums duodavo drąsos ir pasitikėjimo savimi.

Kartą atvažiavusi į Kęstučio apygardą, radau Petrą Bartką ir Žemaitį labai nusiminusius. Pasitraukėme nuošaliau, sužinojau, kad Žemaičio žmona mirė, o ketverių metų sūnų Laimutį rado prie jau mirusios motinos. Žinojau, kur buvo apsigyvenusi jo žmona, nes kartu su manimi važiuodavo susitikti su vyru. Eiti ten man buvo pavojinga, todėl Laimutis buvo atvestas pas Petro draugę, kuri gyveno Archyvo gatvėje. Pirmą kartą Žemaitį pamačiau taip susikrįmusį ir pasikeltusį. Visą svarstėme, ką daryti su vaiku, kad nepatektų į KGB rankas kaip įkaitas, ir nusprendėme, kad saugiausia jam būtų Kaune- ten jis neatkreiptų dėmesio. Pavojinga buvo delsti, todėl, negalėdama atsisakyti, su didžiausia baimė išvažiavau į Kauną pasiimti Laimutį ir laikinai nuvežti pas mamą, o paskui važiuoti į Kauną surasti jam globėjus. Miestas jau miegojo, kai su vaikeliu leidomės Utenos gatvę į pakalnę, į Viliampolę. Laimutis neverkė, tik stipriai įsikibęs į rankąėjo- savoje žemėje nebuvo mums vietos. Meldžiau Dievą ne dėl savęs, bet dėl Laimučio, kad manęs nesulmtų. Nesutikome nė vieno žmogaus, ir laimingai apsisto jome pas draugę. Jau anksti rytą išvykome sunkvežimiu į Jonavą, nes Kauno stotyje pasirodyti buvo pavojinga. Traukiniu iš Jonavos pasiekėme Pavenčius- mano mamą. Pamačiusi mus, verkė, nežinojo ką daryti, palikti vaiko nebuvo galima, nes ir mamos likimas buvo negarantuotas. Tada išvažiavau į Kauną ir apėjau ramią gyvenančius pažįstamus, bet, deja, kuo geriau gyveno, tuo jų širdys buvo kietesnės.

Tada nuėjau pas mamos draugę Vabalienę. Jos vyras kpt. Vabalas buvo 1941 metais suimtas, ir apie jį jokios žinios nebuvo. Ji gyveno sunkiai, augindama tokį pat sūnelį Vytį. Ir sutiko palmti Laimutį. Pranešusi Žemaičiui globėją, sužinojau, kad jis pažino Vabalų šeimą dar tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, todėl sutiko ir gal kiek nusiramino. Palikusi adresą, nuvykau pas mamą pasiimti Laimučio. Sunku buvo vaiką palikti ir iš pradžių niekaip neradau progos palikus išeiti, bet Vyčiukas, atnešęs žaislus, pradėjo su juo žaisti. Išėjusi, rodos, jau nieko nemačiau per ašaras. Bet ką gi! Šlandien mūsų likimas toks, kad jei Dievas bus gailestingas, neapleis, nes iš žmonių pagalbos sunku tikėtis.

Toliau vėl kellonės ir kellonės. Niekur nemačiau taip vargingai kovojančių partizanų kaip Kėdainių miške. Susitikau su jais tokiam drėgnam, pelkėtam miške. Daugybė uodų, jie išvargę ir išalkę, bet tik tokioje pelkėje galėjo išsilaikyti. Visi jie buvo pasiryžę iki paskutinio kovoti, ir aš jiems nieko paguodžiančio negalėjau pasakyti, todėl, atlikusi, kas man buvo pavesta, išėjau. Sunku rašyti apie tai, kai prieš akis iškyla seniai matyti vaizdai ir vėl tartum gyvi atsistoja tau prieš akis. Kažkur žuvę daugumas paliko guleti išniekinti, neapverkti ir nepalaidoti, o sukišti į duobes, pelkes, išsėjęsi, atlikę savo pareigą.

Artėjo suvažiavimo data, kariuomenės ir stribų slautimas buvo toks didelis, kad susisiekti su štabais buvo sunku, nes jiems tekdavo trauktis į kitas vietas nuo persekiojimų. Reikėdavo sukarti kelias dešimtis kilometrų, kad per ryšininkus juos pasiektum. Likus savaitelį, į Vilnių suvažlavo nemažai partizanų, laukėme ateinant Juozo-Vyčio. Atėjo kiek pavėlavęs, su studentu iš Kauno ir tik įėjęs pranešė: "Mes sėdime KGB naguose." Erelis KGB agentas, suimta Ožka, taigi laukti nėra ko. Pasitarus ir apsvačius visas galimybes, Juozas pasiūlė dar nueiti pas Erelį ir rytą važiuoti su juo į III Vytauto apygardą, o ten jį išstardyti. Nutarė pas Erelį eiti Juozas, Žaliukas ir Juodvarnis, bet užsispyrė eiti ir Girėnas, tai pagaliau visi ir išėjo. Nekantriai laukėme, o apie vidurnaktį atėję pasakė, kad iš pradžių Erelis sutiko, bet paskui atsisakė ir jokie įtikinėjimai jo sprendimo nepakeitė. Niekas nesuprato kodėl. Juozas, įsisiuvęs šifrus, mes, pasiėmę kas svarbiausia, išsiskirstę traukėmės iš Vilniaus į savo apygardas pranešti. Tik po kurio laiko supratome, kodėl Erelis atsisakė važiuoti, o Girėnas būtinai užsispyrė eiti. Kaip vėliau išaiškėjo, ir jis buvo KGB agentas.

Buvau sutarusi, kad Žemaitis ir Bartkus su vyrais laikysis netoli Raseinių, todėl, neprivažlavusi Raseinių, išlipau ir, kaip visada, palikusi krūmuose krepšį, užėjau pas ryšininkę. Pasalų nebuvo, bet pasakė, kad jie turėjo pasitraukti, nes buvo didelis siautėjimas. Ir taip reikėjo nuo vieno ryšininko

eiti prie kito. Slautėjimas juos nubloškė netoli Tauragės, todėl reikėjo skubėti greičiau pranešti apie Erelio išdavystę, kol dar jis nepajuto mūsų pasitraukimo. Pradėjo temti. Kolėjome mišku, nebuvo taip balsu, bet stūgavo vilkai. Tų metų žiemą jų buvo privisę daug, jie puldavo žmones, todėl, eidamos su jauna ryšininke, stengėmės eiti arčiau medžių. Jei užpultų, kad galėtume gelbėtis. Laimingai pasiekėme pamiškę, bet čia vilkai stūgaudami mėtėsi tai vienoje, tai kitoje kelio pusėje. Sodų būri artai nebuvo, neturėjome nė degtukų, todėl išsilaužėme lazdas irėjome toliau. Jau paryčiu pasiekiau partizanus, labai pavargusi, nes kėllas buvo labai sunkus, vietomis daug sniego. Kritau, įėjusi į trobą, ant suolo. Netrukus atėjo Žemaitis, Bartkus ir kiti. Truputį atsitokėjusi, išdėsčiau, kas įvyko. Džiaugliausi juos suradusi, kol dar neužplūdo nauji persekiojimai, ypač Ereliai žinomose susitikimo vietose. Reikėjo skubiai nustatyti naujus ryšius: tiek viduje, tiek ir su Vakaraais. Karluomenė ir stribel be atodūslis slautėjo visur, neduodami judėti, reikėjo lįsti į bunkerius. Prasidėjo suėmimai ir išdavystės, vis nusinėsdamos naujų aukų. Visi jautė, kad taip išsilaikyti toliau bus sunku, kad reikia keisti kovos taktiką, suderintą su visos Lietuvos partizaniniu judėjimu, kad pasauliui būtų galima įrodyti, jog Lietuvoje vyksta organizuotas partizaninis judėjimas, kova už Lietuvos laisvę ir Nepriklausomybę. Mūsų viltis, kad turime ryšį su Vakaraais, buvo pavojuje dėl Erelis išdavystės.

Kaip buvau susitarusi su Juozu-Vyčiu, susitikau jo tėviškėje. Reikėjo daug ką aptarti dėl suvažiavimo, dėl ryšio su Vakaraais atstatymo, dėl Erelis išdavystės, kaip galima greičiau pranešti VLIK'ui. Reikėjo ruošti kelionę, patikrinti ryšius per sieną, surinkti kiek daugiau medžiagos apie veiklą. Buvu nutarta, kad Juozas organizuos tą kelionę ir jai vadovaus. Nepaisant visų sunkumų, visi dirbo kiek galėdami, negailėdami nei jėgų, nei gyvybės.

Nepavykus Erelis nusivežti į III Vytauto apygardą, kur buvo nuvažiavę vyrai jį sunaikinti, prieiti prie jo jau nebuvo galima. Girdėjau, kad Onutės-Ožkos brolis Genelis buvo pasiryžęs nueiti pas jį, įsitikinti ir sužinoti iš jo apie Žalią Vėliną ir jį sunaikinti. Kaip jis galėjo patekti pas jį ir kaip toliau jo likimas susiklostė, gali jis pats papasakoti, nes yra likęs gyvas.

Atlikusi būtinus pavedimus, išvažiavau į Pavenčius tvarkyti savo asmeniškų reikalų, nes Erelis galėjo žinoti, kur mano mama, ir aš turėjau ją pervežti į kitą vietą. Bet ši kelionė baigėsi mano suėmimu, ir prasidėjo kitas, jau ne veiklos etapas, bet naujas Golgotos kelias.

Atsisveikindama su tada dar gyvais, žinojau, kad jų laukia sunkus ir įtemptas darbas ir meldžiau Aukščiausiąjį palaimos Jėms, o man išverti tai, kas buvo skirta.

Matyt, traukinyje buvau atpažinta, nes Kretingoje sulaikyta. Pirmoji mintis buvo, kad nieko neturiu, nes buvau apsišvilkusi svetimais kailinukais. Įslūta ampulė paliko palte, taigi ar bus jėgų viską išskentėti. Nuvedę į KGB būstinę, seserį uždarė į kambarą, o mane įmetė į karcerį. Gretiname karceryje labai dejavo, matyt, sunkiai sužeistas partizanas: prašė vandens, prašė pribaigti. Vėsdami pas viršininką, nuplėšė, nuo kaklo auksinį krikšto kryželį, liepė nusišegti laikrodį, užpildė suėmimo dokumentus, bet netardė. Supratau, kad skubėjo pristatyti į Vilnių. Nežinodami, kad aš važlavau asmenišku reikalu, kad iš Pavenčių pervežčiau mamą, kadangi jaučiau, kad Erelis galėjo žinoti, kur ji būna. Jie ėmėsi visų saugumo priemonių. Naktį mane surišę įmetė į roges, užmetė brezentu, ir keli enkavedistai atsisėdo ant manęs. Taip su apsauga vežė į Rietavą, o iš ten mane ir seserį "Viliukų". Jaučiau vietoves, kur galėjo būti partizanai, atsisveikinau su tiek kartų praeitomis vietomis ir visais, kuriems dar reikėjo kovoti, kuriems buvau reikalinga ir kurių laukė baisi ir negailestinga kova. Kauno saugume tuoj nuvedė pas saugumo viršininką, ir jo pirmasis pasveikinimas buvo: "O vis tik tave pagavome." Tuo prisistatė pirmojo suėmimo tardytojas žydėlis, iš kurio buvau kartą pabėgusi. Netrukus buvau išvežta į Vilniaus saugumą, seserį paliko Kaune. Uždarė mane į vienutę, kurioje be "parašes" ir skardinės vandeniui, daugiau nieko nebuvo. Čia teko pabūti apie metus. Rašyti ir vėl prisiminti, ką reikėjo iškęsti, jau neturiu jėgų, bet ir visai tylėti būtų nusikaltimas. Tiek tūkstančių iškankintų, išniekintų kūnų! Gal kada nors istorija atskleis tų žudynių vaizdus, gal kada pasaulis išgirs šauksmą dar ir dabar žudomų, nors mūsų šauksmas buvo neišgirstas. Ne dešimtys, ne šimtai, bet tūkstančiai! - tai trečdalis Lietuvos žmonių žuvo, mirė tremtyje ir lageriuose. Ir tada istorija žinojo tokius žiaurumus, kai buvo nlekinami, spardomi lavonai, neleidžiant juos palaidoti, kad įbaugintų kitus. Bet ką matė ir girdėjo KGB sienos, žmogaus protu nesuvokiama. Ten ištisomis naktimis virte virė darbas.

Iš pradžių stengėsi užverbuoti, kad sutikčiau jiems dirbti, žadėdami siųsti toliau mokytis Maskvoje, bet, negavę sutikimo, pradėjo "tikrus" tardymus. Laimei, kad prieš suėmimą jau žinojau, kad prof. Markulis-Erelis yra agentas, todėl buvo galimybė sakyti viską, kas jau buvo saugumui žinoma, neišsiduodant, kad žinojau, jog Erelis- agentas. Mėginimai vežti, kad parodyčiau vietoves, matyt, nepasiteisino, nes tvirtinau, kad esu ne vietinė ir vis tiek nuvežta bėgsiu. Ne dėlto, kad galia pabėgti, bet kad nušautų. Fiziškai negalėdami nieko daugiau išgauti, ėmėsi vadinamojo "smegenų plovimo" metodo, t.y., neduoti miegoti, valgyti ir tardyti. Jau nebegalėjau suvokti, kiek laiko sėdžiu, nemačiau dienos šviesos, nes naktimis vyko tardymai. Taip iškankino, nualino, kad jau pati nebegalėjau

paeiti. Vesdavo, tempdavo, o atvedę įmesdavo į kamerą. Gąsdino sušaudysią, bet aš su savo likimu seniai buvau susitaikiusi ir troškau tik vieno, kad viskas greičiau baigtųsi. Apie mamą ir seserį nieko nežinojau: vis sakė, kad jas atveš ir prie manęs tardys. Gretimos kameros, matyt, irgi buvo vienutės. Tai vienoje, tai kitoje kildavo triukšmas. Subėgdavo prižiūrėtojai, suskambėdavo raktai, o kur išvesdavo išprotėjusį- nežinia, vėl mirtina tyla tyla užviespataudavo.

Tardymai vis tęsėsi, kadangi buvau vienutėje, tai gal daug kas galvojo, kad manęs nėra gyvos. Mirtis atrodė vienintelis išsigelbėjimas iš šio pragaro. Kai vesdavo tardymams, vieno meldžiau Dievo- neapleisk ir duok viską iškentėti, ir jis mane iš klausė. Iš tardymų supratau, kad paimitas Zaskevičius-Šalna, Girėnas. Jo parodymai ir kalba buvo tokia, ko negalima buvo sakyti. Labai puolė mane, kad atvežiau kalio cianidą, kad galėjau apnuodyti daug vietovių, bet aš jiems sakiau, kad jis skirtas buvo tik mums, kad gyvi nepatektume. Reikalavau akistatos, bet jos nedavė. Žinojau, kad Šalna pasitikėti negalima, o ir vėliau tai pasitvirtino, kai Erelui buvo duotas ženklas, kad nevažiuotų su Juozu-Daumantu į III Vytauto apygardą. Saugumas labai uoliai ir planingai dirbo savo darbą ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje, apraizgydamas savo pinklėmis.

Po alinančios nemigos ir išsekimo aš jau nebegalėjau jų normaliai matyti, veidais. Negana to, jie mane imetė į išprotėjusios kamerą ir užtrenkė duris. Pamačiau kameros kampe stovinčią ir rėkiančią pusnuogę merginą. Mane apėmė siaubas, bet staiga pamačiau pažįstamą veidą- tai buvo Didžiosios Kovos apygardos ryšininkė Onutė Trakimaitė-Ožka, su kuria teko susitikti vyriausiame štabe Vilniuje. Tai man padėjo sukaupiti pasakutines jėgas kaip nors jai padėti. Manyje sukilo tokia neapykanta jiems, ir tik Dievo prašiau pagalbos. Neapykanta nugalėjo siaubą. Suradau jos suknutę, sukištą į "parašą". Nežinau, ką ji daugiau turėjo, norėjau kiek galima jai padėti. Per ruošą šiaip taip nusk... ..vau li ant grindų išdžiovinau jos suknutę, o ji vis šaukė ir rėkė. Mane išvedė tardymams, norėdami pamatyti, kaip aš reaguosiu naujoje kameroje, bet aš, kaip visada, tylėjau, supratau, kad skūstis nei priešintis negaliu, nes visa tai daroma su tikslu. Jaučiau, kaip mane baigia išsekinti tardymai ir nuolatiniai veiksmai, neduodantys nė akių užmerkti. Nežinau, iš kur atsirado jėgų pasipriešinti jų užmačiom. Atsisakiau priimti maistą. Gąsdino priverstinio maitinimu, bet man jau buvo vis vien, kad tik neišprotėčiau ir kad viskas galų gale baigtųsi. Matydami mane tokia nusilpusią, po savaitės bylą užbaigė.

Iškvietė pas prokurorą, kuris paskaitė nuosprendį už akių- dešimt metų. Ir taip išsigelbėjau nuo išprotėjimo. Išvesta į lauką ir apakinta ryškios šviesos, nepamenu, kaip buvau nugabenta į Lukiškių kalėjimą, tik atsi-

gavau vėl vienutėlę. Ten jau nebuvo tardoma. Išvesdavo pasivaikščioti, o ir prižiūrėtojai nebuvo tokie žiaurūs. Matydami mane tokią iškankintą ir alkana, pravažiudami papildomai duodavo sriubos. Vis galvojau, koks likimas lauke Onutės- Ožkos. Po mėnesio buvau pašaukta į etapinę kamerą ir tą pat dieną etapu tranzitinio traukinio išvežta į Leningrado persiuntimo kalėjimą. Gavusi skiautelę popieriaus, parašiau pažįstamų adresu ir prašiau pranešti mamai, kad gyva ir veža į Šiaurę. Susukusi į tutele, išmečiau ant grindinio, kai koloną vedė į traukinį. Išdavę sausą davinį- duonos, cukraus ir rūkytos voblos, gabeno į tranzitinio traukinio lentynas sukišę taip, kad negalėjai pajudėti. Neduodavo vandens, neišleisdavo išvietėn, tyčiojosi ir daužė. Ir vis šaukė, kad mes gyvuliai- ne žmonės, kol galų gale per persiuntimo punktus pasiekėme Uchtą. Taip purvini, utėlėti, suvaryti į sausakimšus barakus, kartu su kriminaliniais laukėme, kol atvažiuos pirkliai mūsų pasiimti. Sargyba su šunimis varė mus užpustytais pollarinės nakties keliais. Vieni tempė maišus, kiti, įsistoję į klumpes, rankomis susikabinę vos šliaužė. Kas negalėjo paeiti, tą mušė buožėmis, o paskui nežinau, ką su jais darė. O juk žmonės, dalyvavę šiose baisiose naikinimo, nužmoginimo operacijose, ir šlandien gyvena, augina vaikus...

Apie namus jau negalvojau, alkis, šaltis, utelės ir blakės neduodavo apsiginti. Tie, kuriems suspėjo namiškiai priduoti maisto ir rūbų, mažiau kentėjo.

Prasidėjo naujas Golgotos etapas, apie kurį gal jau ne vienas yra rašęs. 13-ame lageryje, kur buvome atvaryti, prieš kurį laiką nuo bado ir šalčio mirė 15 tūkstančių lenkų. Iš jų liko tik trys mechanikai, reikalingi, kad plytinė dirbtų. Matydami, kad ir mūsų likimas bus toks pat, leido rašyti laiškus, ir tai mus išgelbėjo. Gavau pirmą siuntinį ir laišką, džiovintos duonos, šukas, muilą, cukraus ir apatinius baltinius. Mama meldė Dievo pagalbos, jausdama, kokioje baisioje padėtyje buvau. Po pusantrų metų galėjau šukomis išsišukuoti savo kasas, pasikeisti bent apatinius baltinius, truputį apsiprausti. Kankino skorbutas, atsivėrusios žaizdos, o jų nebuvo kuo aprišti, sunkus darbas, kurio aš jau nebepajėgiau dirbti, bet vis tiek buvau varoma, šaltis kaustė kūną, o gyslose, atrodo, kraujas ledu paviręs. Mama siuntė siuntinius ir išgelbėjo mane.

Po pusės metų etapu buvau išvežta į Kazachstaną, Balchašo lagerį. Vežė mus apie mėnesį. Išlipę vieni kitų negalėjome pažinti: visi purvini, utėlėti, bet jau buvome atskirti nuo kriminalinių. Aš jau nebuvo tokia alkana, tik jau buvo palaužta sveikata. Mama siuntė siuntinius, vaistus ir vis rašydavo, kad nenustočiau vilties sugrįžti. Režiminiame spec.lageryje dirbdavome po 12 val. Galėjome rašyti tik 2 laiškus per metus. Iš darbo grįžus, būdavome užrakinamos barake, kuriame apie 70 žmonių. Dusome

be oro nuo dvoko, nes barake buvo tik viena medinė "parašė" ir vandens kubilas. Varydavo į darbą tūkstantinę koloną. Stipresnieji stengdavosi sustoti pirmose eilėse, o silpniesnieji vilkosi pusiau tekini. Pjudydavo šunimis ir mušdavo atsilekančius. Dešimtaukščiai keiksmal, prie vartų kratos, kur suklupdyti laukdavo savo eilės. Mirusius išveždavo iš lagerio prie suklupdytų, kad visi matytų, kaip juos durklais subado.

Mirus Stalinui, viskas ėmė keistis, atrakino barakus, davė čiužinius ir antklodes, naujus drabužius. Po kiek laiko atvažiavo komisi ja nurašyti invalidų, ir tada aš patekau į tą sąrašą. Iš mamos gavau notaro patvirtintą telegramą, kad palma mane išlaikymui, tada turėjau galimybę grįžti į Lietuvą. Taip grįžome į Lietuvą grupelė nurašytų žmonių. Pirmoje stotyje Lietuvoje išlipę, buclavome glimtąją žemę, dar nežinodami, kaip ji sutiks tiek kančių ir vargo mačiusius. Mama kaip galėdama stengėsi padėti. Sesuo jau buvo tremtyje, taigi ant mamos pečių griuvo vis nauji rūpesčiai, neduodami atsikvėpti po tiek metų slapstymosi ir klajonių. Bet ji dėkojo Dievui, kad likome gyvos.

Prasidėjo nauji kryžiaus keliai, kai tavęs neregistravo, o neregistruotas negalėjai gauti darbo. Svajojau dar mokytis, bet institutuose sėdėjo užkietėję komunistai. Du kartus išlaikiusi stojamuosius egzaminus, per mandatinę komisi ją einančio partorgo pareigas Martinaičio buvau nepriimta, nors labai norėjo mane apginti akademikas Baršauskas, kaip buvusią gerą jo mokinę. Per didelius vargus buvau priregistruota, įsidarbinau. Ir mama grįžo į Kauną. Bet tuo dar nesibaigė mūsų persekiojimas: tris kartus buvome per 24 val. varomi iš Lietuvos, tik dar likusių žmonių dėka išlikome. Po metų grįžo sesuo, nebuvo kur gyventi- gyvenome svertimuose kampuose. Turėjau daug dirbti, kad kaip nors išsilalkyčiau. Ir vis dėlto sena svajonė skraidyti tapo realybe, kai sutikau savo senus svajonių draugus. Jie priėmė mane į savo būrį, nors tai jiems buvo ne visai saugu, nes skraidymas priklausė DOSAF'ui. Aš visa tai supratau ir buvau laiminga, galėdama nors retkarčiais pakilti. Remontavome, statėme naujus Balio Karvelio ir Oškinio konstrukcijos sklandytuvus, tai buvo man didelė laimė. Laimė vienai pakilti virš išvargintos Lietuvos žemės, skristi virš vietovių, aplaistytų partizanų krauju. Niekas negalėtų suprasti, ką jaučiau tada, pakilusi ir pajutusi tą taip galingą jausmą- skristi.

Bėgo laikas, ir su kiekviena diena viskas tapo istorija, tik nežinia, ar ateinančios kartos mokės mūsų kančias suprasti, įvertinti. Pranašingi teisme pasakyti vyriausiojo partizanų štabo vado Žemaičio žodžiai: "Istorija moko, kad kraujas niekada nebūna pralietas veltui. Jei ne dabar, tai po penkiasdešimt, po šimto metų Lietuva, iškovojusį laisvę, kitaip įvertins mūsų siekius ir mūsų darbus."

Ištakos - 2**Kai kurie slapto ir viešo Pasipriešinimo bruožai****1940-1942m. dokumentuose**

Tęsiame dokumentų rinkinio, kurį surinko, išsaugojo ir visuomenei pateikia Lietuvos rezistentas, 1941m. Birželio sukilimo dalyvis Jonas Čepulis. Čia pristatome antrąją rinkinio dalį- svarbesnius lietuvių memorandumus vokiečių okupacinei valdžiai, viešo pasipriešinimo dokumentus.

1941m. Birželio sukilimu atstatyta Lietuvos valstybinė nepriklausomybė ir sudaryta Laikinoji Vyriausybė iš Vokietijos pusės de jure nebuvo pripažinta. Liepos 17d. Hitlerio potvarkių okupuotoms rytų sritims valdyti buvo sudaryta civilinė vokiečių administracija: Lietuva buvo pavadinta generaline sritimi ir įjungta į Ostlando komisariatą. Tai Laikinosios Vyriausybės veikimą padarė praktiškai neįmanomą, todėl ji kreipėsi į Lietuvos generalinį komisarą Adrianą von Rentelną, bandydama išsiaiškinti tolesnius santykius. Rugpjūčio 5d. lietuvių visuomenės atstovų priėmime pas komisarą, Laikinoji vyriausybė paprašė pastarąjį paaiškinti, kaip Vokietijos vyriausybė (betarpiškai civilinė administracija) numato bendradarbiauti su lietuviška valdžia bei lietuvių tauta, ir įteikė paruoštą memorandumą (dokumentas Nr.7). Generalkomisaras atsakė, kad Lietuvos valstybės klausimas bus sprendžiamas po karo, kad jis perima visą valdžią krašte, o Laikinosios vyriausybės veikla kaip ministerių kabineto turi būti laikoma baigta. Laikinoji vyriausybė nesutiko bendradarbiauti su vokiečių okupacine valdžia kitokiu kaip lygiateisiu pagrindu ir nutarė savo veikimą laikyti sustabdytu prieš savo valią¹.

1941m. rugpjūčio 5d. Ministerių kabineto memorandumą apie teisinę Lietuvos būklę ir faktinius santykius bolševikų okupacijai pasibaigus, įteiktą generalkomisarui A. von Rentelnui su prašymu perduoti Vokietijos vyriausybei, reiktų laikyti diplomatine nota, siekiant juridinio nepriklausomybės pripažinimo. Faktinis pripažinimas sąlygotas vokiečių Vyr. karinės vadovybės, kuri pripažino Laikinoją Vyriausybę egzistuojančia ir netrukdyt atkurti lietuviškos savivaldos, veiksmų. Memorandumo atmetimas reiškė ne ką kita, o Vokietijos agresijos aktą prieš nepriklausomą Lietuvos valstybę (Birželio sukilimas panaikino visus pirmosios rusų okupacijos požymius- vokiečiai nebegalėjo laikyti Lietuvos okupavimo kaip Sovietų Sąjungos teritorijos dalies užėmimo ir privalėjo laikytis tarptautinės teisės nustatytų normų). Memorandumas taip pat

Laikinosios vyriausybės posėdis (pirmininkauja J.Ambrazevičius)

konstatavo karo stovį tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos, bet tai nereiškė, kad Lietuva Vokietijos pusėje: pvz. JAV su Vokietija pradėjo kariauti tik 1941m. gruodžio mėn., o iki tol buvo palaikomi diplomatiniai santykiai.

Kai ką gali stebinti tam tikri pasisakymai A.Hitlerio atžvilgiu- bet jie buvo pareikšti tam tikru istoriniu momentu ir tam tikromis aplinkybėmis. Šiandienos "moralistams" galima priminti V.Čerčilio žodžius: "Jeigu Hitleris įsiveržtų į pragarą, mes sudarytume sąjungą su šėtonu". Lietuviai liko garbingesni- jie pasinaudojo prasidėjusiu karu, kad išvytų iš savo šalies šėtoną- rusų okupantus.

Sustabdžius Laikinosios Vyriausybės veikimą ir tuo būdu įteisinus Lietuvos, kaip pavergtos valstybės būklę, savo nuomonę pareikšti turėjo ir pagrindinė Pasipriešinimo organizacija- LAF, tą vyriausybę pastačiusi ir budinti nepriklausomybės sargyboje. Ši nuomonė išsilies 1941m. rugsėjo 15d. LAF vadovybės memorandumu apie Lietuvos būklę, pradėjus veikti vokiečių civilinei valdžiai, per lauko komendantūrą pasiųstu A.Hitleriui ir Vyriausiam kariuomenės vadui generolui feldmaršalui von Brauhčiui (J.Brazaitis klaidingai nurodė memorandumo datą- rugsėjo 20d. ir adresatus-Ribentropą ir feldmaršalą Keitelį?) (dokumentas Nr.8). Memorandumo pasekmės: LAF vadovybės įgaliotinis Leonas Prapuolėnis

sulmtas ir išsiųstas į Dachau koncentracijos stovyklą, pasirašiusieji vadovybės nariai iškviešti į saugumą ir iš jų paimti pasižadėjimai nesilimti politinės veiklos. LAF uždarytas, o jo turtas konfiskuotas.

Sunaikinus LAF, viešai veikti dar liko Lietuvių Nacionalistų Partija, vienok ir joje buvo pakankamai aktyvių lietuvių patriotų, pasisakiusių prieš vokiečių civilinės administracijos politiką. Lietuviškojo nacionalizmo nebuvo galima suderinti su vokiškuoju, net ir prikišus į organizaciją gestapo agentų, tad 1941m. lapkričio pabaigoje LNP veikla buvo suvaržyta, o metų pabaigoje ji jau nebesireiškė. Nacionalistai rengė panašų į 1941m. rugsėjo 15d. LAF memorandumą dokumentą, pavadintą Pro memoria (dokumentas Nr.9). Neaišku, ar jis buvo kam nors oficialiai įteiktas, ar platinamas tik pagrindyje tarp lietuvių. LNP Pro memoria pagrindu tapo 1941m. rugpjūčio 4d. gen. P.Kubiliūno pasikalbėjimo su A. von Rentelnu metmenys, rugsėjo-spalio mėnesiais ruošto ir redaguoto LNP Pro memoria tekstai. Spėjama dokumento parengimo data- 1941m. gruodžio mėn. pradžia, pagrindinis redaktorius- LNP generalinis sekretorius Zenonas Blynas.

Prieš vokiečių okupantų vykdomą politiką protestavo ir lietuviškos savivaldos pareigūnai. Spausdiname 1941m. rugsėjo 26d. generalinio tarėjo krašto ūkiui prof. Vlado Jurgučio memorandumą dėl ūkinio išnaudojimo (dokumentas Nr. 10) (už tai V.Jurgutis buvo priverstas pasitraukti iš tarėjų) bei Žemės ūkio Rūmų vadovybės memorandumą dėl nepakeliamų pyliavų ir ūkininkų žlugdymo (dokumentas Nr.11).

Dokumentai yra mašinraštiniai nuorašai, skelbiami pirmą kartą.

Įvadą ir paaiškinimus parengė **Kęstutis Kaspars**

Literatūra

1. Brazaitis J. Vienų vienai. V.1990. P.96-99

2. Ten pat P.104.

7. 1941m. rugpjūčio 5d. Ministerių kabineto memorandumas apie teisinę Lietuvos būklę ir faktinius santykius bolševikų okupacijai pasibaigus, įteiktas generalkomisarui A. von Rentelniui.

Nuorašas

Ministerių Kabineto Memorandumas
apie teisinę Lietuvos būklę ir faktinius santykius
bolševikų okupacijai Lietuvoje pasibaigus, įteiktas
Generalkomisarui dr. von Renteln.

MEMORANDUMAS APIE TEISINĘ LIETUVOS BŪKLĘ IR FAKTINIUS SANTYKIUS BOLŠEVIKŲ OKUPACIJAI LIETUVOJE PASIBAIGUS

Susipažinę su pono Reicho Komisarų Rytų kraštui š.m. liepos 28d. ir Tamstos tos pačios dienos atsisaukimais į lietuvius, turime garbę, Lalinėsios Lietuvos vyriausybės vardu, pranešti Tamstos maloniui dėmesiui sekantį:

1. Valstybingumo tradicija yra viena iš seniausių lietuvių tautos tradicijų. Nuo pat savo kūrimosi pradžios Lietuvos valstybė aiškiai pakrypo į vakarų kultūros tautų bendruomenę ir tuo būdu pasidarė užtvara, saugojančia vakarų kultūrą nuo iš Azijos besiveržiančių totorių ir nuo totorių įtakai pasidavusių rusų. Lietuvos valstybė yra išgyvenusi kelis periodus: Lietuvos valstybės konsolidavimosi periodą /XIII amž./, valstybės sutvirtėjimo ir ekspansijos periodą /XIV-XV a./, Lietuvos unijos su Lenkija periodą /XVI-XVIII a./, Lietuvos valstybės žlugimą ir pagaliau jos atstatymą 1918m. su moraline ir materialine Vokietijos pagalba.

Po ilgo naikinančio rusų viešpatavimo meto, nuo 1918m. ligi 1940m. Lietuvos valstybė pergyveno didelį tautinio aktingumo ir kultūrinės bei

ekonominės rekonstrukcijos periodą, kol tą lietuvių kurliamąjį darbą nutraukė bolševikų invazija Lietuvoj, po kurios seka /1940-41m./ žūtbutinė lietuvių tautos kova su rusų imperializmu.

Nors ir labai kenksmingos buvo Lietuvai unijos su Lenkija pasėkos. Lietuvos valstybingumo idėja nė vienu momentu nebuvo išnykusi iš tautinės lietuvių sąmonės. Lietuvos valstybingumo idėjos reiškėjais vienu tarpu buvo Lietuvos didikai; paskui ji darėsi vis populiareesnė platesniuose gyventojų sluoksniuose, kol toji evoliucija nepasiekė dabartinės savo stadijos, kada lietuvius ūkininkas ir lietuvis darbininkas daugelyje atsitikimų pasirodė aktingiausiais Lietuvos valstybės idėjų gynėjais. Pavyzdžių gali būti susidedanti daugiausia iš ūkininkų ir darbininkų vaikų Lietuvos kariuomenė, kuri, nežiūrint visų bolševikų pastangų, negalėjo būti nei morališkai palaužta, nei sužalota.

Ryšium su Lietuvos valstybingumo tradicija reikia pabrėžti tą reikšmę, kurią turi lietuvių sąmonėje Vilnius. Nuo seniausių laikų /XIV a./ Vilnius buvo Lietuvos sostinė ir brangiausia kiekvienam lietuviui vieta. Vilnius nuo senovės buvo Lietuvos dvasinio, kultūrinio ir administracinio gyvenimo centru. Dėl Vilniaus Lietuva vedė 20 metų kovą su Lenkija naudodamasi visuomet toje kovoje moraline ir politine Reicho parama.

2. Pirmoji svetimoji valstybė, pripažinusi nepriklausomą Lietuvą 1918m., buvo Vokietija. 1918m. nepriklausomos Lietuvos atstatymo darbo pradžioje vien Vokietija terėmė aktingai Lietuvos vyriausybę. Nepriklausomos Lietuvos atstatymas 1918 metais ir jos pripažinimas de jure 1918m. kovo 23d. iš Vokietijos pusės nieko bendra su Versalės traktatu ir jos inspiratoriais neturėjo. Atvirkščiai, 1918m. Lietuva buvo atstatyta priešingai aliantų valiai, nes pastarieji planavo Lietuvos sujungimą su Lenkija unijos ar federacijos ryšiais.

Jeigu per sekančius 20 metų Lietuvos draugingo gyvenimo su Vokietija ir atsirasdavo reikalaujančių sutvarkymo klausimų, tai tie klausimai buvo sureguliuoti 1939 metų kovo 22 dienos sutartimi: tokiu būdu buvo praskintas kelias abiejų šalių draugingiems santykiams plėtoti /žiūr. tos sutarties įvadą/.

3. Lietuvos įjungimas į Tarybų Sąjungą buvo smurto aktas, kurio Lietuva niekuomet nelaikė uždėjusiu jai bet kurių prievolių.

Tarybų Sąjunga, pasinaudojusi patogia jai situacija, iš pradžių primetė Lietuvai savitarpinės pagalbos paktą; einant šituo paktu, Tarybų Sąjunga įvedė Lietuvon savo įgulas ir laukė patogaus momento: kai Vokietija visą savo dėmesį nukreipė į vakarų frontą, sovietų kariuomenė įsiveržė į Lietuvą pramanytu pretekstu, kad Lietuva laužanti savitarpinės pagalbos sutartį. Iš tikrųjų gi norėdama Lietuvą okupuoti ir užimti patogesnes strategines

pozicijas prieš Vokietiją, tatal aiškiai ir įtikinamai išdėstyta Flurerio 1941m. birželio mėn. 22d. atsišaukime į Vokiečių tautą ir 1941m. birželio 21d. Vokiečių Vyriausybės notoje Tarybų Sąjungos Vyriausybei.

Nesitenkindama militarine Lietuvos okupacija, Tarybų Sąjunga buvo iš anksto suplanavusi Lietuvos sovietizmą ir jos įjungimą į Tarybų Sąjungą, nežiūrint visų lietuvių atvirai reiškiamos opozicijos tokiems Tarybų Sąjungos planams.

Lietuvoje didžiausiu komunistų valdžios įsigalėjimo laikotarpiu buvo apie 2500 komunistų /žiūr. ataskaitinį pranešimą V-me komunistų partijos suvažiavime. "Tarybų Lietuva" 1941m. vasario 12d. Nr.3/. Reikia tačiau pažymėti, kad ir tų 2500 tarpe tik labai nedidelį nuošimtį sudarė lietuviai. Suprantamas dalykas, kad primesti 2500 žmonių valią 3 milijonams gyventojų, kurių žymi dauguma vertėsi žemės ūkiu ir tokiu būdu yra atkaklūs privatinės nuosavybės šalininkai, galima tik smurto keliu. Buvo padaryti rinkimai į vadinamąjį liaudies seimą. Kandidatais galėjo būti tik komunistų partijos parinktieji asmenys. Prie urnų žmonės buvo varomi grasinimais, prieš tai suareštavus įtakingesnius lietuvius politinius veikėjus. Tokiu būdu "išrinktas" liaudies seimas, priešingai viso krašto valiai, paprašė Lietuvą priimti Tarybų Sąjungon. Visa tai buvo daroma užplūdus visą Lietuvą raudonosios armijos pulkams ir raudonajam terorui slaučiant. Visa lietuvių tauta priėmė įjungimą į Tarybų Sąjungą, kaip smurto aktą, kuris jokių prievolių Lietuvai neuždeda. Lietuvos atstovai užsienyje, kurie vieni tegalėjo pareikšti laisvai tikrąją Lietuvos nuomonę, pareiškė protestą prieš tą smurto aktą.

Visa lietuvių tauta laukė tik progos atsikratyti smurto valdžios ir todėl, kai tik Vokietija paskelbė Tarybų Sąjungai karą, buvo sudaryta Lietuvos Vyriausybė, kuri paskelbė 1941m. birželio mėn. 23d. Kaune Lietuvos nepriklausomybę atstatytą ir tuoju pradėjo atvirą kovą su Kaune ir didesnėje Lietuvos dalyje dar esančia Sovietų kariuomene. Šitose laisvės kovose didvyriškai žuvo virš 4000 partizanų ir Lietuvos reguliariinės kariuomenės karių.

4. Lietuvių kovai su bolševizmu krašto viduje vadovavo lietuvių Aktyvistų Frontas, kuris per labai trumpą laiką subūrė apie save aktingesniąją Lietuvos jaunimą, kuris būdamas ryškiai tautinio ir antikomunistinio nusistatymo, ideologiškai yra giminingas vokiškam nacionalsocializmui. Nežiūrint žiauriausio bolševikų teroro ir sunkiausių veikimo sąlygų, organizacija labai trumpu laiku subūrė apie save apie 36000 žmonių. Aktyvistų veikimas prieš bolševizmą turėjo tiek daug simpatijų visame krašte, kad karo veiksams rytuose prasidėjus, aktyvistų akcija buvo

paremta 100000 partizanų ir lietuvių reguliariinės kariuomenės dalių, kurie pagal sutartą su vokiečių karo vadovybe planą, įvykdė jiems nurodytus uždavinius. Laikinoji Lietuvos vyriausybė, paskelbusi Lietuvos nepriklausomybę atstatytą, yra Aktyvistų Fronto ir partizanų, visai tautai vieninai pritariant, pastatytoji Vyriausybė. Skelbdama Lietuvos nepriklausomybę atstatytą ji vykdė tautos valią. Jos uždavinys yra, teikiant visokeriopą pagalbą žygiuojančiai ir rytus vokiečių kariuomenei, palaikyti krašte tvarką ir perduoti valdžią sudarytai pagal konstituciją nepriklausomos Lietuvos vyriausybei.

5. Lietuvos įjungimas smurto keliu į Tarybų Sąjungą nepanaikino Lietuvos valstybės. Tas smurto aktas nei pačiai Lietuvai, nei kitoms valstybėms jokių prievolių nežadėjo. Pagaliau, jeigu kas ir laikytų, kad Lietuvos įjungimas į Tarybų Sąjungą esąs teisėtas, tai ir įjungta į Tarybų Sąjungą Lietuva juridiskai nenustojo savo suverenumo. Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos konstitucijoje XV straipsnis nustato:

“Sąjunginių respublikų suverenitetas aprėžtas tik TSRS konstitucijos 14 str. nurodytose ribose. Už šių ribų kiekviena sąjunginė respublika valstybinę valdžią vykdo savarankiškai. TSRS saugo suverenines sąjunginių respublikų teises”.

Čia pat reikia pažymėti, kad, einant ta pačia konstitucija /17 str./ kiekvienai sąjunginei respublikai paliekama teisė laisvai išeiti iš TSRS. Jokia specialinė forma tam išėjimui nenustatyta. Todėl, jeigu priešingai elementariniams dėsniams teisės kas nors laikytų Lietuvą legaliai įjungtą į Tarybų Sąjungą, tai Lietuvos Vyriausybė, paskelbdama Lietuvos nepriklausomybę atstatytą ir pradėdama atvirą kovą su Tarybų Sąjunga, tuo pačiu pasinaudojo laisve išeiti iš Tarybų Sąjungos.

Lygiai vienu ir kitu atveju, t.y. laikant Lietuvos įjungimą į Tarybų Sąjungą neteisėtu aktu, kurio pasekos išnyko, išnykus faktinai Tarybų Sąjungos valdžiai Lietuvoje, ar laikant Lietuvos įsijungimą į Tarybų Sąjungą teisėtu aktu- kiekvienu atveju paskelbus Lietuvos nepriklausomybę atstatytą, Lietuvos įsijungimo aktas nustoja galios.

Tuo būdu Lietuva negali būti traktuojama kitaip, kaip nepriklausoma valstybė.

6. Išnykus faktinai Tarybų Sąjungos valdžiai Lietuvoje, smurtiškas Lietuvos įjungimas į Tarybų Sąjungą nustojo galios. Būtų nesuprantama, jeigu kuri drauginga Lietuvai valstybė laikytųsi nusistatymo, kad Lietuvai padarytas smurtas /įjungimas į Tarybų Sąjungą/ dar ir dabar turi kokios nors privalomos Lietuvai ar kitoms valstybėms reikšmės. Kadangi, išnykus faktiškai Tarybų Sąjungos galiai Lietuvoje, reikia laikyti atstatytą

Lietuvoje telsėtą padėtį, t.y. jos nepriklausomybę, tai suprantamas dalykas, kad laikyti dabar Lietuvą Tarybų Sąjungos dalimi (*negalima-red.*), tai Lietuva jokiū būdu negali būti traktuojama kaip okupuotoji priešininko teritorija.

Jeigu Lietuva gali būti traktuojama šiuo momentu esančia karo stovyje, tai tik su Tarybų Sąjunga. Lietuvos reguliartinės kariuomenės dalys, kurios per prievartą buvo įjungtos į raudonąją armiją, visur, kur aplinkybės leido, stojo kovon su komunizmu ir raudonąja armija. Jos, kaip vokiečių karinei vadovybei žinoma, yra atlikusios naudingų operacinių uždavinių, ypač kovoje dėl Vilniaus.

Lietuvos partizanų kovos su raudonąja armija taip pat yra žinomos vokiečių karinei vadovybei.

Reikia taip pat pažymėti, kad tiek reguliartinės kariuomenės dalys, tiek Lietuvos partizanai stojo kovon su raudonąja armija ne atsitiktinai, o pagal iš anksto sutartą su vokiečių karine vadovybe planą.

Tokiomis aplinkybėmis laikyti Lietuvą okupuotą priešininko teritorija būtų ne tik juridiskai klaidinga, bet ir morališkai neteisinga.

7. Norėdama pareikšti padėką už Lietuvos išlaisvinimą, norą bendradarbiauti ir pasiryžimą visokeriopai padėti vokiečių kariuomenei jos karo žygyje rytuose, Laikinoji Lietuvos Vyriausybė tuojuo ėmėsi žygių lygiai Berlyne, lygiai Kaune, kontaktui su Reicho vyriausybe užmegzti.

Reikia su pasigallėjimu konstatuoti, kad tatal jai nepavyko.

Vis dėlto, liepos mėn. Lietuvoje susidarė tokia būklė, kad Vokiečių karo vadovybė laikė Laikinąją Vyriausybę faktiškai egzistuojančią ir su ja bendradarbiavo. Šiuo būdu paskatinta Laikinoji Lietuvos Vyriausybė labai sunkiomis aplinkybėmis trumpu laiku atstatė valstybės įstaigas ir vietines savivaldybes; ji dėjo pastangų pašalinti tarybinės sistemos anormališkus ir grįžti prie normalinės anksčiau Lietuvoje buvusios būklės. Ji pradėjo kraštą ekonomiškai atgaivinti, tačiau negalėjo nesusitarusi su vokiečių įstaigomis, išspręsti tam tikrų problemų. Todėl, žinodama šitų problemų skubotumą, Lietuvos Vyriausybė nekantriai laukė, kada galės įeiti į kontaktą su Reicho Vyriausybe.

Mūsų didžiausiu pasigallėjimu turime konstatuoti, kad Laikinosios Lietuvos Vyriausybės gyvavimo faktas nepriimtas dėmesiui nei Reicho Komisarų Rytų Kraštui atsišaukime, nei taip pat Tamstos, pone Generalini Komisare, atsišaukime, kaip lygiai, aplamai, praeita tylomis pro lietuvių tautos perspektyvą gyventi savo valstybės gyvenimu.

Kartu su visa lietuvių tauta mes jaučiame padėkos jausmą Vokiečių tautai už mūsų krašto išvadavimą iš bolševikų jungo. Tačiau tuo pat metu

mes laikome savo prievole pažymėti, kad lietuvių tautos tautinės aspiracijos negali būti patenkintos vien jos materialinių reikalų tenkinimu, nes lietuvių tauta negali atsisžadėti savos kultūros ugdymo savoje valstybėje. Mes esame tvirtai įsitikinę, kad tolimesnis nepriklausomos Lietuvos gyvavimas, remiamas draugiško Didžiojo Vokietijos Reicho, visiškai dera Europos naujojoje tvarkoje. Kita vertus, mes negalime nuslėpti, kad lietuvių lūkesčių į tautinį ir valstybinį prisikėlimą apvylimas, sukeltų tautoje desperaciją.

Pasiryžę visuomet palaikyti ir stiprinti lietuvių tautos entuziastiškus draugiškumo jausmus Vokiečių tautai, mes prašome Tamstą, Pone Generalini Komisare, perduoti per Poną Reicho Komisarą Rytų Kraštui, Didžiojo Vokietijos Reicho Fiureriui ADOLFUI HITLERIUI ir nenugalimajai vokiečių kariuomenei mūsų tautos padėką už jos išlaisvinimą ir kartu išdėstyti aukščiau atvaizduotą Lietuvos teisinę ir faktišką būklę.

Mes tikime, kad atsimindama nuolatinį lietuvių tautos draugiškumą, Vokietijos Reicho vadovybė pripažins Lietuvos valstybės tolesnį gyvavimą. Būdama gliai įsitikinusi Vokiečių tautos ir jos Fiurerio teisingumu, lietuvių tauta lauks šito pripažinimo.

Tuo pačiu metu mes pareiškiamo, kad lietuvių tauta yra nuoširdžiai pasiryžusi pozityviai bendradarbiauti su Didžiuoju Vokietijos Reichu, ypač jo žygyje dėl tautų išlaisvinimo ir bolševizmo sunaikinimo, o taip pat kurlant naująją Europos tvarką.

J.Ambrazevičius

L.E. Ministerio Pirmininko p.
Švietimo Ministeris.

M.Mackevičius

Telsingumo Ministeris

J.Matullionis

Finansų Ministeris

prof. B.Vitkus

Žemės ūkio Ministeris

A.Damušis

Pramonės Ministeris

K.Vencius

Sveikatos Ministeris

plk. J.Šlepetys

Vidaus Reikalų Ministeris

P.Vainauskas

Prekybos Ministeris

dipl. inž. V.Landsbergis-Žemkalnis

Komunalinio ūkio Ministeris

dr. J.Pajaujis

Darbo ir Social. Apsaug. Ministeris

dipl. inž. A.Novickis

Susisiekimo Ministeris

S.Raštikis

Krašto Apsaugos Ministeris

Kaunas, 1941m. rugpjūčio mėn. 5d.

8. 1941m. rugsėjo 15d. Lietuvių Aktyvistų Fronto memorandumas apie Lietuvos būklę, pradėjus veikti vokiečių civilinei valdžiai, pasiūstas Vokietijos fiureriui A.Hitleriui ir Vyriausiajam kariuomenės vadui generolui feldmaršalui von Brauhičiui.

Nuorašas

**Lietuvių Aktyvistų Fronto
Memorandumas
apie Lietuvos būklę, vokiečių civilinei valdžiai
Lietuvoje veikti pradėjus, pasiūstas**

Didžiojo Reicho Fiureriui
Adolfui Hitleriui ir
Vyr. Didžiosios Vokietijos kariuomenės Vadui
Generolui Feldmaršalui von Brauchitschui.

**Lietuvių Aktyvistų Fronto
MEMORANDUMAS**

**Apie Lietuvos būklę, vokiečių civilinei valdžiai Lietuvoje
veikti pradėjus.**

Lietuvių Aktyvistų Frontas yra susikūręs bolševikų okupacijos metu kaip kariška organizacija, kuri skyrė sau uždavinį atstatyti nepriklausomą Lietuvą ginkluoto sukilimo pagalba. Lietuvių Aktyvistų Frontas yra suėjęs tam tikslui į kontaktą su vokiečių karinėmis vyresnybėmis. Lietuvių Aktyvistų Fronto bendradarbiavimo pagrindą su vokiečių karinėmis vyresnybėmis sudarė tai, kad jos įsakymai pripažino Aktyvistų Fronto pagrindinį tikslą- kovą dėl Lietuvos laisvės. Lietuvių savanorių duodamoje vokiečių karinėms vyresnybėms priesaikoje skaitom:

“Indem ich freiwillig die mir fuer die Befreiung meines Vaterlandes /Litauen/ vorgesehene Aufgabe uebernehme, verpflichte ich mich freiwillig vor Gott und meinem Gewissen diese Gewissenhaft, ohne Rucksicht auf meine Gesundheit und mein Leben suszufuehren”.

Karui prasidėjus, kartu su Lietuvos kariuomenės dalių likučiais, pradėjo sukilimą ir įvykdė visą eilę sutartų su vokiečių karinėmis vyresnybėmis uždavinių. Sukilime dalyvavo apie 100.000 partizanų. Žuvusių kovose su bolševikais Lietuvos jaunimo skaičius prašoka 4.000 žmonių. Ir Lietuvių Aktyvistų Frontas ir visos Lietuvos jaunimas laikė, kad kovoje su

LIETUVIŲ AKTYVISTŲ FRONTAS

LIETUVOS JAUNIMAS

„Iš Lietuvos žemi, vokiečių, civilinei valdžiai
Lietuvos valdai, pradžiai, pasigalias“

Didžiojo Vokiečių kariuomenės

Adolfui Hitleriui ir

V. T. Didžiosios Vokiečių Kariuomenės Vadui
Generolui Polmaršalui von BRUCHITSCHUI.

bolševizmu lietuvių tautos ir vokiečių tautos tikslas visiškai sutampa. Lietuvių Aktyvistų Frontas ir visos Lietuvos jaunimas laikė, kad Vokietija neleško jokios teritorialinės ekspansijos Lietuvos sąskaita. Visas palankiai nusistatęs Vokietijai Lietuvos jaunimas, gerbdamas ir aukštai vertindamas dominuojantį vokiečių politikoje tautinį principą, laikė ir tebelaiko, kad tautinės idėjos pagrinde yra ir svetimo tautiškumo gerbimas.

Lietuvių Aktyvistų Frontas, o su juo ir visa lietuvių tauta, vokiečių civilinei valdžiai Lietuvoje veikti pradėjus, pergyvena labai skaudų laikotarpį.

Lietuvių Aktyvistų Frontas prašo leisti jam išdėstyti savo rūpesčius Didžiosios Vokietijos Vadui Adolfui Hitleriui ir jo narsiajai kariuomenei, tikėdamasis, kad Lietuvos jaunimo kraujas pralietas kovoje su bolševizmu, leidžia jam atvirai pasakyti tai, ko jis negalėtų padaryti kitomis aplinkybėmis.

1. Kovai su bolševikais prasidėjus, Lietuvių Aktyvistų Frontas sudarė vyriausybę, kuri, nežiūrint didelių sunkumų, atliko visą eilę organizacinių uždavinių: jų neatlikus, vokiečių kariuomenės žygiavimas per Lietuvą būtų žymiai pasunkintas. Nežiūrint į tai, nedarant Lietuvos vyriausybės darbui jokių priekaištų iš esmės, jos darbas prieš jos pačios valią buvo

sustabdytas. Lietuvai buvo paskirtas generalkomisaras, kuris tuo jau paėmė valdžią Lietuvoje į savo rankas. Apibrėždamas generalkomisarą teritorialinę kompetenciją, š.m. liepos mėn. 28d. savo atsisaukime į lietuvių, p. Reicho komisarą Rytų kraštui paskelbė, kad jis paskirtas "fuer das Gebiet den ehemaligen Freistaat Litauen".

Lietuvių tauta neskaitė Lietuvos įjungimą į Tarybų Sąjungą teisėtu ir uždedančiu jai bet kurių pareigų, kadangi tas įjungimas buvo įvykdytas su pagalba suklastotų rinkimų, priešingai visos lietuvių tautos valiai. Tačiau jei kas ir laikytų tokį įjungimą Lietuvos į Tarybų Sąjungą teisėtu, tai ir tuo atveju Lietuva nebuvo nustojusi egzistavusi, kaip suvereninė respublika, kiekvienu atveju turinti teisę iš Tarybų Sąjungos išėiti /žiūr. Tarybų Sąjungos konstitucijos 15 ir 17 str./ Lietuvos vyriausybė šių metų birželio mėn. 23d. paskelbė Lietuvos nepriklausomybę atstatytą ir tuo išblaškė bet kurias abejones dėl Lietuvos priklausymo Tarybų Sąjungai. Tarybų Sąjunga prieš šį Lietuvos vyriausybės aktą neprieštaravo.

Kadangi Tarybų Sąjungos dalimi Lietuva negali būti laikoma, o antra vertus jokių tarptautinių aktų Lietuvos respublika nebuvo panaikinta, tai nesuprantama, kodėl Reicho komisaras Rytų kraštui š.m. liepos mėn. 28d. atsisaukime į lietuvių kalba apie "das Gebiet des ehemaligen Freistaat Litauen". Išėina taip, kad bolševikai, prieš kuriuos lietuviai kovojo kartu su vokiečiais, pripažįsta Lietuvos respubliką, išėjusią iš Tarybų Sąjungos, atskira valstybė, o Vokietija, kuriai Lietuva padėjo kovoti su bolševikais, laiko Lietuvos respubliką buvusią valstybę /ehemaliger Freistaat/

2. Vokiečių kariuomenei įžengus į Lietuvą, ji rado visus palankius jai lietuvių valdžios organus, o ne bolševikų įstaigas. Lietuvos kariuomenės dalys ir Lietuvos partizanai visur kiek galėdami padėjo žygiuojančiai per Lietuvą vokiečių kariuomenei. Lietuviai kariavo kartu su Vokietija, o ne prieš Vokietiją. Tačiau nežiūrint į tai, vokiečių valdžios organai Lietuvą traktuoja, kaip okupuotą priešininko teritoriją. Susidarė tokia padėtis, kad Aktyvistų Frontas skelbė kovą prieš Tarybų Sąjungą, kovojo kartu su visu Lietuvos jaunimu prieš Tarybų Sąjungą, o tos kovos rezultate, Lietuva yra laikoma tokia pat priešininko teritorija, kaip ir valstybės, kovojusios prieš Vokietiją.

3. Vokiečių tauta yra paskelbusi kryžiaus žygį prieš bolševizmą. Aktyvistų Frontas taip pat laikė kovą su bolševizmu ir bolševikais vienu iš svarbiausių savo uždavinių.

Privatinės nuosavybės panaikinimas ir privatinės iniciatyvos stelbimas ūkio srityje lietuvių akyse nekenčiamiausias tarybinės santvarkos bruožas. Suprantama, kad tiek Lietuvos ūkininkas, tiek lietuvis miestietis nekan-

riai laukė bolševikų valdžios galo Lietuvoje, kad kuo greičiausiai galėtų pradėti vėl kūrybinį ūkišką ir kultūrinį darbą. Tokio kūrybinio darbo sąlyga kiekvieno lietuvių akyse yra privatinė nuosavybė ir privatinės iniciatyvos laisvė, kurios gali būti varžomos tik tiek, kiek to reikalauja viešasis interesas. Lietuvos vyriausybė, pradėjusi savo darbą, tuč tuojau ėmėsi priemonių sugrąžinti teisėtiems savininkams bolševikų valdžios atimtą privatinį turtą. Miesto namai, įmonės, žemės, tvarkingai turėjo būti grąžintos tiems, kuriems visa tai priklausė prieš bolševikams į Lietuvą įsibrovus. Tuo tarpu vokiečių civilinė valdžia Lietuvoje, sustabdžius Lietuvos vyriausybei savo darbą, pradėjo naikinti visa tai, kas buvo padaryta nacionalizuotam turtui grąžinti teisėtiems to turto savininkams. Turtiniai santykiai atstatomi į tą padėtį, kurioje buvo bolševikams Lietuvoje viešpataujant. Maža to, generalkomisaro Kaune š.m. rugpjūčio mėn. 20d. paskelbtame įsakyme derliaus nuėmimo ir sėjos vykdymo reikalu, padaro turto santykius žemės ūkyje dar nepastovesnius, negu jie buvo bolševikų laikais. Nors einant bolševikų nacionalizacijos aktais žemė ir buvo pripažinta valstybės nuosavybe, bet kiekvienas, kam žemė buvo palikta, ją turėjo amžinai naudoti mūsi. Jeigu tai ir nebuvo nuosavybė, tai vis tiek kiekvienas žinojo, kad jis žemę valdo amžinai naudojimosi teise. Generalkomisaro įsakymas ir tą amžinąją naudojimąsi, kurį pripažino žemės valdytojams bolševikų įstatymai, daro iliuzoriniu. Kiekvienas žemės valdytojas, einant įsakymu, nustunilamas į "Rechtmaessler Bewirtschafter" kurio teisės nežinomos. Be to visa eilė žmonių, kuriems bolševikų valdžia nelaikė galima atimti žemę, atrodo turėtų, einant tuo įsakymu, nustoti žemės, nes jie nepatvirtinami jų valdomos žemės teisėtais šeimnininkais. Tai yra pavyzdžiui tie, kurie dėl kurios nors priežasties bolševikų okupacijos metu patys žemės nedirbo, pavyzdžiui, ją buvo išnuomavę arba atidavę dirbti pusininkams. Einant įsakymu, turi nustoti žemės ir vadinamieji neūkininkai. Įsakymas, tiesa, nesako, ką jis vadina neūkininkais. Tačiau galima manyti, kad neūkininkais įsakymo prasme bus laikomas kiekvienas, kas pats ūkininkaudamas verčiasi dar kitu kuriuo darbu ar profesija, pavyzdžiui yra mokytojas, profesorius ar eina kitas kurias viešas pareigas. Bolševikai taip pat norėjo šiai savininkų kategorijai atimti žemę, bet to nepadarė susidūrę su didele tautos opozicija, nes atėmimas žemės šiai ūkininkų kategorijai reiškia ne ką kitą, kaip išmetimą iš kaimo dažnai stipriausios ir labiausiai apšviestos ūkininkų kategorijos. Susidarė tokia padėtis, kad tai, ką labai blogomis intencijomis norėjo padaryti bolševikų valdžia, nežinomais tikslais padarė vokiečių civilinė valdžia Lietuvoje. Tūkstančiai gerų ūkininkų, kurie

išsilaikė žemės ūkyje bolševikų laikais, norima išmesti iš ūkio visai nesuprantamais sumetimais. Nuosavybės santykiai, suardyti prie bolševikų valdžios, dar daugiau ardomi.

4. Kiek Generalkomisaro įsakymas derliaus nuėmimo reikalais mažai vaduojasi ūkiškais sumetimais, matyti iš vadinamųjų tarybinių ūkių „sovchozų“ būklės. Bolševikų valdžia geriausius ūkius atėmė iš jų savininkų visiškai, nepalikdama jiems nė vieno hektaro ir nedalindama tų ūkių bežemiams ir mažžemiams, toliau juos pati eksploatavo, kaip didesnius ūkio vienetus. Tų ūkių savininkais dažniausiai yra geriausi Lietuvos ūkininkai, kurie mokėjo tvarkyti savo ūkius pavyzdinčiai. Visus tuos ūkius vokiečių valdžia paliko savo žinioje, negrąžindama jų savininkams, nežiūrint į tai, kad blogesniųjų ūkių savininkai, tai yra ūkių, kurie nebuvo palikti toliau eksploatuoti kaip tarybiniai ūkiai, sugrąžinti į savo ūkius kaip vadinami teisėti šelmininkai. Suprantama, kad jokia valstybinė administracija negalės pagaminti tuose ūkiuose tiek, kiek galėtų pagaminti tikrieji tų ūkių savininkai, pavyzdinčiai ūkininkai, puikiai žinantieji savo ūkių gamybinės sąlygas.

Tuo tarpu, kai tuose ūkiuose šelmininkauja dažnai mažai pasiruošę ūkvedžiai, palikę juose iš bolševikų laikų, ūkių savininkai, kurie dažnai yra idėję nemažus Lietuvos sąlygomis kapitalus ir dar daugiau darbo, dabar gyvena kaip kaimininkai pas savo kalmynus ar turi ieškoti kito kurio darbo, kuriam jie yra mažiau pasiruošę tik todėl, kad jie buvo labai geri ūkininkai ir jų ūkiai patiko bolševikų valdžiai, kuri padarė iš jų vadinamuosius tarybinius ūkius /„sovchozus“/.

Ekonominė ir moralinė padėtis susidarė nepatelsinama.

Generalkomisaras kalbamojo (*mlnino-red.*) įsakymo pradžioje rezervuoja sau teisę sutvarkyti nuosavybės santykius vėliau. Kadangi visi Lietuvos ūkininkai laiko save savininkais tos žemės, kurią bolševikų valdžia iš jų atėmė, tai vien tas faktas, kad tie nuosavybės santykiai bus svarstymo objektu vėliau, jau vien tai pripildo visų ūkininkų širdis nerimu, kuris, žinoma, gamybinio krašto pajėgumo nepadidina.

Susidarė tokia padėtis, kad Lietuvoje vokiečių civilinė valdžia restauroja arba palaiko tokius tarybinės santvarkos institutus, kaip žemės nacionalizaciją, prekybos ir pramonės įmonių nacionalizaciją, gyvenamųjų namų nacionalizaciją, valstybinių ūkių institutą, profesines sąjungas su jų uždaviniais socialinio draudimo srityje ir darbo priežiūros srityje, tarybinį socialinį draudimą ir t.t.

5. Privatinė iniciatyva ūkio srityje taip pat stelbiama, kaip ji buvo stelbiama bolševikų okupacijos metu.

Padėtis paradoksalinė: vokiečių kariuomenė kovoja su bolševizmu, o vokiečių civilinė valdžia Lietuvoje prieš lietuvių valią verčia juos gyventi tarybinės santvarkos varžtuose. Jeigu būtų sakoma, kad nelaikas karo metu daryti kokias reformas, tai į tai reikia pastebėti, kad bolševikų santvarka Lietuvoje neturėjo jokio pagrindo, kad jos laikytis lietuviams daug sunkiau, negu grįžti prie tos santvarkos, kuri Lietuvoje buvo prieš bolševikams atelnant ir kurią žymia dalimi Lietuvos vyriausybė jau buvo gražinusi.

Buvo suprantama, kai bolševikinės institucijos lietuviams norėjo primesti bolševikų valdžią, bet lietuviams visai nesuprantama, kada jų gyvenimą nori tvarkyti bolševikinės santvarkos principais ne bolševikinės santvarkos šalininkai, o jos priešininkai.

6. Įžengus vokiečių kariuomenei į Lietuvą, buvo paskelbtas privalomas rusų rubliaus kursas, 1RM-10Rb. Kad toks rusų rubliaus kursas Lietuvoje yra ekonomiškai nepateisinamas, tai Lietuvos vyriausybė, vokiečių civilinės valdžios generaliniai tarėjai ir Lietuvos ūkinės organizacijos ne kartą nurodinėjo vokiečių valdžios organams, kad kiekvienas markių savininkas, o tokių yra tik vokiečių kariai ir vokiečių civilinės administracijos žmonės, gali įsigyti Lietuvoje bet kurį Lietuvos ar užsieninės gamybos produktą beveik veltui. Toks rusų rubliaus kursas yra ne kas kita, kaip kontribucijos Lietuvai uždėjimas. Toji kontribucija įgyja visai ypatingos reikšmės, jei atsiminsime, kad muitų sienos tarp Lietuvos ir Tarybų Sąjungos nėra. Iš Rusijos yra vežami į Lietuvą popieriniai pinigai ir paverčiami Lietuvoje vertingomis prekėmis... Išeina taip, kad Lietuva turi mokėti kontribuciją už visą Tarybų Sąjungą. Kodėl? Ar todėl, kad Lietuva buvo įjungta į Tarybų Sąjungą prieš jos pačios valią? Ar todėl, kad lietuvių jaunimas kartu su vokiečių kariais kovojo prieš bolševikus? Lietuvių tautos akyse ir šiuo atveju susidaro paradoksalinė padėtis ir jokiems motyvais nepateisinama.

Grynas Lietuvos prekių atsargų išpardavimas susidaro ir dėl vokiečių civilinės valdžios Lietuvoje nustatytų prekių kainų Lietuvos gaminiams, ypačiai kainų Lietuvos pramonės gaminiams. Visa Lietuvos pramonė yra verčiama pardavinėti savo gaminius. Tokios politikos rezultate gali būti tik visiškas Lietuvos pramonės sugriovimas arba didžiausias jos įskolinimas. Visa tai yra tiek priešinga lietuvių tautos ir Lietuvos ūkio interesams, taip nepateisinama bet kuriais racionaliiais sumetimais, kad lietuvių tauta seka vokiečių civilinės valdžios potvarkius ekonominėje srityje su didžiausiu susirūpinimu. Juo daugiau susirūpinimo kelia tas faktas, kad aktualiosios Lietuvos ūkio problemos ištisais mėnesiais neišsprendžiamos:

a/ žemės ūkis netiekia maisto produktų, nesant pasitikėjimo rubliu, gi valiutos klausimas lieka atviras.

b/ prekyba dirba su nuostoliais, nes nepertvarkoma bolševikų sukurtą gramozdiška valstybinę prekybos sistemą, nors prekių kiekiai kasdien mažėja.

c/ maisto davėnys miesto gyventojams yra nustatytas taip mažas, kad jie turi arba badauti, arba imtis spekuliacijos.

d/ nesutvarkytas ligi šiol transportas paralyžuoja ūkinę gėrybių apytaką ir tuo pat visą gamybos procesą.

Einant toliau šituo keliu Lietuvos ūkis bus visiškai sugriautas ir tuo padaryta žala ne tik Lietuvai, bet ir Vokietijai.

7. Teisę gyventi ir dirbti savo krašte kiekvienas lietuvis laiko neginčijama teise. Jeigu bolševikų valdžia Lietuvoje buvo taip nekenčiama, tai tarp kitko todėl, kad ji mėgino jėga kraustyti nepageldaujamus jai lietuvius į tolimąsias Rusijos sritis. Tas lietuvių kraustymas prievarta į tolimąsias Rusijos žemes paliko Lietuvoje visiems laikams neišdildomą įspūdį. Vienas iš Reicho komisaro Rytų kraštui įsakymų priminė lietuviams dar nesusenus tragiškus lietuvių išgyvenimus, surištus su priverstinio daugelio tūkstančių lietuvių iškraustymu iš Lietuvos. Mes turime galvoje š.m. rugpjūčio mėn. 15d. Reicho komisaro Rytų kraštui potvarkį darbo jėgų panaudojimo reikalu. To potvarkio paragrafe sakoma:

„Svarbiems ir skubotiems darbams darbo samdos organai gali tinkamas tam darbui jėgas, už atitinkamą primokėjimą, panaudoti ir kitur, ne jų gyvenamojoje vietoje“.

Kadangi tas potvarkis išleistas Reicho komisaro Rytų kraštui ir tokiu būdu liečia ne tik Lietuvą, bet ir kitus kraštus, kurių valdymas įeina į Reicho komisaro Rytų kraštui kompetenciją, tai tas potvarkis interpretuojamas taip, kad einant šituo potvarkiu lietuviai ketinama siųsti ir į kitus kraštus, esančius Reicho komisaro Rytų kraštui žinioje.

Jeigu tokia šio potvarkio interpretacija būtų teisinga, tai reikia turėti omenyje, kad lietuviai nejaučia jokių prievolių Tarybų Sąjungos atžvilgiu, juo labiau prievolės dalyvauti jos atstatymo darbe. Jeigu Lietuvos santykiuose su Tarybų Sąjunga yra prievolių, tai visos tos prievolės yra Tarybų Sąjungos prievolės Lietuvos atžvilgiu, o pirmiausia prievolė grąžinti jos išgrobta Lietuvoje turtą ir atlyginti jos padarytus Lietuvai nuostolius. Bet koks gabenimas lietuvių į Rusiją vienu ar kitu pretekstu, suprantama, bus sutiktas Lietuvoje su tokiais pat jausmais, kaip buvo sutiktas panašus gabenimas, įvykdytas prieš pat karą bolševikų valdžios.

8. Su šituo klausimu rišasi dar vienas klausimas, tai yra klausimas lietuvių, pabėgusių bolševikų okupacijos metu į Vokietiją, Vengdamai bolševikų valdžios persekiojimų, daugelis lietuvių buvo priversti ieškoti

priglaudos kituose kraštuose. Labai žymi lietuvių dauguma pasinaudojo Vokietijos svetingumu. Lietuviai visuomet su dėkingumu atsimins lietuviams suteiktą globą. Reikia tačiau pastebėti, kad tų pabėgusių į Vokietiją lietuvių padėtis darosi vis keblesnė. Daugelis iš jų turi Lietuvoje turto, lengvai galėtų gauti čia darbo ir vėl būti naudingi Lietuvos piliečiai, tačiau nežinomais sumetimais jų grįžimas į Lietuvą vis sunkinamas. Padėtis darosi juo keistesnė, kad išbėgusių į Vokietiją lietuvių tarpe yra labai daug žinomų visai Lietuvai žmonių, kuriems suteiktoji Vokietijos prieglauda nežinomais sumetimais buvo pakeista priverstinu sulaikymu Vokietijos ribose, nors jie labai reikalingi Lietuvoje jos kūrybiniam darbui atstatyti.

9. Vienas iš klausimų, gyvai sujaudinusių lietuvių tautą yra Lietuvos aukštųjų mokyklų klausimas. Lietuvos Aukštosiose Mokyklose mokosi apie 5000 jaunimo. Lietuva niekuomet nebuvo taip reikalinga naujų gydytojų, teisininkų ir t.t., kaip po sunkių bolševikų okupacijos metų. Bet tuo pačiu metu, kada visa Lietuva laukia kuo intensyviausio savo Aukštųjų Mokyklų darbo, vokiečių civilinė valdžia Lietuvoje ne tik neleidžia priimti naujų studentų į aukštąsias mokyklas, bet sustabdo veikimą ir aukštesnių semestrų, išskyrus paskutiniuosius. Lietuvoje niekas nesupranta vokiečių civilinės valdžios priemonių kitaip, kaip priemonių sustabdyti kultūrinę ir ekonominę lietuvių tautos plėtotę. Lietuviams sunku prileisti mintį, kad vokiečių administracijos organai Lietuvoje siektų lietuvių tautos slopinimo, tačiau turime konstatuoti faktą, kad lietuvių tautinis ir kultūrinis gyvenimas yra visokeriopai slopinamas:

a/ lietuviams Lietuvoje dabar neleidžiama turėti nė vieno dienraščio, leidžiamo vien lietuvių kalba, nes lietuvių dienraščiuose įsakoma dėti žinios ir straipsniai vokiečių kalba;

b/ nuo karo pradžios vokiečių cenzūra neleido pasirodyti Lietuvoje nė vienai lietuviškai knygai /net mokslinis lietuvių kalbos žodynas, atspausdintas dar prieš karą, negalėjo pasirodyti knygų rinkoje/;

c/ Lietuvos radiofonuose lietuvių kalba vis daugiau išstumiamą arba leidžiama vartoti tik greta vokiečių kalbos.

d/ Lietuvos radiofonuose nebeleidžiama daugiau griežti lietuvių tautinis himnas;

e/ vienoje iš labiausiai gerbiamų Lietuvos vietų, Kauno Karo Muziejuje varpai skambindavo prieš Didįjį Karą rusų caro valdžios uždraustą dainuoti dainą: "Lietuviais esame mes gimę, lietuviais norime ir būti". Šiai dainai muziką yra parašęs žinomas Lietuvos kompozitorius Stasys Šimkus, o dainos žodžiai parašyti 19a. gale vokiečių

mokslininko Zauerveino, didelio lietuvių draugo. Šią dainą Karo Muziejaus administracija buvo prašyta neskambinti:

f/ švenčiausioje visiems lietuviams vietoje, ant Gedimino Kalno Vilniuje, lietuvių tautinė vėliava nulmta:

g/ lietuvių tautinės šventės neleidžiama švęst.

Lietuvių Aktyvistų Frontas mano, kad jeigu kitos Lietuvos organizacijos ar šiaip Lietuvos visuomenės atstovai turi prievolės informuoti apie susidariusią Lietuvoje padėtį vokiečių civilinę valdžią, tai Lietuvių Aktyvistų Frontas, kaip organizacija, dirbusi visą laiką kontakte su vokiečių karinėmis vyresnybėmis, turi tokią pat prievolę vokiečių kariuomenei ir Jos Didžiojo Vado Adolfo Hitlerio atžvilgiu. Sykiu Lietuvių Aktyvistų Frontas drįsta atkreipti Aukštosios Vadovybės dėmesį į tai, kad memorandumu nurodyti Lietuvos gyvenimo nenormalumai galėtų išnykti, jeigu būtų priimta tolimesnė Lietuvos valstybės egzistencija ir jeigu valstybiniam krašto gyvenimui vadovautų sava vyriausybė. Toks yra visos lietuvių tautos karščiausias troškimas ir prašymas.

Čia pridedama (*priedai nerasti- red.*):

1. Nuorašas Denkschrift ueber die rechtliche Lage und die tatsaechlichen Verhaeltnisse in Litauen nach der Beendigung der bolschewistischen Okkupation.

2. Nuorašas laiško ministro pirmininko pavaduotojo Juozo Ambrazevičiaus generaliniam komisarui Kaune.

3. Nuorašas Denkschrift der Landwirtschaftskammer Litauens betreffs Verordnung des Herrn Generalkommissares zur Sicherung der Ernte und Feldbestellung in der Landwirtschaft.

4. Nuorašas Denkschrift des Generalrats fuer die Landwirtschaft zu den Generalkommissar in Kaunas.

5. Nuorašas Denkschrift des Generalrats fuer Wirtschaft ueber die Preisfrage in Litauen.

6. Nuorašas Lietuvos universitetų vadovybės memorandumo Lietuvos Aukštųjų Mokyklų veikimo klausimu.

7. Nuorašas Lietuvos visuomenės organizacijų laiško Generaliniam Komisarui Kaune, dėl priėmimo studentų į pirmąjį Lietuvos Aukštųjų Mokyklų semestrą.

Kaunas, 1941m. rugsėjo mėn. 15d.

Lietuvių Aktyvistų Fronto Vadovybė

/pas/ L.Prapuolenis, gen. št. plk. M.Mačlokas, div. gen. St.Pundzevičius, dr. inž. A.Damušis, plk. inž. dr. J.Vėbra, gen. Naglus-Nagevičius, gen. št. plk. lt. N.Tautvilas, dr. K.Vencius, plk. Z.Talevičius, dr. J.Ambrazevičius, maj. A.Andriūnas, adv. Iz.Toliušis, gen. M.Mieželis, M.Naujokaitis, dr. Pr.Padalskis, gen. št. plk. lt. N.

Iz.Kraunaitis, J.Deksnys, St.Vainoras, gen. št. plk. J.Jankauskas, P.Malinauskas, J.Žostautas, P.Žukauskas, plk. J.Bobelis, J.Katlnauskas, P.Vilutis, J.Bagdonavičius, kpt. A.Tindžiulis, P.Baronas, J.Rudokas, M.Pėčellūnas.

Nuorašas tikras.

LAF Štabo Viršininkas
Administracinio Skyr. Viršininkas.

9. Lietuvių Nacionalistų partijos ruošiamo Pro Memoria Vokietijos vyriausybei metmenys.

Metmenys Lietuvių Nacionalistų Partijos ruošiamo Pro Memoria Reicho Vyriausybei Berlyne

Lietuvių tauta, viena iš Europoje nuoširdžiai D.Vokietijos atžvilgiu vis dar tebenusiteikusių tautų, pradeda jausti apsilvylimo D.Vokiečių Reicho politika vedama Lietuvos atžvilgiu. Bet vis dėlto LNP tebemato, kad D.Vokietija pagaliau įvertins draugiškos nepriklausomos Lietuvos valstybės dabar ir naujojoje Europoje naudingumą D.Reichui ir jo vedamai politikai naują Europą kuriant ir tuo bus pašalintos priežastys nepalankioms nuotakoms, kliudančioms bendradarbiavimui plėstis.

Sovietų Sąjungos smurtu įvykdytas įsiveržimas į Lietuvą ir kariška jos okupacija smarkiai ir stiprinančiai paveikė giliai visoje lietuvių tautoje įsišaknijusį savo teisės ir savo valstybingumo jausmą. Lietuvių tauta, supratusi, kad D.Vokietija tuo metu, tai yra 1940 metų birželio mėn. 15d. nebūtų galėjusi suteikti jai ir kitoms Pabaltijo valstybėms paramos, ką įrodo ir Reicho Kanclerio ir Furerio kalba į Vokietijos armiją, jai pradedant žygi į Maskvą, nutarė rimtai ir drausmingai pasitikti jai kitų uždedamą sunkų bandymą. Ši grynai išorinių, žinomų politinių ir strateginių kombinacijų ir aplinkybių per jėgą primestą vergiją nuo pat 1940m. birželio mėn. 15d. buvo stipriai nepakenčiama: visa lietuvių tauta, susikaupusi ir savyje užsidariusi, laukė progos ir to laiko, kada ji vėl galės prisikelti savo savitam gyvenimui.

Maskvos politikai pačioje pirmoje pradžioje lyg ir rodė noro vesti "nuosaikią" politiką. Vadinamos liaudies vyriausybės sudarymas ir kai kurie balsai, kaip pav. J.Paleckio, kad tas, kuris kalbės už susijungimą su Sovietų Sąjunga, bus laikomas liaudies valstybės priešas, buvo klek apraminę plačias mases, kurios iš pat pradžių laukė pilnutėlio komunistų teroro, tačiau pasiruošimai į vadinamą liaudies seimą galutinai įtikino lietuvių tautą jai sąmoninga klasta ruošiamą ir formalinę bei moralinę vergiją. Pravedus jėga bei apgaule lyg ir aneksijos komediją Maskvoje,

komunistų partiją pradėjo sistematiškai "reformuoti" ir griauti, neatsižūrint net į galimus avantažus pačiai į karą besiruošiančiai Sovietų Sąjungai, gerai pastatytąją Lietuvos ūkiškąją gyvenimą; lygiagrečiai ėjo sistematiškas lietuviškų įstaigų rusinimas, jų pertvarkymas ir naikinimas bei slopinimas savito ir ryškiai pasireiškusio valstybinio, tautinio ir kultūrinio lietuvių tautos veido. Visi šie, kiek vėliau dar labiau pagreitinata skuba vesti Maskvos politikos reiškiniai, nekalbant jau apie beprasmius ir sunkiai patelsinamus lietuvių suėmimus, kankinimus, šaudymus bei 1941.VI įvykdytą barbarišką masinį- anot jų, peraugusios ir netarybiškai nusiteikusių (nusistačiusios)- lietuviškos inteligentijos, darbininkijos ir ūkininkijos, sulyg iš anksto slapta paruoštų sąrašų, išvežimą iš savo gimtosios žemės į Rytus, žadamam laimingesniai gyvenimui, sudarė tą esminį moralinį faktorių, kurio pasekmėje visa lietuvių tauta įsijungė į sukilimą ir aktyvaus bei pasyvaus priešinimosi nuotaiką, į sukilimo rengimą ir jo vykdymą, nes visi suprato, kad imperialistinis komunizmas eina prie lietuvių tautos išnaikinimo, prieš Lietuvos gyventojų ir žemės erdvės praretinimo ir prie amžiams lietuvių valdytos žemės kolonizavimo jau visais atžvilgiais svetimų elementų.

1941.VI.22 prasidėjęs karas D.Vokietijos su Sovietų Sąjunga buvo ženklas vykdyti jau paruoštą sukilimą. Šis sukilimo ruošimas ėjo kontakte su organizuotais lietuviais, emigrantais Vokietijoje, kurie dirbo ryšyje su kariškomis vokiečių vyresnybėmis. Kada D.Vokietijos armija su mažiausiais nuostoliais, žygiavo per Lietuvos teritoriją, ji visur jau rasdavo pilnai veikiančius Lietuvos valdžios organus, karišką ir civilinę lietuvių valdžią, kuriai vadovavo jau sudarytoji Laikinoji Lietuvos Vyriausybė, kuri jau buvo paskelbusi Nepriklausomos Lietuvos Valstybės atstatymą ir politinių bei strateginių aplinkybių dėka ir klasta Lietuvai primestos vergijos ryšio nutraukimą.

Tačiau Laikinoji Lietuvos Vyriausybė, kad ir atlikusi visą eilę svarbių organizacinio ir principinio pobūdžio darbų, kad ir toleruojama pražygiuojančios kariškos vokiečių valdžios, nebuvo Reicho Vyriausybės Berlyne pripažinta. 1941.VIII.5 ji buvo priversta išsiskirstyti, o jos vietą ir jos funkcijas perėmė atsłusti Reicho civilinės valdžios atstovai, pasikviesdami į pagalbininkus- vykdytojus patikėtinius, pavadintus Generalinių Tarėjų titulu. Lietuvių tauta pradėjo justti esminį skirtumą tarp vokiečių kariškos ir vokiečių civilinės valdžios atstovų elgsenos. Tiek kiek kariškoji valdžia pereinanti Lietuvą buvo su didžiausiomis simpatijomis lietuvių pagerbiama ir sveikinama, tiek civilinės valdžios atstovai savo žygiams bei potvarkiais pradėjo kelti tam tikrą vis gilesnį apsiuylimą, kuris vis plačiau apima visus tautos sluoksnius.

Kalbant apie šį kilstantį lietuvių rezervuotumą ir apsišvylimą D.Vokietijos civilinės valdžios atstovų vedamos Lietuvoje politikos atžvilgiu, jo dar negalima lyginti su egzistuojančiu su Vokietija kariavusios Lenkijos priešingumu D.Vokietijai. Lietuvių tauta niekada esmėje nebuvo anti-vokiška. Klaipėdos problemos metu kilę nelygumai niekada nebuvo nepriklausomai Lietuvos valstybei kliūtimi rasti ar ieškoti susitarimo kelių su D.Vokietija. Reicho Kanclerio ir Fiurerio pageldaujama prasme Lietuvai sutvarkius Klaipėdos srities padėtį, tiems santykiams buvo atsivėrusi nauja plotmė ir galimybė. Kultūros turtų ir žinių sėmimasis Vakaruose (plačiu mastu Vokietijoje ir Austrijoje), ir ekonominiai ryšiai bei asmeniškai lietuvių vokiečių santykiai niekada nebuvo įgiję iš lietuvių ir Lietuvos pusės pradininkiskų ir aktingų puolimo formų. Lietuvių tauta savo vakarų kaime matė ir savo geopolitinės padėties dėliai nori matyti lojalų, valstybinę prasme, visų laikų draugą.

Kada garbinga D.Vokietijos armija atžygiavo per Lietuvą, visa lietuvių tauta joje matė kovotoją už Sovietų Sąjungos tautų laisvę ir laukė joje Nepriklausomos Lietuvos valstybės išlaisvintoją iš formalinės ir moralinės žinomų politinių ir strateginių aplinkybių dėliai jai jėga priimestos vienmetinės Sovietų Sąjungos vergijos, kad ir ji pati galėtų išgyventos realybės pasekmėje, pilnai įsijungti į tolesnę kovą. Lietuva du sykius (Vilniuje ir Kaune) siūlė vokiečių karo vyresnybėms leisti jai atskiru Lietuvos savanorių-partizanų, Lietuvos armijos likusių dalinių prisidėti prie žygio į Rytus ir prie kovos su komunizmu. Šie prašymai nebuvo patenkinami. Šiame prašymų nepatenkinime lietuvių tauta tegalėjo įžiūrėti vien norą neleisti išsilaisvinusiai Lietuvos valstybei dalyvauti istorinėje Kovoje už Naujos Europos ateiťį ir tuo pripažinti jai telsę toje Europoje turėti savo vietą.

Tuo metu (1941.VIII.5) buvo paleista Laikinoji Lietuvos Vyriausybė ir buvo paskirtas civilinės Reicho valdžios atstovas Generalkomisarų titulu. Reicho Komisaras Rytų Kraštui savo 1941.VIII.28 atsišaukime kalba apie "Das Gebiet des ehemaligen Freistaat Litauen" vienašališkai įjungiant ir ją- Lietuvą- į vadinamąjį, lyg ir naują kurtą, provincinę Ostlando sritį.

Lietuvių tauta greit gavo progos pradėti lyginti jai uždedamą padėtį su Lenkijos Generalgubernatūros padėtimi. Ji įsitikina, kad ji tampa traktuojama kaip užimta prieš teritoriją, kaip Sovietų Sąjungos dalis. Šis Laikinosios Lietuvos Vyriausybės sic et simpliciter sulikvidavimas, nesuteikiant tautai jokios, kad ir jos rytdieninės valstybinės ateities tikrumo ar patikrinimo, sudarė tą antrą faktą, kuris giliai paveikė visą lietuvių tautą.

Pradėjus veikti Reicho civilinės valdžios atstovams Lietuvoje ir jų įstaigoms, lietuvių tauta nustojo visiškai politinio ir ekonominio valdymosi savistovumo. Jos mokslo ir kultūrinis gyvenimas taipgi turėjo pradėti krypti į visiškai nenormalias vėžes. Noroms nenoroms lietuvių tauta yra sąmoningai ar nesąmoningai atsakingų asmenų stumliama į šią apsišvylimo padėtį. Lietuvių tauta su nusistebėjimu žiūrėjo ir tebežiūri į tą visą eilę faktų, kuriuos ji yra tiesiog priverčiama pradėti galvoti, kad jai daug geriau, bent morališkai, būtų gyventi okupuojamame režime, nei savanoriškai ir nuosirdžiai dirbti jai šiuo metu sistematiškai kuriamose sąlygose, kuriose ji tegali įžiūrėti vien jos valstybinio, tautinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo pamatų griovimą, (kaip to) gyvenimo nuoseklus plėtimas, jos nuomone, tik tarnautų bendriems kaip ji supranta, D.Vokietijos ir jai draugingos Nepriklausomos Lietuvos dabarties ir ateities interesams, nes visa lietuvių tauta yra įsitikinusi, kad jos nepriklausoma valstybinė egzistencija niekad negalėtų būti nei morališkai nei politiškai D.Vokietijos interesams nenaudinga.

Šitų įvykdytų faktų eilėje galėtų būti paminėtas ir tas faktas, kad su likvidavus Laikinąją Lietuvos Vyriausybę ir pakvietus prie Generalkomisaro patikėtinius- generalinius tarėjus, tų generalinių tarėjų kompetencija visai nebuvo nustatyta ir jų galia praktikoje beveik jokia. Jie tapo paversti, ir vis labiau tampa paverčiamais, tik gaunamų įsakymų vykdytojais.

Tuo būdu pats jų ir jų lietuviškų įstaigų veikimas bei darbas darosi nenaudingas, beprasmiškas, nes viską iki nereikšmingiausių detalių perima ir tvarko civilinės valdžios atstovų pareigūnai, kurie visai neatsižįrėdami į Lietuvos gyvenimo savybes faktinai ir praktikoje dezorganizuoja visą Lietuvos gyvenimą.

Be to, kai kurie generaliniai tarėjai visai neturėjo arba neturi lietuvių tautoje pasitikėjimo.

Lygiaagrečiai vyko visa eilė faktų, kurie sunkiai ir be jokio reikalo palietė lietuvių iš tautinės pusės.

Iš radio transliacijų buvo išmestas- pašalintas Lietuvos himnas, nors Vokietijos himnas yra griežtamas kas vakaras.

Vokiečių įstaigų įsakymų suruoštos derliaus suėmimo šventės metu (XI.23) uždrausta po vokiečių himno sugiedoti Lietuvos himną ir nuo Generalkomisarui įteikto varpų vainiko buvo įsakyta nuimti tautinių spalvų kaspinas.

Iš Lietuvos tautinės šventovės pašalintas dar gyvo žmogaus biustas, kuris jam buvo tautos pastatytas, nes tauta jį laiko savo tautinio atgimimo patriarchu.

Nuo 1941.VI.22 tegalėjo išelti vos viena lietuviška knyga.

Valstybinė leidykla, priklausiusi Lietuvos švietimo vadovybei, yra paimta Generalkomisariato žinion. Komunistų laikais į valstybinę leidyklą buvo įjungtos visos privatinės knygų leidimo įstaigos ir ji yra vienintelė visoje Lietuvoje knygų leidimo įstaiga.

Mokslinis lietuvių kalbos žodynas, bolševikų sulaikytas, irgi negalėjo būti paskleistas knygų rinkoje.

Radiofonuose lietuvių kalba vis labiau išstumiamą arba leidžiama vartoti tik greta vokiečių kalbos.

Kauno Karo Muziejuje iš varpų muzikos išjungta giesmė "Lietuviais esame mes gimę, lietuviais norime ir būti", parašyta XIX amž. vokiečių mokslininko Zauerveino.

Vilniaus įkūrėjo D.L.K. Gedimino pilyje nebeleista kelti Lietuvos vėliavos.

Vienintelio Lietuvos universiteto ir kitų aukštųjų mokyklų klausimas tebėra civilinės vokiečių valdžios atstovų neišspręstas, kas visoje lietuvių tautoje sudaro pamatuoto įspūdžio jog einame prie suvaržymo net jos kultūrinio gyvenimo.

Spauldoje neleidžiama leisti platesnių Lietuvos kultūrinių ir visuomeninių, istorinių, valstybinių ir politinių problemų, klausimų ir aktualijų.

Vienintelis lietuvių laikraštis Vilniuje "Naujoji Lietuva" yra pilnoje vokiečių įstaigų žinioje, o Kauno dienraštis "Į laisvę" yra griežčiausios cenzūros kontrolėje ir todėl jį neatstovauja jokiai lietuvių visuomenės minčiai.

Į visus šiuos ir kitus panašius faktus lietuviai tegalėjo žiūrėti vien kaip į skubotų tempų varomą tautinio ir kultūrinio gyvenimo suvaržymo ar užslopinimo premisų pravedimą.

Šalia štų pasireiškė ir kiti faktai, kurie irgi buvo visiškai svetimi ir nesuprantami lietuvių tautai, įrodė civilinės Reicho valdžios atstovų norą lyg ir atstatyti prieš 1941.VI.22 buvusią nepakenčiamą komunistinę santvarką, kurios santvarkos pagrindinis tikslas buvo laipsniškas lietuvių tautos nuskurdinimas ir išskaidymas.

Šiaulių apygardos komisaras š.m. rugpjūčio 13d. pareiškė apskričių viršininkams ir burmistrams, kad "Parėdymai dėl Sovietų Sąjungos piliečių turto" neleistini. Prie Sovietų Sąjungos piliečių priskaitomi ir lietuviai.

"Visas Tarybų Sąjungos turtas yra Vokietijos Reicho turtas". Tuo pat metu buvo pabrėžta, kad "visi namų ir ūkių savininkai yra tik komisariški to turto valdytojai, o turto savininkas yra Vokietijos Reichas".

Laikinosios Lietuvos vyriausybės denacionalizuotos žemės tapo vėl nacionalizuotos ir tuo būdu žalingiausias lietuvių tautai ir jos ūkiui Sovietų Sąjungos priemestas įstatymas vėl tapo atstatytas.

Generalkomisariato š.m. rugpjūčio 20d. įsakymas derliaus suėmimo ir sėjos vykdymo reikalu, padaro žemės valdymo santykius dar problema-tiškesnius negu jie buvo bolševikų laikais. Juo panaikinama ir bolševikų teoretiškai pripažinta teisė į amžiną naudojimąsi žeme iki 30 ha ūkiams, o tokių ūkių savininkai paliekami tik "rechtmaessiger Bewirtschafter", nors Sovietų Sąjungos teritorijoje net kolchozininkams dalis žemės atiduoda-ma į nuosavybę.

O geriausi, kultūringiausi savininkų vestī ūkiai, kuriuos bolševikai pavertė valstybiniais ūkiais, visai atimti iš savininkų žinios ir pavesti samdytų administratorių šeimininkavimui, kurie niekad nebegalėtų pagaminti tuose ūkiuose tiek, kiek galėtų pagaminti tų ūkių savininkai, pavyzdingi ūkininkai. Tuo būdu dar nežinomų, galbūt politinių, siekimų daroma moralinė bei ūkinė žala Lietuvai. Ūkininkams nustatytos pyllavos, tam tikrais atvejais, yra sunkesnės įvykdyti nei sovietų pyllavos. Šio ant blogų pamatų pastatyto ūkinio talkininkavimo išvados galės realiau pasireikšti galbūt tik vėliau. Žemės nuosavybės pripažinimo ir jos plotų paskirstymo klausimas yra pirmos eilės dalykas, nes jo nesutvarkymas ar netvarkymas gyvai paliečia 80% visų Lietuvos gyventojų.

Laikinosios Lietuvos Vyriausybės paskelbtas namų denacionalizacijos įstatymas neleista įvykdyti, nes denacionalizuoti namai vėl buvo grąžinti valstybinei administracijai.

Bolševikinės santvarkos restauracija nuėjo iki to, kad Generalkomi-sariato rugsėjo 9d. atsisaukimas turi blogą, ypač politiniu atžvilgiu at-mintį palikusios profesinės sąjungos, kuriose darbdavio socialinio drau-dimo įnašai toliau mokami bolševistine sistema, tai yra privačių įmo-nininkų 2-4 kart aukštesni negu valstybinių ar kooperatyvinių. Šiuo būdu privačios lietuvių iniciatyvos stelbimas tęsiamas.

Palikta komunistinių artelių santvarka, varžant tuo būdu smulkia lietuvių privatinės iniciatyvos pasireiškimą.

Komunizmo laikais rublio įvedimas, sulaukymas indėlių išmokėjimų, nacionalizavimas santaupų, nuskurdino kraštą. Uždėjimas ir Lietuvai, neišskiriant jos iš Sovietų Sąjungos užimtoms sritims talkomo režimo, lyg ir kontribucijos, nustatant kursą 1RM.- 10Rb. buvo visai nepateisinamas.

Šalia šių dar galime paminėti kitokių, šalutinių ir nemažesnio atgarsio suradusių faktų.

Lietuvių Nacionalistų Partijos veikla nėra lengvinama, priešingai, jos veiklą stengiamasi net tam tikromis priemonėmis rubežiuoti.

Reicho Komisaro Rytų Kraštui š.m. rugsėjo mėn. 20d. "Potvarkis apie sąjungas ir susirinkimus", paskelbtas š.m. lapkričio 22d., praktiškai užkerta

kėlą Lietuvoje egzistuoti, tautos valią ir valstybinę mintį atstovaujančiai ir ją išreiškiančiai politinei partijai, nes, atrodo, kad Lietuvoje galės egzistuoti tik nepolitinės sąjungos ir organizacijos.

Nuo š.m. liepos mėnesio ji vis dar negauna galimybės Kaune leisti savo organą. Marijampolėje jos laikraštis uždaromas neva už partijos įstatų išspausdinimą, nors tie partijos įstatai buvo Pirmojo Generalinio Tarėjo prie Generalkomisariato peržiūrėti, sulig jo nurodymu ištaisyti ir vėliau buvo jo įstaigos, Vidaus Reikalų Vadybos, įregistruoti, ir tik po to išspausdinti bei vokiečių cenzūros praleisti.

Vokiečių pareigūnai pradėjo kiltis net į tokius Vokietijos interesams neesminius dalykus, kaip reikalaujant laikraščio "Tėvynė" vardą keisti į "Naujasis Laikraštis".

Kai kuriose vietose vokiečių cenzūra neleisdžia straipsniuose vartoti net žodį "tėvynė".

Buvo reikalaujama išduoti vokiečių cenzūros praleistos ir saugumo patikrintos žinios autorių, kas priešinga tarptautinei žurnalistinei etikai.

Organizuojant lietuvių "Žiemos Pagalbą", jos vardas, pareikalavus, buvo pakeistas (nors terminas "Žiemos Pagalba" jau seniai Lietuvoje buvo vartojamas) į "Lietuvių Visuomenės Pagalbą", tačiau ir tas vardas vokiečių pareigūnų buvo pakeistas: "Savitarpio Pagalba", kas sudaro įspūdžio, jog sąmoningai norima išvengti žodžio "lietuvis".

Šiauliuose buvo suimtas, galbūt, suinteresuotų asmenų įskundimų pasekmėje, o galbūt, kaip politinė represali ja prie "Klaipėdos bylos" dalyvi, prokuroras Krygeris, kuris ilgą laiką buvo laikomas neapklausinėtas ir jam nebuvo pateiktas kaltinimas; apie jo suėmimą nebuvo pranešta net jo tiesioginei vyresnybei; vėliau jis buvo nežinoma linkme išgabentas (*Matas Krygeris buvo išvežtas į Tilžės kalėjimą - red.*).

Be nusikaltimo ir kaltės reikalaujama atleisti kai kurie lietuvių tarautojai.

Didelių įmonių valdytojams be pamato kartais grąšinama areštu.

Kai kurie vokiečių pareigūnai netinkamai elgėsi su lietuvių pareigūnais, valdininkais ir visuomene.

Kai kurie vokiečių pareigūnai netinkamai elgėsi ir leisdavo sau smurto aktų.

Lietuviškos įstaigos pradėta kraustyti iš jų užimamų patalpų ir nuosavų namų (pav., Pramonės Valdyba buvo iškraustoma du kartus: iš savo rūmų iškraustyti Žemės Bankas ir iš savo, specialiai jiems pritaikytų rūmų, Taupomosios Kasos ir t.t.).

Lietuviai gyventojai Kauno miesto centre ir kitur vienu ar kitu pretekstu yra kraustomi iš jų samdomų butų arba nuosavų namų, nors daugelis žydų namų, kurie paliami į Reicho nuosavybę, tebestovi tušti.

Ne Lietuvos įstatigos ir ne Generalinio Darbo Tarėjo aktų paskelbtas įsakymas registruotis visiems bedarbiams, dirbantiems amatininkams-specialistams ir tiems ne bedarbiams (tarnautojams), kurie moka vokiškai, nenurodant kuriuo tikslu tai daroma. Įnešė daug nepasitikėjimo ir sukėlė daug bolševikinės atminties įtarimų lietuvių visuomenėje. Įsiregistravusiems lietuviams, dirbantiems amatininkams-specialistams ir tarnautojams, mokantiems vokiškai, vokiečių įstaiga išduoda bedarbių knygeles. Turint galvoje Reicho Komisarų Rytų Kraštui š.m. VIII 15 potvarkį darbo jėgų panaudojimo reikalu ir kitus tuo pat reikalu išleistus potvarkius, lietuviai vėl gali būti vežami iš Lietuvos.

Užkertamas ir slopinamas kelias privačiai lietuvių iniciatyvai, kartais net dirbtinai ieškant kaltinimų jų vadovams ir įsakant susilikviduoti atsikuriančioms arba naujai besistieigiančioms firmoms.

Palaiptniau einama prie lietuviškų įstaigų panaikinimo, sudarant joms palankias sąlygas likvidavimui (pav. bankams, kooperatyvinėms įstaigoms ir kt.) arba perėjimui į ne lietuvių žinią.

Paskirų vokiečių pareigūnų pavedimais, o ne Pirmojo Generalinio Tarėjo aktu, buvo verbuojami savanoriai ir formuojami pagalbinės policijos tarnybos batalionai (vėliau keitę vardus), kurių paskirtis tautai nėra ir nebuvo aiški ir kurie pradėdami slėpti į nežinomas sritis. Tuo būdu galima savanorių batalionų forma Lietuvos dėjimas į Naujosios Europos kūrimą nesuteikia platesnės prasmės, nes jie yra ne Wehrmachto, o policijos priklausomybėje.

Lietuvių pagalbinės policijos bataliono karininkai kai kurių vokiečių pareigūnų buvo traktuojami taip, kaip joks karininkas nepasielgtų net su belaisviais. Lietuvių kareivių akyse jie buvo išjuokiami ir iškoliojami: lietuvių karininkų akivaizdoje kai kurie karininkai buvo asmeniškai išjuokiami; yra atsitikimų, kad lietuviai karininkai buvo vokiečių pareigūnų įžeidžiami veiksniu ir niekinami.

Lietuviški batalionai yra silpniau maitinami ir tinkamai neaprengiami, nors lietuviškos aprangos dar yra sandėliuose dideli kiekiai: jiems net buvo pasiūlyta rengtis į rusų milines.

Iš Lietuvos teritorijos išvykusiems batalionams pavedama Lietuvą ir lietuvių žeminančios užduotys (Gudijos žydų ir civilių rusų belaisvių šaudymas ir korimas). Jeigu lietuvių karininkai atsisako šaudyti, juos pačius grasoma sušaudyti. Egzekucijų metu yra fotografuojami ir filmuojami tik lietuviški daliniai, tuo metu vokiečių daliniai pasitraukia į šalį.

Lietuvių tauta nesijaučia savo nuoširdaus pasitikėjimo prie Vokietijos žygio į rytus lengvinimo pasekmėje, tokios paniekos ir tokio pažeminimo iš D.Vokietijos nusipelnusi.

Daugelį lietuvių įstaigų perima Generalkomisariatats ir jo skyriai arba vokiečių įstaigos. Tų skyrių vedėjai komplektuoja personalą be susižinojimo su lietuviška tos žinybos įstaiga ir dažnai ima darban žmones, kurie tam neturi nei intelektualinių nei moralinių kvalifikacijų.

Krašto pramonė vedama prie likvidacijos, nesutekiant jai galimybės apsirūpinti kuru ir žaliavomis. Dažnai būna net išgabenamos iš krašto, krašto apdirbamų žaliavų atsargos.

Lietuviai darbininkai gabenami į Vokietiją, o darbo rankų stoka leidžia sušalti laukuose 30 proc. cukrinių runkelių. Aple 60 proc. suvežtų pyllavos bulvių sušalo. Šio nuostolio kaltė negali būti lietuviams primesta.

Pabėgusių į Vokietiją lietuvių grįžimas nėra lengvinamas. Lietuvoje jaučiamas visų sričių darbo jėgų stoka. Po masinio ir priverstinio lietuvių išvežimo į Sovietų Sąjungą ir po vokiečių įstaigų užverbuoto daugelio darbininkų tūkstančiais išvykimo į Vokietiją, lietuvių pabėgėlių grįžimas galėtų prisidėti prie Lietuvos atstatymo.

Kaip skirtingai buvo pradėta traktuoti Lietuvoje lietuvių ir vokiečių tautybių gyventojai maisto normų atžvilgiu, matyti iš šios lentelės, kurioje parodyta savaitinės maisto normos Kaune 1941IX.15.

		lietuviams	vokiečiams
Duonos	kg	1,900	3,500
mėsos	"	0,200	1,3
sviesto	"	0,100	0,250
cukraus	"	0,050	0,250
miltų	"	0,400	
kruopų	"	0,150	0,250
sūrio	"	-----	0,100
druskos	"	0,050	0,125

Šiuo metu lietuviams yra kiek pakeltos cukraus, sviesto ir mėsos normos, o sumažintos duonos, kruopų ir miltų normos. Panaikintos lietuviams taukų, kiaušinių ir sūrio normos. Mullui kortelės yra, bet mullo gyventojai negauna. Tuo būdu apie 740 tūkstančių Lietuvos miestų ir miestelių gyventojų gauna pusbadžio normas (dabartinė diennis kalorijos suma yra apie 1067).

Ūkininkai nėra aprūpinami būtiniausiais vartojimo dalykais (žibalu, druska, cukrum, mullu, geležimi padargų taisymui ir kt.), o negaudami to mieste nusipirkti, neparduoda miestui savo gaminių už popierinį pinigą. Dėl to randasi ūkinė stagnacija.

Apskritai paėmus, produktų ir gaminių pristatymo bei paskirstymo netinkamas reguliavimas, per mažos maisto normos, tam tikrų kainų ir specifinių algų nustatymas ir kitos sąlygos leidžia pasireikšti nelegaliai prekybai, kurioje, pagaliau pasireiškia ir ne vien Lietuvos gyventojai.

Lietuvių tauta neturi simpatijos žydams, tačiau pravedamas žydų likvidavimas iš lietuvių teritorijos sukėlė lietuvių tautos masėse nustebimo ir pasibodėjimo jausmą. Tą jausmą gilina girdimi faktai, kad daug kartų buvo filmuojami ir fotografuojami vien tik esą lietuviai tvarkytojai. Lietuviai mano, kad dar iki šolei išemigravę Lietuvos žydai galėtų būti sėkmingai panaudoti kaip darbo jėga atstatymo darbams sugriautoje Gudijoje ir Rusijoje. Lietuviai mano, kad Lietuvą apleidžiančių žydų nuosavybė turėtų būti pavedama lietuvių tautos dispozicijai, nors jai yra žinoma, kad Šiauliuose apygardos komisaras š.m. VIII.13 pareiškė apskričių viršininkams ir miestų burmistrams: "Pagrindinė taisyklė- visas žydų turtas yra Vokietijos Reicho nuosavybė".

Kadangi visiems yra žinoma, kad visi Lietuvos teritorijoje gyvenę vokiečių tautybės asmenys 1940/41 metų bėgyje iš Lietuvos repatriavo į Vokietiją, tai nėra suprantamas tikslas, kuriuo paskelbtas Vilniaus srity "atsišaukimas į vokiečių tautiečius" (Aufruf an die Volksdeutschen), kuriuo "į registraciją yra šaukiami visi tie asmenys, kurie savo vokišką kilmę gali įrodyti, arba pagal kilmę, kalbą, užsilikimą, išauklėjimą ir jausmą, skaito save vokiečiais" ("Naujoji Lietuva"- 1941.XI.1, Nr. 124).

Šalia šių, iš kurių tik vienas kitas vardinamas, reiškinių yra dar nesuprantamesnių faktų, ypač kai jie liečia elementą, kuris atrodo, nėra palankus nei D.Vokietijai, nei Lietuvai.

Lietuvių tauta pastebi, kad daugelyje Vilniaus srities vietų lenkų tautybės žmonės (ypač atbėgėliai iš buvusių Lenkijos sričių) naudojami ypatingu kai kurių vokiečių pareigūnų asmenišku ar neasmenišku prielankumu.

Vilniaus srities lenkiškasis elementas buvo aiškiai proteguojamas. Visoje eilėje Vilniaus srities vietų vietos valdžia buvo palikta išimtinai lenkų rankose ir lenkai, kartais net varė lietuvius drauge su žydais į darbus (Gervėčiai). Vilniaus Wirtschaftskomando skyrė lenkus į atsakomingas žemės ūkio įstaigų vietas be Lietuvos žemės ūkio rūmų žinios ir pritarti-mo, versdama tą Lietuvos įstaigą jiems algas mokėti. Vilniuje kad ir pradėta pastaruoju laiku atleidinėti lenkai iš tarnybų, bet vis dėlto nesuteikiama platesnė galimybė įsistiprinti jame lietuviškam elementui, nes Vilniaus srities gyvenimo sąlygos ir susisiekimas su kitomis Lietuvos dalimis nėra gerinamas bei lengvinamas.

Faktai Druskininkuose (kur per 80% gyventojų yra lietuviai) sukėlė keistą jausmą lietuvių tautoje. Kada pabėgėliai iš Lenkijos įsivyravo Druskininkuose ir vokiečių pareigūnų paremiami vienos nakties bėgyje organizuotai perima aukščiausią vietos valdžią į savo rankas, pradėdami perse-

kiotti lietuvius, asmeninių ar neasmeninių sumetimų dėliai Druskininkuose tampa viešai paskelbtas, ir berods iki šiol neatsauktas, tokio turinio vokiečių pareigūno skelbimas (už kurio kopijavimą lietuviai buvo suimami):

"Bekantmachung. Wenn gegen einen Angehoedigen der deuschen Wehrmacht, der Polen oder sonat irgend Jemand den ein Attentat veruebt wirdt, werden wahlos 10 Litauer standrechtlich erschosser. Der Ortskomandant Grodno, Haupt. Bracht, den 10.8.1941."

Druskininkų faktai visu šimtu nuošimčių neatvaizduoja visos Vilniaus krašto padėties, bet lietuvių ir gudų akyse atrodo, kad lenkai yra palaukomi ir kad kartais jie turi didesnių, dažnai galbūt, asmeniškų sumetimų dėliai, jiems taikomų ir teikiamų teisų. Visi šie ir kitokie faktai (bei naujai leidžiami potvarkiai, iš kurių dar kolkas negalima daryti konkrečių išvadų, nes jos gali būti padarytos tik pradėjus juos praktikoje taikyti) priveda lietuvių tautą prie aukščiau minėto ir pradėjusio reikštis apsišvilimo.

Lietuvių tauta dar vis tebetiki D.Vokietija ir ji atlieka jai šiuo metu uždedamas pareigas ir laisvu noru atiduoda tai, kas iš jos yra imama, tačiau lietuvių tauta, išlaukdama ir kritiškai žiūrėdama, nori visai aiškiai ir neabejotinai įsitikinti, kokie yra civilinės Reicho valdžios atstovų žygiuose ir potvarkiuose politiniai siekimai, nes iki šiol lietuvių tauta įžiūri ir jaučia lyg ir planingai projektuojamojo jos ištautinimo, kolonizacijos bei galutinio lietuvių tautos nuskurdinimo, išsklaidymo premisų pravedimo pastangas.

Politinio, ūkiško ir net kultūrinio savistovaus tvarkymosi galimybės atėmimas verčia lietuvius manyti, kad savanoriškas, nuoširdus ir lojalus Lietuvos valstybės bendradarbiavimas ir talkininkavimas D.Vokietijai nėra pageidaujamas.

Jei gu civilinės vokiečių valdžios atstovų Lietuvoje vedama politika ir toliau eis šia linkme, tai yra ganėtinai išryškėjusios linijos gilinimo kryptimi, tai lietuviams gali pradėti atrodyti, kad jiems geriau būtų atsидurti grynai okupaciniame ir galimame prievartingame tautos išsklaidymo režime, nei nuoširdžiai talkininkaujant negalėti surasti pamatuotų patiesinimų civilinės valdžios politikos žygius, ypač kad lietuviams tenka iš vokiečių pareigūnų nugirsti nuomonių apie tariamai per didelį Lietuvos inteligentių skaičių, apie galimą ir eventualų jų išsiuntimą į Rytus, apie tariamą esminį Lietuvos inteligentių nepalankumą D.Vokietijai, apie tariamai blogai šelmininkaujančių Lietuvos ūkininkų išskėlimą į derlingesnius Lenkijos plotus, apie tai, kad vienintelis Lietuvos universitetas negalės veikti ir t.t.

Čia išvardintų faktų ir įvykių pasekmėje lietuvių tautos lūkesčius D.Vokietijos atžvilgiu galima šitaip konkretizuoti:

1. Esminis palankumas D.Vokietijai jos atžvilgiu tebėra neabejingas. nes D.Vokietija yra Lietuvos kaimynas ir savo geopolitinės padėties dėka, Lietuva, neatsižūrėdama į realius ir plačius savo dabarties ir ateities interesus, mano, kad ji turi ir galėtų laukti iš D.Vokietijos savo gyvybinių, valstybinių ir tautinių interesų supratimo bei pagalbos juos realizuoti.

2. Lietuvių tauta nuoširdžiai linki D.Vokietijai laimėti jos karą, istorinį karą.

3. Suprasdama Lietuvos teritorijoje ir artimiausioje teritorinėje kaimynystėje vykusio karo reikalavimus, lietuvių tauta pasistengė blaiviai pažūrėti į tą pereliamąjį laikotarpį, kuriame atsistačiusiai Lietuvos valstybei po kariškų, sulikvidavus jos Laikinąją Vyriausybę, buvo atsiųsti ir civilinės Reicho valdžios atstovai, Generalkomisariato pavidalu.

4. Lietuvių tauta, ilgesnį laiką išgyvenusi nepriklausomą valstybinį gyvenimą ir tinkamai sugebėjusi tvarkytis, po Sovietų Sąjungos okupacinės ir ekstermininės politikos potyrių, stebėjo civilinės vokiečių valdžios atstovų žygius, rasdama kad ūkišku atžvilgiu ji sugebėtų geriau savarankiškai, o ne vien dabartiniame jai taikomame režime, kuris ją įjungė į lygį, į provincinę vokiečių Ostlando sritį, talkininkauti vokiečių vedamai koval. Be to, ji pradeda įsitikinti, kad civilinės vokiečių valdžios atstovų žygiuos bei potvarkiuos ji negali įžiūrėti jokių savo nepriklausomo valstybinio ateities gyvenimo pripažinimo premisų, o priešingai- viskas ją verčia manyti, kad valstybinis, ūkiškas, tautiškas ir kultūrinis Lietuvos ir lietuvių gyvenimas ir toliau nebus lengvinamas, o tik sunkinamas, ribojamas ir slopinamas. Daugelyje faktų ji tegali įžiūrėti vien jos galutinį tautos ar jos dalies, skubotą išsiskaldymą, bent kiek skirtingesnių nuo komunistų metodų, pagrindų paruošimą.

Lietuvių tautai, nuoširdžiai sudėjusiai savo atstatyto nepriklausomo valstybinio gyvenimo pripažinimo viltis ir tikrumą į D.Vokietiją, būtų buvę džiugu, jeigu būtų galėjusi ir dabar įžiūrėti reiškinį, rodančią, kad visos lietuvių tautos bei išimčių valia, išreikšta 1941.VI.23 nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo paskelbimu, bus pripažinta ir leista realizuoti taip, kad nepriklausoma Lietuvos valstybė turės savo vietą D.Vokietijos vadovaujamoje Naujojoje Europoje.

Naująją Europą lietuvių tauta supranta, kaip visų šio kontinento tautų-valstybių, teisingais pagrindais pagrįstą tarpusavio politinio, ekonominio ir kultūrinio bendradarbiavimo Europą.

Lietuvių tauta mano, kad tolimesnis civilinės Reicho valdžios vyravimas ir valdymas Lietuvos teritorijoje nėra būtinas, nes gali rasti ir savyje pakankamai jėgų reikiamą ir sutartą talkininkavimą praveisti. Ir ji mano, kad civilinės Reicho valdžios atstovų buvimas nėra nei politiškai nei ūkiškai tikslus ir naudingas, nes Lietuvos valstybė nebuvo ir nėra integrali Sovietų dalis. Ir ji mano, kad civilinės Reicho valdžios atstovų pertvarkymai pakartotinai išmuša Lietuvos gyvenimą ir jo ūkį ir iš dabar neabejotinai reikalingų normalaus gyvenimo vėžių.

Lietuvių tauta laukia, kad artimiausioje ateityje D.Vokietijos jai bus pripažintas ir leista atstatyti ir realizuoti jos suverenitetą, šiuo metu bent Lietuvos-Rusijos 1920 metų sutarties nustatytuose rytinėse ir pietinėse Lietuvos sienose ir nusistovėjusios vakarinės Lietuvos sienose, kartu įgalinant ją atitinkama ir sutarta forma, pakelti savo ūkinį pajėgumą, skirtą talkininkauti D.Vokietijos karui tęsti ir jį užbaigti.

Lietuvių Nacionalistų Partija, šias mintis išdėstydamą yra giliai įsitikinusi, kad ji pasitarnauja esminiems, bendriems ir platiems Vokietijos ir Lietuvos interesams.

LNP neatsižiūrėdama yra tvirtai įsitikinusi, kad nepriklausomos Lietuvos valstybės (tautos kraujo ryšių dėsnio praplėsta, ekonomiškai stiprios ir turinčios atitinkamą ir jai būtiną erdvę) egzistencija yra istoriškai ir jos geopolitiškos padėties pamatuota ir kad ji negali būti D.Vokietijai nenaudinga.

LNP neatsižiūrėdama net į pasitaikančius tulų, siaurų ar seniau galios turėjusių asmenų priekaištus apie tariamą jos parsidavimą D.Vokietijai, yra tvirtai įsitikinusi, kad tarnauja tik lietuvių tautos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės interesams, ir tie Lietuvos interesai, jos įsitikinimu, šioje Europos dalyje sutampa dabartyje ir sutaps ateityje su D.Vokietijos interesais.

LNP tokį, jos nuomone natūralų apsisprendimą D.Vokietijos atžvilgiu jau yra padariusi 1926-27 metais.

Tačiau, kad ir stovėdama ant šio realaus ir abiem valstybėm naudingo pagrindo, LNP pirmiausioje eilėje jaučia atsakomybę ties istorija už lietuvių tautos likimą. Ji jaučiasi kaip ir kiek viena totalitarinė politinė partija, esanti istorinės ir politinės tautos valios reiškėja ir ji laiko savo aukščiausią užduotimi tarnauti vien lietuvių tautai.

LNP nori dabartyje ir ateityje valstybine plotine bendradarbiauti su D.Vokietija, bet ji niekad negalės sutikti su lietuvių tautos išnaikinimo ar išskaidymo politika ir šioje plotmėje ji yra ir bus griežtai nacionalistinė, tai yra priešinga ištautinimui, deportacijoms ir Lietuvos teritorijos kolonizacijai.

Jei J. D. Vokietija LNP-je nori turėti pastovų bendrą valstybinių interesų sutapimų veiksnį, LNP yra pasiryžusi lojaliai bendradarbiauti su D. Vokietija. Jei D. Vokietija tebemano, kad nepriklausomos Lietuvos valstybės egzistencija nėra D. Vokietijai naudinga, tai LNP yra pasiryžusi ir pasiruošusi pasitraukti iš politinio veikimo ir ji yra nusistačiusi kęsti D. Vokietijos okupacinį režimą, uždedamą tautai, kuri norėjo ir nori D. Vokietijoje matyti pastovų, nepriklausomą valstybinę plotmę, visų laikų draugą.

10. 1941 m. rugsėjo 26 d. generalinio tarėjo krašto ūkiui
prof. V. Jurgučio memorandumas vokiečių

Generalkomisariato Kaune ūkio skyriaus vedėjui dr. Pense.

Generalinis Tarėjas Krašto Ūkiui

Kaunas, Gedimino g. 7.

Kaunas, 1941 m. rugsėjo 26 d.

Nr.

N u o r a š a s

V e r t i m a s

Ponui Dr. Pense

Ūkio Skyriaus Vedėjui Generalkomisariate Kaune.

1941 m. rugsėjo 19 d. 3-5 val. p.p. aš turėjau garbę ilgesniame pasikalbėjime su Jumis, p. Daktare, aptarti principinius klausimus, liečiančius Lietuvos ūkio vadovavimą. Dėl pagrindinio tikslo mes visiškai sutariame: turi būti siektas kuo didžiausias Lietuvos ūkio, ypačiai žemės ūkio produktyvumas, kuris įgalintų kuo labiausiai prisidėti prie vokiečių kariuomenės aprūpinimo. Tačiau dėl kelio, kuriuo į tą tikslą turėtų būti einama, iškilo nuomonių skirtumai. Pažindamas savo šalies santykius, aš esu įsitikinęs savo pažūrą čia išdėstyti raštu. Principe aš čia išėinu iš ūkinio tikslingumo; politiniai reikalai čia tevaldina valdmenį tik tiek, kiek ūkio nuo politikos visiškai neįmanoma atskirti ir kad politiniai įvykiai kartu lemia ir ūkiškuosius rezultatus.

Jei aš teisingai supratau rugsėjo 19 d. pasikalbėjimo minčių eigą, tai ją galima suvesti maždaug į šiuos punktus:

1. Lietuvos ūkis turi būti įjungtas į didžiąją "Europos" erdvę ir vadovaujamas centrinės esančios už /Lietuvos/ krašto ribų. Ūkiniai šalies interesai turėtų atsидurti antroje vietoje /numatomas kai kurių pramonės įmonių sustabdymas ir darbo jėgų iškėlimas iš to krašto/.

2. Lietuvos ūkiui toliau vadovauti turi vokiečių centrinės įstaigos.

3. Atskiroms ūkio šakoms skyrių priešakyje turi stovėti vokiečių valdininkai, prie jų gali būti pastatytas lietuvis pavaduotojas.

4. Iš personalo, dirbančio lietuvių ūkinėje tarnyboje, teturi būti palikti tik valdininkai slaurąja to žodžio prasine.

Šių punktų vykdymas turėtų reikšti, kad ūkio politika Lietuvoje turi būti vykdoma tuo pačiu požiūriu ir tomis pačiomis formomis, kaip ir užimtoje Sovietų Sąjungos srityse, kurios išbuvo bolševikų valdžioje daugiau kaip 23 metus.

Nors aš visiškai suprantu vokiečių požiūrą, jog politinės Rytų Europos problemos tebus galima spręsti tikrai karui pasibaigus, tačiau nei aš, nei apskritai bet kuris lietuvis negali rimtai sutikti, kad Lietuvą vokiečiai traktuotų, kaip užimtą priešų dalį. Faktas, kad Lietuva daugiau kaip 20 metų turėjo savo europinį valstybės gyvenimą, lygiai taip pat faktas, kad neprasidėjus vokiečių-rusų karui, daugelis lietuvių kartu su vokiečių kariuomene kovojo prieš bolševikus ir padėjo nemažą kraujo aukų. Šių faktų negalima iš pasaulio pašalinti. Į juos neatsižvelgti negalima ir kuriant Lietuvos ūkinę administraciją. Jeigu nenorima turėti ūkinės ir politinės žalos.

Suprantama, bendrieji nurodymai ir Lietuvos ūkio vadovybei turi išeiti iš vienos centrinės vietos, kuri būtų atsakinga už ūkinę Europos egzistenciją, bet tų nurodymų vykdymas gali būti uniforminis bei stereotipinis, arba pritaikintas prie istorinių bei geografinių faktų.

Nėra nei mažiausios abejonės, kad Lietuva sudaro istoriškai ir ūkiškai savistovų vienetą, kuris per 22 nepriklausomo valstybinio gyvenimo metus savo paties jėgomis žymiai pakėlė savo gyventojų gyvenimo standartą. Rusai čia atrado tikrą aruodą, ir nors jie išstisus metus iš jo sėmė, tačiau visiškai neišsėmė. Tatal įrodė Lietuvos ūkio pajėgumą. Bet tas pajėgumas tegalimas tikrai ta sąlyga, kad būtų palikti sveiki ūkiškieji pagrindai ir, kad ūkinė vadovybė būtų kraštą pažįstančių specialistų rankose.

Vokiečių civilinė valdžia Lietuvoje ligi šiol yra šį tą padariusi priešinga prasme. Žemės nuosavybės teisės atėmimas, teisę, kurią buvo palikę net bolševikai, tegul ir tikrai 30 ha ir "amžinojo naudojimosi teisės" vardu, šitos teisės atėmimas sukrėtė ūkininkų pasitikėjimą. "Teisėto valdytojo" titulas, toli gražu, nenuramina jo abejonų, ar jis iš tikrųjų galės pasilikti teisėtas savo žemės savininkas, ir jokių būdu neskaitins jo geriau ūkininkauti. Sustingęs palikimas bolševikinio pramonės ir prekybos suvalstybinimo, ligi šiol paralyžuoja bet kurią privačią iniciatyvą ir iššaukia ūkinę stagnaciją. Privatinis visų didesniųjų gyvenamųjų namų renacionalizavimas miestuose sukuria nepakenčiamus santykius būtų ūkyje ir grąso tolimesnių tų namų apleidimą.

Jeigu bus, kaip ketiname, praveistas aukščiau minėtasis ūkinės administracijos pertvarkymo planas, tai tatal reikš sunaikinimą lietuviškojo administracinio aparato, kuris apskritai pasirodė visiškai tinkamas.

Lietuviai savo ūkines institucijas /administracijos įstaigas, profesinius rūmus, kooperacijos bendroves/ labai kruopščiai per dešimtmečius kūrė ir išlaikė per visus sunkmečius. Jų sunaikinimas turės neišglaimai atsiliepti ne tik ūkiškai, bet ir politiškai, ir tai ne tik miestų ūkyje, bet ir kaimo. Lietuvis miestietis dar nenutraukė kraujo ryšių su kaimu: tie, kurie sėdi administracijos įstaigose, yra išmoksinti jų sūnūs ir broliai. Jeigu šie paliks be darbo, tai tatal palies ir blogai nuteiks taip pat ir ūkininką.

Priekaištas esą, Lietuvos ūkio administracijos aparatas blogai funkcionuoja, dažniausiai remiasi faktinėsios padėties nepažinimu. Lietuvos ūkio suklestėjimas nepriklausomos Lietuvos valstybinio gyvenimo metu yra neužginčijamas. Ir vokiečių specialistai savo žurnaluose nekartą yra pripažinę Lietuvos ekonomistų sugebėjimus. Šalis, neturinti nei anglies, nei mineralų, nei kurių nors kitų žemės gelmių turtų, visada turėjo aktyvų prekybos balansą. Kas pažino Kauną 1918m. kaip mažą apleistą provincijos miesčioną, su apie 70 000 gyventojų ir kas jį šiandien palygina su moderniu vidutinio dydžio miestu, turinčiu apie 150 000 gyventojų, tas geriausiai susidarys vaizdą, apie ūkinės kūrybos darbą per tuos 22 metus. Visa tai tačiau tebuvo galima tik dėl žmonių darbštumo ir apgalvotos ūkinės vadovybės. Bolševikų laikais ūkinį gyvenimą sugriovė ne tik jų sistema, bet taip pat ir tas faktas, kad ūkinis vadovavimas buvo iš lietuvių atimtas.

Tuoju po bolševikų pasitraukimo lietuviai stojo atkurti valstybę ir ūkį. Ūkininkas pagriebė savo arklą: pramonės gamyba pamažu paleistą darbą; prekybos įmonės vėl pradėjo darbą; nors kai kuriose iš jų 80% žydiško personalo buvo pranykę. Pražygiuojanti vokiečių kariuomenė atrado visur santykius daugiau ar mažiau sutvarkytus, ūkį pajėgų ir kūrybiškai nusiteikusių. Jau vien dėl tų faktų vokiečių civilinės valdžia negali Lietuvos matuoti tuo pačiu administraciniu metodu, kaip sakysim sritis kur nors apie Mogilevską ar Kurską.

Būtų perdėm klaidinga apie lietuvių ūkiškai organizacinius sugebėjimus spręsti iš dabartinės Lietuvos ūkio elgos. Civilinę valdžią šioje šalyje perėmus vokiečių įstaigoms, iš lietuvių rankų buvo atimta ne tik principiniai ūkinių klausimų sprendimai, bet ir bėgamieji administraciniai reikalai negalėjo būti be trukdymų atliekami. Prie to pragaištingai prisidėjo transporto sunkumai, ryšių priemonių stoka, įvairios konfiskatos bei užtrukimas išduoti prekybos leidimus.

Aš jau daug kartų ilgesniuose memorandumuose ir trumpesniuose raštuose nurodžiau nenormalumus ir netikslumus, vedančius į nenormalaus ūkinio proceso trukdymą. Ta proga leiskite priminti keletą mano raštų:

Data	Kam	Kuriuo tikslu
		1. Reikalingų prekių davimas ūkininkams.
		2. Nustatymas tvirta valiuta teisingų atlyginimų bei algų.
VIII.29d	p. General-komisarui Lietuvoje	3. Pramonės prekių kainų pertvarkymas.
		4. Pramonės įmonių aprūpinimas reikalingomis žaliavomis ir kuru.
		5. Susisiekimo sunkumai.
		6. Maisto normų peržiūrėjimas.
		7. Ūkinio administracijos organų kompetencija ir darbo sritis.
VIII.26d	"	1. Pramonės administracijos tarnautojų neįleidimas į įmonę tarnybos reikalais.
VIII.30d	"	1. Pramonės administracijos darbo dezorganizavimas muilo ir alyvos fabrikuose. Įsikišus ūkio komandos atstovui p. Klein.
IX.1d.	"	1. Mažų miestų aprūpinimas maistu.
IX.6d.	p. Dr. Pense	1. Gamybos sustabdymas gumos fabrikuose.
		2. "Maisto" pranešimas apie mėsos ūkio sunkumus.
IX.8d.	General-komisarui	1. Būtinasis reikalas pakelti pramonės prekių kainas. Memorandumas apie prekių kainų padėtį Lietuvoje.
	riate	2. Dabartiniai prekybos ir žmonių maitinimo sunkumai. Memorandumas apie prekybos padėtį Lietuvoje.
IX.10d.	"	1. Cukraus paskirstymo sutvarkymas ir suvienodinimas.
IX.12d.	"	1. Planingas energijos administravimas.
IX.15d.	"	1. "Centrazagestero" javų sandėlis.
IX.16d.	"	1. Kaimo gyventojų aprūpinimas cukrumi ir druska.
IX.19d.	"	1. Kruopų trūkumas racionaliniame Kauno gyventojų aprūpinime.

Deja, turėtų konstatuoti, kad visi šitie mano žyglai neturėjo nė kokių rezultatų, arba labai menkus.

Didžiausi sunkumai pramonės ūky- žaliavų stoka bei transporto trūkumas ne tik kad nebuvo pašalinti, bet žaliavų likučiai iš čionykštės pramonės buvo dargi atimti. /Pastarosiomis dienomis iš aliejaus fabriko Ringuva/

Pramonės gaminių kainų klausimas ir toliau lieka nesutvarkytas. Čionykštė pramonė yra priversta dirbti su didžiausiais nuostoliais ir žengti į praūtį.

Šitokios padėties aktyvaizdoje yra visiškai nesuprantama, kaip atsakomybė už šitokius šalies ūkio nenormalumus gali būti primesta lietuvių administracijos vietoms. Administracijos dvišypumas, įvairių ūkinių tarnybų paraleliškumas toliau nebepakeliamas. Dėl to lemiamos Reicho įstaigos turi pasirinkti:

Arba 1. uždėti kraštui grynai okupacinį režimą, likviduoti lietuvišką administraciją, tokiu būdu atsisakyti geresniųjų intelektualinių šalies jėgų bendradarbiavimo ir, nepaisant visų gyventojų nepalankumo, rinkti iš jų šalies gaminius.

arba 2. pripažinti, kad Lietuvą reikia traktuoti kitaip, kaip užimtąsias Sovietų Rusijos sritis, ir sukurti atitinkamą administraciją, kurioje bendruosius nurodymus duotų Reicho vietos, bet jų vykdymas būtų patikėtas lietuviškosioms jėgoms, vokiečių general-komisaro prižiūrimoms.

Šiuo antruoju atveju aš norėčiau, kiek reikalas eina apie ūkinę administraciją, patenkinti konstruktyvinį pasiūlymą.

Tikslingo bendradarbiavimo tarp vokiečių civilinės administracijos ir lietuvių intelektualinių jėgų sąlyga yra ta, kad esančios lietuvių įstaigos atskiroms administracijos šakoms /buvusios ministerijos/ nebūtų panaikinamos, bet pertvarkomos ir pritaikomos naujai administraciniai struktūrai. Čia turimas galvoje autonomijos principas administracijoje.

Tatai ypatingai galioja ūkio administracijai. Jeigu norima, kad ūkio gyvenimas eitų sklandžiai ir be trynimosi, tai naujoji struktūra tegali atrodyti tik šitaip:

Generalkomisaras per generalinį tarėją ūkio krašto duoda bendrus nurodymus ir per generalkomisariato skyrių šefus, bei per sritinius komisariatus vykdo aukščiausią ūkinės administracijos aparatų priežiūrą. Vykdydas ir praktiškas vadovavimas pasilieka generalinio tarėjo krašto ūkiui, krašto ūkio vadybos šefo rankose. Ši vadyba skirstoma į pramonės centrinę ir prekybos centrinę.

Visi nurodymai žemesniosioms vietoms turi eiti per generalinį tarėją krašto ūkiui. Visus valdininkus bei tarnautojus skiria bei atleidžia tiksliai krašto Ūkio tarėjas, tiksliai aukštesniuosius valdininkus skiriant reikalingas generalkomisaro sutikimas.

Vokiečių administracija Lietuvoje elgiasi kaip tik priešingai:

Tuo tarpu, kai apskrityje prekybos ir pramonės administracija yra palikta krašto Ūkio Vadybai, o kartu jai yra uždėta ir atsakomybė už gamybą ir gyventojų aprūpinimą, įvairios vokiečių vietos kišasi į ūkinį vadovavimą net nepranešdamos Krašto Ūkio Vadybai, priiminėja bei atleidžia tarnautojus, duoda nurodymus, kurie įvairiose Lietuvos vietose yra skirtingi ir net iš dalies tarp savęs prieštaringi. To rezultate tegali būti tik krašto ūkio chaosas, dėl kurio atsakingas aš ilgiau negaliu būti.

Kaip pavyzdį čia galima pateikti įvykį su tabako trestu. Rugsėjo 13d. be pramonės centrinės vedėjo žinios pas tabako tresto direktorių prisistatė p. inž. Herman Ehrenburg ir pareiškė, kad jis esąs ūkio ministeri jos Berlyne paskirtas valdininku generalkomisariate tabako reikalais ir perimamas tabako tresto vadovybę. Ligotoliniam direktoriui pareiškus, jog tresto vadovybės pakeitimus daryti yra tarėjo krašto ūkiui reikalas, p. Ehrenburg pareiškė, tegul tarėjas krašto ūkiui jam prisistatąs. Šitoks elgesys reiškia visišką ūkio administracijos autonomijos paneigimą, lietuviškųjų ūkių žinybų panaikinimą ir grynai okupacinio režimo įvedimą. Kad tokiu būdu nepatarnaujama nei lietuvių-vokiečių santykių reikalui, nei karo vedimui, aš esu jums. Pone Daktare, išdėstęs žodžiu, o dabar tą patį pabrėžiu čia.

Jeigu gi norima pritraukti intelektualines šalies jėgas į bendradarbiavimą ūkio administracijos srityje, tai tam yra visi galimūnai. Krašto Ūkio Vadyba turi savo žinioje administracijos aparatą su išbandytais specialistais ir šalies sąlygoms pritaikinta organizaciją, kuri eventualiai turėtų būti performuota, kad būtų garantuotas sklandus bendradarbiavimas su vokiečių žinybomis.

Krašto Ūkio Vadybai turi priklausyti visos pramonės ir prekybos įmonės visoje Lietuvoje, išskyrus tas, kurias valdo šios žinybos: 1.Armi ja, 2.Generaliniai žemės ūkio ir susisiekimo tarėjai,3.Savivaldybių organai ir 4.Formacijų centrinė.

Minėtosios Krašto ūkio vadybos uždaviniai apima įmonių administravimą, gamybos planavimą bei tvarkymą, prekių paskirstymą prekyboje, finansus bei kreditus, technikinę priežiūrą bei statistiką.

Tiems uždaviniams atlikti Krašto Ūkio Vadyba skirstoma į:

1. Pramonės administraciją.
2. Prekybos administraciją.

I. Pramonės administracija dalinasi pagal gamybos šakas į tolesnius skyrius:

1. Mėsos ir pieno ūkio skyrius su dviem poskyriais šiems dviem produktams.

2. Maisto produktų ūkio skyrius su poskyriais:

- a/ žuvis.
- b/ alui ir tabakui.
- c/ malūnams ir kepykloms.
- d/ cukrui ir vaisiams.

3. Mechaninės pramonės skyrius:

- a/ metalas.
- b/ medis.
- c/ popierius.
- d/ spausdinimo pramonė.
- e/ energijos ūkis.

4. Lengvosios pramonės skyrius:

- a/ tekstilė.
- b/ statybos medžiagos.
- c/ amatai.

5. Cheminės pramonės skyrius:

- a/ oda.
- b/ riebalai ir muilas.
- c/ spiritas.
- d/ stiklas ir kt.

Šių skyrių vadovavimas pavedamas prityrusiems, jau turintiems ilgą praktiką atitinkamose gamybos šakose. Kiekvieno iš šių skyrių uždavinys – prižiūrėti įmonių bei trestų gamybą ir administraciją. Smulkiau tuos uždavinius galima šitaip precizuoti:

1. Trestų darbo priežiūra.

2. Nurodymai trestams gamybos klausimais.

3. Pašalinimas gamyboje besitaikančių kliūčių.

4. Priklausančiųjų įmonių gamybos plano kontrolei.

5. Standartų paruošimas ir gamybos tobulinamas pritaikant naujus receptus bendradarbiavime su atitinkamais pramonės administracijos skyriais.

6. Techniškojo ir administracinio įmonių personalo priežiūra.

II. Prekybos administracija dalinama į šiuos skyrius:

1. Pramonės gaminių prekybos skyrius:

- a/ tekstilė ir oda.
- b/ metalas ir statybos medžiagos.

c/ stiklas ir chemikalai.

d/ kuras ir aliejai.

2. Maisto produktų prekybos skyrius:

a/ maisto produktų prekyba.

b/ viešasis maitinimas.

3. Prekybos organizacijos ir transporto skyrius:

a/ prekybos tinklo priežiūra.

b/ transportas.

4. Užsienių prekybos skyrius:

a/ prekių mainai.

b/ muitų dalykai.

Prekybos administracija su minėtojo aparato pagalba turi atlikti šiuos uždavinius:

1. nustatyti kraštui prekių vartojimą per tam tikrą laiką.

2. prižiūrėti prekybos tinklą ir prekių atsargas.

3. nustatyti prekių kiekius ir vykdyti jų paskirstymą.

4. nustatyti prekių savikainą ir prižiūrėti jų laikymąsi.

5. tvarkyti ir prižiūrėti viešąjį maitinimą.

6. tvarkyti prekių mainus su užsieniais.

7. tyrinėti užsienių rinkas.

8. paruošti muitų tarifus ir tvarkyti asmenų judėjimą per muitų sieną.

9. tvarkyti transporto klausimus prekybos ir pramonės srityse.

Šalia šių dviejų administracijų pagrindinių, generalinio krašto ūkio tarėjo vadyboje dar yra pagalbinės tarnybos, atliekančios abiemis administracijoms bendrus reikalus:

1. Finansų ir buhalterijos tarnyba.

2. Techninės priežiūros tarnyba.

3. Planavimo ir statistikos tarnyba.

4. Geologinių tyrinėjimų tarnyba.

5. Personalo reikalų tarnyba.

6. Teisės klausimų tarnyba.

7. Raštinė.

Tokia yra ūkio administracijos struktūra pagal dabartinę padėtį. Atskiros tarnybos toli gražu nėra naujai įsteigtos, daugelis iš jų veikia jau daugiau kaip 20 metų /kaip departamentai buvusiose Ministerijose/, bolševikų laikais jos buvo pertvarkytos ir dabar vėl pritalkintos naujoms sąlygoms.

Ūkio administracijos struktūra galima ir toliau pagal Generalkomisaro nurodymus pertvarkyti ir tikslingiau performuoti.

Bet aš kietai laikaus principo, jeigu jau Krašto Ūkio Vadyba pasilieka, tai jos šefo rankose turi būti tiesioginė prekybos ir pramonės administracija. Generalkomisariatas nurodymus duoda atskiroms tarnyboms per krašto ūkio tarėją. Generalkomisariato specialiniai skyriai vykdo atatinamų ūkio šakų aukščiausią priežiūrą, bet reikalingas priemonės praveda tiktai per krašto ūkio tarėją. Tik taip aiškiai apribojus ūkio administracijos organų kompetenciją, tegali būti atslektas sveikas ūkinio organizavimo funkcionavimas.

Iš šio išdėstymo Jūs, Pone Daktare, galite matyti, kad aš jokių būdu negaliu pritarti Jūsų rugsėjo 19d. išdėstytam planui, pagal kurį ūkinę administraciją pertvarkant į visas vadovaujamas vietas turi būti pasodinti Generalkomisariato valdininkai.

Generalinio krašto ūkio tarėjo pareigas aš pasiėmiau įsitikinęs, kad aš, kaip lietuvių tautos ūkinį jėgų vadovas, didžiųjų grumtynių metu pasitarnausiu tiek savo tautai, tiek bendrojo laimėjimo reikalu. Bet aš tegaliu tik ta sąlyga, jeigu tos lietuviškosios jėgos nebus išsklaidytos ir panaikintos ir nuo krašto atstatymo darbo atstumtos, bet bus pritrauktos prie kuriamojo, abipusiu sutarimu dirbamo darbo.

Su didžia pagarba

prof. V.Jurgutis

Generalinis Tarėjas Krašto Ūkiui

11. 1942m. vasario 19d. Žemės ūkio rūmų vadovybės memorandumas generaliniam komisarui A. von Rentelnui

Ponui

Žemės Ūkio Generaliniam Tarėjui.

Priedu siunčiame šiandien Ponui Generaliniam Komisarui įteikto rašto nuorašą. Kaip Tamsta, Pone Tarėjau, iš to rašto patirsite, Žemės Ūkio Rūmų Valdybos nuomonė dėl Ūkininkams uždėtų prievolių visiškai skiriasi su Tamstos viešai pareikšta tuo reikalu nuomone. Be to, Žemės Ūkio Rūmų Valdyba turi griežtai priešingą nusistatymą ir dėl agronomų dalyvavimo žemės ūkio produktų suėmime būtent: Žemės Ūkio Rūmų Vadovybė mano, kad jokie Rūmų agronomai tų produktų suėmime neturėtų dalyvauti, nes verčiant agronomus atlikinėti šias pareigas, tradiciniai geri santykiai tarp ūkininkų ir agronomų bus skaudžiai pažeisti ir agronomas nustos ūkininkų pasitikiėjimo.

Šiuose klausimuose nuomonių skirtumas rodo, kad mūsų žemės ūkiui vadovaujančios įstaigos labai įvairiai įvertina esamą žemės ūkio būklę.

įvairiai suprantą agronominio personalo uždavinius ir tokiuose svarbiuose klausimuose visai neturi vienos bendros linijos.

Tokia būklė žemina tų įstaigų autoritetą, mažina pasitikėjimą jomis ir sukelia visai pagrįstą pasipiktinimą visuomenės tarpe.

Atkreipdami į tai Tamstos dėmesį, prašome Poną Tarėją imtis skubių priemonių kenkiančiam mūsų darbui nuomonių skirtumui pašalinti.

Žemės ūkio Rūmų Valdybos vardu

J.Fledžinskas

P.Kregždė

Žemės ūkio Rūmų Pirmininkas

Ž.Ū.R. Vice-Pirmininkas

ŽEMĖS ŪKIO RŪMAI

Kaunas, 1942m. vasario mėn. 19d.

Jo Ekscelencijai
Ponui Generaliniam Komisarui
dr. A. von Renteln

Pasibaigus bolševikų okupacijai Lietuvoje, kraštas turėjo dar daug pajėgumo atstatyti sugriautąją žemės ūkį ir užgydyti bolševizmo padarytas žemės ūkiui žaizdas. Nežiūrint gyvulių skaičiaus sumažėjimo, neužsėtų plotų atsiradimo, 1940m. rudenį ir 1941 metų pavasarį menko žemės išdirbimo, didelio skaičiaus stambesnių ir vidutinių ūkių sunaikinimo, vidutinių ūkių dauguma ir mažne visi smulkūs ūkiai (apie 90% visų krašto ūkių), bolševikus išvylus, visgi turėjo pakankamai pajėgumo, kad galėtų toliau ūkininkauti. Ypatingai svarbiu žemės ūkio gamybos atstatymo faktoriu buvo didelis ūkininkijos entuziazmas ir pasiryžimas atstatyti sugriautąją žemės ūkį, pakelti jo gamybą ir padėti vokiečių kariuomenei jos žygyje prieš bolševizmą. Kaimo partizanų kovos su bolševikais, entuziastingas vokiečių kariuomenės sutikimas, kantrus pakėlimas sunkiai išvengiamų karo nuostolių, rudens sėja ir įvairių ūkininkams uždėtų pirmųjų prievolių pildymas įrodė, kad Lietuvos ūkininkas buvo tvirtai pasiryžęs daug ką paaukoti karo reikalams ir kantriai pakelti sunkumus. Bet laikui bėgant ūkininko entuziazmas pradėjo nykti, o jo gera nuotaika kristi. Kaime pasirodė Žemės ūkio būklės pablogėjimo simptomai.

Žemės ūkio Rūmų Vadovybė pasvarsčiusi šio mėnesio 10 ir 11d. posėdžiuose žemės ūkio ir ūkininkų būklę ir susirūpinusi tokiais apsirėškimais ūkininkų tarpe, skaito savo pareigą atvirai informuoti Jūsų Ekscelenciją apie tas priežastis, dėl kurių kaimo nuotaika yra pasikeitusi.

1. Lietuvių tautinis judėjimas kilo ir išaugo kaime. Lietuvos ūkininkas išsaugojo jo būsimoms kartoms vieną iš seniausių ir turtingiausių Europos kalbų, gražias savo protėvių tradicijas ir gilų religinį jausmą. Šitų tra-

dicijų tarpe Lietuvos ūkininkas išsaugojo ir valstybingumo tradicijas ir vien savo pastangomis. Lietuvos miestams beveik nepadedant, atstatė Lietuvos valstybę. Lietuvos Ūkininko gilus patriotinis jausmas ir tikėjimas sudaro moralinį jo egzistencijos pagrindą. Suprantamas dalykas, kad vieni ūkininkai sąmoningai, kiti nesąmoningai įvertins tai, kas apie juos darosi, vadovaudamiesi savo patriotiniu jausmu ir giliai į juos įleidusiomis šaknimis Lietuvos valstybingumo tradicijomis.

2. Žemės Ūkio Rūmai savo memorandume, įteikdami Jūsų Ekscelencijai 1941m. rugpjūčio mėn. 28d. turėjo progos nurodyti, kokios reikšmės turi mūsų ūkininkijai žemės nuosavybės klausimas. Jeigu bolševikų okupacijai pasibaigus ūkininkas buvo susirūpinęs, kad privatinės nuosavybės teisė į žemę nebuvo tuoju atstatyta, tai šlandien, praėjus apie 3 mėnesiams nuo Lietuvos išvadavimo dienos, ūkininkas turi pamato dar daugiau susirūpinti savo žemės likimu. Kilusios Vokietijoje diskusijos dėl Rytų kolonizacijos nepaliko ir Lietuvoje neišgirstos. Reicho ūkio ministerio Funk'o pareiškimas, kad kai kuriuose Rytų užimtuose kraštuose suvalstybinta nuosavybė bus perduota į privačias rankas, duoda ūkininkui pamato manyti, kad ir Lietuva bus priskirta prie tų kai kurių kraštų ir kad ūkininkui priklausoma žemė, kurios savininku skaitosi valstybė bus kai kam tai perduota. Tų ūkininkų samprotavimą patvirtina ir p. Reichskomisar'o sm. sausio 2d. pranešimu, kuriais krašto stambesnieji ūklai, vadinamieji "valstybiniais ūklais", o taipogi ūklai likę be šeimininkų, priklausę žydams, ištremtiems į Rusiją, savivaldybių, religinių organizacijų, kooperatyvų ir kt. ūklai perduodami Landbewirtschaftungsgesellschaft'ui m.b. H., neatsižvelgiant į buvusių savininkų arba jų telsėtų įpėdinių teises.

3. Nustatant numatytų sulmti krašte žemės ūkio produktų kiekį, įvairiuose pasitarimuose Žemės Ūkio Rūmų buvo nurodoma, kad atsižvelgiant į žemės ūkio gamybos būklę generalinio Komisar'io nustatomi kiekiai grūdų ir bulvių ūkininkų negalės būti pristatyti. Žemės Ūkio Rūmai, išdėdami iš kelių metų vidurkio, įrodinėjo, kad grūdų kiekis negali viršyti 200 000 t, gi bulvių, turint galvoje nustatytą kiaulių kontingentą, kraštas tegalės pristatyti nežymius kiekius.

Paaškęjus statistiniams 1941m. derliaus duomenims, pasirodė, kad Žemės Ūkio Rūmų nustatyti grūdų ir bulvių kiekiai buvo per aukšti, vienok neatsižvelgiant į tai, Generalinio Komisar'io buvo nustatyta išreikalauti iš ūkininkų 213000 t grūdų ir net 330 000 t bulvių. Todėl netenka stebėtis, jeigu paskirsčius grūdų ir bulvių kontingentą tarp atskirų ūkininkų gavosi skaudžių kuriozų, k.t.: vienam ūkininkui, iškūlusiam apie 165 cnt. rugių, iš to kiekio sunaudojusiam sėklai 28 cnt. ir reikalingam šeimos pra-

maistiniui bent 20 cent., paskirta pristatyti 204 cent. duoninių grūdų: iškūlusiam apie 200 cent. ir reikalingam sėklai ir maistui apie 50 cent. paskirta pristatyti 270 cent. Panašių pavyzdžių galima būtų surinkti gan daug.

Gavę menką bulvių derlių, ūkininkai vis tik pristatė apie 30% nustatyto kiekio. Bet reikia suprasti, kokį įspūdį susidarė ne vienas ūkininkas, atiduodamas dažnai paskutines bulves arba likdamas be reikiamos atsargos sėklai, pamatęs, kad jo bulvės nueis niekais, nes yra kapčiuojamos sušalusios.

Nustatant grūdų ir bulvių statymo prievolę, kalbama tai apie kontingentus, tai apie pristatymą viso likusio nuo sėklai ir ūkininkų šeimos išmaistiniui reikalingų grūdų ir bulvių kiekio. Ūkininkas, pristatęs visą jam paskirtą normą ir šiandien dar nežino ar jis yra atlikęs savo prievolę, ar gali būti iš jo bus reikalaujama daugiau statyti.

Tokiam ūkininkui nesuprantama, dėl ko, reikalui esant pakelsti pašarinius javus į sėklinius arba vienos rūšies grūdus kitaip, pagal esamus potvarkius jis verčiamas tai padaryti būtinai per "Lietūkio" prekybos įmonę, o ne betarpiui ir jam bei kaimynui sugaišti daug brangaus laiko.

Lapkričio mėnesį nustatytos mėsos normos už sausio mėnesį yra padvigubintos. Ar tos normos pakėlimas bus įskaitytas į metų normą ir ar jis liečia tik vieną kitą mėnesį - ūkininkui tuo tarpu neaišku, bet jelgu rudenį nustatytą mėsos kiekį ūkininkas per metus šiaip taip pajėgtų pristati, tai pakeltos normos jis pristatyti nepajėgs.

Neaiškumai nustatant prievolės ir ypač reikalavimas atiduoti daugiau negu ūkininkas pajėgia, sudaro ūkininkui įspūdį, kad nustatant normas neimta pakankamai dėmesio, jo ūkininko, ūkiškas pajėgumas.

Pagaliau javų prievolės vykdymą labai trukdė ir dar vis trukdo kuro stoka. Todėl daug kur ūkininkas, pritrūkęs pašaro ir negalėdamas iškulti savo javų, buvo priverstas šerti gyvulius nekultais javais.

4. Ūkininkas, pristatęs jam paskirtą duoklę ir gavęs už ją kuklų atlyginimą, negauna nusipirkti net reikalingiausių jo ūkiui ir šeimai dalykų. Jei kai kurie būtiniausieji dalykai gaunami, tai tik atlikus ilgus, sunkius formalumus, kuriems jis turi sugaišti be galo daug brangaus laiko. Šį reikalą išspręsti ūkininkui padėjo keliaujantieji per kaimus autosuikvežiniai, su kuriais prasidėjo gyva prekyba. Ta prekyba šį tą davė ūkininkui, bet labai daug iš jo ir paėmė, nes pav. už kilogramą sviesto, neatsižvelgiant į atstumą nuo sienos, buvo gaunama vos iki 4 kg žibalo. Pagaliau ūkininkas įsitikino, kad už lašinius, už sviestą ir kitas savo gėrybes, nors ir labai savo gyvybinius interesus saugodamas, noromis nenoromis tą kelią jis turėjo pasirinkti.

5. Mažne kiekvienas Lietuvos miestų gyventojas turi šio kio ar tokio ryšio su kaimu ir žemės ūkiu. Vieni jų turėdami ūkius verčiasi mieste kurtuo nors amatu, kuria nors laisva profesija, arba pagaliau gyvendami mieste, turi kaime savo tėvus, artimus gimines ar pažįstamus, su kuriais palaiko nuolatinius ryšius. Lietuvos miestas nėra dar izoliuotas nuo kaimo. Lietuvos ūkininkas yra surištas šimtais ryšių su miesto gyventojais. Ūkininkai nesupranta, dėl ko gyvenantis mieste jo vaikas ar kitas asmuo gauna mažiau maisto produktų, negu atvykęs į tą patį miestą Vokietijos pilietis.

Visiškai sustabdyti produktų tiekimą iš kaimo į miestą vargu ar pavyks. Policijos priemonės- konfiskuoti vežamus produktus ar net produktus vežančias susisiekimo priemones, turės tik vieną paseką: atvežamų produktų kainų kėlimą, nes juo didesnė rizika bus miestui produktus pristatyti, tuo daugiau kils kainos. Jeigu šiandien už ruginių miltų 50 kg Kaune ir Vilniuje mokama iki 70 RM., o už tą patį kiekį stambių kvietinių miltų iki 100 RM., už sviesto kg iki 35 RM., tai padėjus konfiskuoti susisiekimo priemones, kainos be abejoj dar daugiau pakils, darydamos ūkininkui ir miesto spekuliantui rimtą pagundą mėginti laimės.

Esant tokioms kainoms, atlyginimas už privalomai pristatytus produktus ūkininkui atrodo mikroskopiskai mažas, o pasitikėjimas į reichsmarkės pajėgumą- krenta.

6. Ūkininkas liko be samdinių. Užbaigusį metų bernų ir merginų dauguma išėjo iš ūkių ir nerodo noro sudaryti samdos sutarties atelnančioms metams. Tie, kurie sutiktų sudaryti samdos sutartį, stato sąlygas, kad atlyginimas už darbą būtų nustatytas ne pinigais, bet drabužiais ir produktais. Piniginio atlyginimo darbininkas nenori, ūkininkas gi nepajėgia kitaip atsiskaityti su darbininkais. Susidarė kritiška būklė. Yra daug atsitikimų, kad ūkininkai, valdantieji vidutinio dydžio ūkius (40-50 ha) paliko ūkyje vien su žmonomis ir nepilnamečiais vaikais. Atsižvelgiant į įvairias ūkininkams uždėtas sunkias natūralias prievoles, tokių ūkių būklė yra nepakeliama. Žemės ūkio Rūmai su Darbo ir Socialinės Apsaugos Vadyba jau kelis kartus kreipė Generalinio Komisararo dėmesį į žemės ūkiui gresiantį pavojų dėl darbo jėgų trūkumo. Paskutinis Žemės ūkio Rūmų raštas tuo reikalu buvo įteiktas Generaliniam Komisarui, š.m. sausio mėn. 15d. bet iki šiol jokių rezultatų nesusilaukta.

7. Ant ūkininkų pečių uždėtos sunkiai pakellamos natūralinės prievoles: iš jo reikalaujama valyti sniegą, žvyruoti ir apsaugos tvoromis apstatyti plentus, vežti lentpiūvėms miško medžiagą, aprūpinti miestus kuru, valyti sniegą nuo aerodromų ir pan. Be tų ekstra darbų, ūkininkas privalo pristatyti malkas savo apskrities įvairioms įstaigoms, k.t.: mokykloms,

savivaldybėms, paštui, ligoninėms, policijai ir kitiems. 1941m. gruodžio mėn. 19d. įsakymu nustatoma, kad ūkininkų pastočių turi teisę reikalauti: a)Karo komendantūros, b)apskričių žemės ūkio vadovai, c)miškų urėdai, d)apskričių ir žemės ūkio bendrovių atstovai, e)Generalinis Susisiekimo tarėjas, pagaliau Generalinio Komisarariato aplinkraštyje, rašytam š.m. sausio mėn. 20d. valstybinių miškų urėdams nurodoma, kad kaip taisyklė sako, kol dar neprasidėjo žemės ūkio darbai laukuose, galima iš ūkininkų reikalauti pastočių iki 15 dienų, o intensyvių žemės ūkio darbų metu- iki 3-5 dienų per mėnesį.

Šių potvarkių pasekoje į Kauną atvaromi ūkininkai su malkomis ar darbams aerodrome iš tolimiausių apskrities vietų. Neretai jiems tenka padaryti iki 120 kilometrų kelionės į abu galus. Jeigu prisiminti, kad ūkininkų arkliai dėl pašarų trūkumo yra silpnai šeriami, kad jau dveji metal neremontuojami padargai yra silpni, kad pats ūkininkas dažnai nebeturi kuo kojas apsiauti, o svarbiausia, kad ūkininkas, negaudamas geležies, dažnai važiuoja nekaustytais arkliais, galima sau įsivaizduoti, kiek vargo jis pakelia tose 3-4 dienų kelionėse.

Iš aukščiau pasakyto aiškėja, dėl ko ūkininko entuziazmas pradėjo nykti. Ūkininkas, kad ir labai norėdamas padėti Vokietijai jos sunkioje kovoje prieš bolševizmą, jaučia, kad iš jo norima daugiau palmti, negu jis gali duoti, kad ant jo pačių uždedamos vis naujos sunkiai pakeliamos pareigos. Tokia būklė laikui einant vis labiau mažina ūkininko energiją, jis pradeda nustoti vilties, kad pajėgs išpildyti vis didėjančias prievolės, pradeda abejoti, kad jam ateis šviesesnis rytojus. Tokia ūkininkų nuotaka ypač nepageldaujama pavasario darbų sezonui.

Žemės ūkio Rūmų vadovybė mano, kad norint pakelti ūkininkų nuotaiką žemės ūkio srityje, reikėtų imtis šių priemonių:

1. grąžinti nuosavybės į žemę teisę ir grąžinti savininkams ar jų teisėtiems įpėdinams jiems priklausomus ūkius.

2. peržiūrėti grūdų ir bulvių kontingentus ir nustatyti juos, atsižvelgiant į menką pereltų metų derlių. Pakelti produktų kainas. Nuo prievolės likusius ūkininkų produktus leisti jam sunaudoti savo nuožlūra.

3. išleisti potvarkį, kuriuo visi buvę prie lauko darbų darbininkai, neatsižvelgiant į tai, kur jie dabar dirba, tuoju grįžtų prie žemės ūkio darbų ir persisamdytų ūkininkams. Atitaisyti p. Reichskomisar 1941m. spalio mėn. 23d. potvarkyje kai kuriuos mūsų žemės ūkio sąlygoms ir papročiams netinkamus nuostatus.

4. parūpinti ir suteikti ūkininkui galimybę įsigyti be sunkių formalumų bent minimaliniame kiekyje reikalingiausių jam prekių.

5. kad užkirsti kelią produktų tiekimui iš kalno į miestą, pakelti miestuose nustatytas normas iki būtinao reikalingo žinogul pramisti produktų kiekio.

Atvirai išdėstydami ūkininkijos rūpesčius, Ž.Ū. Rūmai yra kupini nuoširdaus noro pakelti ūkio gamybos pajėgumą ir paskatinti Lietuvos ūkininkus nenuilstamam darbu. Ž.Ū. Rūmai turi viltį, kad Jūsų Ekscelencija nepaliksime neatkreipę dėmesio į šį paaiškinimą ir panaudosite savo įtaką ūkininkijos būklei pagerinti.

Ž.Ū. Rūmų vadovybė, naudodamasi šia proga, reiškia Tamstai savo aukščiausią pagarbą.

J.Fledžinskas

Ž.Ū. Rūmų Pirmininkas

P.Kregždė

Ž.Ū. Rūmų Vice-Pirmininkas

Nepalaužtas...

*Kazimiero Palčiausko atsiminimai
iš vokiečių okupacijos laikų*

Kazimieras Palčiauskas (1907-1992) yra savo tautai daug pasitarnavusi asmenybė, kurios gyvenimą nutraukė neeiliniai tragiški įvykiai.

Amerikoje, jau pensininko amžiaus sulaukusį, per paskutiniuosius penkiolika jo gyvenimo metų svetimieji padarė K.Palčiauską mūsų visuomenine auka. Netiesiogiai kartu su lietuvių tauta, jie apkaltino jį dalyvavimu nacių nusikalstamuose darbuose. Negalėję priliptyti kriminalinio pobūdžio apkaltinimų, K.Palčiauską teisė ir tiesiog terorizavo civilinių įstatymų apimtyje. Šio "teisinio" proceso eigoje jie atėmė iš K.Palčiausko Jungtinių Amerikos Valstybių pilietybę ir grasino deportuoti į vieno iš didžiųjų lietuvių tautos priešų rankas, į Sovietų Sąjungą.

Kiekvienas, kas tik nori ar pajėgia aviromis akimis matyti lietuvių tautos interesus ir juos blaškčiusius nacių-sovietų bičiulystės 1939-1945 metų įvykius, į K.Palčiauską nukreiptus kaltinimus atmes. Deja, tokio akiračio ypač trūko JAV Teisingumo departamento K.Palčiauskui iškeltaje byloje.

Šios publikacijos pasirodymą skatina du dalykai. Pirmasis, tai iš K.Palčiausko 1987m. rugpjūčio mėn. įkalbėtų juostelių padaryti užrašai. Antrasis, jau imant dėmesin K.Palčiausko bylą JAV teismuose, tai matytas reikalas paskelbti paties K.Palčiausko pasakojimą apie mūsų tautai rūpimus įvykius ir jo paties vaidmenį to meto aplinkoje.

Mykolas Drunga buvo pakviestas atvykti į St.Petersburgo miestą Floridoje įrašyti K.Palčiausko prisiminimų įkalbėjimą į juosteles. M.Drunga

*Buvęs Kauno burmistras
Kazimieras Palčiauskas*

vėliau pasirūpino ir įkalbėtos medžiagos perrašymu iš juostelių į 126 puslapių mašinėlę paruoštą rankraštį. Už šias pastangas jis atlyginimo neėmė, tačiau jo išlaidos buvo apmokėtos iš visuomeninių išteklių. Įkalbėtos juostelės bei iš jų perrašytas tekstas yra Palčiauskų šeimos nuosavybė. Poniai Valerijai Palčiauskienei sutikus, 1993m. iš tų perrašytų K.Palčiausko pasakojimų buvo paimta ir paruošta medžiaga šiai publikacijai.

Medžiagą ruošiant spaudai, buvo aišku, kad naudojamosi jau antriniu šaltiniu. Šio straipsnio redaktorius įkalbėtų juostelių negirdėjo. O skaitant perrašytą tekstą, matėsi, kad rankraštį paruošusieji K.Palčiausko pasakojime paliko ir savuosius pėdsakus. tekstas buvo suskirstytas punkteliais, trūko lietuviškų bei skyrybos ženklų, kai kurios juostelių vietos visai nebuvo perrašytos ir t.t.

Tokiose aplinkybėse imtasi paruošti lengvai skaitomą, suprantamą, logiškai ir be didesnių nuo K.Palčiausko pasakojamos temos nukrypimų, jo prisiminimų srautą. Dirbant su tekstu, buvo vengta pasitaikiusių pasikartojimų, o kai kur buvo praleista temai neesminė medžiaga. Nieko nemėginta prie atsiminimų teksto pridėti. Kai kuriais atvejais atrodė, kad reikėtų paaiškinti, ko K.Palčiauskas pats M.Drungai nepasakė, tai tokia informacija yra įrašyta skliausteliuose. Nors jau būdamas silpnos sveikatos ir viso to teisinio proceso nepaprastai iškamuotas, K.Palčiauskas kai kurias perrašyto rankraščio vietas dar skaitė ir šiek tiek savo paties ranka taisė. Jo padaryti taisymai nutrūksta maždaug rankraščio viduryje. Šiandieną nebegalima pasakyti, ar jis savo įkalbėjimo perrašyta medžiaga buvo patenkintas.

Savo pobūdžiu atsiminimų literatūra yra labai įvairi. Kartais atsiminimai būna smulkiai dokumentuoti datomis, kalbų ir straipsnių ištraukomis, bibliografija ir t.t. Tačiau būna ir tokių, kuriuose autoriai visai paprastai pasakoja savo atmintyje išlikusius įvykius, nebandydami jiems suteikti dokumentacija pagrįstą toną. Pastarieji yra atsiminimai tiesiogine to žodžio prasme. Nėra abejonės, kad K.Palčiauskas galėjo savo atsiminimus lengvai sukonkretinti datomis ar dokumentais. Tuos duomenis jis ir jo kaltintojai buvo surinkę ir suregistravę, nes kaip tik atsiminimų į juosteles įrašymo metu virė Office of Special Investigation užvesta byla. Galima manyti, kad K.Palčiauskas sąmoningai pasirinko savo asmenybei charakteringą antrąjį atsiminimų toną bei pobūdį. Tokius jo atsiminimus (kaip jis pats to laiko įvykius matė ir suprato) dabar spausdiname. Čia įvykių dalyvio pasakoti atsiminimai, bet ne kokiam nors teismui paruošta dokumentacija.

Įkalbėtose juostelėse K.Palčiauskas liečia tris etapus: jaunystę, pirmąjį bolševikmetį ir vokiečių okupacijos laikus. Pasirinkome spausdinti jo atsiminimus iš vokiečių okupacijos laikų, nes K.Palčiauskui ir lietuvių tautai jie reikšmingiausi. Šio laikotarpio atsiminimai sudaro esminę publikacijos dalį.

Suprantant K.Palčiausko bylos ir su ja iš dalies apkaltintos visos lietuvių tautos tragediją, į leidinį yra įtraukta ir antroji dalis, kurioje telpa pasakotojo biografija, iliustracijos ir jį liečianti publicistinė medžiaga.

Redaktorius su priderama pagarba bei padėka mini prie šios publikacijos pasirodymo prisidėjusius. nepaprastai daug iškentėjusių velionio našlę Valeriją Palčiauskienę bei Albiną ir Angelę Karnius, Vytautą Mikūną ir Mykolą Naujokaitį.

Leidinį atiduodant skaitytojams, kartojame 1992m. sausio 9d. per K.Palčiausko laidotuves pasakytus žodžius: "...Nežiūrint purvinių sveitimųjų rankų, a.a. Kazimieras Palčiauskas mums išliko didelis, nepalaužtas, savas ir brangus. Tokį jį pavedame Visagalio globai. O čia, šioje ašarų pakalnėje, apie jį dar rašysime ir kalbėsime. Šis žiupsnelis atsiminimų" tebus to, prie karsto padaryto pažado, dalis.

Antanas Dundzila

Redakcijos prierašas *LKA redakcija didžiai dėkinga p. Antanui Dundzilai už šią parengtą spaudai vertingą medžiagą. Tik kartu, bendromis jėgomis įvertinsime ir pagerbsime savo skaudžią ir garbingą istoriją.*

SAVIVALDYBĖJE

Antrą vokiečių-sovietų karo dieną, pirmadienį, 1941m. birželio 23d., Kaune sutikau iš bolševikų kalėjimo išėjusį plk. Juozą Naraką, kurį pažinojau iš prieškarinių laikų, kai dirbome Prekybos ir Pramonės rūmuose. Plk. J.Narakas buvo Laikinosios Lietuvos vyriausybės Vidaus reikalų viceministras, kuris pakvietė mane laikinai užimti Kauno burmistro vietą.

Sukillimo vyriausybei skubiai komplektuojant miesto administraciją, turbūt, niekas iš amžlumi vyresniųjų mūsų žmonių tos vietos nenorėjo. Pradėti eiti pareigas nuvažiauvau į savivaldybę kartu su Vidaus reikalų ministru plk. Jonu Šlepečiu.

Pakviestas burmistro pareigoms, negavau jokių smulkesnių nurodymų. Buvo pasakyta, kad reikia vadovautis nepriklausomos Lietuvos savivaldybių įstatymu, kurį sukilėlių sudaryta Laikinoji vyriausybė gražino. Bendroji kryptis buvo tęsti nepriklausomoje Lietuvoje įprastą tradicinį savivaldybės darbą. Tas darbas buvo aiškus net ir karo sąlygose.

Kai kurie Kauno savivaldybės skyriai, galima sakyti, buvo visiškai sugriuvę. Kauno mieste susisiekimas buvo visiškai sunaikintas. Pasitraukdama sovietų kariuomenė mobilizavo automašinas: perkrovė jas, susėdo daugiau negu gali pakelti, išvažiavo ne asfaltuotais keliais, bet duobėtais ir nelygiais vieškeliais. Toks važiavimas mašinas labai greitai sudėvėjo ir sulaužė. Tada paliko jas pakelyje, bestyrandčias grioviuose. Frontui praėjus, savivaldybės transporto skyrius siuntė savo žvalgius tų mašinų ieškoti, įvertinti jų būklę ir, kurias įmanoma, pataisyti.

Buvo savivaldybės skyrių, kurie visai nenukentėjo. Švietimo- niekuo, nors mokyklų pastatus buvo užėmę pražygiuodami kariai. Vandens tiekimas nebuvo sutrikęs, nes nebuvo tokių bombardavimų, kurie būtų sugriovę tiekimo vamzdžius arba šulinius. Išliko ir požeminiai kanalizacijos vamzdžiai.

Jonas Pikčilingis ir Pečkaitis, abu du Kauno miesto viceburmistrai, buvo prityrę savivaldybininkai. Daugelis nepriklausomybės laikų savivaldybės tarnautojų vėl sugrįžo dirbti. Visame savivaldybės tinkle buvo apie du tūkstančiai tarnautojų.

Statybos skyrius buvo vienas iš stambiausių. Jam priklausė statybos projektavimo ir vykdymo darbai. Kelių ir gatvių skyrius rūpinosi kelių ir gatvių priežiūra ir statyba. Buvo atskiri Vandentieklių ir Kanalizacijos skyriai. Po bolševikinės nacionalizacijos visų ligoninių administravimas priklausė Sanitarijos skyriui. Socialiniam skyriui priklausė prieglaudos ir šalpa. Mokesčių sistema buvo Finansų skyrių žinioje.

Vokiečiai atėjo ne išvaduoti, bet okupuoti. Sukiliminė vyriausybė neatstatė Lietuvos konstitucinių organų. Nebuvo prezidento. Plk. Kaziui

Škirpai net nebuvo leista iš Vokietijos į Lietuvą sugrįžti, o jis buvo numatytas ministru pirmininku. Laikinais toms pareigoms buvo pakviestas Juozas Ambrazavičius-Brazaitis, ir jis laikinai sutiko eiti tas pareigas.

Viskas buvo ore pakibę. Gal buvo laukiama karo pabaigos, o gal niekas šiaip jau neskubėjo. Lietuvai galėjo turėti įtakos koks nors neutralus kraštas kaip Šveicarija, Švedija ar kuris kitas. Pavyzdžiui, jei Amerika būtų pripažinusi mūsų laikinąją vyriausybę, gal būtų buvę kitaip. Vokiečiai tuomet turėjo santykius su Amerika: šios dvi šalys tik 1941m. gruodžio 10d. pradėjo kariauti.

Kai aš įstojau į savivaldybę, tai prašiau, kad mano buvusi darbovietė, bolševikmetyje Maisto pramonės komisariatu vadinta, manęs iš tarnautojų sąrašų neišbrauktų, nes nuėjau savivaldybėn tik laikinai. Turėjau plk. J.Šlepečio pasirašytą dokumentą, kuriame sakoma, kad aš laikinai skiriamas Kauno miesto burmistro pareigoms. Po kokio pusmečio mano buvusi darbovietė pranešė, kad jiems reikia persitvarkyti ir jie nebegali manęs laikyti laikinai pasitraukusių tarnautojų sąrašuose.

Jau vėliau, savivaldybėje tebedirbant, brendo mintis, kad reikia iš burmistro pareigų pasitraukti. Jautėsi tokia nemaloni aplinka. Pavyzdžiui, vokiečių komisaro Cramerio (*SA Oberfuchrer Cramer, Kauno miesto apskrities komisaras- Red.*) sekretorė įspėjo mano sekretorę, ponią Janulienę, kad būčiau atsargesnis, kad su komisaru nesiginčyčiau- ką komisaras sako, tą geriau patenkinti...

Komisaras Crameris buvo despotiškas tipas. Pavyzdžiui, vieną dieną jis man skambina ir sako: "Žinau, aš dabar būsiu Oberbuergmeister" (*vyresnysis burmistras- Red.*). Aš jam paaiškinau, kad mūsų sistemoje nėra Oberbuergmeister, tik burmistras ir viceburmistras. O jis man sako, kad kituose vakarų Europos miestuose, suprask, Vokietijoje, yra Oberbuergmeister ir Buergmeister. Aš aiškinu: "Tamsta esi daugiau kaip Buergmeisteris, daugiau kaip Oberbuergmeisteris. Šie neturi specifinių galių, kurias Tamsta turi. Tamsta esi komisaras, kuris tvarko ne tiktai savivaldybės reikalus. Tamstos galia yra platesnė ir už savivaldybės ribų, ji yra visoje teritorijoje. Pagal karo įstatymus, jūs galite viską spręsti, pašalinti, rekvizuoti. Galbūt galite ir žmones areštuoti. Jokie burmistrai tokių galių neturi. Jie teturi tik apibrėžtas komunalinio ūkio administravimo pareigas ir tose ribose tam tikras teises ar daugiau pareigas vietos žmonėms reikaluose padėti."

Burmistruojant reikėjo žiūrėti, kur yra vokiečių ir kur lietuvių kompetencijos sritys. Visi sovietų nacionalizuoti turtai karo pradžioje buvo laikomi sovietų valdžios turtais ir automatiškai atiteko Reichui. Reichas laikė, kad viso sovietų nacionalizuoto turto savininku tapo naujasis okupan-

tas. Teismo institucijų srityje lietuviai teisėjai galėjo teisti tik lietuvius. Vokiečius, nors jie ir Lietuvoje buvo įvykdę nusikaltimą, teisė vokiečių teismai, žydus taip pat tik vokiečių teismai. Visi žydų reikalai buvo tik vokiečių rankose. Aiškiai buvo pasakyta, kaip traktuoti žydų turtą, kaip traktuoti žydus, kas turi teisę su jais kalbėti. Atvykęs į Kauną, Crameris tuoj pat man įsakė neturėti jokių pasikalbėjimų su žydų delegacijomis ir jų atstovais. Aš manau, kad žydai tai irgi žinojo. Reichas laikė, kad viso sovietų nacionalizuoto turto savininku tapo naujasis okupantas.

Praūžus frontui, atsirado smulkaus, menko, privataus, be savininko turto. Taip pat atsirado daug pretendentų į tą turtą. Prašė pagalbos buvę sovietų kaliniai. Daug tų prašymų eidavo per Raudonojo kryžiaus įstaigą, kurios pirmininku buvo gen. Vladas Mieželis. Jis priimdavo prašymus, sudarydavo sąrašus, uždėdavo rezoliucijas ir tuos sąrašus atsiųsdavo savivaldybei. Tada tą turtą Butų skyrius, nedarant skirtumo, ar tai išbėgusių žydų turtas, ar išvežtų lietuvių, perduodavo prašantiesiems.

Vokiečių kariuomenė sekvestruodavo namus iš visų, visai nežiūrėdama, ar tas namas jau buvo bolševikų nacionalizuotas ar ne. Pažymėtina, kad vokiečiai sekvestruodavo namą naudojimui karo metu.

Laikinoji vyriausybė buvo paskelbusi turto denacionalizacijos įstatymą. Mūsų Butų skyrius turėjo denacionalizacijos dokumentus, tad savi valdybė paruošdavo turto grąžinimo aktus ir siuntinėdavo juos buvusiems savininkams. Nedaug, bet buvo žmonių, kurie grąžinamo turto neėmė. Kipras Petrauskas buvo toks pirmas, kuris atėjo cigaretę rūkydamas, išdidžiai padėjo raštą ant stalo ir pasakė: "Nu tai, broliukai, aš jau tos nuosavybės iš liaudies nebeatimsiu. Atiduota jai buvo, paėmė ir tegul ji..." Atsisotojo ir išėjo labai išdidžiai. Jis nepasitikėjo ateltim. Jis nemanė, kad vokiečiai paliks, kad Laikinoji vyriausybė išsilaikys. Jis manė, kad greičiausiai grįš sovietai ir su jais reikės skaitytis.

Okupacijos metu sutikau visokių žmonių. Vieni spėjo, kad vokiečiai tai jau galutiniai karo laimėjo. Kiti tiesiog nežinojo ir nespėjo, kaip bus toliau.

Tokių, kurie galvojo, kad vokiečiai karą laimės, nebuvo daug. Buvo negausi grupė, kurie turėjo ryšį su vokiečiais dar nepriklausomos Lietuvos laikais: jie tikėjo vokiečių galios nepažabotumu Europoje. Štai kad ir toks voldemarininkas Ignas Taunys buvo idealistiškai įsitikinęs vokiečių išrinktosios rasės aukštiniu. Matėsi iš jo akių, iš jo laikysenos, iš jo pasisakymų, kad ir jis pats tokiems priklausė.

Vokiečiai savo galia visu žiaurumu rodė vakaruose, nors pradžioje tai slėpė. Tai buvo daroma demoralizavimo, paralyžavimo tikslais. Į miestą atvažiavę motociklistai nulekia į geležinkelio stotį ir sušaudo stoties

viršininką. Atvažiuoja į be pasipriešinimo palimtą miestą ir nušauna ugniagesiu vadą, nušauna miesto burmistrą- tai nekaltos be teisimo, be priešinimosi, be gynimosi vokiečių aukos. Pašalinami tie, kurie gali organizuoti pasipriešinimą okupantui, sabotuoti transportą ir kt.

Pačioje karo pradžioje vokiečių karininkai Lietuvoje buvo žmoniški, sukalbami, humaniški. Pavyzdžiui, jie mūsų vyriausybės narius ministrais vadindavo. Į Kauną buvo pakviestas Berlyno simfoninis orkestras ir net Lietuvos Laikinoji vyriausybė su ministru J. Brazalčiu priešakyje Kauno teatro prezidento ložėje buvo susodinta. Kauno burmistras taip pat buvo pakviestas į tą koncertą. Per pertrauką užkulisuose buvo paruošti kokteiliai, ir į Lietuvos vyriausybės narius buvo krepiamasi Herr Buerge-meister, Herr Ministerpraesident, Herr Kultursminister. Šie vokiečių karininkai nesilaikė Berlyne išleisto draudimo, reikalaujančio negerbti mūsų vyriausybės. Todėl pradžioje santykių palaikymas tarp kariuomenės ir lietuvių pareigūnų ėjo per vietos komendantą plk. Jurgį Bobelį ir per mane, Kauno burmistrą. Taip ėjosi pradžioje, iki Cramerio atvykimo.

Crameris atvažiavo į Kauną 1941m. liepos 27d., o lietuvių sukiliminė vyriausybė su komisaru Rentelnu (*Theodor Renteln, okupuotos Lietuvos Generalinis komisaras- Red.*) atsiskaitė rugpjūčio 5d. Po savaitės laiko Crameris pats paskelbė, kad jis jau pradėjo eiti pareigas ir išleido vadinamąjį Geto potvarkį, kuriame aptarė geto organizaciją, teritoriją ir tvarką. Savo adjutantą žydų reikalams Jordaną (*Jordan, SS karininkas- Red.*) paskyrė žydų geto komendantu. Žydai į Viliampolę buvo perkeldinti jau anksčiau, bet niekas jų tada dar nevaržė ir nekontroliavo. Jie vaikščiojo kur norėjo, jokių sargybų nebuvo. Savivaldybės Butų skyrius, kurio žinioje veikė viešosios nuosavybės butų fondas, patarnaudavo tiems, kurie norėdavo gauti patalpas apsigyventi Viliampolės rajone. Kai komisaras Crameris su savo štabu atvyko į Kauną, į kiekvieną mūsų įstaigų skyrių paskyrė savo vietininką, patikėtinį Treuhaender. Visi patikėtiniai buvo atsivežti iš Vokietijos rudmarškiniai partiečiai. Jų tarpe nebuvo nė vieno lietuvio. Jie pradėjo davinėti įsakymus.

Po kiek laiko aš pats nugirdau, kad Crameris norėtų ką nors kitą Kaune burmistru turėti. Jis jau buvo pasirinkęs jam patinkantį kandidatą iš savivaldybės. Apie tai mane įspėjo plk. J. Narakas. Man tai pasirodė gera proga grįžti dirbti į ekonominę įmonę. Taip ir pavyko pereiti dirbti į Sodybą, o po kiek laiko- į Paramą.

Kuomet sukilėlių pastatyta Laikinoji vyriausybė sustabdė savo veiklą, vokiečių okupacinė valdžia įvedė tarėjų instituciją. Kai kurios įstaigos, sovietinės valdžios vadintos komisariatais, vėl tapo ministerijomis. Daugiausia jose sėdėjo Lietuvos kooperatininkai.

SODYBOJE IR PARAMOJE

Atidavęs burmistro pareigas, 1942m. pradėjo dirbti Sodyboje direktorium. Per 1941-1944m. okupaciją vokiečiai tiek daug produktų iš Lietuvos nipaėmė, kaip per Pirmąjį pasaulinį karą. Štai ateina vokiečių valdžios reikalavimas, kad frontui reikia tiek ir tiek kokių nors gaminių. Vokiečių rekvizicijų įstaigoje dirbo lietuvis kooperatininkas Jonas Glemža. Jie pradeda skaičiuoti ir įrodo juodu ant balto, kad tokio didumo reikalavimai yra krašto apiplėšimas, ūkio likvidacija. Išskaičiuodavo, kad sėkloms reikia tiek, krašto maitinimui- tiek, išvežimui- tiek, o tada frontui lieka tiek. Vienais, antrais metais reikalaujamos duoklės gal ir būtų įmanomos, tačiau po to viskas sugrius. Vokiečių komisariatams dažniausiai su tokiais skaičiais sutikdavo. Kitaip sakant, derybų būdu būdavo sumažinami pareikalauti kontingentai. Tokiu būdu didelis produktų kiekis likdavo krašte.

Lietuviai tarė jai savo valdmenį krašte irgi turėjo. Nors juos vadindavo vokietininkais, kad kooperuoja su okupantais, išduoda, padeda apiplėšti savo kraštą ir panašiai, tačiau jie dirbo su Lietuvos žmonėmis. Pavyzdžiui, J.Glemžai, Maisto direktoriui, nereikėdavo lietuviui tarėjui aiškinti padėties. O pats tarėjas eidavo su J.Glemža pas kokį nors Rentelno vokiečių valdininką ir mūsų reikalus gindavo, visada iš tos striukosios pusės. Nesugebėdavo vokiečiai kitaip įrodyti, o kartais ir nenorėdavo, žinoma, žadinti neapykantos jausmo. Karo metu vis tiek tas neapykantos jausmas palengva skleidžiasi kiekvienam okupantui. Okupantui, kuris turi gyvą ir tvirtą kitą priešą, nebuvo palanku įsigyti okupuoto krašto žmonių neapykantos. Vokiečiai su tuo Lietuvoje skaltėsi.

Tai gi, nežiūrint vokiečių okupacinės valdžios įsakymų, kad reikia tiek ir tiek paruošti atidavimui, pasisėkdavo visada nusiderėti. Pasisėkdavo dar ir dėl to, kad tie okupanto pareigūnai, su kuriais būdavo derimasi, sėdėdavo Kaune. Jie save jau laikė vietiniais: jeigu Lietuvoje sulaukysit kokią toną, tai čia reikšminga, o ten fronte kareiviui- tik trupinys. Be to, daug tų traukiniais vežamų produktų nepasiekdavo savo tikslo, nes rusų partizanai juos susprogdindavo.

Negiriant vokiečių, reikia girti lietuvių sugebėjimą ūkinėje srityje kooperuoti su vokiečiais. Tik todėl lietuvių tauta karo metu nebadavo. Visą laiką turėjome maisto produktų perteklių.

Be to, vokiečių pareigūnai sugebėjo ir sau truputėlį nusizerti. Važiuoja pareigūnas į Vokietiją šeimos aplankyti, tai vežasi mūsų parūpinto bekono mėsą. Sodyba ne kartą išleido vokiečių pastatytą savo patikėtinį atostogų į Vokietiją su visu bekonu, gražiai supjaustytu, išrūkytu, sukrautu. Nors Sodyba bekonais neprekiavo, bet negi ten uogienę ar sultis jam dėti. Lašiniai vokiečiams jau buvo šis tas.

Buvo žmonių, kurie, mieste gyvendami, versdavosi spekuliacija. Jie prileidavo prie pramoninių gaminių šaltinių, gaudavo, pavyzdžiui, uknolių, pasagų, vinių, geležies produktų ir veždavo juos į kaimą. Kaime tą viską išmainydavo į malstą, kurį atveždavo miesto gyventojams. Tuo būdu miestelionys badu nemirė, o kaimas duokles atiduodavo ne tiesiog vokiečiams, bet per savuosius reprezentantus, kuriuos vokiečiai buvo paskyrę neva tai sau tarnauti. Spekuliacijos būdu įvairūs žemės ūkiui reikalingi gaminiai iš Vokietijos, Čekijos ar Lenkijos atkeliaudavo į Lietuvos kaimus.

Spekuliacija buvo rizikingas užsiėmimas, nes spekuliantus griežtai grieždavo. Jeigu sugaudavo, tai būdavo labai pavojinga. Tačiau spekuliantais žmonės rūpindavosi: bandydavo išpirkti, kad tik jų nesunaikintų.

Žinau, tų vokiečių patikėtinių reikalas buvo labai jautrus Lietūkyje. Užmiršau jo pavardę, bet ten sėdėjo gana aršus vokiečių pareigūnas, kuris pats visur kišosi. Tiesa, tie patikėtiniai, kur bebuvo paskirti, darė taip pat: kišosi į reikalus Sodyboje, Paramoje, Malste, o ypač Kauno savivaldybėje.

Vokiečių patikėtiniai mūsų įstaigų skyrių direktoriams tiesioginiai duodavo nurodymus, aplenkdami lietuvių vadovybę. Tai pažeidė mūsų tarnautojų subordinaciją, nes vokiečiai perėmė ne tik kontrolę, bet ir darbų vykdymą. Mūsų žmonės komisarų sprendimus vykdėdavo, dažnai ne protestuodami ir nepranešdami man. Žinoma, man tuo metu buvo lengviau, kai nepranešdavo, kas jiems įsakyta vykdyti. Tačiau dabar teisme (*K. Palčauskas kalba apie JAV jam iškeltą bylą - Red*) tie visi darbai yra įrašyti į mano kaltinimą: jeigu tarnautojai ką nors vykdė, tai aš turėjau matyti juos ir sudrausti.

Lietūkio patikėtiniui priklausė ir Parama. Į Paramą jis beveik niekada neateldavo, jam užteko darbo Lietūkyje. Iš Sodybos aš išėjau po konflikto su paskirtu patikėtiniu. Jis pradėjo terorizuoti tarnautojus: buhalterį ir prekybos skyriaus vedėją. Supratau, kad jie nebuvo labai nuolaidūs jo norams, todėl, pasikvietęs pas save, jis juos išbarė. Po to patikėtinis pasišaukė mane ir mano akivaizdoje dar bandė parodyti, kaip jis juos barė. Tada jam pasakiau, kad įstaigoje šitas jo darbo metodas yra netinkamas. Paramoj tuo metu buvo laisva vieta ir aš, tikėdamasis ją gauti, iš Sodybos vyriausio direktoriaus vietos pasitraukiau.

POGRINDIS

Lietuvių pagrindis prieš vokiečius susikūrė, kai vokiečiai pradėjo kelti galo nesimatančius reikalavimus. Jie mus totališkai kinkė į savo vežimą.

Tautos nuotaikas reiškė pagrindžio spauda. Daug tų vadinamųjų okupacijos knygnešių nuo vokiečių nukentėjo. Vokiečiai mūsų pagrindžio spaudos nekenė, nes ji buvo jiems žalinga. Ne tik vokiečių nuodėmės spauda

skelbėdavo, bet aprašydavo ir tu, kurie labai noriai atsiduodavo okupantui padėti. Tuos vadinamuosius tikruosius kolaborantus spauda užkabinėdavo ir pabardavo.

Rezistencinės grupės kūrėsi pagal organizacinį ir idėjinį praeities palikimą. Bendravimas vyko per asmenis, per artimus pažįstamus, rateliuose. Savivaldybės žmonių tarpe mes irgi pasikalbėdavome, kaip galima saugoti ir išlaikyti lietuvių visuomeninį turtą ateičiai.

Pasakysiu, kad Laikinoji vyriausybė politiškai gražiai sugebėjo vokiečiams pasipriešinti. Be akių draskymo ar demonstracijų buvo paskelbta, kad negalime priimti sąlygų, kurias Rentelnas Lietuvai kėlė. Vokiečiai norėjo visą Laikinosios vyriausybės kolektyvą padaryti savo tarėjais. Vyriausybė atsakė, kad tokių sąlygų nepriima ir todėl yra priversta pasitraukti. Tai buvo drąsus pasakymas, kad tauta sudėjo didelę auką jaunomis gyvybėmis, o mes dabar vykdome tautos valią ir negalime jos apvilti.

Tuoju pasireiškė tautos judėjimas. 1943m. susiorganizavo VLIKas, kuris deklaravo savo programą. Kai žmonės sužinodavo apie tokį organizavimąsi bei planus ateičiai, kažkaip vėl įgaudavo vilties, kad gal kaip nors padėtis susitvarkys. Apie tai šnekėdavome ir dar pasiklausydavome pagrindžio radijo.

Kauno savivaldybėje Laikinosios vyriausybės atsistatydinimo laikotarpiu buvo kaip ir krizė. Aš paprašiau pasimatymo su ministru pirminku J.Brazaičiu. Man buvo svarbu žinoti, ką daryti. "Jūs mane patvirtinote toms pareigoms, tai gal ir man reikia pasitraukti?" - klausiau. J.Brazaitis atsakė, kad vyriausybės nusistatymas toks, kad lietuviai turi likti turimose pozicijose. Jeigu savanoriškai trauksimės, tai vokiečiai vėl ton Laikinosios vyriausybės paskirtų žmonių skirs savo žmones, gal ir ne vokiečius, bet tokius lietuvius, kurie yra provokiški. J.Brazaitis jau tada numanė, kad nacionalistai, tokie kaip Ignas Taunys ar Jonas Pyragius, gali ateiti. "Tad geriau likit", - sakė J.Brazaitis, - "ir artį reikalų būdami, būkite akimis ir ausimis mūsų pagrindžiu."

Taip ir buvo tuomet susiburta pagrindžio organizacijose. Pradėjo žmonės pasikeisti nuomonėmis, svarstyti, rinkti informaciją ir formuluoti išvadas bei teikti medžiagą pagrindžio vadovybei. Man teko dalyvauti toje grupėje, kurioje buvo J.Brazaitis, Adolfas Damušis, Mykolas Naujo-kaitis, Izidorius Toliušis ir Ksaveras Venskų.

Tie, kurie gyvenome Kaune, bandėme suorganizuoti skautus, kad jeigu tikrai karo pabaigoj nušvįstų nepriklausomybės prošvaistė, tuoj galėtume skelbti atkuriamą Lietuvos Skautų sąjungą. Sutarimo būdu sudarėme Pirmią, kurios pirminku išrinko mane. Ir vyriausią skautininką turėjome parinkę, dr. Jurgutį (*Artūrą, likusį Lietuvoje, Lietuvių Enc.Xt. - Red.*)

Kai jau dirbau Sodlyboje, paskui Paramoje, tai tų ekonominių organizacijų darbuotojai sudarė vieną pagrindžio grupę. Į ją įėjo žmonės iš Maisto, Sodlybos, Paramos, Pienocentro ir Lietūkio. Joje eilės tvarka, dažniausiai vienas iš direktorių, kviesdavome susirinkimus. Tas, kurio būdavo eilė, būdavo šeimininku, paruošdavo vaišes. Kiti suformuluodavo pobūviui intenciją, kad nekiltų abejonių. Tai reiškia, kad tai koks nors paminėjimas, kas nors su vardu ar gimtadieniu surišta. Jeigu kartais mus kas užtikytų, tai visus rastų prie stalo, būtų valgoma, gerlama ir kalbamas apie kokius paprastus, nereikšmingus dalykus. Tokio pokylio šeimininkas apibūdindavo, kokia intencija susirinkime, apie ką kalbėsime ir ta intencija išgersime.

Prisimenu, Kleiva (*galima spėti Kazys, Lietuvių Enc. XXXVII.- Red.*) ateidavo iš Valgio. Kazimieras Jacevičius iš Pienocentro, iš Sodlybos agronomas Kaladė (*galima spėti Petras, Lietuvių Enc. Xt.- Red.*), kitoms žmonėms atstovaudavo kiti. Susirinkime kiekvienas padarydavome pranešimą: kaip eina prekyba, kokie santykiai su vokiečių patikėtiniais ir kokie nauji reikalavimai, kaip vyksta derybos dėl jų. Žinias kiekvienas pranešdavome savo pagrindžio grupei, kurioje dalyvavome.

Man dirbant Paramoje, 1943m. pavasarį, vokiečiai įvykdė tą vadlinamą Stutthofo akciją - sulminėjo žmones ir vežė į koncentracijos stovyklą. Aš apie tai buvau įspėtas, nes Saugume dirbo skautininkas Vytenis Stasiškis, vėliau Statkum pasivadinęs. Jis man pranešinėdavo tiesiogiai arba per vieną skautininkę (*Megą Barniškaitę.- Red.*). V. Stasiškis man net pasakydavo, kada nenakvoti namie. Esu nakvojęs net daržinėlyje, kur malkos sukrautos. Dažnai nakvodavau pas seserį, kai ji gyveno Žaliakalnyje.

Vieną dieną įstaigoje skamba telefonas. Atsakau: "Direktorius". Sako: "Aš čia iš Saugumo, turiu reikalų. Ar galima užėiti?" "Prašom." Tuo metu mes posėdžiavome, mano kabinete vyko Paramos valdybos posėdis. Aš pasikviečiau J. Matusevičių ir jam sakau: "Jurgi, man skambino iš Saugumo. Spėju, kad negeru reikalu. Aš norėčiau dabar išeiti. Tu tęsk posėdį ir nuduok, kad tu atsakai telefoną." Taip ir buvo. Atėjo nepažįstamas asmuo. "Aš noriu su direktorium kalbėti, kaip jūsų pavardė?" "Jurgis Matusevičius." "Ne tas,"-pasakė- "man reikalinga kita pavardė".

Kitas atsitikimas buvo toks. Nepažįstamas žmogus veržėsi į mano kabinetą. Jam kelią pastojo vienas tarnautojas, kuris sakė, kad aš užimtas. Išgirdęs tą garsesnę šnekėjimą, aš pravėriau duris. Žmogus pribėgo prie manęs ir jas uždarė. "Turiu jums pranešti, kad tuojau ateis jus areštuoti. Aš esu iš Saugumo". To žmogaus niekada nebuvau matęs.

KAUNO GETAS

Žydų iškėlimas į Viliampolę Kauno priemiestyje buvo padarytas Jaegerio (*Jaeger, SS Standarterfuhrer, vokiečių saugumo policijos vadas okupuotoje Lietuvoje- Red.*) sumanymu ir iniciatyva. Pradžioje geto savokos nebuvo. "Geto įsteigimas įvyko, kai Jegerio įsakymu buvo pakirta Kauno žydų taryba. Judenraht, kuriai Jegeris patarė savo brolius perkeldinti į Viliampolę ir ten tvarkytis savarankiškai, nebepriklausyti Kauno M.S.-bei." (*Cituotas sakinyis iš K.Palčiausko ranka padaryto įrašo mašinėle perrašytame tekste-Red.*). Tai įvyko dviem etapais.

Pirmasis etapas prasidėjo gen. Pohl (*Pohl, vokiečių kariuomenės generolas, ne SS, kilimo iš Austrijos, Lietuvos srities komendantas- Red.*) įsakymu Laikinosios vyriausybės paskirtam Kauno komendantui plk. J.Bobeliui. Gen. Pohl paskelbė karo stovio įsakymą, draudžiantį vaikščioti gatvėse nakties metu. Įsakymas buvo taikomas lygiai visiems gyventojams. Kartu su juo buvo paskelbtas įsakymas žydams keltis į Viliampolę. Tačiau Viliampolės parinkimas iškėlimo vietai vystėsi palaipsniui.

Pradžioje gen. Pohl įsakė ištremti visus žydus iš Kauno miesto į Galžiūnų poligoną. Tas poligonas buvo netoli Jonavos, 40km atstumu nuo Kauno, šiaurės link Ukmergės plentu. Ten Lietuvos kariuomenė gyvendavo palapinėse ir vykdavo karo pratimus. Poligone būdavo lauko sąlygos, vietovė toli nuo centrų, nuo tiekimo, su sunkiu maisto pristatymu. Savo reikams kariuomenė nusiveždavo lauko virtuves. Tokių viryklų, kur būtų galima virti keliolikai tūkstančių gyventojų, nebuvo.

Įsakymą gavęs, plk. J.Bobelis atvyko pas mane. Jis man pasakė, kad yra įsakymas žydus ištremti per tris valandas. Mūsų ministras pirmininkas J.Brazaitis yra rašęs apie tą plk. J.Bobeliui duotą įsakymą žydus iš Kauno išvaryti. Aš tai priėmiau kaip žinią, koks likimas laukia dalies Kauno miesto gyventojų. Burmistro akimis visi gyventojai yra vienodi, nesvarbu kokios tautybės. Žydai buvo Lietuvos piliečiai ir Kauno gyventojai, o Lietuvos įstatymai niekam niekad nedraudė Kaune gyventi.

Buvo aišku, kad reikia eiti už juos kalbėti, derėtis su vokiečiais. Su plk. J.Bobeliu nutarėme eiti kartu. Man buvo patogiu eiti, nes aš atstovavau Kauno gyventojus. Plk. J.Bobeliui jau buvo sunkiau, nes jis buvo įsakymą gavęs kariškis. Bet jis ėjo. Ėjo, nežiūrint to, kaip vėliau sužinojau, kad viename posėdyje su generolu ir su Jegeriu jis jau buvo dalyvavęs.

Nuėjome į generolo būstinę. Laukiama jame mus pasitiko Zemribas. Laikinosios vyriausybės ryšių karininkas prie gen. Pohl štabo, buvęs Kaune Jėzuitų gimnazijos mokytojas, vėliau pasivadinęs Zubriu, dabar gyvenęs Australijoje. Su juo kartu dalyvavo vienas vokiečių karininkas. Jiems

išdėstėme reikalą, kad neįmanoma tokio darbo atlikti, bet tam ir nėra prasmės. Žydai yra nepavojingi. Jie įsibauginę. Jie eksceso nepadarys. Jei kas ką padarys, tai tik fronto užnugaryje, pavyzdžiui, Kleboniškio miške rusų išmesti parašutininiai. Mums rūpėjo, kad Kleboniškio apylinkėje kas nors neužnuodytų vieno gilaus Kauno miesto vandens šulinio. Mūsų argumentus Zemribas maždaug taip ir aiškino tam vokiečių karininkui, kad tą visą reikalą reikėtų atmesti ir žydų netremti, kad yra likę Lietuvoje lojalūs žydai, kurie žino jiems gresiantį pavojų ir jie žalos nedarys. Aš dar sakiau, kad jeigu reikėtų žydus vežti, tai Kauno miestas neturi transporto priemonių, neturi benzino, nieko neturi. Kuras, kurį vokiečių kariuomenė Lietuvoje rado, tuo jau buvo rekvizuotas kariuomenei. Taip mudu su plk. J. Bobeliu išdėstėme vokiečiams reikalą.

Pagal Zemribą paaiškinimą mums generolas teigęs, kad tremtiniams žydams nieko blogo neatsitiks. Mus vokiečiai taip ramino, humaniškai į mūsų pareiškimus reagavo. Jie sakė, kad generolas yra perdavęs iš Berlyno gautą įsakymą. Dabar to įsakymo vykdymui išryškėjo reakcija. Todėl vietoj trėmimo į Galzijūnus generolas liepęs žydų koloniją perkelti į Vilijampolę.

Mūsų vizitas norimo tikslo nepasiekė, bet atrodė, kad vis tiek buvo šis tas laimėta, nes žydų nebereikėjo tremti, išvaryti iš miesto. Gen. Pohl nurodęs, kad žydus reikia bent į Vilijampolę palengva perkelti, nes ten gyvendami jie bus vienoj vietoj ir jaus daugiau atsakomybės už savo gentį. Generolas taip pat paminėjo, kad tuo bus įvykdytas ir Berlyno reikalavimas. Šis griežtas reikalavimas lėmė viską: visus žydus sutelkti į vieną vietą, tik Berlynas nenurodė Vilijampolės. Gen. Pohl pirmas paminėjo Vilijampolę. Jis nusprendė, kad žydus reikia ten iškelti.

Tik Amerikoje savo bylos metu sužinojau, ką plk. J. Bobelis žinojo, bet man anuomet Kaune nepasakė. Pasirodo, kad jau anksčiau Jegeris buvo susišaukęs Kauno rabinus į savo įstaigą. Tame posėdyje taip pat dalyvavo gen. Pohl ir plk. J. Bobelis. Čia Jegeris žydų rabinams įsakęs savo tautiečius perkelti į Vilijampolę. Jegeris jiems sakęs gelbėti savo brolius, nes siaučia lietuvių partizanai ir juos persekioja bei žudo. Todėl jie savo teritorijoje patys galės būti šeimininkai, savo administraciją turėti, nepriklausys Kauno miesto savivaldybei. Ten jie galės rūpintis tautiečių gerove ir saugumu. Toks buvo nurodymas rabinams, taip atsirado Vilijampolės kvartalas, kuris tada dar nebuvo getu vadinamas. Tai turėjo būti atskira miesto dalis, kad, neva, tai padės išvengti tolimesnio konflikto su lietuviais. Posėdyje žydų atstovai prašė leisti kalbėti su lietuviais jiems patiems. Jegeris atsakė, kad niekas iš lietuvių vadovybės nenori su jais kalbėtis. Kas ta vadovybė, jis nepaaiškino.

Žydų komitetas pas mane atėjo po to, kai jau buvo paskelbtas įsakymas. Aš jiems pasakiau, kad nieko negaliu pakeisti, galiu tik pasiūlyti pagalbą, reiškia, jiems padėti. Duosiu jų perkeldinimo reikalams patalpą Rotušėje, kur buvo įsikūrusios savivaldybės įstaigos.

Žydai prašė, kad kėlimas būtų atidėtas vėlesniam laikui. To padaryti negalėjau. Atsilankę gen. Pohl štabe, mudu su plk. J. Bobeliu manėme, kad čia jau laimėjome malonę. Panašiai ir J. Brazaitis savo raštuose teigia. Aš tada dar nežinojau, kad pas Jegerį buvo ankstyvesni susitikimai. Jeigu būčiau apie tuos posėdžius žinojęs, aš pas vokiečių Kauno komendantą nebūčiau ėjęs, nei žydų delegacijų priėmęs, nei patalpas siūlęs. Jei jūs ten tariatės, tai tarkitės patys toliau.

Mano duotose Rotušės patalpose žydai dirbo iki liepos 27d., kai į Kauną atvyko Crameris. Tada į savivaldybę atėjo du jo adjutantai. Vienas jų esesininkas, specialistas žydų reikalams Jordanas, o antrasis pavarde Koeppenas. Tie du su nagaikomis visus dirbusius žydus iš Rotušės išvaikė.

To vaikymo metu aš Rotušėje nebuvau, buvau išėjęs kažkur į savivaldybės padalinį. Grįžęs apie incidentą sužinojau iš savo sekretorės Janulienės. Vokiečiai žydus išvaikė žiauriai. Įvykį matę savivaldybės tarnautojai buvo susijaudinę. Ponios Janulienės pasakojimu, visi savivaldybės tarnautojai jaudinosi, matydami vokiečius su nagaikomis besišvaistančius ir šaukiančius raus, raus, raus! (lauk, lauk, lauk!). Vokiečiai dar žydams pasakė, kad Viliampolėje pasiimtų mokyklos patalpas ir jose savo štabą įsikurtų.

Greit po to pas mane atvyko žydų advokatas Goldbergas ir sako: "Pons Palčiauskai, kodėl išvaikėt mano talkininkus, reiškia, darbininkus?" Aš jam atsakiau, kad tai padarė Cramerio adjutantai, kad manęs Rotušėje tuo metu nebuvo - tai gali paliudyti Janulienė.

Vėliau viena žydė gydytoja ir vienas vyras kreipėsi į mus su reikalu Viliampolėje suorganizuoti mažą ligoninę. Tuometinis Kauno miesto Sveikatos skyriaus vedėjas dr. Jurgis Valčiūnas jiems paskyrė žydų ligoninės (*nepriklausomybės laikais buvusios - Red*) inventorių, nes prieš Pirmąjį karą statytą pastatą pergabenti į Viliampolę nebuvo įmanoma. Tai žydų ligoninei Viliampolėje buvo perduoti chirurginiai stalai ir instrumentai, lovoms ir ligoniams baltiniai, visas inventoriųs: baldai, ratukai, lazdos, visokios lempos ir kita įranga. Laikui bėgant, ta ligoninė žymiai išsiplėtė, aptarnavo visą getą.

Pagal perkėlimo įsakymą, žydai privalėjo patys persikraustyti į Viliampolę. Jiems turėjo talkininkauti savivaldybės Butų valdyba, kad būtų kontrolė, nebūtų susigrūdimo, varžybų, plėšimo ar imtynių. Pačių žydų komitetas turėjo rūpintis perkėlimu, kas juos raminančiai veikė.

Perkėlimas prasidėjo. Už Kauno, prie Nevėžio, buvo smulkių grytelininkų, ūkininkėlių, kuriems visada trūkdavo pinigų. Sužinoję, kad žydai keliai, jie atvažiuodavo su arkliais ir vežimais jų pervežti. Pilnas Kaunas buvo tų vežimų. Sukrovę baldus, lagaminus ir kitą mantą, tie vežėjai eidavo šalia vežimo gatve. Kartais ir žydai eidavo šalia vežiko gatve kartu, bet dažniausiai tai eidavo šaligatviu, stebėdami vežamą mantą. Taip ir vyko tas kraustymasis nuo ryto iki vakaro. Kai liepos 27d. atvyko Crameris, jis išleido papildomą įsakymą, draudžiantį žydams šaligatviu vaikščioti. Tada jie turėjo savo vežamus daiktus lydėti eidami gatve. Crameris taip pat sugriežtino visą okupacinę tvarką. Gatvėse prasidėjo areštai, kišimas į kalėjimus. Jei areštuojami bandydavo bėgti, tokius nušaudavo.

Kai šita vokiečių akcija pastiprėjo, su sekretore Janulienė nutarėme parašyti Crameriui raštą. Miesto gerovės labui prašėme visus palikti gyventi savo vietose. Prašymas lietė inteligentią: daktarus- leisti jiems verstis gydytojo praktika, advokatus- teisiniuose klausimuose jie prityrę, kitus amatininkus, specialistus ir t.t. Parinkome buvusius Lietuvos kariuomenės savanorius, karlininkus, profesorius, juk universitetams vis tiek reikėjo žmonių. Surašėme, suredagavome ir prof. Jono Šimkaus dukters į vokiečių kalbą išverstą raštą įteikiau komisarui. Komisaras man į tą raštą raštu neatsakė. To rašto likimas man nežinomas. Aš daug kartų prašiau savo bylos advokatą E.Raškauską, kad to rašto nuorašo paieškotų OSI dokumentų rinkiniuose. Nurodžiau, kad originalas turėtų būti Cramerio gautų raštų byloje. Gal OSI, gal sovietai jį užblokavo, kad mano byloje jo nebūtų. Toks raštas mano kaltintojams buvo neparankus.

Žydų tarpe balnei sukelti Jordanas organizuodavo ablavas, kaip mes Lietuvoje sakydavome. Ruošdavo žmonių medžiokles, kad sukeltų paniką, kad žydai pranyktų iš gatvių ir bėgtų į Viliampolę. Tai buvo Jordano metodas, matyt, padiktuotas kituose vokiečių užimtuose kraštuose.

Tuos gaudymus aprašo savo knygoje broliai Gelpernai (*galina spėti Dimitrijaus Gelperno su M.Elinu knyga Kauno geto partizana! Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, lt.- Red*) ar kaip ten jų pavardė, dabar neprisimenu. Knygos autoriai buvo du broliai žydai komunistai. Viliampolės gete slaptos komunistų partijos nariai. Jie parašė ir Lietuvoje išleido savo atsiminimus. Prieš mirdamas, tą knygą man atsiuntė Albertoje, Kanadoje, gyvenęs Kviecinskas (*kpt. Stasys Kviecinskas, Kauno miesto komendantas po plk. J.Bobelio.- Red*). Labai charakteringa, kad mano pavardė visai nepaminėta tame leidinyje. Autoriai mini daug pavardžių: kas ir kaip žydus administravo, kaip šaudė, kaip ir kada korė, ir t.t. Tą knygą irgi paskolinau savo advokatui E.Raškauskui. Kai jam pranešiau,

kad ją turiu, jis ją norėjo pamatyti. Adv. E. Raškauskas niekada tos knygos man nebegražino ir nei teisme, nei kur kitur jos neminėjo. Gal jis ją paskolino ar įdavė OSI advokatams.

Pats Jegeris organizuodavo žydų šaudymus, pats Jegeris siuntė savo vokiečius šaudyti ir prie jų, turbūt, priskirdavo lietuvius. Nebuvo taip, kad lietuvius vienus siųstų Jegeris, arba savanoriškai kas iš lietuvių eitų. Tie, kurie buvo siunčiami, buvo siunčiami Jegerio įsakymu. Nė viena lietuviška įstaiga neorganizavo šaudymo. Kas įvyko tame Kauno garaže, tai ten, rodos, buvo Klimaitis su Stahleckeriu (*W. Stahlecker- SS Brigaden-fueher ir operacinės grupės A vadas, Gestapo viršininkas okupacijos pradžioje-Red.*) iniciatyva. Iš bolševikų kalėjimo 1941m. išėjęs Klimaitis išsidavė vokiečiams- J. Brazaitis aprašo tą įvykį.

Geto administracija buvo Cramerio ir žydų seniūnų tarybos Aeltes-tenrat, rankose. Geto pajamų šaltiniu buvo fizinė geto gyventojų jėga, darbas. Žydai turėjo dirbti už geto ribų ir uždirbtas pajamas įnešti į geto kasą. Jiems atlyginimas buvo skaičiuojamas pagal darbo valandų skaičių ir darbininko pajėgumo kategorijas. Žydai noriai eidavo dirbti, nes, išeidami į miestą, susitikdavo su lietuviais, pasikeisdavo kuo nors, paspekuliuodavo, gaudavo paramos ir dovanų. Jie dirbdavo vokiečių karliuomenei prie aerodromo, Kauno miestui ir lietuvių privačiose įmonėse. Geto kasą valdė Cramerio buhalteris. Jis paruošdavo ir išsiuntinėdavo sąskaitas už žydų darbą, o atsiųstus pinigus dėdavo į tam tikrą fondą. Kai reikėdavo pirkti getui produktų, atėdavo užsakymai į Maistą mėsa, į Sodybą kopūstams, į Paramą duonai ir t.t.

Įsakymą Vilijampolės getą aptverti tvora davė Cramerio patikėtinis žydų reikalams, pats Jordanas. Jordanas tai padarė netiesiogiai. Jis atvyko pas savivaldybės Statybos skyriaus vedėją inž. V. Kriščiūną ir pasakė paprašyti žydų seniūnų tarybos, kad atsiųstų darbininkų, atvežtų medžiagos ir kokioje vietoje susirinkti darbui. Vedėjas ranka parašė raštelį seniūnų tarybai, kad tada ir tada, aštuntą valandą ryte, atsiųstų 50 tvirtų ir pakankamai sveikų vyrų tvorai tverti. Žydai dirbti sutiko, nes žinojo, kad jiems bus apmokėta. Kauno miestas užmokėjo per geto fondą. Čia aš laikau, kad geto aptvėrimu burmistras absoliučiai nedalyvavo, jis tiems tarnautojams nedavė jokio nurodymo. Jordanas patvarkė, kad reikia aptverti, o savivaldybės pareigūnas paprašė darbininkų, nes jam buvo pavesta tą aptvėrimą atlikti su žydų darbininkais.

Vėliau buvo pristatytas dokumentas (*Iš pasakojimo neaišku kam ir kada-Red.*), kuriame žydų seniūnų taryba parašiusi, kad Jordanas davė įsakymą aptverti geto tvorą. Žydai apie tai rašė, kaip iš Jordano gautą įsakymą. Tačiau OSI teismui pristatė ant paprasto popieriaus miesto

inžinieriaus parašytą raštelį, kuriame perduotas Jordano nurodymas paprašyti Aeltestenrato darbininkų, kad jie patys tvirtų tą tvorą. Tai nebuvo savivaldybės įsakymas. Miesto inžinierius neturėjo galios tokius įsakymus davinėti.

Vokiečiai sumanė surinkti žydų pinigų, laikrodžius ir brangenynes. Pats Crameris pasakė savo vertėjui, nepriklausomos Lietuvos laikais buvusiam miesto inspektoriui Kaminskui, kad jis apie tai praneštų žydų tarybai. Jie turėjo paskelbti geto gyventojams tą ir tą dieną sunešti ir ant pastatytų stalų sukrauti visas vokiečių reikalaujamas brangenynes. Cramerio įsakymą Kaminskas žodžiu pranešė žydams. Jie įsakymą užfiksavo savo žurnale ir tą žinią paskelbė miesto gyventojams. Skelbime ir griežtų bausmių sankcijos buvo numatytos. Tai irgi įvyko be tiesioginio savivaldybės personalo.

Kai tas brangenynes surinko, geto komendantas žydų rankomis jas sukrovė į lagaminus ir parsivežė į komisariatą. Kadangi Cramerio Gebietskomisariatas buvo įsikūręs tame pačiame pastate kaip savivaldybė, tai vokiečiai lagaminus iškraudavo ant stalo ir prašydavo atsiųsti savivaldybės darbininkų tą lobį skaičiuoti ir inventorių sudaryti. Tam darbu palmdavo iš savivaldybės Finansų skyriaus labai žemo rango tarnautoją, pastatydavo prie durų savo sargybą ir taip dirbdavo. Suskaičiavus ir sudarius sąrašus, liepdavo lietuviams tuos lagaminus nešti į lauką ir krauti į automobilius. Vėliau paaiškėjo, kad tas brangenynes veždavo į Reichą, nes tai jau skaitėsi Reicho turtas. Pasirodo, visoje Europoje jie šitaip darė. O dabar OSI iškeltose bylose lietuviams prikišama, kad lietuvių savivaldybės personalas padėjo vokiečiams šias funkcijas atlikti.

Įsakymą žydams užsikabinti geltoną Dovydo žvaigždę vokiečiai paskelbė tuoj pat užėmę kraštą. Į Viliampolę žydai jau kraustėsi su žvaigždėmis. Žydams taip pat buvo įsakyta nevaikšioti po parkus, nesėdėti ant viešų suoloelių, neiti į restoranus, o vaikščioti gatvių kraštais, kur vanduo nutekėdavo. Aš atsimenu advokatą Goldbergą. Jis sąžiningai tą įsakymą vykdė, eidavo Laisvės alėjos kraštu, beveik nemosikuodavo rankomis, kaip Cramerio buvo nurodyta.

Getas iš tikrųjų atsirado, kai buvo aptvertas tvora, kai vartai ir sargyba prie vartų buvo pastatyta. Išelnantieji iš geto privalėjo turėti komendanto leidimą, tokią kortelę. Geto gyventojai be leidimo negalėjo iš geto išeiti. Grįžę būdavo tikrinami ar neparsinešė kokių produktų. Komendanto būstinė buvo geto viduje. Komendantas buvo vokietis- arba iš Gestapo arba iš Cramerio pareigūnų.

Taip vadinamas Jordano darbo pažymėjimas geto gyventojams buvo svarbus dokumentas. Žydams buvo gyvybinis reikalas turėti tą Jordano

Bezugschein. Kas ji turėjo, to gyvybė buvo garantuota bent kuriam laikui, nes reiškė, kad jis reikalingas darbams. Visi žydai rūpinosi tokius pažymėjimus gauti, nes tai reiškė, kad jie sveiki, tvirti.

Jordanas pažymėjimus taip pat laikė svarbiais dokumentais, žiūrėjo, kad jie nebūtų dalinami kam nereikia. Kas tokį gyvybės dokumentą galėjo gauti, sprendė pačių žydų seniūnų įstaiga, kurioje dirbo ir pats ponas Tory (*byloje liudi jės prieš K.Palčauską-Red*). Teisme jis save labai aukštai pristatė- koks reikšmingas jis gete buvo.

ATSKIRI EPIZODAI

Pasakojime tilpo ir epizodinio pobūdžio išbarstytų prisiminimų bei vaizdų, kurie skaitytojo patogumui čia surinkti į vieną vietą. Nesukaupus jų kartu, pagrindinių skyrelių turinys būtų labai išplėstas, blaškytų skaitytojo dėmesį.

LIETUVIAI IR ŽYDAI

Aš bent nebendravau su tų grupių asmenimis, kurie buvo antisemitiskai nusiteikę. Niekada neturėjau antisemitinių jausmų nepriklausomos Lietuvos laikais. Dar jaunuoliu ir moksleiviu būdamas, buvau vienas iš tų, kurie skatino, sakysime, futbolą kartu su žydais žaisti, komandas sudarinėti ir kartu treniruotis, sporte Žagarės miestą bendrai atstovauti.

Su žydų jaunuimu neblogoi bendravome. Žydukai ir žydaitės ateldavo į mūsų ruošiamus šokių, pašokdindavome jas. Su jaunesniąją karta kalbėdavome lietuviškai, jie jau buvo išmokę. Net Rusijoje subrendusi karta ir grįžusi į nepriklausomą Lietuvą pramoko lietuviškai. Tik Šiauliuose, man anksčiau atrodė, kur beeini- ten rusiškai ir lenkiškai kalba. Net atvažiavus į Kauną, man dar ausį režė rusų kalba, kurią daugiausia naudojo žydai.

Žydų tarpe buvo partiečių, kurie, komunistams užėjus, pasidarė labai aktyvūs.

ŽYDŲ LAIKYSENA

Atsimenu, pirmosios sovietų okupacijos pačioje pradžioje, kaip vienas žydų tautybės pramonininkas užeidavo pasižiūrėti, kaip mes dirbame. Jis buvo milijonierius, rodos, Petrašiūnuose turėjo bituko plytų fabriką. Vieno tokio vizito metu už langų užte užė sunkvežimlių konvojai, jais važiavo žaliomis kepuremis sovietų pasienio sargybos kariuomenė. Vienas mūsų tarnautojas, pavarde Bagdonas, paklausė to pramonininko, kurio pavardę esu užmiršęs: "Sakykit, kokį įspūdį daro, su kokiu jausmu jūs priimate šį kariuomenės judėjimą?" Tas atsakė: "Nepriklausomoj Lietu-

vojaš sugebėjau susikrauti milijonus. Kai judėjimas eina iš rytų į vakarus, tai manau, kad ir šitoj sistemoj sugebėsiu egzistuoti. Bet jei judėjimas eitų į kita pusę, jei čia važiuotų vokiečiai, tai žinau, kad egzistuoti nebesugebėčiau."

Žydai tą padėtį suprato jautriau už mus. Jie pasirinko vienintelį kelią savo fizinei egzistencijai išlaikyti. Nė vienas jų nepasirinko nei Vokietijos, nei Lietuvos.

Po karo mums paaiškėjo, kad jų širdyse buvo įtarimas, jog lietuvių tauta ir jos vadovybė mažumų atžvilgiu buvo per daug nacionalistinė. Jiems atrodė, kad lietuviai visada pirmoj eilėj siekė savo pačių tautos gerovės, nesivaržydami skriaudų mažoms tautinėms grupėms. Šį kelią su rytais jie pasirinko dar nepriklausomos Lietuvos laikais ir jį tęsia iki šiai dienai. Nė viena žydų politinė grupė nepasirinko, neatsirado nei atskirų asmenų, kurie būtų pasisakę už nepriklausomą Lietuvą, būtų kalp nors kooperavę ar rašę šia prasme.

Kodėl toks totalinis apsisprendimas? Jie, turbūt, niekada nesitikėjo, kad Lietuva ateityje pasiliks nepriklausoma. O prieš karą, kai buvo nepriklausoma, tai jiems reiškė, kad tik laikinai taip buvo. Nepriklausomos valstybės egzistencija jie pasinaudojo. Lietuvoje jie gyveno ir kūrėsi. Tačiau kai valstybę ištiko krizė, tai jie atsiskyrė visiškai, nes ateityje Lietuvai nematė jokios perspektyvos. Net dabartinis jų elgesys (*OSI kaltinimų metu, 1975-1992m.- Red.*) kaip tik atitinka jau anais laikais jų padarytą apsisprendimą.

Ar galima tad šį reiškinį kitaip išaiškinti? Kodėl žydai taip staiga, su entuziazmu ir gėlėmis 1940m. išvedė rusiškai dainuojančius savo mokinius pasitiktį sovietų tankų? Aš pats tai mačiau Kaune Laisvės alėjoje.

Lietuviams, žinoma, tokios demonstracijos darė labai skaudų įspūdį. Juk žydai Lietuvoje turėjo tas pačias privilegijas kaip ir visos kitos tautinės mažumos. Jie turėjo savo atitinkamo dydžio mokyklų sistemas, turėjo gimnazijas, o mokslo programos buvo pritaikytos jų interesams. Mokytojai gaudavo algas iš valstybės išdo ir mokyklos buvo išlaikomos be skirtumo, ar jos buvo lietuviškos, ar tautinių mažumų.

Kai vokiečiai atplėšė Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos, daugelis ar beveik visi Klaipėdos žydai atvyko į Lietuvą ir buvo priglauti. Jei ne vokiečių-rusų karas, prasidėjęs didele bičiulyste bei šių dviejų meile, žydų tragedijos Lietuvoje nebūtų buvę.

PASKUTINIS LIETUVOS ŪKIO DEŠIMTMETIS

Prekybos ir Pramonės rūmuose dirbo vienas Vokietijos ekonomikos mokslus baigęs ir iš ten į Lietuvą pabėgęs ukrainietis, pavarde Petrusavič. Jis parašė vokiečių kalba knygą apie Lietuvos ūkį. Aš tą knygą išvėrciau

į lietuvių kalbą ir prižiūrėjau spaudos darbą Kučiūno spaustuvėje. Lietuvių ir vokiečių kalbomis tai buvo apie 300 psl. veikalas, pavadintas Paskutinis Lietuvos ūkio dešimtmetis. Knygą ruošiant, į spaustuvę užėjo prof. Steponas Kolupaila. Pastebėjęs mūsų knygos pavadinimą, jis užklausė: "Negi tokį pranašišką pavadinimą dedate... Kodėl paskutinis?" Taip buvo Petrusevičiaus užrašyta, ir mes pavadinimo nekeitėme. Tai įvyko lygiai metus prieš okupaciją.

Sovietų okupacijos metu Petrusevičius gavo vietą vienos ministerijos kadrų skyriuje. Užėjus vokiečiams, patyrėme, kad toje ministerijoje buvo ieškoję darbo ir plk. J.Narakas. Ant plk. J.Narako anketos radome Petrusevičiaus užrašą: Nacionalist, atseit, voldemarininkas. Bolševikai jo tarnauti nepriėmė.

APIE PLK. J.NARAKĄ

1939m. rudenį, prasidėjus II pasauliniam karui, Lietuvos vyriausybė tuoj pat iš kalėjimų paleido visus karininkus, anksčiau karo lauko teisimo nuteistus žlauriomis bausmėmis. Kai Vokietiją užpuolė Lenkiją, J.Narakas išėjo iš kalėjimo. Greitai jam buvo gražintas jo turėtas Lietuvos kariuomenės gen. štabo pulkininko laipsnis, nes manyta, kad Lietuva bus greitai įvelta į karą ir karininkai bus reikalingi. Išėjęs laisvėn, 1939m. plk. J.Narakas atėjo į Prekybos ir pramonės rūmus prašyti darbo. Jis buvo karo pramonės ekonomistas, Čekoslovakijoje baigęs aukštus karo ūkio mokslus. Rūmų vadovybė J.Naraką tuoj pat paskyrė Pamonės sekretoriaus patarėju. Tuo metu susipažinome. Jis buvo gana malonus žmogus. Kai bolševikai atėjo, J.Naraką iš darbo atleido.

Pirmosios okupacijos metu bolševikai J.Naraką sekė. Jis planavo sprukti per sieną į Vokietiją, bet tai jam nepavyko. Iš bolševikinio kalėjimo plk. J.Narakas išėjo 1941m., karui prasidėjus.

APIE INŽ. V.KRIŠČIŪNĄ

Kauno savivaldybės statybos inžinierius V.Kriščiūnas parašė tą raštelį apie žydų darbo jėgos naudojimą geto tvoros tvėrimui. Nei sovietai Lietuvoje, nei Lietuvos žydai jo niekuo nekaltina. Net iš geto išėję žydai, grįžę į miestą, jo neskundė. Jokios bylos jam niekas nekelia už tai, kad jis parašė pažymą duoti žydų darbininkus gete tvorą tvirti. (*O buvusiam Kauno burinistriui K.Palčiauskui Amerikos OSI bylą išskėlė- Red.*)

Inž. V.Kriščiūnas Lietuvoje pas sovietus net karjerą padarė. Jis perėjo dirbti į universitetą profesūron, pasidarė daktaratą ir mokslo srityje darbuojasi.

GETO TVOROS RAŠTAS

Juridinė prasme nė vienas lietuvis nepasirašė to aptvertimo akto- ne jų galioje tai buvo. Net patys žydai negalėjo savo noru geto tvoros apsitverti. Jeigu jie būtų norėję, aš abejoju, ar vokiečiai būtų leidę jiems tai daryti. Reikia neužmiršti, ką žydams buvo pasakęs Jegeris, kad jie turės savo teritoriją, kurioje bus totališkai saugūs ir patys ten šelmininkaus: miesto komunalinė valdžia jiems negalės nieko pasakyti, padaryti, nieko nurodinėti.

Aišku, paskui vis tiek tvarką sprendė vokiečiai. Atvykdavo vokiečiai į geto vidų, įsakydavo susirinkti. Susirinkusius skirstydavo taip: kas į dešinę- tas į mažąją getą, kas į kairę- tas į didįjį. Vieną grupę sušaudydavo.

Aš gete niekada nebuvau, nors Tory liudių kitoj. Tai šmeižtas, kuriuo buvo norėta mus nuspalvinti antisemitiskai nusiteikusiems. Niekad nebuvo reikalo man ten būti, niekas nekviatė, niekas manęs ten nesiuntė.

KEITELIO ĮSAKYMAS

Karinių-teroristinių veiksmų prieš vokiečių kariuomenę įstatymai buvo labai griežti, visos vokiečių kariuomenės vado Keitelio išleisti. Įvykdžius kokį nors pasipriešinimą prieš vokiečius, kariuomenė galėjo tą apylinkę apsupti, suimti kad ir nekaltus žmones, atrinkti įtakinguosius, suareštuoti ir juos sušaudyti. Buvo įsakyta ypač nepaleisti tų, kurie turi gerą vardą, autoritetą, yra vietinių žmonių patikimi. Jeigu sušaudys kaltą asmenį, tai kitiems daug baimės neįvaysi. Bet svarbu priversti rūpintis visus, kad niekas nepadarytų tokios žalos, už kurią gali nukentėti visai nekalti. Taigi buvo pagrindo prielaidai, kad koks išdavikas, bolševikų parašutinininkas ar laisval po miestą vaikščiojantis žydas galėjo išprovokuoti kokį nors suirutę. Tai buvo, žinoma, tik prielaida, kad taip galėjo atsitikti.

VOKIEČIŲ ŪKIO KOMANDA

Pavyzdžiui, atelna į savivaldybę vokiečių kariuomenės majoras ir sako, kad nori su burmistru kalbėti. Jis yra iš Wirtshafts (*ūkio- Red.*) komandos, Goehringo vardo keturių metų plano. Vierjahresplan įstaigos. Majoras sako, kad, žinote, pas jus yra toks restoranas Metropolis Laisvės alėjoje, Kaune. Sako, naktį atvykau į Kauną, penakvojau Metropolio viešbutyje ir iš ryto nuėjau pusryčių. Aš užsisakiau vieną kiaušinį, tiek ir tiek gramų sviesto, kavos be grietinėlės- pavalgiau pusryčius taip, kaip mes Reiche valgome. Žiūriu, civilis žmogus, reiškia- vietinis, užsisakė du kiaušinius ir dar dvi riekes Speck lašinių. Tas vietinis ir stipriai pavalgė, ir sako, net kortelių nedavė. "Taip negalima, kas iki šiol čia tvarkė?"- tas

majoras klausia manęs. Aš paaiškinau, kad komendantas skelbė apie šiuos dalykus, tačiau dar nespėjome visko įgyvendinti. Majoras tada pasakė, kad šitą dalyką reikės sutvarkyti, nes vokiečių ūklo komandos pirmas rūpestis yra taupyti vartojimą ir skatinti gamybą. Reikia remti tas įmones, kurios gamins naujus produktus, kad paklausa ir pasiūla balansuotųsi. Bet apie perteklių negalime nė galvoti, nes frontui reikia labai daug tų pagrindinių produktų. Jų vokiečių pagrindinis tikslas yra teritoriją užimti, ją sutvarkyti ir atitinkamai valdyti.

Pokalbį baigdamas, jis ir sako: "Burmistrai, žiūrėkit, ką daro pas jus žmonės! Čia bus viskas sutvarkyta, nes kitaip mes negalime gyventi, negalime karo vesti. Jūs dabar turėsite tai suprasti ir padaryti."

SUKILĖLIŲ TEISMAI

Nežiūrint sukilimo patriotinių jausmų krypties, atskirose vietovėse buvo klaidų. Sakysime, sukilėliai netiksliai suprato savo uždavinį. Buvo vietovių, kuriose sukilėliai be Laikinosios vyriausybės nurodymų patys vietovėse susiorganizavo ir pasiėmė teisėjų vaidmenį. Buvo komunistų, kurie bolševikmečio laikotarpyje buvo padarę žmonėms žalos. Tokius sukilėliai kai kur nuteisdavo. Nuteistųjų tarpe buvo ir žydų. Dabar žydai teigia, kad tie nuteisimai buvo rasiniu pagrindu.

APIE CRAMERĮ

Laikinojo vyriausybės informacijos ir komunikacijos pareigūnu buvo Senkus (*galima spėti Juozas; Lietuvos Enc. XXVIII. - Red.*). Prieš karą jis buvo žurnalistas ir "Lietuvos aid'o" korespondentas. Vokiečių okupacijos metu jis išleido veikalą apie bolševikų genocidą, Pravieniškių skerdynes, Telšių kalėjimo žudynes, apie Rainių miškelį. Senkus taip pat suruošė genocido parodą Kaune, o Aleksandras Merkelis savo straipsniais jam talkininkavo. Buvo parodyta, kiek ir kaip lietuviai sovietai išžudė, rodomos nuotraukos, statistika ir taip toliau. Gal ne taip jau ta medžiaga buvo tokia tvirtai dokumentuota, bet mūsų tuometiniu mastu paroda atrode įspūdingai.

Aš pagalvojau, kad reikėtų parodą parodyti Kauno miesto komisarui Cramerui. Aš jį pakviečiau, jis sutiko. Paroda buvo suruošta Kultūros muziejuje. Kadangi muziejus buvo arti, tai mes nuėjome pėsti. Pasitaikė, kad muziejuje buvo gen. Vladas Nagevičius. Supažindinau generolą su Crameriu. Crameris išsitempė, nepaprastai gražiai generolą pasveikino. Parodoje pirmą kartą asmeniškai susidūriau su Kauno apygardos vokiečių komisaru Wentzenu. Crameris mus supažindino su juo. Apžiūrėjęs genocido parodą, Crameris panoro apžiūrėti Kultūros muziejų. Gen.

VI. Nagevičius mus vedžiojo, rodė ir aiškino. Crameris užklausė, ar turime kokių istorinių dokumentų ar relikvijų iš tų laikų, kai Kaunas buvo Hanzos miestu. Mes jam kai ką parodėme, papasakojome. Po šio muziejaus apžiūrėjimo vokiškame "Die Kauner Zeitung" laikraštyje pasirodė straipsnis apie Hanzos laikų eksponatus Kaune, paaiškindamas, kad senovėje tai buvęs grynai vokiečių miestas, rytuose prekybos centras.

Grįžtant iš muziejaus į savivaldybę, abudu kurį laiką tylėjome. Pradėjo kalbėti Crameris. Jis sakė, kad bolševikai buvo žiaurūs, bet lenkai dar žiauresni. Paminėjo Lenkijos miestelį, kuriame kunigai agitavo žudyti vokiečius. Kai jis ten išaiškino vieną tokį kunigą, įsakė pakarti ir tris dienas laikyti prie bažnyčios. Tai girdint, mane net šurpas nukratė. Pasirodo Crameris jau turėjo praktikos užimtoje Lenkijoje. Ten dvasiški ja buvo didžiausias ir pavojingiausias vokiečių priešas, nes liaudyje turėjo pasitikėjimą.

Kai vokiečių laikraštyje pasirodė straipsnis apie Kauną ir Hanzą, aš kreipiausi į mūsų istoriką prof. Zenoną Ivinskį. Sakau: "Paimk ir parašyk apie tą Hanzos vaidmenį į lietuvių spaudą. Bent lietuvių visuomenė, o gal ir vokiečiai paskaitys. Ta tema reikia moksliskame stiliuje, objektyvų, istorišką vaizdą duoti". Vėliau pasirodė, kad Crameris tą prof. Z. Ivinskio straipsnį skaitė ir gana objektyviai jį vertino.

Po to, kai Kenstavičius tapo Kauno burmistru, kartą jis man paskambino ir pakvietė pasikalbėti. Jis man papasakojo, kad Crameris pasakęs, jog Palčiauskas yra neatsargus ir nepatikimas. Dar pridėjo, kad tik jis, Crameris, Palčiauską išgelbėjęs, nes kitaip jis būtų saulės nematęs. Nežinia, ar Crameris iš tikrųjų jau mane gelbėjo. Aš tą pokalbį priėmiau kaip užuominą, kad man gali kas nors atsitikti.

BURMISTRO SANTYKIAI SU VYRIAUSYBE

Į Laikinosios vyriausybės ministrų kabineto posėdžius Kauno burmistro nekviisdavo, aš neturėjau progos juose dalyvauti. Iš Vidaus reikalų ministerijos kokių nors direktyvų burmistrai irgi nebūdavo.

Daugiausia tekdavo kalbėtis su ponu J. Brazaičiu. Jis buvo 1941 m. sukilimo ir Laikinosios vyriausybės pagrindinis asmuo, viso šio didžiojo įvykio ašis. Jis buvo logiškas ir labai nuoširdus žmogus, linkęs paaiškinti, pasitarti ir patarti. Mus rišo bendras rūpestis ateitimi, kad viskas gerai baigtųsi, kad įvykiai nueltų ta kryptimi, kuriai visa sukilimo idėja buvo skirta. Rūpėjo, kad pranyktų tie visi okupacijos šaltiniai, kad po karo jie nepasiliktų visoje savo galybėje Lietuvos ramybės drumsti.

Įvairius reikalus tvarkant, tekdavo susidurti su Laikinosios vyriausybės nariais, o vėliau su tarėjais. Pavyzdžiui, kuomet kai kurios Vilniaus

krašto sritys, kaip Ašmena bei Augustavas, buvo sugrąžintos Lietuvai, tai jau su gen. Petru Kubiliūnu priešakyje tarėjų laikais prireikė jose pastatyti prityrusią lietuviškų savivaldybių administraciją. Tuomet Kauno miestas gavo Vidaus reikalų tarėjo raštą, prašantį rekomenduoti Kauno savivaldybės asmenis, tinkančius aukštesnėms pareigoms į Vilniaus kraštą. Niekas nenorėjo vykti, nes žinojo, kad ten slaučia rusų ir lenkų partizanai. Jie miškus valydavo, o užpuolę miestelius, išžudydavo administraciją. Tik vienas plk. Stepas Žukaitis, buvęs prezidento Smetonos rūmų komendantas, sutiko ten išvykti. Daug buvusių karininkų dirbo savivaldybėje, tačiau niekas neparodė tokio didvyriškumo, kaip plk. S. Žukaitis.

KARO PROGNOZĖ

Okupacijų metu mes per lengvai priėmėme savo manytą anglosaksų sugebėjimą išbalansuoti Europos ateičiai grasinančias piktąsias načių ir bolševikų jėgas tarpusavio susinaikinimu.

Pasitvirtino skandinavų diplomatinės nuomonės, kad karas nesibaigs Lietuvos išvadavimu. Jau po 1943 ir 1944 m. matėsi, kad Lietuvos aplinkoje karo jėgų balansas yra ne vakarų pusėje, bet sovietų.

Nelabai kas tikėjo, kad vokiečiai laimės karą. Nuo vaikystės laikų mes žinojome apie vokiečių veržimąsi į rytų pusę (Drang nach Osten). Vėliau atsirado vokiečių teritorijos problemos (Raumsproblem) politika. Iš Hitlerio pasisakymų žinojome, kad tautų perauklėti negalima. Vokiečiams reikėjo tas tautas sunaikinti, nes tie visi ištikimieji pasidaro neištikimais, kai tik okupacijos sąlygos pasikeičia.

Taip karo pradžioje buvo laukiama to lemiamo britų-amerikiečių laimėjimo vakaruose. Tačiau lemiamasis laimėjimas įvyko ne vakaruose, o rytuose. Amerikos karo laimėjimų nesimatė. Ji laimėdavo tik mūsų. Pokaro sužinojome, kad, pavyzdžiui, Prancūzijoje veikė net du pagrindiniai: gen. Charles De Gaulle pasekė jam ir iš Maskvos diriguojami komunistai, kuriuose kaip tik dominavo žydai. Amerikiečiai po karo tik dėl to rėmė ir globojo načį Klaus Barbie (*Gestapo Prancūzijoje viršininką - Red*), nes jis padėjo įveikti tą slaptają rusų komunistų pagrindį, kovojusį už komunistinę Prancūziją. O komunistinė Prancūzija juk reiškė ir Balkanų komunizmą. Jugoslavijoje irgi du pagrindiniai buvo: maršalo vėliau tapęs Josif Tito ir po karo pakartas antikomunistas gen. Draža Mihajlovič.

Prieš karą Lietuvoje savarankiškam komunizmui galimybių nebuvo. 1940 m. jis buvo importuotas iš Maskvos. Vokiečių okupacijos metu Lietuvoje veikė parašutais numesti rusų partizanai. Mums reikėjo su jais kovoti. Gyvenome viltimi, kad, savo krašte kovodami, galėsime išsilaikyti

iki karo pabaigos, kada nacių ir bolševikų galybės jau bus visiškai sužlugusios. Manėme, kad tuomet lietuvių daliniai galės, kaip po Pirmojo karo, kovoti su įgriūnančia sovietų kariuomene.

Antisovietinis 1940-1941m. lietuvių tautos pagrindis baigėsi su dideliais nuostoliais lietuvių tautai. Pati kruviniausia tai buvo antroji sovietų okupacija. Tada, Amerikos OSI organų teigimu, į Lietuvą sugrįžo išvauduotojai. Sovietai dar kaltino Ameriką ir vakarus, kad remiama Lietuvos isijungimo į Sovietų Sąjungą nepripažinimo politika. Laikui bėgant, tas nepripažinimo principas prarado savo turinį, bet formaliai dar tebegyvavo. Pasidarė suktą Amerikos politika: vienoks turinys kalbant, kitoks – ką nors darant.

Labai neprotingai buvo tikėta, kad mums dar Europoje esant, tuoj bus dar vienas karas su rusais.

DOKUMENTO AUTENTIŠKUMAS

Per kelis įkalbėto įrašo puslapius eina M.Drungos ir K.Palčiausko pokalbis apie vadinamojo Orderio Nr.15 autentiškumą. Šis dokumentas angliškai yra atspausdintas sovietų 1970m. išleistoje knygoje **Dokuments Accuse**, p.133. Pagal šią knygą dokumentą išleido Kauno komendantas ir Kauno burmistras 1941m. liepos 10d. Jame Kauno žydams skelbiami įvairūs suvaržymai ir parėdymas kraustytis į Vilijampolę. Tarp M.Drungos ir K.Palčiausko šia tema vyko komplikuotas dialogas, iš kurio sunku tuometinius įvykius tiksliai atsekti chronologine tvarka. Čia cituojame dialogo pabaigą, kuri K.Palčiauskui, atrodo, buvo reikšminga.

M.Drunga: "Tai OSI ištraukė kažkokį dokumentą, neva tai su jūsų parašu?"

K.Palčiauskas: "Su parašu tai nėra. Aš nepasirašiau šito."

M.Drunga: "Ir net neatsimenat, kad jūsų būtų pareikalavę pasirašyti?"

K.Palčiauskas: "Ne."

MAISTO TIEKIMAS Į GETĄ

Bendrą geto kasą valdė Cramerio buhalteris. Kai getui pirkdavo maisto produktus, tai viską užsakydavo pagal nustatytas normas: sakysime, Maiste-mėsa, Sodyboje- kopūstus.

Kaune veikė Sodybos skyrius, kuris iš Kauno apylinkės surinkdavo produktus, juos perdirdavo ir parduodavo Kauno rinkoje. Sodyba tiekė maistą ir getui. Bylos metu OSI liudininkas Tory teigė, kad getui duodavome smirdančius kopūstus. Kai K.Palčiauskas byloje buvo apklausinėtas, tai, prieš jam Sodyboje pradendant dirbti, bačkas atidarius, rauginti kopūstai

kvepėdavo. O prie Palčiausko jie jau smirdėjo. Vėl, kai Palčiauskas nuėjo dirbti į Paramą, tai getui Paramos duona pasidarė kieta, sužiedėjusi... Negalima buvo jos valgyti arba Parama visai getui duonos nepristatydavo.

OSI LIUDININKAS

Man iškeltos bylos metu OSI liudininką Golubą Tory pamačiau pirmą kartą. Jo neatpažinau, nors gal Vytauto Didžiojo universitete pertraukų metu koridoriuje vaikščiojome. Niekada neteko su juo kalbėtis. Aš jo neprisimenu, nes aš nestebėdavau, kas įeina į Rotušę ar kas išeina. Jis sakėsi universitete buvęs teisės prof. S.Bieliackino asistentu. Tuometinis Teisių fakulteto dekanas dr. Domas Krivickas jo neatsimena, o Teisių fakulteto asistentas, vėlesnis profesorius dr. Vytautas Čepas jo taip pat neatsimena. O dr. V.Čepas geriausiai pažinojo Teisių fakulteto profesūrą ir personalą.

KAMINSKO TARNYBA

Kai Crameris atvyko į Kauną, pas mane atėjo savivaldybės tarnautojas Kaminskas ir pasakė, kad Crameris jį kviečia būti vertėju. Aš atsakiau, kad jeigu jis Cramerio kvietimą priims, tai turės iš inspektoriaus pareigų savivaldybėje pasitraukti. Jis vieną dieną dar pagalvojo ir man pranešė, kad jam nelabai išeina atsisakyti pareigų savivaldybėje. Tada aš parašiau raštą, kad, jam pačiam prašant, duodamos neapmokamos, neribotos atostogos. Savivaldybėje jo vieton paskyriau jo pavaduotoją Žilinską. Nuo tos dienos jis nebebuvo Kauno savivaldybės tarnautoju. Ką tada Kaminskas darė, tai jau darė būdamas komisaro įrankiu, bet ne mano koku ten ryšininku. Teisme Tory liudijo, kad Kaminskas prašydavo iš žydų dovanų, kad jis turės arba Cramerui, arba burmistrui ką nors nunešti. Niekada tokių dalykų nebuvo.

BURMISTRAVIMO SLĖPIMAS

Buvimas Kauno burmistru nebuvo mano slapta tarnyba. Ji minėta seniai Bostone išleistoje Lietuvių enciklopedijoje. Aš pradžioje nustebau, kai amerikiečių Imigracijos valdininkas 1976m. pradėjo mane klausinėti, ar aš buvau burmistru. Matyt, kas nors jiems nurodė mane, tai JAV Imigracijos įstaiga pradėjo tyrimą. Tuo laiku daug tokių tyrinėjimų vyko įvairiuose Amerikos miestuose. Ir aš apie tai nugirdau, gaudavau laiškus, pradėjau šį reikalą sekti. Galų gale ir man paskambino, kad nori su manim kalbėtis.

Mane tas valdininkas klausinėjo: "Ar jūs buvote burmistru?" Atsakiau, kad taip. "Ar vokiečiai paskyrė?" Atsakiau, kad ne, bet paskyrė Laikinoji vyriausybė, kurią sukilėliai buvo sukūrę. "Kas įsteigė getą?" Atsakiau, kad vokiečiai organizavo getą. "Ar jūs pažįstat p.Brazaitį?" Atsakiau, kad pažinojau ir kad jis buvo ministras pirmininkas. "Ar jis provokiškos orientacijos?" Atsakiau, kad proletuviškos.

Paskui, 1981m. vidurvasarį, mane apklausinėjo OSI.

Visi, kas norėjo, galėjo mane pasiekti telefonu, viešai buvo žinomas mano adresas. Aš nemaniau, kad turėčiau slėpti savo burmistraviną Lietuvoje. Eidamas tas pareigas, nieko nepadariau, kuo būčiau nuskriaudęs žmones. Amerikos valdininkams pasakiau, kad aš neslėpiaiu, jog buvau burmistras. O kai pildžiau imigracijos Amerikon anketas, tai niekas neklausė, ar aš buvau burmistras.

Aš nė karto apie tai nemelavau, o tik praleidau. Kodėl praleidau? Labai paprastai: aš sukilime dalyvavau, sukiliminės prieš rusus vyriausybės paskyrimą priėmiau, į tarnybą ėjau. Tai dariau ne dėl to, kad norėjau vokiečiams meliintis ar su jais draugauti, ar jiems padėti. Ne, Aš pasakiau, kokiai grupei priklausiau.

Pildant imigracijos anketą, mintis nesakyti apie burmistraviną atėjo štai kaip. Aš jaučiaiu tam tikrą budrumą, nes buvo reiškinių, kad galiu būti atiduotas sovietams. Tas budrumas buvo pabėgėlių stovyklose patirtas. Buvo aišku, kad geriau nesigirti tuo burmistravimu. Kai vieną kartą to neįrašiau vizos prašyme, tai paskum iš nuoseklumo ir toliau neberašiau.

Ta mano nusistatymą sustiprino Amerikos konsulato personalas, kuriame dirbo imigracijos reikalų tvarkymui pasamdyti žmonės. Tai buvo daugiausia anglų kalbą mokančios lenkės, nepriklausomoje Lenkijoje dirbusios amerikiečių atstovybėje. Vienos tokios lenkės paklausiau, ar tokį dalyką rašyti. "Kas nebūtina, nerašykite, neapsunkinkite reikalų ateltyje. Nereikia balasto..." Aš paklausiau, ar minėti pagrindžio veiklą. Ji paaiškino: "Kokia iš to gali būti nauda, kodėl rašyti? Kam apsunkinti, kam įtarinėjimui kelti? Kas žino, kas tas anketas skaitys ateltyje? Nerašykite, ir viskas!" Tuomet pagalvojau, kad jos padėtį geriau supranta už mane ir jų patarimu pasinaudojau.

RUSŲ BELAISVIAI LIETUVOJE

Vokiečiai į Lietuvą darbams buvo atvežę rusų karo belaisvių. Tam tikromis sąlygomis jie būdavo skiriami dirbti pas lietuvius. Tokiam darbui buvo sąlygos: reikėjo, kad belaisviai pasistatytų saugų, panašų į kalėjimą baraką, reikėjo ji aptverti viela, nakties metu turėjo būti sargyba. Dieną sargybinio nebūdavo, tie belaisviai judėdavo gana laisvai. Jie neturėjo intereso bėgti, nes gaudavo gerai valgyti ir šiltai gyveno.

Būdavo ir kitaip. Kariškose belaisvių stovyklose laikomi belaisviai būdavo varomi per Kauną į darbus Ukmergės plentu. Ten gana nuožulnus, bet ilgas, gal kelių kilometrų kilmis plentu į kalną. Jie vieni kitus vedavo, o tuos, kurie išvirsdavo, vokiečiai nušaudavo ir neleisdavo jų toliau nešti, palikdavo gulėti. Tokių vaizdų Kaune pats esu matęs.

Agentų smogikų grupių veiklos bruožai

Aple naujausiųjų laikų vilkolakius- specialių grupių (SG) smogikus teroristus dar ne kartą bus rašoma. Ši problema ne tik įdomi ir nauja- SG veiklos "metodika" kartais pranoksta žmogiškąją suvokimą.

Pirmoji šių grupių pėdsakus buv. KGB archyve aptiko Ni Jolė Gaškaitė. Ji, nuosekliai dirbdama, iš fragmentų atkūrė jų veiklos visumą. Jos dėka smogikų sąrašai su veiklos aprašymais pateikti Generalinei prokuratūrai, kuri, tikimės, pradėjo tyrimą.

Manau, kad keletas ištiesai spausdinamų dokumentų su pastabomis padės geriau suvokti SG veiklos metodiką.

Šie dokumentai- iš buv. KGB archyvo 3-ojo fondo 31/6 bylos, kurią sudarė 2- "N" valdybos (kova su "banditizmu") 3 skyriaus, 1 poskyrio dokumentai. Byla pavadinta "Įvairus susirašinėjimas".

Šios valdybos panašaus pobūdžio bylų liko tik keletas- kitos išvežtos į Rusiją ar vietoje sunaikintos. Juk buvę smogikai- patikimiausia KGB agentūra, kurią galbūt tikėtasi išsaugoti.

Pateikiamuose dokumentuose atsispindi 1947 metų smogikų veikla. Tai buvo veiklos pradžia, teorijos pritaikymas praktiškai.

Skaitant šiuos dokumentus, susidaro makabriškas tikrovės įvaizdis- be buitinių problemų "rūbai, maistas", mandagių kreipinių, įsakymai "nužudyti, vietoje užkasti".

Nagrinėjant SG veiklą, kaip niekur kitur atsiskleidžia čekistų esmė- žmogaus pavidalas, o dvasios nėra- yra tik velniškas gudrumas ir klaida, žiaurumas ir neapykanta.

1947m. spalio mėn. raporte Figurinui m.Jr.Sokolov'as įrodinėja, kad kol kas SG veikla karinių rezultatų nedavė, kad reikia naikinti ne tik štabus, bet ir būrius, nes jie, netekę vadovybės, dažniausiai suaktyvina veiklą. Vilniuje reikėtų dislokuoti dar dvi SG, nes apskričių SG greitai išsišifruoja.

Visos trys Vilniuje kuriamos SG turi būti "etnografinės"- t.y. sudarytos iš žmonių, kilusių iš Aukštaitijos, Suvalkijos ir Žemaitijos. Vienoje SG turi būti tik to paties regiono žmonės. Smogikai turi būti verbuojami tik iš buvusių partizanų, kurie tapo absoliučiais išdavikais. Visos trys SG įkuriamos atskirai, maskuojamos kariuomene. Kiekvienai grupei turi vadovauti patyręs oper. darbuotojas.

Sokolovo teigimu, jei Aukštaitijoje partizanų būrį išžudys SG žemaitiška grupė, tai bus itin naudinga, nes to krašto partizanai ir rėmėjai ilgal nepasitikės tikraisiais Žemaitijos partizanais.

Partizanus slėgs žinojimas, kad prieš juos buvę jų draugai, ir tai dar labiau pasės tarp jų nepasitikėjimą vienas kitu. Bet, pasak jo, dar per anksti SG naudoti kaip kovinį vienetą, kol partizanų būrių gausu, tikslinga veikti slapta.

Štai 1947 04 03 ag. Šarūno agentūrinis pranešimas t.y. mintys apie tariamo, legendinio Kauno apygardos štabo įkūrimą. Jis remiasi dviem prielaidomis: 1) Kauno apygardos štabas jau iki 1945m. pradžios veikė, vėliau bandė atsikurti, bet vis būdavo sutriuškinamas; be to, toks štabas minimas "Vanagų" 1944m. gruodžio mėn. įsakyme; 2) ryšys tarp partizaninių apygardų ir būrių yra menkas, ir kitiems bus neįmanoma nustatyti, ar veikia toks štabas, ar ne.

Kelių lapų apimties agentūriniame pranešime ypatingai vertinga ta vieta, kur jis samprotauja, kad kartais, norint, jog nauja tariama partizanų grupuotė pasitiktų, reikia ir ši bei tą nuveikti. Ag. Šarūnas rašo: "Apygardos štabas turi turėti keletą savo grupių, kurios pasirodydamos, o kartais ir savo gaujos veiksmais kitų štabų ir gaujų ryšininkams parodyti, kad Kauno apygardos štabas yra ir jo rinktinės veikia". Tai dar vienas liudijimas, kad čekistų sukurtos spec. agentų grupės imdavosi teroro prieš gyventojus. Išidėmėtinas ir leit. Sokolovo ag. Šarūnui duotas nurodymas, kad jis, keliaudamas su SG, neplėšikautų ir nevogtų, t.y. elgtųsi taip, kaip tikri partizanai.

Grįžtant prie ag. Šarūno pranešimo, reikia pasakyti, kad jis, be partizanų ryšių perėmimo, nurodo ir kitus būdus, kaip naikinti partizanų sąjungą. Vienas iš tokių - padėti partizanų vadams įsigyti dokumentus, leisti įsikurti miestuose, iš kur jie vadovautų pogrindžiui, o po to vieną po kito suimnėti.

SG grupių ypatingą įslaptinimą netgi tarp čekistų parodo 2-"N" Valdybos viršininko Počkaj rezoliucija ant vyr. leit. Sokolovo sukurtų "Nurodymų" (todėl jie ir liko nepatenkinti). Ji tokia: "Drg. Figurine, išleisti tokių nurodymų nereikia. Pats SG grupių buvimas turi būti laikomas didžiausioje paslapyje. Aple tai turi žinoti tik tie darbuotojai, kurie su SG dirba betarpiškai. Apskričių skyrių viršininkai apie mūsų SG neturi žinoti. SG darbas neturi būti afišuojamas. Mums reikia ją kaip reikiant užšifruoti ir jokiuose dokumentuose neminėti, kad tai netaptų žinoma kitiems darbuotojams, Počkaj".

Nepakartojamas yra maž. Sokolovo braižas- šis slapto teroro teoretikas rašė tokia palmia raidžių pyne, kad ją, kaip ir jo čekistišką sielą, tenka ne skaityti, o šifruoti. 1947 06 03 raporte 2-"N" Valdybos 2 skyr. viršininkui maž. Figurinui jis dėsto tokias mintis. Pasak jo, daugelis partizanų

legalizavosi savo vadų įsakymu, virto rezerviniais kovotojais ir būtent jie naktimis vykdė įvairius žygius, o dieną savo namuose ilsisi, kai tuo tarpu kariuomenė košia miškus. Be specialių grupių- SG, jis siūlo iš tikrai legalizavusiųjų 5-6 partizanų, kurie išdavė savo draugus, apskrityse kurti dirbtinius partizanų būrius, kurie įsiskverbtų į partizanų ryšių kanalus. Beje, Sokolovas dėsto, kad pasunkėjo galimybės įsiskverbti į partizanų ryšius, nes atsisakoma užmegzti ryšį su žmonėmis, sužinojus jų slapyvardį. Ryšys palaikomas tik per pažįstamus žmones (Tauro apyg. 1947 01 12. Įsak. Nr.1). Taigi vėliau, įkūrus šį dirbtinį partizanų būrį, šalia jo įsikūrė SG, kurios smogikai įterpiami į partizanų jų ryšininčių aplinką, o vėliau partizanų būriai arba sunaikinami, arba per juos toliau artėjama prie pagrindinių štabų- rinktinių, apygardų. Taip, partizanams pakeltus ryšio būdus, Sokolov'as siūlo įsiskverbti į štabus per grandinėlių- pseudo partizanų būrys- SG.

Analptol ne viską, ką 1947m. Sokolov'as planavo, pavyko įgyvendinti, tačiau ir to, ką jie padarė- pakankamai daug.

parengė Juozas Starkauskas

1. Vyr.ltfn.Sokolovo sukurti metodiniai nurodymai apie agentūrinių karinių spec. grupių panaudojimą. 1947m. liepos mėn.

Tvirtinu:

Liet. SSR 2-T^o Valdybos

viršininko pavaduotojas papulkininkis

Počkaj

Visiškai slapta!

Serija "OK"

Nurodymai

kaip organizuoti ir praktiškai panaudoti agentūrines kovines grupes, kovojant su nacionalistiniu pagrindžiu ir gaujomis Lietuvos TSR teritorijoje.

MGB-MVD organų patirtis kovojant su nacionalistiniu pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis parodė, kad vienas iš teigiamų metodų išaiškinant ir likviduojant gerai konspiruotą nacionalistinį pagrindį yra specgrupių smogikų panaudojimas.

Kartu, panaudojant šį metodą, kaip ypatingai aštrų ir rimtą, reikia gerai apgalvoti veiksmus, kad išvengtume pralaimėjimo ir nuostolių. Būtinios šio darbo sąlygos- gerai apgalvoti ir laikytis absoliučios konspiracijos.

Sudarant agentūrinių-operatyvinių priemonių planus, organizuojant ir praktiškai panaudojant agentūrines-kovines grupes, turi būti numatyta:

I. SG tikslai, uždaviniai.

Šiame skyriuje nurodyti konkrečius SG organizavimo uždavinius ir tikslus.

SG gali vykdyti tokius uždavinius:

1) paimti arba fiziškai sunaikinti centrų vadovus, atskirus vadus ir gaujų aktyvą;

2) likviduoti smulkias atskiras gaujų grupes ir pavienes gaujas.

3) sudaryti galimybę kariuomenės ir operatyviniams organams smogti gaujoms;

4) likviduoti arba supainioti gaujų ryšį, sunaikinant ryšio punktus, sulmėti arba sunaikinti ryšių punktų vadovus;

5) rinkti būtinus žvalgybinius duomenis, kur ir kokie štabai, kiek gaujų, kokia ginkluotė, kur slėpimosi vietos, kokie veiksmai, ryšiai ir t.t.;

6) išaiškinti štabų ir gaujų turimas ginklų, šovinių, spaudstuvų, organizacijų, ryšių priemonių ir t.t. slėptuves;

7) įsiskverbti į nacionalistinio pagrindžio arba į gaujų junginių štabus.

Duomenims rinkti panaudoti išaiškintus ryšininčius, paruošus SG atitinkamą legendą.

Norint sėkmingiau įvykdyti numatytas užduotis, specgrupę reikia naudoti konkrečioms uždaviniams, o juos įvykdžius, greitai palikti operacijos vietą.

II. Legenda

Sudaryti detalią legendą, kurios pagrindu veiks SG.

Būtinai nurodyti, kuo remiantis sudaryta legenda (agentūriniai duomenys, tardymo medžiaga, oficialūs duomenys, dokumentai, paimti iš banditų ar nacionalistinio pagrindžio). Išaiškinti, kas legendoje yra išgalvota, o kas atitinka tikrovę. Legenda turi būti sudaryta taip, kad jeigu ją tikrintų priešai, ji nebūtų iššifruota, todėl išgalvoti duomenys turi būti melstriškai supinti su realiais.

Paruošiant agentų smogikų praktinio darbo legendą, reikia operatyviai ir gerai apgalvoti, kur numatyti vadovų ir atskirų dalyvių vietą legendinėje grupėje.

Parengtą operacijos planą reikia detaliai apsvarstyti su SG vadovais.

Visą darbo su agentais smogikais laiką reikia laikyti griežtos konspiracijos.

III. Specgrupės komplektavimas ir sudėtis.

Kandidatai į agentūrinės kovinės grupes turi būti atrenkami iš šių (žmonių) grupių:

a) išaiškinti (rekonspiruoti) agentai, teigiamai užsirekomendavę darbe su mumis, kai jų panaudoti savo gyvenamojoje vietoje negalima;

b) legalizavęsi banditai, kurie viską atvirai prisipažino, o jų parodymai realizuoti MGB organų. Tai gali būti panaudota kaip medžiaga, kompromituojanti kandidatą prieš gaujas ir nacionalistinį pagrindį;

d) sulmti banditai, ryšininkai, gaujų rėmėjai, visiškai pripažinę savo kaltę ir davę parodymus, kurie buvo realizuoti, ir tai juos sukompromituotų prieš gaujas ir nacionalistinių pogrindį. Jei jie būtų paleisti ir atleisti nuo tardymo.

SG dalyviai turi būti fiziškai sveiki, galintys pakelti žygio sunkumus.

Sėkmingo darbo sąlygos, parenkant ir panaudojant agentus smogikus yra šios:

a) reikla iš anksto atidžiai ištirti verbavimo objektą, jo asmenines savybes ir išsiaiškinti, kokios būtų galimybės mūsų darbe panaudoti jo ryšius;

b) griežtai laikytis konspiracijos, parenkant būsimąjį smogiką, jį verbuojant ir toliau praktiškai su juo dirbant;

c) sistemingai tikrinti smogikus, ypač iš SG- tačiau tikrinti taip, kad smogikas negalėtų įtarti, kad juo nepasitikiama.

SG turi būti pastovios sudėties, gerai patikrinta, apmokyta, bet ne atsitiktinai surinkta ir sukomplektuota prieš išvykimą į reidą. Naudojant specgrupę, kiekvienu atveju turi būti sudarytas priemonių planas, kuriame turi būti šie punktai:

1) Visų SG dalyvių sąrašas su išsamiais duomenimis ir smulkia kiekvieno asmeninių dalykinių savybių charakteristika;

SG žmonių skaičių nulemia operatyvinės sąlygos ir uždaviniai, kuriuos ji turi atlikti.

SG darbu vadovauti ir jį kontroliuoti turi patyręs darbuotojas.

IV. Ginklai ir ekipiruotė.

2) Nurodyti, kiek SG skirta ginklų, kokios sistemos. Smulkiai aprašyti SG dalyvių ekipiruotę. SG dalyvių ekipiruotė turi atitikti legendą.

V. SG aprūpinimas.

3) Šlame skyriuje nurodyti, kaip SG apsirūpins atsargomis (iš savo turimų produktų, gautų iš gaujų rėmėjų, buožių, banditų giminų ir t.t.)

VI. Veiklos rajonas.

4) Plane aprašyti SG veiklos rajoną ir maršrutus. Prie plano pridėti rajono schemą, nurodant SG veiklos ribas.

VII. Ryšys ir signalizacija.

5) Nurodyti, kas skiriamas ryšininku, kokie sutartiniai signalai naudojami, susitikus SG dalyviams.

Turi būti garantuota nuolatinė kontrolė ir vadovavimas SG veiksmams, parengtas SG ryšys ir susisiekimas su oper. darbuotoju.

VIII. Priedangos klausimai.

6) turi būti numatyta, kiek kariuomenės skirta priedangai, koks maršrutas, kas vadovauja.

Visi anksčiau minėti klausimai, sudarant planą, turi būti pateikti smulkiai ir išsamiai.

Agentų smogikų ir SG darbo efektyvumas labiausiai priklauso nuo to, kaip sumaniai bus panaudojami jiems žinomi ryšiai, gaujų rėmėjų aplinka, kiek bus žinoma slėpimosi vietos ir taktiniai nacionalistinio pagrindžio bei gaujų veiksmai.

Atsižvelgiant į operatyvinę situaciją Lietuvos TSR teritorijoje, agentūrinėms kovinėms grupėms vykdant spec. veiksmus kovoje su nac. pagrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis, būtina:

1. Prie Liet. TSR MGB 2-"N" Valdybos nuolat turėti veikiančią SG iš 20-ies agentų smogikų.

SG vykdo Lietuvos TSR vadovybės ir MGB operatyvinių skyrių bei MGB apskr. skyrių spec. užduotis.

2. Prie kiekvieno MGB apskr. skyriaus turėti 3-4 agentus smogikus, kuriuos reikiamu momentu įjungti į kovinę grupę, vykdant atskiras spec. užduotis. Kontrolę, vadovavimą ir tinkamą smogikų panaudojimą pavesti Liet. TSR MGB 2-"N" Valdybos 2 skyriaus 5 poskyriui.

Agentūrinį smogikų aptarnavimą turi atlikti asmeniškai MGB apskrities skyriaus viršininkas arba jo pavaduotojas kovai su banditizmu.

3. LTSR MGB 2-"N" Valdybos 5 poskyriui, siekiant užtikrinti SG darbą, turėti maršrutinę agentūrą, kurią po kiekvieno SG reido nusiųsti su spec. užduotimi į maršrutą.

SG ir agentų smogikų darbą vykdyti pagal šiuos nurodymus.

LTSR MGB 2-"N" Valdybos 2 skyr. 5 posk.
viršininkas vyr. lt. Sokolov (parašas)

"Sutinku": LTSR MGB 2-"N" Valdybos 2 skyr. viršininkas
majoras Figurin.

1947m. liepos mėn.

/Buv. LTSR VSK archyvas (toliau VSKA) F.3. Ap.31. B.6. L.104-107. (Originalas rusų k.)/

2. Gen. mjr. Efimovo 1947m. balandžio mėn. užduotis SG grupės nariui Šarūnui, įsiskverbiant į partizanų struktūras.

"Tvirtinu"

Seriija "OK"

Liet. SSR valst. saugumo ministras
generolas-majoras
(Efimov)

1947m. balandžio mėn.

Užduotis

agentui smogikui Šarūnui, keliaujant
su SG Panevėžio apskr. teritorijoje

Turint tikslą įvykdyti rimtą operatyvinę užduotį, jūsų pavaldumui skiriama 7 žmonių smogikų grupė, su kuria Jūs veikiate, kaip naujai organizuotos LLA Kauno apygardos "Romuva" atstovas ir su "Romuvos"

užduotimi vykstate į Panevėžio apskritį, kur veikia LPS Vyčio (Vaitello) apygardos štabas, siekiant su juo užmegzti ryšį. Atvykęs į Panevėžio apskr., jūs užmegzgate ryšį kaip "Romuvos atstovas" su efektyviausiais ryšininkais Kisieliu mi, gyv. Vadoklių valsčiuje. Garšvenų kaime, su Povilaičiu gyv. Naujamiesčio vlsč., Mazgolavos(?) kaime ir su Stasiūnu gyvenančiu Kupstų kaime, esančiame ant Pušaloto ir Panevėžio vlsč. ribos.

Norint užsifruoti Jūsų grupės pasirodymą minėtuose rajonuose, naktį dengta mašina ji nuvežama į mišką, esantį netoli Garšvų kalmo, iš kur ir vyksite pas ryšininką Kisielių.

Susitikę su ryšininkais, Jūs jiems turite papasakoti, kad 1945m. enkavedistai sutriuškino Lietuvos išlaisvinimo sąjungos Kauno apygardos štabą. Vadai suimti, dalis užmušta, o kai kuriems pavyko pasislėpti. Apygardos iki šiol faktiškai nebuvo ir štai tik dabar, 1947 metais, atėjus pavasariui ir esant patogiai politinei situacijai, pavedus Lietuvos išlaisvinimo komitetui, iš naujo organizuotas LLA Kauno apygardos Romuvos štabas, kuriam vadovauja šie autoritetingi asmenys:

1. Apygardos vadas- pulkininkas Vėtra;
2. Jo pavaduotojas (jis ir štabo viršininkas)- kapitonas Auksys;
3. Organizacinio ir ūkio skyriaus viršininkas- leit. Klevas;
4. Žvalgybos viršininkas- kapitonas Genys;
5. Agitacijos ir propogandos viršininkas- vyr. leit. Jaunis.

Štabas jau dirba ir Kauno apygardos teritorijoje jau organizavo tris rinktines:

- 1) "Tautos".
- 2) "Karaligrio".
- 3) Prano Elmučio.

Pagal štabo užduotis Jūs, kaip jo atstovas, komandiruotas į Panevėžio ir kt. apskritis užmegzti ir atkurti ryšius su buvusiais parašlutininkų ryšininkais, veikiančiais parašlutininkais, su kaimyninių apygardų štabais, kad būtų galima nustatyti Kauno Romuvos rinktinės veikimo ribas su kitomis apygardomis bendram darbui kovojant su tarybų valdžia.

Šio pasakojimo patvirtinimui Jūs supažindinate ryšininkus su "pulkinko Vėtros įsakymu" ir "įsakymu", kuriuo Jūs siunčiamas į žygį (šiuos dokumentus Jums įteiks majoras drg. Sokolovas).

Kalbėdamiesi su ryšininkais, Jūs turite išsiaiškinti, kur šiuo metu yra Jums žinomi parašlutininkai ir kas iš gyventojų palaiko ryšį su Vyčio apygardos štabu.

Įglį ryšininkų pasitikėjimą, pas juos organizuokite Romuvos ir Vyčio apygardos štabų ryšio punktus, palikite Jūsų pažįstamiems parašlutininkams laiškus, kuriuose išreikškite norą susitikti.

Ryšio punktuose Jūs paliekate Vyties štabui pulkininko Vėtros įsakymą, jo kreipimąsi į LLA karininkus ir partizanus (šie dokumentai Jums bus įteikti į rankas).

Savo viršininkams Jūs perduodate šiuos dokumentus per jiems žinomus "partizanus" arba tiesiogiai pristatyti į Vyčio štabą, perspėdamas, kad atsakymo į ryšio punktus po kelių dienų atsiųsite savo ryšininkus, kurie prisistatys, pasakydami jūsų slaptąžodžius. Tikslaus laiko, kada jūsų ryšininkai atvyks į ryšių punktus, nenurodykite.

Paskutininame Jūsų organizuotame ryšių punkte Jūs turite informuoti ryšininką, kad vykstate toliau į Žaliosios miško masyvą. Tačiau iš tikrųjų naktį su grupe atvykstate į maj. Sokolovo nurodytą vietą, iš kur vyksite į bazę.

Tuo atveju, jei jums žinomų ryšininkų, nurodytų šioje užduotyje, nerasite tada organizuokite ryšio punktus pas žmones, jūsų išaiškintus reido metu, kaip turinčius ryšį su nac. pogrindžiu ir gaujomis.

Reido metu Jūsų ir jums pavaldžių smogikų grupės elgesys su vietiniais žmonėmis turi būti išskirtinai korektiškas ir jokių būdu neturi būti vaglama ir groblama.

[Maisto produktais apsirūpinti tik iš buožių ir banditų pagalbininkų, iš gyventojų paėmę maisto produktus, drabužius, apavą paliekate jiems specialius pakvitavimus, kuriuos jiems įteiks operdarbuotojas.] (*Šis skyrelis išbrauktas- red.*)

Jums kategoriškai draudžiama vykdyti kokius nors karinius veiksmus, užpulti karinį partinį aktyvą, liaudies gynėjus ir t.t., turint galvoje, kad jūs einate turėdami "štabo užduotis užmegzti ryšius".

Jūsų veiksmai, netikėtai susitikus su gaujomis.

Reido metu Jums gali tekti susitikti su judančia Jums nežinoma banditų grupe. Tokiu atveju Jūs papasakojate jiems panašią legendą, kaip ir ryšininkams, stengdamiesi susitarti apie susitikimus su gauja per ryšininkus, kuriuos jie Jums nurodys. Jei susitiksate su pavieniais banditais arba nedidelėmis band. grupėmis, Jūs juos sunaikinate, lavonus užkasate ir tuoj pat apie tai pranešate majorui drg. Sokolovui.

Jei Jus banditai apšaudys, pradėkite mūšį, stengdamiesi juos likviduoti. Žmonėms ir ryšininkams, su kuriais turėsite ryšį po mūšio, paaiškinkite, kad šaudėtės su "savais", kuriuos palaikėte liaudies gynėjais.

Jūsų elgesys sutikus kariuomenę arba liaudies gynėjus

Atsitiktinai sutikę kariuomenę arba liaudies gynėjų grupę, jokių būdu į mūšį nestoti ir stengtis nepastebėtiems atsitraukti į mišką.

Jūsų ryšys su mumis

Jums ir jūsų grupės smogikams nereikia užmiršti, kad priedangos grupė, kurioje bus majoras drg. Sokolovas, visą jūsų grupės veikimo laiką

bus netoli jūsų, prie plento, kur eina ryšių linija, apsimesdami, kad remontuoja šią liniją. Esant skubiam reikalui užmegzti ryšių su priedangos grupe, pasiunčiate savo ryšininką į nurodytą plentą ir jis, eidamas jūsų grupės maršruto kryptimi, susitiks su operdarbuotoju.

Tokio ryšio, siekiant išvengti rekonspiracijos, reikia griežtis tik išskirtiniais atvejais.

Be šio ryšio, nuolatiniai ryšio punktai su jumis bus: miškas šalia Preočkos(?) kaimo [7816], į kurį Jūs naktį atsiųsite savo ryšininką arba atvyksite pats po to, kai organizuosite pirmą ryšio punktą. Kitas punktas bus miškas šalia Glazaniškio kaimo [9034], į kurį jūs taip pat atsiųsite ryšininką arba naktį atvyksite pats, kai baigsite jums pavestą darbą.

Per savo ryšininkus Jūs informuojate drg. Sokolov'ą pranešimais, rašytais tik lietuviškai Kauno LLA štabo vardu, pasirašydamas Liepsna.

Jei Jums bus reikalinga ginkluota pagalba, jūs iškviėčiate ją tokiais signalais: serija raudonų raketų į viršų. Priartėjus pagalbai, jums bus atsakyta serija mėlynų raketų, po kurių jūs signalu- serija žalių raketų nurodote priešininko kryptį (pakankamas kiekis raketų ir raketinė jūsų grupei bus išduota). Šiuos nurodymus vykdyti nenukrypstamai, laikytis griežtos konspiracijos.

Liet. SSR MGB 2 "N" Valdybos 1 skyriaus viršininkas papulk. Vasiljevas

2 "N" Valdybos viršininko pavad. papulkininkis Počkaļ

Užduotį supratau:

(Šarūnas)

/Buv. LTSR VSKA. F.3. Ap31. B.6. L.79-83. (Originalas- rusų k.)/

3. Vyr. lt. Sokolovo pažyma apie smogikų ekipiruotę.

Pažyma apie smogikų apginklavimą ir aprangą

SG apginkluojama: RK- vienas, desantinis kulkosvaidis- vienas; vokiški automatai- du; PPS- vienas; SV šautuvas- vienas; vokiškas šautuvas- vienas; be to, visi smogikai turės pistoletus ir revolverius, po dvi granatas, vieną raketinę.

Apranga. Maskuotės tikslais smogikai aprengiami banditų apranga, o Romuvos štabo atstovas ir Karalgirio rinktinės kuopos vadas aprengiamas smetoninės karluomenės karininkų uniforma, su kryžiais ir medaliais. Karlams išduodami antrankoviniai ir kiti ženklai. SG priedangos smogikai aprengiami tarybinės armijos kareivių uniforma su ryšininkų ženklais. Su savimi turi lipimo įtaisus, telefono ragelį, telefono laidus. Apsiginklavę: RK- vienas, SV- dvi, PPS automatas- vienas, pistoletai ir granatos.

Liet. SSR MGB 2 "N" Valdybos 1 skyr.

3 poskyrio viršininkas vyr. leit.

Sokolov'as

/Buv. LTSR VSKA F.3. Ap31. B.6. L.84. (Originalas- rusų k.)/

Priedas Nr.1

Priedangos ir ryšio su SG grupės asmenų sąrašas

Slapyvardis	Kokį vaidmenį vaidina	Charakteristika
Kruk (M.Žaba)	ryšių kariuomenės kareivis (ryšininkas)	buvęs banditas. Kurenio-Bistroko žandarmerijos komendantas. UPA pietų grupė
Jūnak (V.Lapušniak)	toks pat	buvęs banditas, ryšininkas tarp Neoblios ir Rybako kušų(?)
Aidas	toks pat, palaikęs ryšį tarp SG ir operdarbuotojų	buvęs banditas, ryšininkas tarp Žalio ir Povilo Lukšio apygardų (?)

Pastaba: Priedangos grupėje, be išvardytų smogikų, bus 2 "N" Valdybos 1 skyr. 3 posk. virš. pavaduotojas majoras drg. Sokolovas, vairuotojas Butkus.

Priedas Nr.2

Spec. grupės asmeninės sudėties sąrašas

	Kokį vaidmenį vaidina ir slapyvardis	Charakteristika
Šarūnas /Aloyzas Dalbokas/	Romuvos štabo atstovas, slapyvardžiu Liepsna	buvęs vokiečių parašutinininkas, agit. ir propog. skyr. viršininkas Povilo Lukšio rinktinėje, jts ir raj. viršininkas.
Guzutis	Karalgiro rinktinės kuopos vadas slapyv. Perkūnas	Šiaulių apsk. MGB skyr. vyr. oper. įgaliotinis- jaun. leiten. drg. Urbutis.
Turbinas	Karalgiro rinkt. karys, slapyv. Kurmis	išsišifravęs vidaus agentas, Šiaulių apsk. MGB skyr. vertėjas.
Šalyj (A.Šaltis)	Karalgiro rinkt. kulko- svaldininkas, slapyv. Šalna	Zarasų apskr. MGB poskyr. naikintojų bataliono karys.
Biržaec	Karalgiro rinkt. karys, slapyv. Verpetas	buvęs Juozapaičio gaujos bandi- tas, išsišifravęs vidaus agentas.
Tauras (M. Novikas)	toks pat, slapyv. Puriena	legalizavęsis banditas iš Plieno gaujos.
Šamas	toks pat, slapyv. Vilkas	buvęs banditas, Tomkaus gaujos skyr. vadas.
Karas	toks pat, slapyv. Žuvis	buvęs banditas, iš Kasperavičiaus gaujos.

4. Dokumentų, naudojamų specgrupių veikloje, pavyzdys.

RA

Visiškai slapta!

Nr.

1947.II.15

Būstinė

LIETUVOS LAISVĖS ARMIJAI VANAGAI ROMUVOS (K) APYGARDAI

Įsakymas Nr.4

Rikiuotės sritis

§1

Pavestas VLIK (Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto), aš. pulk. VĖTRA, pagal VLIK įsakymą (v. slaptas, nr.34 (148) iš 1947.III.7), sudarau Romuvos (Kauno) Apygardos Štabą, žemiau paskelbto sąstato:

Pamatas: VLIK įsakymas nr.34(148) v.slaptas.

§2

Savo, t.y. apygardos vado, pavaduotoju skiriu kpt. AUKSĮ, kartu einant apygardos štabo viršininko pareigas.

Pamatas: VLIK įsakymas nr.34(148) v.slaptas.

§3

Organizacinio, bei tiekimo skyriaus viršininku skiriu lt. KLEVĄ.

Pamatas: VLIK įsakymas nr.34(148) v.slaptas.

§4

Žvalgybos skyriaus viršininku skiriu kpt. GENĮ.

Pamatas: VLIK įsakymas nr.34 (148) v.slaptas.

§5

Spaudos ir propogandos skyriaus viršininku skiriu lt. JAUNĮ.

Pamatas: VLIK įsakymas nr.34(148) v.slaptas.

§6

Apygardos ribose veikiančios Rinktinės:

1) TAUTOS,

2) KARALGIRIO,

3) PRANO EIMUČIO

nedelsiant turi pristatyti savo štabų sudėties ir visas kitas reikalingas žinias.

§7

Apygardos ribose veikiančius pavienius būrius ir grupes nedelsiant įjungti į Apygardos sudėtį- atatinčiamon Rinktinėn.

§8

Romuvos (K) apygardoje galioja VANAGŲ DRAUSMĖS NUOSTATAI (iš 1944m.) ir įsakymas Vyr. LLA Vanagai Štabo, v. slaptas-operatyvinis. Nr.4 iš 1944m. gruodžio mėn., pagal kuriuos laikinai apygarda tvarko savo gyvenimą.

Pamatas: VLIK įsak. 34, (148) iš 1947.III.7. Vyr. LLA Vanagai Štabo įsak.
slapt.-op. Nr.4 iš 1944.XII.

Vanagų Drausmės Nuostatai (1944)

§9

Šis įsakymas įsigalioja nuo jo paskelbimo dienos.

/pas./ pulk. VĖTRA

Apygardos Vadas

/pas./ kpt. AUKSYS

Apygardos Št. Virš.

/Buv. LTSR VSKA. F.3. Ap.3l. B.6. L.88-89/

Nijolė Gaškaitė

MGB agentūra pokario Lietuvoje

Verbavimas

Kaip teigia Viljam Blake, šėtonas pats nedaro nuodėmės, jis tik atima iš žmonių tikėjimą, kad jie nusidėtų.

Su šiuo aforizmu asocijuojasi paskutiniojo SSRS šefo Kriučkovo žodžiai: "Pagrindinė čekistų veiklos priemonė- agentūra!"

Šią priemonę paveldėtą iš carinės ochrankos laikų, SSRS slaptosios tarnybos naudojo prieš Lietuvą nuo pat 1918m.

Kaip ČK verbavo agentus? Visais laikais, tiek prieš karą, tiek po jo iki paskutinių SSRS gyvavimo dienų buvo naudojami trys verbavimo motyvai: 1- kompromituojanti medžiaga; 2- materialinis ar kitoks suinteresuotumas; 3- idėjinis bendrumas. Kompromituojanti medžiaga galėjo būti įvairi. Pavyzdžiui, Nepriklausomos Lietuvos gūdų reikalų ministras D.Semaška ir ž.ū. ministras J.Aleksa buvo šantažuojami ir kompromituojami turėję ryšių su carine ochranka. Po karo buvo grasinama sulmti už ryšius su partizanais. Galėjo būti šantažuojama intymaus pobūdžio nuotraukomis. Šiuo metu galima šantažuoti buvusius KGB agentus jų pasižadėjimu bendradarbiauti ar duomenimis apie finansines machinacijas.

Verbavimas panaudojant priklausomybę ar suinteresuotumą- tai riestainio politika. Pavyzdžiui, gen. K.Kleščinskis buvo užverbuotas tada, kai norėjo iš Rusijos susigrąžinti savo 10-metį sūnų². Poetas K.Kubilinskas buvo sugundytas literatūrine karjera. Daugelis mokslo, meno žmonių pasirašė pasižadėjimą bendradarbiauti, norėdami siekti profesinės karjeros, keliauti į užsienį ir pan.

Idėjinis pagrindas užverbuotųjų buvo mažiau. Priešakyje tai buvo Lietuvos komunistų partijos nariai. Buvusį Klaipėdos krašto gubernatorių J. Navaką bandyta užverbuoti, kai jis buvo atleistas iš gubernatoriaus pareigų – manyta, kad jis bus nepatenkintas valdžia. Po karo buvo užverbuota nemažai agentų "iš mažausiai sąmoningos, žemos moralės, bolševikinei santvarkai prijauciančių gyventojų dalies". Šitie savo dūšia ir kūnu pasidavę okupantams, skundė visus iš dešinės ir iš kairės, džiūgavo, matydami tremiant Sibirian kalmynus, pataikavo valdžiai ir neapkentė viso, kas lietuviška". – rašė partizanas⁴.

Dažniausiai verbavimo motyvai persipindavo. Be baimės užrūstinti enkavedistus, kildavo pagunda gauti atleidimą nuo pyliavų ar pan., o už Judo grašius išdavęs slėptuvę pasitelsindavo simpatijomis "darbininkų" valdžiai.

Tačiau nepaisant kokių pagrindų agentas būdavo užverbuojamas. MGB visada stengėsi jį paversti sąmoningu kolaborantu: juk nuo tų užverbavimo motyvų priklausė agento veiksmingumas. Tam jie negalėdavo nei lėšų nei laiko. Norėdami palenkti sulmtus partizanus, aiškindavo, kokia humaniška sovietų valdžia, vesdavo į KGB rūmų kabinetus, kur pro langus būdavo matyti spalio ir gegužės švenčių parada. Mitingų vaizdas turėdavo įtikinti sulmtąjį, kaip visa tauta džiaugiasi sovietų santvarka.

Ypač daug pastangų MGB padėjo verbuodami į Lietuvą nelegaliai grįžusį Joną Deksnį, kurį "auklėjo" keletą mėnesių, vežiodami po muziejus, kino teatrus, norėdami įrodyti sovietų santvarkos "pranašumą". Kai J. Deksnys pajusdavo sąžinės graužimą, jam būdavo pristatoma alkoholio ir mergina, kuri turėjo ne tik jį sekti, bet ir sulaikyti nuo savižudybės.

Todėl net ir "idėjiški" agentai širdies gilumoje suvokdavo, kad šnipinėjimas nėra padorus dalykas. Pavyzdžiui, iš SSRS karinės konržvalgybos 1991 m. sociologinių tyrimų duomenų matome, kad 17 proc. agentų norėjo išsisukti nuo užduočių, 20 proc. vengė duoti informaciją apie konkrečius asmenis, 50 proc. jautė psichologinę įtampą, bijodami, kad bus iššifruoti, 68 proc. norėjo teikti tik žodinę informaciją, kad neliktų įrodymų apie bendradarbiavimą⁵. Vadlinasi, idėjinis patriotinis, t.y. ištikimybės komunistiniams idealams motyvas, kurį taip pabrėždavo kagebistai, tebuvo fikcija. Svarbiausias verbuotojų tikslas buvo ne ištikimybės komunistinei tėvynei ugdymas, o bet kokių moralės principų sugriovimas.

Pirmaisiais pokario metais atsisakyti bendradarbiauti buvo tolygu žūčiai. "Jei nenori mums padėti, pats esi liaudies priešinys". – tvirtino enkavedistai. Dažnas verbuojamasis su slaugu per naktis kūrė įvairiausias versijas, nesiryždamas tiesiai ir aiškiai atsisakyti šnipinėti, kaip kadaise atsisakė vysk. V. Borisevičius ar partizano Šermukšnio žmona S. Kazlauskienė, tardytojui pasakiusi: "Aš esu katalikė ir todėl žmonių neišdavinėsiu."

Būta ir tragiškesnių atvejų: buvęs partizanas P.Bielskis, užverbuotas agentu smogiku ir jau išdavęs 6 partizanus, randa jėgų sustoti. Jis nušauna jį lydinčius agentus, pasiduoda partizanams, žinodamas, kad jo laukia mirties nuosprendis. Panašiai pasielgia buvęs partizanas Petras Liuiza, partizanų ryšininkė Izabelė Vilimaitė. 1949m. suimta, užverbuota ir paleista sekti savo kovos brolių. Ji nuėina pas partizanus ir viską papasakoja. Už tas žinias, kurias ji suteikia emgebistams, ji nusipelno mirties bausmės, tačiau partizanai suteikia jai galimybę garbingai žūti ne nuo savų, o nuo priešo. Dirbusi rezistencijai iki 1952m., Izabelė Vilimaitė, kariuomenei apsupus bunkerį, kuriame ji slapstėsi, susisprogdina kartu su kitais partizanais.

Atgimimo laikais vienas mokslininkas, šantažuojamas intymiomis nuotraukomis, ryžtingai atsisako toliau paklusti savo buvusiems šeimininkams ir nutraukia ryšius su KGB.

Iš tirtų 2580 archyvinų agentų kortelių matyti, kad 2,6 proc. atsisakė bendradarbiauti su KGB (*žūr. 1 lentelę*). Tai rodo, kad niekada nevėlu nutraukti šiuos šėtoniškus saitus.

Pokaryje būdavo atvejų, kai suimti partizanai pasirašydavo pasižadėjimą bendradarbiauti ir pasitraukdavo į mišką visiems laikams. Tokį pasižadėjimą buvo pasirašę net A.Ramanauskas, J.Lelešius ir kt. žinomi partizaninio sąjūdžio dalyviai. Pagal statistiką tokių išėjusių partizanauti buvo 2,3 proc. visų užverbuotųjų. Dalis pasirašiusių jų pasižadėjimą bandė laviruoti, pergudrauti emgebistus, teikti jiems dezinformaciją ir pan. Dauguma jų buvo suimta- net 8,5 proc. Apskritai net 26 proc. užverbuotųjų nuoširdžiai okupantui nedirbo, o aktyviai talkinę- vos 30 proc. agentų.

Kiek buvo MGB agentų?

Pirmosios okupacijos metais Lietuvoje buvo užverbuota beveik aštuoni tūkstančiai MGB agentų. Šis skaičius didėjo net karo metais, kai buvo verbuojami pasitraukę į Rusiją asmenys, be to, lietuviai kaliniai ir 1941-ųjų metų tremtiniai.

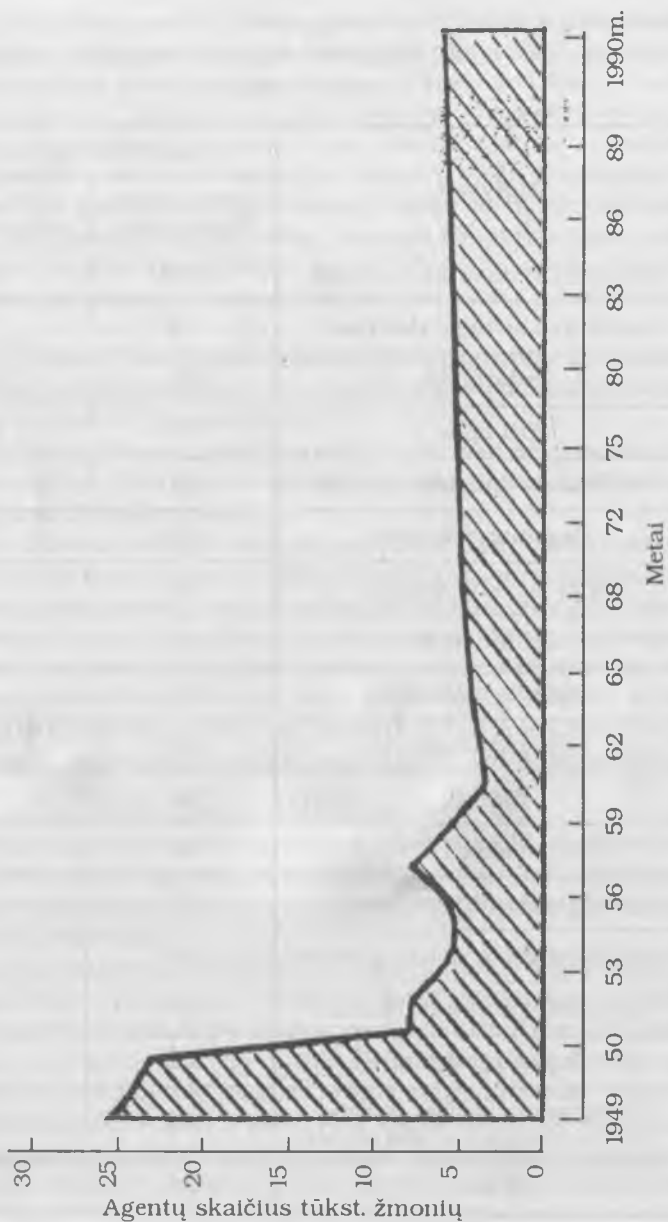
Tačiau ypač intensyviai pradėta verbuoti po karo, kai Maskva spaudė greičiau sunaikinti partizanus. Verbavo NKVD, NKGB, karinė kontržvalgyba "Smerš", pasienio kariuomenės ypatingieji skyriai ir kt. žinybos. Nuolat buvo atsikratoma "balasto"- menkaverčių agentų- ir ieškoma naujų aukų. 1949m. jau yra 26,4 tūkt. veikiančių agentų bei informatorių ir apie tiek pat archyvinų (*žūr. 1 ir 2 pav.*). Tiek šnipų jau nesugeba aprėpti kadriniai operatyvininkai. Tad 1952m. sausio 10d. SSRS MGB nurodo peržiūrėti visą agentūrinį aparatą ir išbraukti konkrečių užduočių netu-

1 lentelė

Motyvai, dėl kurių veikiantys agentai tapdavo archyviniais
1947-1986m.

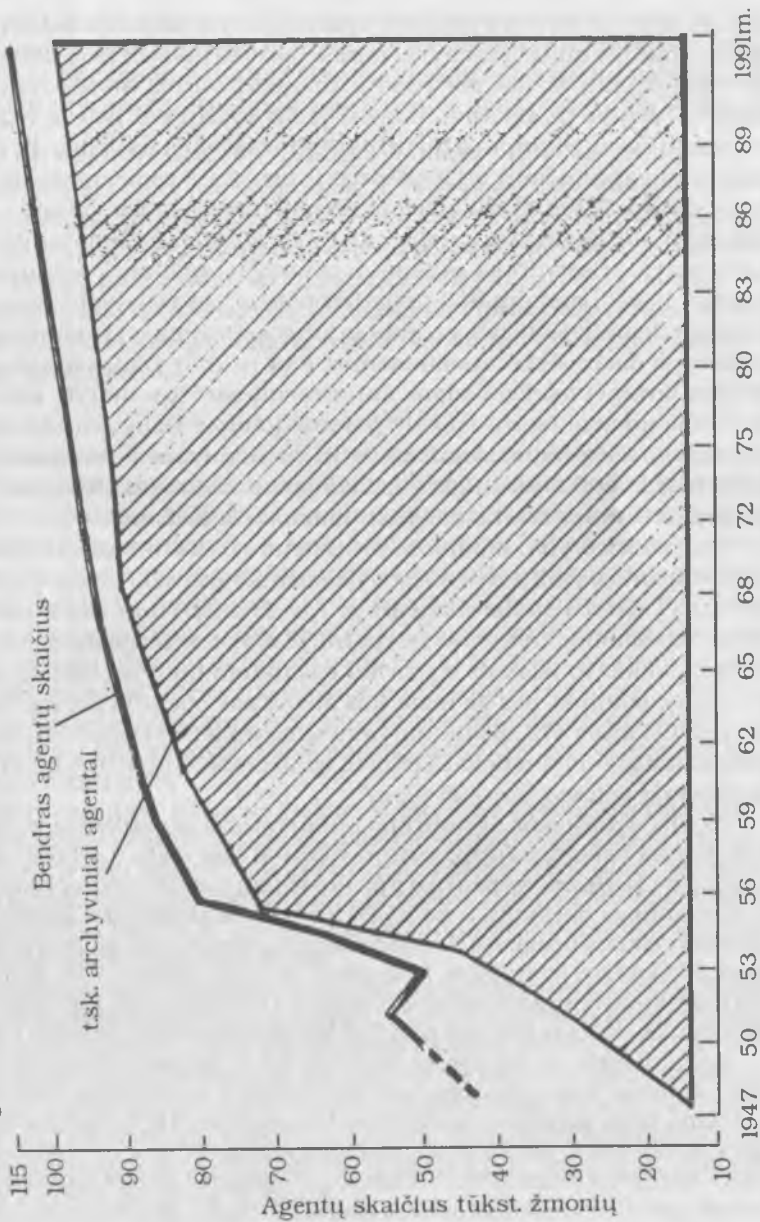
Motyvas	Archyviniai agentai proc.	
	Iš viso iš tirtų 2580 agentų	Iš jų buvusių politinių kalinių
Neteko KGB dominančių ryšių	27.9	27.4
Išsisišfravo ar buvo iššifruoti	7.9	-
Nedarbingi	10	47.4
Dėl ligos	7	14.7
Netikslinga daugiau naudoti	5.1	-
Negalima naudoti	20.9	1
Iš jų išvyko į užsienį	5.3	-
Dėl senatvės	1.1	1
Dezinformatorius	1.8	-
Išėjo partizanauti	2.3	2.1
Suimti	8.5	2.1
Mirė	3	1
Iš jų nušauti partizanų	0.5	-
Nepatikimi, dirbę dviem pusėms	0.8	-
Atsisakė bendradarbiauti	2.6	5.2
Pabėgo į užsienį	0.2	-
Užėmė vadovaujančias pareigas TSKP, komjaunime, profsąjungose	0.9	-
Iš viso	100	100

1 pav. MGB-KGB veikiančių agentų skaičius Lietuvoje

2 pav. MGB-KGB agentūrinio tinklo dinamika pokario Lietuvoje

Pastaba: Agentų skaičius 1952m. sumažintas 71%. Jų įregistravimas į archyvinių agentų kartoteką užtruko iki 1955m.

rinčius agentus⁶. Iki metų pabaigos agentų skaičius sumažinamas 71 proc., jų lieka tik 7,74 tūkst.⁷. Į archyvą "nurašoma" 19,9 tūkst., o 1954-1955m. net 38 tūkst. agentų. Iš viso per pokarį užregistruota 109 tūkst. archyvinių agentų. Tarp jų, be ankščiau minėtų, yra ir išsišifravę, netekę KGB dominančių ryšių, nenoromis dirbę, pabėgę ar išvykę į užsienį ir t.t. Įdomi archyvinių agentų kategorija (0,9 proc. iš tirtų 2580 asmenų) yra agentai, kurie 1953m. SSRS MGB nutarimu išbraukti iš agentūrinio tinklo todėl, kad eina atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje. Iš jų-ministerijų tarnautojai, teisėtvarkos organų darbuotojai, apylinkių pirmininkai, partijos ir komjaunimų komitetų darbuotojai bei visų lygių renkamas pareigas (partijoje, tarybose, profsajungose) užimantys asmenys. Jų asmenis ir darbo bylos sunaikinamos, kad neliktų jokių pėdsakų apie bendradarbiavimą. Peržvelgus šių asmenų sąrašus, matyti, kad visa sovietinė nomenklatūra išėjo iš paprastų šnipų. Daug šių tarnautojų suteikdavo savo butus slaptiems MGB susitikimams (Lietuvoje visada buvo maždaug 500 susitikimų bei konspiracinių butų), išliko net MGB prašymai išimties tvarka dar leisti naudotis šiais butais.

Tuoju po karo, ypač kaimuose, MGB neturėjo susitikimo butų. Dažnai ryšį su agentu palaikydavo miestelyje, susitikinėdavo krūmokšniuose ar ateidavo į sodybą su kariuomenės grupe neva daryti kratos ir pasikalbėdavo su šeimininku. Kartais ryšį palaikydavo per kitą agentą ar sutartoje vietoje palikdavo laiškutį. Apskritai susitikimo butų savininkai turėjo būti labai patikimi, nes jie matė, kas ateina pas operatyvininką. Neatsitiktinai 1953m. iš 479 susitikimų butų savininkų 338 buvo TSKP nariai, kandidatai ir komjaunuoliai. Lietuvių tebuvo vos 30 proc. (tuo metu MGB darbuotojų lietuvių buvo 28 proc.)⁸.

Po šios didžiausios agentūrinio tinklo reformos pasikeičia ir agentų kategorijos: nelieka informatorių, o vietoj jų atsiranda "patikimi asmenys", t.y. tie, kurie neslėpdami savo prosovietinių pažiūrų atvirai bendrauja ir su sekamais objektais, ir su KGB⁹. Jų buvo maždaug tris kartus daugiau nei veikiančių agentų. Tuo tarpu agentų skaičius su mažais svyravimais išlieka beveik stabilus. Mažiausiai jų buvo 1961m.- 2974 agentai ir 519 susitikimo butų savininkų. Po Vengrijos ir Čekoslovakijos įvykių 1956 ir 1968m. šis skaičius šiek tiek padidėja, kol pagaliau 1991m. pasiekia 6 tūkst.

Ilgainiui kinta ne tik agentų skaičius, bet ir jų išsilavinimas ir socialinis statusas. Pokaryje dominavo valstiečiai, o nuslopinus partizaninį judėjimą, MGB dėmesys sutelkiamas ties inteligentija. Įvykdžius 1952m. agentūrinio tinklo reformą- atsikračius menkaverčių agentų, 1953m. Katikų Bažnyčios sekimui MGB teturi vos 20 agentų (iš jų tik 10-dvasininkų)¹⁰. Panaši padėtis mokslo įstaigose. 2 lentelėje pateikti duomenys apie agen-

tų skaičių 1963m. Vilniaus mokslo įstaigose¹¹. Iš šių duomenų matyti, kad daugiausia agentų veikė Dailės institute ir Mokslų Akademijoje. Tačiau KGB 2-oji valdyba nurodo, kad šis agentų skaičius mokslo įstaigose yra aiškiai per mažas- turi būti suintensyvinamas naujų agentų verbavimas.

KGB agentų skaičius 1963m. Vilniaus mokslo įstaigose

3 lentelėje pateikti duomenys iš KGB archyvo 6 fondo statistinių ataskaitų apie agentų skaičių ir išsilavinimą nuo 1956m. iki 1947m. Iš šių duomenų matyti, kaip daugėja agentų su aukštesniu ir viduriniu išsilavinimu: nuo 35 proc. 1956m. iki 75 proc. laikotarpio pabaigoje. Menkai išsilavinusių- iki 7 klasių agentų sumažėja iki 7 proc. Taip įvyko ne vien dėl privalomo vidurinio išsilavinimo, bet labiausiai dėl to, kad pasikeitė agentų funkcijos.

Agentų veikla

Pagrindinis agentų amatas, be abejo, buvo šnipinėjimas, t.y. žinių teikimas apie aplinkinius žmones. Tačiau, be šio užsiėmimo, agentai turėjo vykdyti sudėtingus MGB-KGB planus. Pokaryje ši veikla daugiausia buvo nukreipta prieš partizanus, o paskui vis svarbiau buvo formuoti visuomenės nuomonę, t.y. skleisti totalitarinei sistemai naudingas "legendas".

Pagal užduotis veikiantys agentai sąlyginai (nes dažnai būdavo naudojami ir ne pagal pagrindinę "profesiją") buvo skirstomi į įvairias rūšis. Buvo "vidiniai agentai" (turėję prasišverbti į pagrindžio organizacijas), "agentai smogikai" (tiesiogiai naikinę partizanus specgrupėse), kamerų agentai (šnipinėję kalėjimuose), "agentai maršrutininkai" (siunčiami su užduotimis į kitą vietoje), įtakos agentai (darantys poveikį sekamajam ar visuomenei) ir kt.

Labai paplitusi užduotis pokaryje buvo partizanų "užmigdymas" specpreparatais, kuriuos agentai įmaišydavo į alkoholį ir maisto produktus. Tokių įvykių gausu visoje Lietuvoje nuo 1948m. Ypač skaudus įvykis įvyko 1955m. Žemaitijos partizanamams Steponui Erstikiui-Patašonui, Kostui Liuberskiui-Žvainiui ir Juliiui Adomaičiui-Erdvilui, kuriuos agentas apnuodijo sklindžiais su medumi¹².

Specpreparatu "užtaisytų" sklindžių paragavę ir pats agentas, todėl, beedamas pranešti apie atliktą užduotį ir kviesti kagebistų, buvo nuvežtas į Meškuičių ligoninę. Tuo tarpu suvalgęs tik vieną sklindį Erdvilas vilko mišku tolyn nuo pavojingos vietos netekusius sąmonės savo kovos brolius, kol jį patį apleido jėgos. Nuodų poveikis buvo baisus, partizanai aptemusia sąmone ilgai klaidžiojo miškais. Šis apnuodijimas buvo lemtingas S.Erstikiui: po to žmonės dar jį matė gyvą, bet stipriai sužalota galva, o vėliau jis dingo be žinios.

2 lentelė

KGB agentų skaičius 1963m. Vilniaus mokslo įstaigose

Pavadinimas	Darbuotojų skaičius	Agentų sk. %	Patikimų asm.sk.%
LTSR MA Prezidiumas		3	4
Istorijos institutas		4	
Lietuvių k. literatūros institutas		1	1
Centrinė biblioteka		1	2
Kiti agentai (ne 2 valdybos, 2 skyr., 2 posk.)		10	
Iš viso:	844/4.3%	19	7
Vilniaus universitetas	470 dėst.+3900 stud.	17	15
Kitų skyrių agentai		8	
Iš viso:	4370/1%	25	15
Pedagoginis institutas	250 dėst.+2223 stud.	8	9
Kitų skyr. agentai		7	
Iš viso:	2473/1.5%	15	9
Dailės institutas	70 dėst.+280 stud.	7	8
Kitų skyrių agentai		5	
Iš viso:	350/6%	12	8
Konservatorija	100 dėst.+300 stud.	7	1
Kitų skyrių agentai		1	
Iš viso:	400/2.2%	8	1
Technikumai	716 dėst.+6105 moksl.	11	30
Iš viso:	6821/6%	11	30
Vidurinės mokyklos	200moksdarb.+2040mokytt.	5	20
Kitų skyr. agentai		7	
Iš viso:	2240/1.4%	12	20

3 lentelė

KGB agentūros skaičius Lietuvoje

Metai	Agentų skaičius	Susitikimų butų savininkai	Išsilavinimas			
			Aukštasis	Vidur.	7-9kl.	iki 7kl.
1956	5005	404	554	1233	785	2433
1957	6067	535	610	1594	1061	2811
1958	6627	616	669	1853	1207	2898
1959	5728	686	584	1652	1160	2332
1960	3598	740	478	1147	702	1271
1961	2974	519	492	1040	567	875
1962	3281	504	593	1165	649	874
1963	3543	493	672	1272	769	830
1964	3798	521	731	1408	856	803
1965	3797	519	746	1444	862	745
1966	3813	507	785	1463	862	703
1967	3882	503	856	1512	838	676
1968	4002	511	1156	1373	846	627
1969	4042	509	1191	1434	854	563
1970	4199	529	1252	1523	904	520
1971	4257	522	1291	1578	901	487
1972	4426	530	1375	1684	902	465
1973	4538	533	1579	1784	830	345
1974	4641	569	1613	1855	857	316

Būta atvejų, kai panaudojus specpreparatą, sulmtas partizanas mirdavo bevežant į MGB. Nepaisant to, kad specpreparatai buvo masiškai naudojami ir padarė daug žalos partizanamams, emgebistams to buvo maža. Jie savo raportuose rašė: "(...) Trūksta aštrių, susijusių su rizika agentūrinių-operatyvinių kombinacijų, kaip medžiotojai nepanaudojami vietiniui gyvenotojai, nei vienas naminės varytojas neįtrauktas į kovą su banditais"¹³.

Ir vis tik dažnai agentams reikėdavo ne vien šnipinėti, bet ir daryti tam tikrą įtaką sekamajam. Pavyzdžiui, kartu su vysk. V.P.Ramanausku buvęs kameros agentas Varėna ne tik jį šnipinėja, bet ir grįžusiam iš tardymo vyskupui aiškina: "(...) Nu, vyskupai, ir ką galvoji dar ilgai taip laikytis, matai, jau kraujais spjaudai, o kas bus su tavimi toliau? Blogai bus (...) "¹⁴. Į vyskupo žodžius, kad galima išduoti žmonių, agentas atsako: (...) Matai, už žmones tai patsai iki ko dasileidai ir galo, matyt, kad nebebus, kol nieko neišpažinsi. (...) Buvo tokių vyrų ir jaunesnių, kaip jūs, vyskupe, o vis vien neišlaikė ir turėjo viską išpažinti."

Visiems žinomas MGB agentas J.Markulis-Ažuolas (tarp partizanų turėjęs Erello slapyvardį, o po išdavystės pramintas Pesliu), ne tik veikė kaip vidinis agentas, infiltruotas į partizaninį judėjimą, ne tik kūrė MGB kontroliuojamą vyriausią pagrindžio vadovybę, bet veikė ir kaip aktyvus įtakos agentas. Viena pagrindinių idėjų, kuria jis turėjo įteigti partizanamams, buvo ginkluotos kovos beprasmiškumo idėja. Ši idėja-demobilizuoti partizanus- buvo viliojanti daugeliui partizanų vadų, tačiau tuo metu, tikintis greitai Vakarų valstybių įsikišimo, atrodo pražūtinga. Juo labiau kad J.Markulis reikalavo partizanų sąrašų, nuotraukų, o ginklus liepė sandėliuoti vienoje vietoje, toli nuo kovotojų (panašiai kaip dabar liepta SKATui). Pasyvaus pasipriešinimo idėją per J.Markulį MGB diegė ir išelviškai. Sovietų Sąjungai buvo naudinga parodyti pasauliui, kad ne okupantas vykdo terorą, o atskiri lietuviai savo teroristiniais veiksmais išprovokuoja represijas. Nors puikiai žinome, kokias represijas Lietuva patyrė 1940-1941m., kai dar nebuvo jokio pasipriešinimo okupacijai. Po karo besipuikuojant kovotojo su fašizmu laurais, žinios apie trėnimus, areštus ir žudymus okupuotuose kraštuose buvo labai nenaudingos Sovietų Sąjungai.

Kaip MGB diegė šias savo idėjas? Tam neužteko gražbiyavimo meną įvaldžiusio agento Markulio, tam buvo pasitelkta MGB sufabrikauta spauda, kuri buvo pristatoma kaip pagrindinio Centro organas. Žinomi trys tokie leidiniai: "Vienybė" (1946), "Kova" (1947) ir "Bočių keliais" (1948). Šiuose leidiniuose buvo pabrėžiama, kad trūksta vienybės, nes kai kurios partizanų apygardos nesilaiko Centro nuomonės. Teigiama, kad ginkluotą pasipriešinimą yra klaida, klaidingas kelias (kaip čia neprisirimsi mūsų laikų "istorinės klaidos"?).

Agentą demaskavę partizanai J. Lukša, A. Zaskevičius ir Tauro apygardos vadas A. Baltūsis-Žvejys buvo išvadinti intrigantai ir šmeižikais, skaldytojais. Buvo kviečiama neklausyti šių skaldytojų, o visiems vienyti, nes svarbiausia yra "vienybė ir susitalkymas". Nuo pat pradžių įtaręs provokaciją, Baltūsis MGB paskleistoje 1947-1948m. spaudoje (tarlamai išleistoje pogrindyje) išsakinamas nesukalbamu ir diktatoriumi.

MGB ypač plačiai naudojo "agentus maršrutininkus". Jie ne tik užmegzdavo ryšius su partizanais, bet ir dažnai tapdavo vidiniais agentais. Šiam vaidmeniui dažnai panaudodavo buvusius kamerų agentus, susipažinčius su reikiamos vietovės partizanais ar ryšininkais, mobilizacinio amžiaus jaunuolius, "besislapstančius" nuo sovietinės kariuomenės, "pabėgusius" iš kalėjimo ar tremties. Buvo daugybė būdų ir "legendų", kaip įdiegti į partizaninį sąjūdį šnipą.

1953m. MGB pabandė atsiųsti į Lietuvą iš Sibiro tremties net 8 agentus maršrutininkus.

1953m. vasario mėn. į Irkutsko ir Krasnojarsko sritis išvyko visa LTSR MGB operatyvininkų brigada su ypatinga užduotimi¹⁵. Jie ketino susipažinti su lietuvių tremtinių operatyvinio sekimo bylomis ir su esama agentūra ir atrinkti tuos asmenis, kurie pažįsta Lietuvoje veikiančius partizanus bei tinka būti agentais. Pagal MGB sukurta "legenda" jie turėjo "pabėgti" iš tremties ir grįžti į tėvynę.

Irkutsko MGB nurodė, kad iš labiausiai besipriešinančių okupacijai Lietuvos rajonų tremtiniai apgyvendinti Čeremchovo, Usolės, Taišeto, Bratsko, Zimos ir kt. rajonuose. Slaptame pokalbyje su parinktais kandidatais reikėjo išsiaiškinti, ar jie nori grįžti į Lietuvą.

Tačiau šie planai ne visai pavyko: dalis verbuojamųjų nuo pasiūlymo atsisakė. Tarp atsisakiusiųjų buvo partizano Budreckio brolis, Ūselio, Tarvydo, Mockaus ir kt. partizanų giminaičiai.

Emgebistai savaip išsiaiškino atsisakymą tapti Judu. Svarbiausia priežastimi jie nurodė tai, kad Sibire lietuviai ekonomiškai daug geriau gyvena nei Lietuvoje. Antra priežastimi nurodė baimę, o trečia- religinius įsitikinimus ir giminių ryšius. Atsisakymas tapo pretekstu juos sekti ir tikrinti visą korespondenciją.

Tačiau atsirado ir sutikusių su pasiūlymu. Už paslaugas jiems pažadėta grąžinti iš tremties ir jų šeimas. Užverbuoti šie agentai:

agentė Jablonia- gydytoja: buvo numatyta, kad ji gaus rekomendacinius laiškus Klaipėdos sr. gyvenantiems partizanų ryšininkams ir per juos ras partizanus;

ag. Kondensator- jo sesuo susirašinėjo su Lukšio būrio vadu Budreckiu- Algirdu, turėjo kitų pažinčių Šilalės raj.

ag. Traktorist- tremtyje bendravo su Pilėnu tėvoni jos partizano A.Valento giminalčiais, pažino partizana Baltušį;

ag. Panova- tremtyje bendravo su Salantu partizano Jazdausko gimnėmis;

ag. Moriak- kilęs iš Prienu raj. pažino partizaną Gudiną-Speigą, tremtyje bendravo su jo giminalčiais;

ag. Ochotnik- kilęs iš Užvenčio raj. Dubysos tėvoni jos vado Audronio brolis;

ag. Akis- partizano Tamulionio (ar Tamošiūno)-Želmio, veikiančio Joniškėlio ir Pasvalio raj. pusbrolis;

ag. Gražina- kilusi iš Jiezno raj. Brolis Gediminas žuvęs, tėvas- suimtas, Gimnaitis K.Stanelis-Petras partizanauja Dzūkų rinktinėje. Margio tėvoni joje.

MGB suorganizavo agentu "pabėgimą", kiekvienam sukūrė atitinkamą versiją-legendą, aprūpino fiktyviais dokumentais ir pinigais. Operacijos užmaskavimui Sibire inscenizavo "bėglių" palešą ir gaudynes.

Tačiau ne viskas taip klostėsi, kaip planuota.

Kruposčiausiai buvo suplanuotas ag. Gražinos "pabėgimas". Dieną prieš tai ji turėjo pasipasakoti draugei, kad MGB ją persekioja ir todėl ji nutarusi bėgti. Kelionėje ji turėjo važduoti važiuojančią atostogų darbininkę, užsiverbavusią dirbti Angaros HES statyboje. Kaune ji turėjo susitikti su operatyvininku, kuris nurodys, kaip toliau elgtis. Tačiau emgebistai neįvertino to fakto, kad jie verbavo daug žmonių iš vienos srities ir dalis jų atsisakė bendradarbiauti, tad savaimė tremtiniai "pabėgime" įtarė MGB klastą. Be to, Gražina porą kartų buvo liudytoja tremtyje iškeltose lietuvių jaunimo bylose. Tad natūralu, kad tremtiniai laiškais perspėjo pažįstamus, ir šie vengė bendrauti su Gražina, atvykusia į Jiezno raj. o kai kurie tiesiog kaltino ją išdavyste. Tad neturėdami iš jos jokios naudos, MGB sugrąžino agentę į tremties vietą, pridengdami jos keliones legenda, kad ši važiavo į Lietuvą parsivežti savo 15-mečio broliuko.

Panašiai atsitiko ir ag. Panovai, kuri savo keliones po Lietuvą smulkiai aprašė tremtyje likusiems giminalčiams. Netikėdami tokiais "stebuklais", tremtiniai perspėjo Mosėdžio ir Grušlaukio km. gyventojus saugotis "pabėgusios tremtinės"- provokatorės.

Ag. Ochotnik iš Lietuvos parašė žmonai parduoti daiktus ir ruošti grįžimui į tėvynę. Tremtiniai suprato, kad jis yra užverbuotas. Viena moteris laiške rašė: "Gaila Juozo klaidos. Jis jos per amžių neišstaisys. Viešpatie, kokie pasidarė žmonės, baudžia savo brolius ir kaimynus. (...) Štandien pražudo jis kitus, o kas jo laukia rytoj? Pardavė sielą velniui ir šeimą suėdė."

Oatsitiko štai kas. 1953m. kovo 19d. Užvenčio raj. agentas susitiko broli partizaną. Brolis kaip pabėgusiam iš tremties pasiūlė eiti į jų būrį slapstytis. Kadangi MGB jam nedavė tokios užduoties (nes agentas dar nebuvo žudynėmis "surištas" su čekistais), tai jis šeimininko ir kalmyno akivaizdoje ėmė šaudyti iš pistoleto į savo brolių partizaną Audronį. Nors sužalotas, partizanas gavęs arklį pasbėgo. Tačiau brolis agentas pranešė operatyvininkams, ir šie Rudiškių km. slėptuvėje sunaikino Audronį ir dar du partizanus.

Agento Ochotnik pastangomis buvo sunaikintas Šatrijos partizanų štabas ir paties agento brolis, tačiau MGB jam priekaištavo, kad jis išsišifravo ir, nužudęs brolių, neteko galimybės susisiekti su Žemaičių apygardos vadu Montvydu.

Visi trys išsišifravę agentai buvo sugrąžinti į tremtį. Kiti užmezgė ryšius su partizanų giminėmis ar ryšininkais, tačiau didelių perspektyvų neturėjo. Vien tik ag. Akis dėka buvo nužudytas partizanas Tamulionis-Želmys.

Be tokių globalinių partizanų naikavimo planų, agentai padarydavo begales mažų niekšybių. Pavyzdžiui, agentas Kibirkštis, kurio būte J. Markulio-Erelio nurodymu 1946m. vasarą apsigyveno partizana J. Lukša, A. Zaskevičius ir J. Kulikauskas, nuolat pragerdavo MGB pinigus, skirtus pagrindininkų išlaikymui. Be to, įrengiant antrą konspiracinį būtą Vilniuje Žygio 85a, MGB reikėjo laikinai, kol jie parengs būtą, iškeldinti antrame būte gyvenusią moterį. Enkavedistas L. Maksimovas, padedamas gydytojos- MGB darbuotojo žmonos, palma šią moterį ir išveža į psichiatrinę ligoninę kaip pamišusią.

Tas pats minėtasis kameros agentas Varėna, sekęs vyskupą P. Ramanauską, norėdamas turėti šlokios tokios naudos, rašo savo skunde: "Be to, viršininke, leiskite Ramanauskui perduoti stumfinuką, nes jame būna tabako, tai ir aš turėsiu ką užsirūkyti. Nes siuntinių sulaukymas Ramanauskui tai nieko nereiškia, nes jau jam valgis neberūpi (...)".¹⁶

Panašioms niekšybėms galima priskirti ir tai, kad 1958m. vienoje kameroje su D. Bičiūnu kalėjęs, o vėliau tapęs kameros agentu, asmuo savo paslaugas KGB pasiūlė būtent Vasario 16 dieną.

Tačiau dar balseinis šis atvejis. KGB užverbavo vieno 25-erių metų iškalėjusio partizano sūnėną. Šis sūnėnas su užduotimi važlavo į lagerį aplankyti savo dėdės. Kai 1991m. buvo ginamas mūsų parlamentas, dėdė džiaugėsi, kad jaunuolis- vienintelis iš giminės eina jo pėdomis.

Čia tai jau tikrai šėtonas juokėsi, kad pasiekė, ko norėjo. Pasak V. Havelo, buvo nutrinta "demarkacijos linija tarp gyvenimo taisybės ir gyvenimo melo".

Pasiekti tokį "demarkacinės linijos" ištrynimą yra kiekvienos totalitarinės valstybės tikslas.

Agentų vaidmuo paskutiniaisiais sovietinės imperijos metais

Keltėsi agento požiūris į savo amatą: iš pradžių priešinimasis, paskui susitaikymas, pagaliau savęs pateisinimas. Ilgainiui keltėsi ir jo funkcijos: šnipinėjimas, smurtas, sekamo "objekto" apibūdinimas ir pagaliau legendų platinimas.

SSRS nuosmukiui pasiekus kritinę ribą, buvo paskelbta "perestroika" - viena didžiųjų KGB legendų. Ją įgyvendinant, 1989m. birželio mėn. Danijoje vykusiam seminarui PGU "A" tarnyba padiktavo dvi tezes, kurias turėjo "nuvežti" seminare dalyvavę agentai: 1)- pertvarka negrįžtama; 2)- Vakarai tik išloš, jei remis Gorbačiova.

Matyt, agentai neblogai atliko užduotį, nes Vakarų demokratijos atkakliai nematė Baltijos šalių laisvės bylos, o sovietologai nuolat kartoję, kad komunizmas yra žlugęs ir nebereikia apie jį kalbėti.

Štai kokią "legendą" 1989m. pradžioje agentai nuvežė į Vatikaną: Lietuvos Katalikų Bažnyčia neturinti remti dešiniojo Sąjūdžio sparno, siekiančio Lietuvos Nepriklausomybės. Juk Bažnyčia negali pažeisti kanonų, todėl turi nesikišti į politiką. Ji turi propaguoti susitaikymą ir nekenkti demokratui Gorbačioviui. KGB per savo agentus net pasiekė, kad būtų pakeistas Vatikano radijo laidų vedėjas, nes jis per daug "politikavo".

Dar viena vidinė Lietuvos "legenda", paskleista 1989m. gruodyje: stabilumą Lietuvoje garantuoja tik esamos politinės struktūros, t.y., kompartija. Todėl Sąjūdžiui nereikia eiti į Aukščiausiąją Tarybą, nereikia sugadinti to, kas jau pasiekta. O kai Sąjūdžio žmonės nuėjo į Aukščiausiąją Tarybą ir tapo deputatais, vėl buvo paskleista "legenda", kad pats Sąjūdis turi būti opozicija savo keltiems deputatams, nes be opozicijos nebūsią demokratijos. "Legendos" sumanai parenkamos, jomis daug kas patiki, užsikrečia, ir padeda jas platinti net niekuo dėti asmenys. Tokį žmonių panaudojimą, jiems patiems nesuprantant (MGB terminu - "tamsoje"), MGB praktikavo tiek J.Markulio epopėjos metu, tiek paskutiniaisiais KGB egzistavimo metais.

Viena paskutiniųjų sovietinės imperijos "legendų" yra pats V.Žirinovskis. Paprasta akimi matyti, kad visą laiką jis, kartais labiau, kartais mažiau įsi jausdamas, vaidina klouno vaidmenį. Toks vaidmuo parinktas neatsitiktinai. Visuomenei pasiekus tam tikrą moralinės destruktijos lygį, tampa nepopuliarūs nei lyderiai intelektualai, nei juo labiau lyderiai idealistai. Juk ir Lietuvoje, kurios 5 proc. suaugusių gyventojų yra buvę MGB-KGB šnipais, imponuoja tam tikrą vaidmenį vaidinantys asmenys. O gal klouno vaidmuo nėra blogesnis už tokį populiarių KGB agentų superpatrioto vaidmenį? Tarsi numatydamas į aukštus postus besibraunančius apsimetėlius, 1947m. partizanas Jurgis Urbonas-Lakštutis parašė eilėraštį "Fariziejai", kuriame yra tokios eilutės:

*"Garbė jiems!- šauks tribūnose,-
Šventi jų idealai.
Kai pakelėse kūnai mūsų
Seniai jau bus sušalę".*

Agentų verbavimas ir rezistencija

Šiuo metu postkomunistinėse šalyse nėra nei sociologinių, nei psichologinių tyrimų, nesvarstoma, koks moralinis agentų poveikis visuomenei, tačiau aišku, kad žmonių prilevartinis vertimas šnipais sukėlė ypač stiprų pasipriešinimą. Pokaryje dažniausiai gyvybės kaina buvo galima apginti takoskyrą tarp "gyvenimo taisybėje ir gyvenimo melo", ir tie, kas pasirinko "gyvenimą taisybėje", dažniausiai buvo sunaikinti. Verbavimo grėsmė daugeliui tapo pretekstu išeiti į mišką, antra vertus, rezistencija savaip stabdė verbavimą: patys partizanai sakydavo, kad vieno kito šnipas pasmerkimas mirti ilgam sustabdė išdavystes. Tačiau ir po penkių dešimtmečių matome, kad aktyvaus pasipriešinimo datos ir iliustracijos (desovietizacijos) įstatymų priėmimas postkomunistinėse šalyse turi ryšį. Be Vokietijos, kurios sąlygos specifinės, pirmoji šnipinėjimą pasmerkė Čekoslovakija- joje buvo 1968 metai- Prahos pavasaris. Kita šalis, priėmusi iliustracijos įstatymą- Vengrija, jos nepamirštamieji 1956-ieji, pasipriešinimo metai. Lietuva, ilgiausiai kovojusi su okupantu, vienintelė iš buvusių valstybių yra priėmusi deputatų, įtariamų bendradarbiavimu su svetimų valstybių slaptosiomis tarnybomis, mandatų patikrinimo įstatymą (deja, dabar jis pamirštas ir negalioja, nors neatšauktas).

Taigi partizanų auka nebuvo beprasmiška. Kalbant Česlovo Milošo žodžiais, "per pastaruosius du tūkstančius metų pasaulis regėjo ne tik galvažudžius, užkariautojus ir budelius, bet ir žmones, kuriems blogis buvo blogis ir turėjo būti vadinamas tuo vardu".

Literatūra

1. SSRS KGB pirmininko Kriučkovo 1983 07 04 įsakymas Nr.00140.
2. A.Anušauskas Lietuvos slaptosios tarnybos. 1993. L.130.
3. Partizano Dzūko dienoraštis.//Laisvės kovų archyvas. Nr.6. L.102.
4. Buvęs KGB archyvas. F. Operatyvinės bylos. B.5194. T.5. L.84; Tauro apyg. Birutės rinkt. 1947 12 06 įsakymas Nr.37.
5. Sbornik KGB SSRS Nr.153(61). M.1991. L.12-19.
6. Buv. KGB archyvas. F.10. B.9/9. L.1.

7. Ten pat. F.10 B.13/27. L.41.
8. Ten pat. F. Inspekcijos bylos. B.10/4. L.16.
9. Ten pat. F.10. B.13/27. L.40.
10. Ten pat. F. Inspekcijos bylos. B.9/4. L.135.
11. Ten pat. F.3. B.87/3. L.64-79.
12. Ten pat. F.3. B.67/41. L.214.
13. Ten pat. F.3. B.63/1. L.87.
14. Ten pat. F. Operatyv. bylos. B.5333. L.73-89.
15. Ten pat. F. Inspekcijos bylos. B.9/8. L.268-292.
16. Ten pat. F. Operatyv. bylos. B.5333. L.73-89.

Literaturinis

puslapis

Žemaitijos partizano dienoraštis

Partizanas Juozas Žagaras-Girdenis, Zuikys gimė 1926m. Skaudvilės valsčiuje Tupėnų km. Partizanauti išėjo 1950m., 1952m. rugpjūčio 1d. buvo paimtas sunkiai sužeistas ir kitą dieną mirė.

Dienoraštis rašytas tragišku metu- partizanų, jų rėmėjų gretos sparčiai mažėja, ginkluotas pasipriešinimas gęsta, nebėra vilties ne tik laimėti, bet ir išlikti. Tokiame kontekste eilinio partizano išsakytos mintys, veiksmų motyvacija itin įdomi ir jaudinanti.

Prieš keletą mėnesių gyvenau laisvas, niekam nepriklausantis. O šlandien... Jau septyni mėnesiai kai įsivilkau į partizano uniformą ir su ginklu kovojau prieš savo tėvynės budelį- bolševiką. Grįžus man iš Rusijos, iš to prakeikto "rojaus", iš to juodojo kančių pasaulio, per kelis metus pamiršau tenai pergyventas kančias. Nors ir po bolševiko letena, bet visgi savo tėvynėj, savam gimtajam sodžiui, buvo gyventi gera, jauku, o jų įdiegtos man žaizdos tebėra neužgijusios. Keršto pilnas, nesigallėdamas savo jaunystės dienų, stojau į atsakingas, bet labai sunkias ryšininko pareigas ir vykdžiau šventai visus partizanų įsakymus taip, kaip leido mano išgalės. Nelaimė, taip gyventi negalėjau, nes pikto išdaviko nekantrumas palietė mane. Šis išdavikas anksčiau buvo partizanas, kuriam daug padėdavau, o šlandien jis panorėjo, kad ir aš tapčiau bolševikų auka. Mano laimė, laiku sužinojau išdavystę ir, nutaręs nepasiduoti gyvas žudikui, išėjau partizanauti, kur galiu laisvai keršyti raudonajai gaujai. Iš pradžių man buvo labai sunkus partizano kelias, nes jau Rusijos vargas buvo pamirštas, kuris tiek daug mane buvo prikančinęs, kad jokių būdu partizanaudamas nesitikiu to pergyventi. Pirmausia kreipiausi prie savųjų vietinių partizanų, kuriems visą laiką buvau dirbęs, pasišaukinau, kad jau bėda. Šie ramiai atsakė: "Eik partizanauti!" "Gerai"- atsakiau. Ir tuoj jie man davė ginklus bei uniformą ir keliauju su jais. Dėl tam tikrų priežasčių negalė-

Kęstučio apygardos partizanai: Antanas Blažys-Zigmas (žuvo 1951.VI.10), J.Žagaras-Zuikys, Girdenis (žuvo 1952.VIII.1, dienoraščio autorius), Vytautas Puišys (žuvo 1951.VI.10)

jau pasilikti savam krašte. Turėjo mane iškelti toliau, į būrį, kuris gyveno už kelių dešimčių kilometrų nuo mano gyvenvietės. Viskas būtų gerai ir viskuo būčiau patenkintas, tik viena nelaimė karštai turiau pamilęs mergaitę vardu Aldutė. Jos žavingos, it stebukladarės, akutės, rodos, ryte ryja visų ais-

tras ir kentėjimus. Ji tokia nuoširdi, tokia paklusni, nors ir daug kentėjusi, bet ir dėl to karštai mylintis žmogus neturi būti tinginys, arba koks susivėlęs.

Nori bolševikai ją užverbuoti šnipinėjimui kaip buvusią ryšininkę ir kaip tik ją verbuoja ant mano sveikatos. Vadinas ji turi išduoti mane, bet aš ją tikrai pasitikiu, nes ji tiek pasiryžusi ir taip mylinti Tėvynę, kad jokiu būdu jos bolševikai neįveikia perdirbti išdavike. Tikrai aš tikiu, kad ji ir toliau neišsižadės savųjų brolių ar seserų, nes ji tautietė, tikrai verta lietuvaitės vardo. Partizanui mylėti mergaitę yra labai sunkus dalykas, nes nėra kaip kartu gyventi, nėra kaip ir susitikti dažnai, o širdžiai negalima įsakyti, kad ji liautųsi mylėjusi ir nutrauktų ilgesio mintis.

Vietiniai vyrai pristato mane į paskirtą būrį. Tai buvo gegužės mėn. 10d. Supažindino mane su būsimaisiais kovos broliais, po poros dienų atsisveikinę išvyksta, o aš palieku gyventi, kur jau skaitausi namiškiu.

Pirmomis dienomis buvo labai nedrąsu, atrodo manimi niekas nepasitiki, vyrai nepažįstami, kraštas nežinomas, stebisi visi mažu mano ūgliu, bei žemaitiška mano tarne. Miegu ilgas valandas, bet ir tai nusibosta. Atsikėlęs vaikštinėjau, galvoju kaip gyvena toli palikta mano Aldutė, siunčiu mintimis jai savo linkėjimus, kad tik bolševikas nepalimtų į kalėjimą arba neištremtų į Sibirą. Nei su kuo negaliu užmegzti įdomesnės kalbos, bei jokio draugiškumo, nes viskas man svetima, svetima.

Kartą prieina prie manęs be uniformos, civiliu kostiumu vienas partizanas, kurio nežinojau nei kas, nei iš kur, net nei slapyvardės. Mandagiai atsiprašęs prakalbina draugiškais žodžiais. Sako jis, kad prie Dagio irgi prisidėjo du naujokai, jie irgi "bajavi" vyrai. "Tai gerai, turėsiu gerų partizanų", - džiūgauja jis. O man pasidarė taip smagu, kad nuo to laiko jau pradėjau jaustis namiškiu, nes supratau, kad jis ir mane palaikė "bajavu".

Susipažinau su juo arčiau. Tai- Zlignas, senas partizanas, apie 28-erių metų amžiaus vyras, tikrai protingas ir draugiškas, ne veltui nešiojantis partizano vardą.

Draugiškai sugyvenau su visais vyrais. Kas kart darosi linksmiau. Papasakoju vyrams, kad myliu Aldutę, kuri atvažiuos kada nors aplankyti manęs, nes vyrų atsiklausęs, ją užsikviečiau, išdaviau ryšininką bei slaptąžodį, kuris ją atves pas mane.

Šeštadienis prieš Sekminių šventę. Maždaug dvyliką valandą išgirdau sutartinio ženkle nuaidėjęmą. Skubiai atsistoję, Sakalas atsilepė ir, pagriebęs kulkosvaidį, eina pažiūrėti, kas čia mūsų ieško. Visi susitvarkę, žiūrime, kas pasirodys. Ogi pamačiau pirma mūsų ryšininko, baltu kostiumėliu it angelėlis atskuba į stovyklą Aldutė. "Labas"- man pirmam ištiesia švelnią lyg gražiažiedę gėlę, rankutę. Neapsakomo džiaugsmo šiluma apėmė mano krūtinę, o akyse sužibo karšta mellės liepsnelė, kai spausdamas jai rankutę, atsakiau "Labas." Žinoma, turėjo užtekti rankos

paspaudimo, o pasibučiamui aštuonių vyrų akivaizdoje trūko drąsos. Supažindinau ją su visais kovos broliais, nuoširdžiai padėkojau ryšininkui už atvedimą ir sėdom visi už pačių padaryto stalo. Truputį išgėriau degtinės, nuoširdžiausiai pasikalbėjom. Trečiojo dienos lydziu per mišką takeliu į palaukę savo širdingai mylinčią Aldutę. Ji išvyksta namo. Atsisveikinęs palinkėjau "laimingai" ir grįžau į stovyklą.

Po mano Aldutės atsilankymo liko daug įspūdžių. Klausiu savo draugų, kaip atrodo mano būsimoji žmona? Visi vienbalsiai pritaria, kad labai gera. Mūsų virėjas Dobilas jau vedęs, apie 40 metų žmogus, o jis pasakė, kad mes visi imtume ją už žmoną, nes ji labai graži ir mandagi. Man darosi labai smagu, kad taip visi giria mano mylimąją, juk man didžiausia garbė.

Pradėjo Aldutė dažniau atsilankyti ir jau pradėjo guostis man, kad bolševikai prievarta verbuoja, o kadangi nieko iš manęs negauna- siūlo kalėjimo.

Kartą, ryšininko lydima, ateina į stovyklą Aldutė, nusiminus, neprakalbinama. Klausiu, kas yra? "Su manim jau baigta",- sako ji, šluostydama ašaras. "Antradienį bolševikai liepė griežtai ką nors išduoti, o jei ne, tai sodina į kalėjimą." Mano širdį varstė balsus skausmas, kerštas ir neapykanta bolševikui, kad taip žudo jauną mergaitę vien už tai, kad myli savo tėvynę. "Pasilik čia",- tarčiau jai, nieko neatsiklausęs. "Čia labai ramu. Galėsi ką nors dirbinėti, žmonėms nestrodydama ir puikiai pragyvensi, o pas bolševikus į kalėjimą vis tiek nelįsk, kol dar yra galimybės, aš tave prižiūrėsiu. Būrio vadas labai geras. Jis irgi tau padės." "Su mielu noru"- atsakė ji ir išvedėm ją mudu su būrio vadu Simu į kaimą pas vieną ūkininką, kuris lengvai sutiko ją globoti, nebijodamas jokių pavojų. Mudu su Simu, šeimininkei padėkoję, palinkėjom "laimingai" ir išėjom, o Aldutė liko pas ūkininką N gyventi.

Čia Aldutei gyventi buvo gera, nes mudu labai dažnai susitikdavome, užjaučiančiai paguosdavome vienas kitą, nes abiem buvo labai sunkus gyvenimas. Aš partizanas, o ji- ieškoma bolševikų. Ji taip pat turi slapstytis. "Nėra gyvenimo,- nėra laimės",- dejuojame. Budelio čekisto kruvinos rankos neleidžia kartu gyventi. Tai jį nutraukė mūsų laimės gyvenimo siūlą, nes dėl jų žudikiško elgesio turėjome skirtis.

Kartą laikinai einas rinktinės vado pareigas Pranas man įsakė iškelti iš čia Aldutę. "Yra tam tikri paslapties dalykai, kurių negaliu tau pasakyti",- aiškina man Pranas. "Gera",- atsakiau ir mudu su Simu išiname. Tai buvo penktadienio vakaras. Mudu su Simu užsikame pas Aldutę ir pranešame Prano įsakymą. Tokį įsakymą išgirdus, ji labai nusiminė, padėjus savo rankdarbi, nuleido žemyn galvutę, o akys pasruvo ašaromis. Atsisėdau šalia jos, apkabinęs glaudžiau prie savęs, tikrai norėdamas jai padėti sunkioje gyvenimo valandoje, meiliai apkabinau. "Aldute, nenusimink." "Kaip nenusiminsi, juk gyvenimo man nėra",- pro verksmą,

vos girdimu balsu atsako man. Baisi neapykanta kilo mano širdyje bolševikams, kad daugeliui jaunu lietuvių neša sunkią naštą savo tėvų žemėje, kuri kitados buvo nepriklausoma, gyveno kas kaip norėjo, o šiandien atėjūnas, Maskvos čekistas, geria nekaltai, karštai mylinčių lietuvių kraują, pūdo kalėjimuose, Sibiro tundrose ir vien už tai, kad myli savo tėvynę. "Aldutė, mudu susitiksim sekmadienį miške. Tu ateik 9 valandą ryto, o aš taip pat ateisiu. Apie daug ką pasikalbėsime, nes turėsime laiko visą dieną."

Įeina iš lauko Simas. "Na, Girdeni, jau laikas." - pasakė man ir pradėjo atsisveikinti. Aldutė, išgirdusi isakanti Simo žodi, lėtai pakėlė galvutę, kuri buvo nusvirusi ant mano peties ir abu atsistoję karštai atsisveikinome. Palydėjom į kiemą, palinkėjo "Laimingai iki susitikimo." - ir mudu su Simu išėjome.

Nekantriai laukiau sekmadienio. Kiekvieną valandą vaidenosi man liūdnos, ašarotos Aldutės akys. Man jos buvo labai gaila. Juk ji mano mylimoji, ji mano būsimoji žmona.

Sekmadienio rytas. Apsiniaukę, Laukiama lietaus, o aš skubu į susitikimo vietą su Aldute. Nežiūrėdamas oro sąlygų, pasiskolinau civilišką kepurę, civiliškus kailinius ir slenku pagirio link. "Labas rytas." - staiga išdygo prieš mane Aldutė. "Labas." - atsakiau Pasisveikinę, einame į sutartą vietelę. "Kodėl taip labai liūdna?" - paklausė Aldutė. "Jau pusantros valandos kai laukiu. Jau ir atsibodo." "Anksčiau negalėjau, nes vėlai išvirė pusryčius." - teisnuosi. "Tu taip negražiai atrodei. Jau kelintą kartą ateini toks negražus." - lyg norėdama juokauti sušnabždėjo Aldutė. Iš tikrųjų kepurė buvo per didelė, kailiniai - žemiau kelių, pečiai nudribę iki alkūnių, o dar tas mano labai mažas ūgis ypatingai juokingai atrodė.

Pasikloję antklodę, susėdame ir pradedame apie ši bei tą šnekučiuoti, bet kalba nesiriša. Ji labai nusiminusi ir labai mažai kalba. Raminu, guodžiu, kiek leidžia mano išgalės, bet nieko negelbsti. Prašau jos būti linksma, išverminga visom gyvenimo užtvaram, o ji nuo mano raminančių žodžių dar daugiau jaudinasi. Galų gale, sudribus mano glėby, gailiai pravirksta. "Niekas netikės, kad tu mane myli. Visi kaltins tik mane. Taip pat ir mama ką man pasakys, kad mes dar iki šiol be šliūbo, kuri jau seniai žadėjai paimti. Aš labai noriu ir su Dievu susitaikyti. Jei, neduok Dieve, kokia nelaimė, ar tu žūtum, ar mane į kalėjimą paimtų, ir liktume taip nesusitvarkę, o kas būtų kaltas? Tai aišku, kad aš, nes tu vyras, tu visuomet būsi teisus žmonių akivaizdoje. O aš mergaitė. Blogai žiūrės į mane žmonės. Visi sakys- pasileidėlė, ko norėjo tą ir rado. O jei būtume po šliūbo tai visai kas kita. Juk tu pats žinai, kaip jau dabar kalba ant manęs. Nėgana bolševikų spaudimo, dar saviškai visokiais žodžiais užgaulinėja mane." - gailiai verkdama aiškina man Aldutė. Karštai prispaudęs prie jautrios savo krūtinės, raminu kiek galėdamas. Ji nenurimsta, tik dar daugiau

verkia. Sudrėko mano krūtinė nuo jos ašarų. Jau ir man graudu. Nutariau tylėti, nes ir man jau buvo sunku žodį ištarti. Labai man jos gaila. Jaučiu, kaip sunkiai plaka jos jauna širdžiukė, sustingus visa lyg šalčio surakinta. Akys užtinusios, rankos dreba. "Jei ne tu, Girdeni, tai visai nenorėčiau daugiau gyventi. Gyvenu tik dėl tavęs. Dieve, kodėl tokia sunki mudviejų dalia?" - dejuoja prisiglaudusi. Negalėjau daugiau į ją žiūrėti. Atsitraukęs tolyn, užsimerkiau. "Girdeni!?" - meliai paklausė, truputį apsiraminusi, nes pajuto, kad aš susiįjaučiau. "Nusiramink, mielasis, tegul būna šventa Dievo valia. Juk esame likimo rankose. Kaip Dievas duos taip ir bus." - ramina mane, šluostydama nuo veido ištryškusią ašarą. Vyrui verkti nedera, bet aš nesusilaikiau, nes mačiau, kad ji labai kankinasi ir taip gaudžiai skundžiasi savo likimu, kad jei ne aš, tai net gyventi daugiau nenorėtų. O svarbiausia man buvo gaila, kad aš jai nei kiek negalėjau padėti. Prisipažinus, kad negaliu niekuo padėti, ji man atsakė: "Ačiū, aš pati savimi pasirūpinsiu." Truputį mums nurimus, Aldutė tarė: "Žinau ką, Girdeni, jau po dvylikos, klaupiam pasimelsti." Atsiklaupę sukalbėjom Jėzaus Širdies litanią ir trejus poterius, paskui davėme prieš kryžių ištikimybės priesaiką ir, karštai pasibučiavę, vėl susėdome. Sutariu, kad mudu su Simu ateisim Aldutės išlydėti.

Jau laikas skirtis, nes priartėjo vakaras. Atsistojam ir atsisveikinę einam savais keliais.

Gyvenimas bunkeryje

Vieną lietingą rudens vakarą, prieblandoje viską sutvarkome, kas mums reikalingiausia. Sudarome po sunkoką ryšulį, atsisveikiname su draugais ir, pasiėmę ginklus mudu su Simu dingstame girioje. Pasiekiame žiemojimo vietą, kur bus statomas bunkeris. Simas manęs klausia ar tinkama vieta mūsų žiemos būstui. "Man atrodo vieta gera." - kalba jis. "O man tai labai gera." - širdingai pritariau. Apžiūrėję grįžtame į savo vakarykščiai padarytą stovyklą, pasigaminame valgyti. Pavalgę užsirūkome ir jis man sako: "Dabar tuoj turi ateiti Augustina, tai buvusi ryšininkė, apie 30 metų mergaitė, pakėlusį daug vargo besislapstydama nuo bolševikų". Po valandėlės prisistato ir ji. Pasisako, kad visą žiemą man būsianti gyvenimo drauge. "Labai gerai, - sakau, - praleisime kartu gal ir ne visai blogai." Dar manęs atsiklausia: "Ar bus patenkintas, kad aš kartu gyven-siu?" "Aš - visada, - atsakau žiemojimo draugei Augustinai. "Aš visuomet su visais išsitenku. Kantrybės man užteks." Simas linksmai nusijuokė. Jis irgi patenkintas mano prisipažinimu, nes jis yra būrio vadas. Jis turi visais rūpintis, kad visi viskuo būtų patenkinti. Po valandėlės Augustina atsiskiria nuo mūsų. Teisinasi, kad neturinti laiko, turinti bėgti pas vyrus, kurie paliko jos stovykloje netoli nuo čia. Pasakė ir pradingo.

Ateiname mudu su Simu į bunkerio statybos vietą su visais reikiama is irankiais ir pradedame dirbti. Man atrodo darbas labai sunkus ir greitai nepadaromas, o Simas man aiškina, kad labai greitai. Jėgu tik bus geras oras- tai kelios dienos ir baigta. Dirbame iki vakaro. Pavargome ir, ne- daug ką nuveikę, grįžtame stovyklon. Anksti rytą, pasidarę valgio ir užsirūkę vėl skubame į darbą. Gal šiandien ateis Augustina su Pranu. Jie mums daug padės, nes užvakar ir Pranas žadėjo atėti mums padėti. Po keletos minučių smarkiai sutraška krūmai ir pamatau man nepažįstamų žmonių. Mudu su Simu stverlame už ginklų, nes pagalvojom, kad bolše- vikai slenka stovyklon, bet tai buvo Pranas ir Augustina. "Labas rytas,"- pasveikina mus. Tada mudu nurimome, padėjom ginklus ir aš sakau jiems: "Kam taip reikia gąsdinti? Ir dabar mano širdis nenustojo smarkiai plakusi.-" atsigręžęs į Praną juokauju aš. "O. Girdeni, pasimieruokim barzdom, kurio ilgesnė"- juokingai atkišęs savo barzdą juokiasi Pranas. Mat aš buvau palikęs auginti savąją. Jau buvo trijų savaičių, o Pranui ant smakro buvo užaugęs didokas skaudulys, dėl kurio negalima buvo skusti barzdos. Tai ir jo jau buvo dviejų savaičių ir beveik lygi su mano. "Na greičiau vesk mus prie darbo"- nutraukęs juoką kreipėsi Pranas į Simą. "Taip, skubėkim, negaiškim tuščiai laiko. Laikas brangus,"- pritarė Simas. Dirbti nuskubėjome mes trys, Augustiną palikę stovykloje, kuri, pagaminus pietus, žadėjo atnešti mums. Simas nuėjo į pagirį atnešti dar vleno kastuvo, nes vieną teturėjome. Pasilikę su Pranu, pasikelsdami kasame kietą molį. Darbas sunkus, bet turėsime gerą, šiltą būstą bei slėptuvę nuo mirtį nešančios čekisto rankos.

Po kelių valandų ateina Augustina su pietumis ir pakviečia mudu val- gyti. Mums bevalgant, pareina Simas ir parsineša kastuvą labai trumpu kotu. Jis mūsų darbui visai netinka. Tada mes jį "paėmėm ant dantų", kad taip ilgai buvo ir tik tokį kastuvą teparsinešė, o buvo žadėjęs labai greitai pareiti. Ten, kur jis buvo nuėjęs, gyvena našlė, tai mes jam ir sakome: "Tu tikrai, turbūt štukavojai, nes buvai žadėjęs greit pareiti, o parėjai tik po kelių valandų",- juokaujame mes. Simas teisinasi nieko neveikęs ir, linksmi nusi juokęs, nuėjo įdėti kastuvui naujo koto. Mudu su Simu pa- valgę tęsiame sunkų savo darbą. Nutarėme šiandien pabaigti iškasti tiek kiek reikės. Ateina ir Simas. Kasame jau dviem kastuvais. Po trijų valan- dų bunkeris buvo iškastas ir mes, truputį atsikvėpę, nuskubame į stovyklą nusiprausti, pavakarieniauti ir skirstytis kur kam reikia. Simas su Pranu išeina į kaimą, Augustina jau buvo seniai išėjusi. Stovykloje lieku aš vienas. Jaučiuosi truputį pavargęs. Skubiai pasidaręs vakarienę, nuolnu miegoti.

Ryte, gerai prašvitus, pareina Simas. (Pranas išėjo savais keliais ir jis pas mus daugiau grįžti nežadėjo, nes jis labai užimtas tarnybos reikalais pareigūnas.) Likome mudu su Simu tęsti toliau pradėtą darbą. Laimė, kad

Augustina gyvena su mumis. Ji mums daug padeda: pagamina valgi ir atneša mums. Labai skubame užbaigti darbus, nes šalta ir lyja lietus. Darbui įpusėjus, truputį pasnigo. Gulime palapinėje ir mintyse aimanuojame: "Dieve, Dieve, kad tik greičiau nutrirtų sniegas ir galėtume įsirengti bunkerį, tuomet nekentėtume nuo šalčio ir lietaus." Mudu su Simu nenusimename, juk mudu- vyras, o mūsų draugė Augustina! Jau per daug sunku. Pro ašaras veržiasi iš jos lūpų gailios aimanos. Jai daug sunkiau, juk ji mergaitė. Simas raminačiai ją guodžia: "Nusiramink, Dievas duos kaip nors nuleis tą sniegą tada čiupsim visi ir per porą dienų užbaigsim. Rytojaus dieną sniegas dar tebebuvo, bet sulaukus vakaro mudu su Simu vis tiek einame į kalną, nes reikalas būtinas. Bunkeris buvo užbaigtas. Liko neuždengtas stogas, nes neturėjome medžiagos. Pamažu, maskuodami pėdsakus, išslenkame į pagirį. Apsidairę ar nieko nėra, žingsniuojame ūkininko link. Jo anksčiau esame prašę atvežti mums bunkerio stogul medžiagą, įėję į kambarį, pasisveikiname ir paklausiamo, kur šeimininkas. Atsako, kad tuoj pareis. Išėjus pas kaimynus. Mums besišnekučiuojant pasigirsta kažkieno žingsniai. Čiumpame už ginklų. "Neišsigąskite,- nuoširdžiai sako šeimininkė - tai kaimynė. Nuo jos jums slėptis nereikia." Įėjusi kaimynė pasisveikina ir klausia: "Kas gero?" Po valandėlės pareina ir šeimininkas. Pasisveikinę ir nuoširdžiai pasikalbėję, pasisakome, ko atėję. "Mes norėjome atvežti stogul medžiagą,- paslavedę į šoną sušnabžda šeimininkui į ausį Simas. Šeimininkas nesutiko. Ryt anksti turįs važiuoti į turgų. Pažadėjo atvežti parvažiaavęs iš turgaus. Mudu sutikome ir padėkoję atsisveikinome.

Smarkus lietus baigia nutirpdyti sniegą. Pėdsakų, galma sakyti jau nėra. Mums jau ramiau. "Einu kur nors ieškoti vinių,-" taria man Simas. O jau kelio bjaurumas! "Dieve mano,- dejuojame- koks vargas mums!" Brendame purvu iki kelių, batai pilni vandens, šalta, nes perlijo iki odos. "Vargas tai vargas, bet ką darysi,- geriau nei bolševikų kalėjime,-" ne kartą pagalvoju. "Tėvyne, tėvyne, kokia Tu brangi! Veržiasi dar didesnė Tau meilė iš žutbūtinai kovai pasiryžusių mūsų širdžių, visi mano vargal ir kančios tebūnie Tau, Tėvyne",- ne kartą balsu esu ištaręs, nes ją karštai myliu, už ją esu pasiryžęs klekvienu momentu su šypsena lūpose numirti, o ne vergauti atėjūnui, raudonajam Maskvos barbarui. "Žinai, Simuti,- krepčiuosi į draugą,- aš turiu būtiną žygį šį vakarą: jelgu netingi- einam abu pas mano mylimą Aldutę. Ji ryt arba poryt turi išeiti. Galime ir nesusitikti." Simas ironiškai nusijuokė ir tarė: "Kurgi, tokia bjauri naktis, o nueiti toli, reikia eiti liniją per visą mišką, o linijoje labai daug vandens." "Gera, Simuti, jei nesutinki kartu, tai einu aš vienas, nes nueiti reikia." Simas sutiko eiti ir einame. Įbridome į girią. Teisingai, vandens aukščiau kelių. Brendame nekalbėdami, susimąstę. Jau baigiame išeiti. "Užeiškime į šitą namuką, Čia turi degtinės. Nusipirksiu kokį puslitrį. Juk Aldutės

išleistuvės. Reikia šeimėninkus pavaišinti. Kaip mes atsidėkosim jam už tokį gerą išlaikymą?" "Gera!- tarė Simas.- užėikim." Nusipirkę degtinę, einame Aldutės šeimėninko link. Prieiname ūkį. Niekur nieko, ramu Slenku prie lango, kur miegodavo Aldutė su šeimėninke. "Girdeni, tu žadink šeimėninkę, o ne Aldutę."- perspėjo mane Simas. "Gera!- atsakiau ir, pabeldęs į langą, pašaukiau šeimėninkės vardą. Pasigirdo kažkoks bruzdesys ir iš kambario atsiliepė švelnutis kaip lakštingalėlės Aldutės balsas. "Tuoį, tuoį įleisti, ar vienas?"- paklausė ji, pažvelgusi pro langą. Pastebėjus mano būrio vadą Simą, kažkam atsakė: "Ne, du."- skubiai atidarė duris. Nesukeldami triukšmo, tyliai suėjome į kambarį. Kažkoks balsas paliete mano ausis: "Girdeni! Eikš, mano mielas" Nespėjau nei su Aldute pasisveikinti. Iš karto aš krūptelėjau, išgirdęs moters verksmą. "Kas čia?- paklausiau aš.- nepažįstu." "Na, nejaugi nepažįsti?"- pro verksmus atsakė lovo įsėdinti moteris ir ištiesus rankas apglėbė mane it mielą nešulį ir, karštai priglaudusi prie motiniškos krūtinės, pradėjo kūkčiodama verkti. "Kaip aš tavęs pasiilgau! Kaip aš tave myliu!"- kužda priglaudusi man į ausį Aldutės mama.

Smarkiai sujaudino meilūs motinos žodžiai ir mano veidu nurieda ašara. Atsiskiriame. "Eikš, Simuti, pabučiuosiu ir tave",- tarė Aldutės mama ir, karštai pabučiavusi Simą, paklausė kas gero. Įėjo į kambarį Aldutė. Ji buvo truputį pasilikusi lauke. Ji karštai apkabino mano kaklą ir mūsų lūpos susiliejo it prasiskleidęs rožės žiedas. Atsiskyres nuo Aldutės, einu atgal prie jos mamytės, paprašiau ją apsišrengti, nes šeimėninkė jau kvietė į kitą kambarį. "Gera!- švelniai atsakė man ir pradėjo talsyti. Įėjome į kitą kambarį. Šeimėninkas ramiai gulėjo aukštieinė. Pasveikinau jį ir paprašiau atsikelti. "Nusirengit",- užjaučiančiu balsu tarė Aldutė. Žinoma, visai nusirengti negalėjom, nes nežinia kada tyko pavojus. Nusimetėm nuo savęs tikrai kailinius, o jie buvo tiek primirkę, kad viena ranka vos buvo galima pakelti. Pakabinę juos prie pečiaus, seklome prie stalo ir pradėjome valšes. Įėjo šeimėninkas. Krapštydamas užmiegotas akis, pagailėjo mūsų, kad vaikščiojame tokią bjaurią naktį. "Mums visados gerai",- atsakiau ir pasilenkiau po stalą, kur buvo pastatytas mano puslitis degtinės. Ištraukiau jį ir čiupau šeimėninką juokaudamas: "Ot, dabar gausi protokolą už naminės degtinės laikymą". Šeimėninkas, gerai suprasdamas juokus, atsakė: "Na, vyrai, aš nežinojau, kad jis čia yra, aš jį būčiau be protokolo jau seniai sunaikinęs." "Na, protokolo gal nebus, bet turi atiduoti jį mums išgerti",- juokaujame. Aš atsisėdau užstalėje prie sienos. Iš vienos pusės sėdi Aldutė, o iš kitos- jos mamytė, vadinasi, mano uošvė. Kiti susėdo aplink ir ragaujame po truputį. Laikas greitai bėga, nes labai smagu. Mano uošvė pasakoja apie bolševikų darbus savam krašte, kiek daug gerų žmonių suareštuota, kiek daug išdavysčių. Sako: "Pas mus dabar vargai, kančios ir ašaros. O tas burliokų sekimas! Neturime ramybės nei dieną, nei naktį!"

Aš sėdžiu tarp būsimos mano žmonos Aldutės ir tarp jos mamytės, vadinas, būsimosios uošvės. "Tur būt jau nemyli manęs, kad nepakalbini?" - tyliai sušnabždėjo man į ausį prisiglaudusi Aldutė. Aš, nuraudęs iš lėto apkabinau, ir dar arčiau prisiglaudęs, jai pasakiau: "Juk tu gerai žinai, kad aš tave karštai myliu." - tyliai atsakiau jai. "Kam tu taip turi sakyti ant manęs?" O iš tikrųjų aš ją karštai myliu, nes ji to verta. Jos mėlynos it lino žiedeliai akutės vertė veria mano sielos gilumą, ji karštai myli savo tautą. Jos akutėse kažkoks jaunystės veržlumas, - mylėti Lietuvos partizanus, o daugiausiai mane. Ji - tikra lietuvaitė, dėl laisvės kovotojų paaukojusi visą savo jaunystės gyvenimą.

Naktis praslinko nepastebimai. Pasižiūriu į laikrodį. Jau ketvirta valanda. Jau laikas mums išeiti, nes gali išaušti. Mudu su Simu apsisitaisome ir pradedame atsisveikinti. Karštai pabučiuoju Aldutės mamą, kuri man palinki laimingos kelionės. Ji liko kambaryje, o Aldutė išleido į kiemą. Susitariu su Aldute susitikti po trijų savaičių, nes anksčiau nebus galima. Karštas atsisveikinimo bučkis truputį sujaudino mane, bet ką darysi. Tokia dalia. Sukandęs dantis žengiu žingsnį atgal ir, pridėjęs prie kepurės ranką, ištariu paskutinį "sudiev." Ji liko ramiai stovėti, o mudu su Simu dingome tamsumoje.

Ryto metą - vėl darbas. Reikia baigti statyti savo "trobą". Nors ji ir ne visai užbaigta - susikraustome gyventi. Vakare užsikuriam geležinę krosnelę. Pasidaro šilta, smagu. Džiūgaujame, kad turėsime šiltą žiemos prabuvimą, jeigu tik burliškai neužjus. Mano būrio vadas į viršutinį balkį įrašo cheminiu pieštuku persikraustymo datą, kurios niekada nepamiršime: 1950.XI.15.

Vadinas, gyvename jau savom rankom pastatytoje troboje. Gera, jauku, džiaugiamės, kad turime pastogę, kurios burliškai tikrai nežino. Naktimis, nesant pėdsako, išelname parsinešti maisto. O kai niekur nelname, dainuojame partizanines dainas arba sekame pasakas. Na ir iš tikrųjų smagu. Kartą išėjome pas gerą žmogų, kuris turėjo daug cukraus, paprašėme. Žinoma, žmogus neatsisakė. Apvylė tik tiek, kad mudu vos ne vos partempėme namo. Buvom labai išvargę, visą dieną miegojome ant kietų narų, bet jautėmės kaip mamytės paklotoje lovoje. Išmiegoję beveik visą parą, pabudome. Augustina padarė mums valgyti. Pavalgę rūkome papirosus, nes ir jų nemažai parsinešėme. Šnekučiuojame apie žygio įvykius. Žodžiu sakant, leidžiam dar nenubodusias bunkery bjaurias rudens dienas. Turime cukraus, rūkalų ir bulvių. O mėsos jau nėra. Kalbame ką daryti. Eiti į kaimą negalima, nes liks pėdsakai. Gali atsekti iki pat bunkerio. Galų gale nutarėm eiti prašyti iš gerų žmonių, kurie myli partizanus ir Tėvynę. Pėdsakui sumažėjus, vieną vakarą mudu su Simu labai atsargiai ištykiname iš girios. Perėję kelis ūkininkus, turim mėsos.

bulvių, visko, ko tik mums reikėjo. Mat dveiose vietose pataikėm ant skerstuvų. Na tai kur negausi, užtaikęs tokį momentą. Džiūgaujame. "Užeim pas tą ūkininką, kur buvo tavo Aldutė."- tarė Simas. Aš noriu paimti kelių lopų. O ten aš pats buvau palikęs savo senas kelnes, kurias Aldutė išardė, išplovė ir padėjo. "Gera! užeim."- atsakiau, bet jau ne taip kaip kitados, kai būdavo Aldutė. Kitados, tai tiesiog ečiau per visokias užtvaras, o dabar jau visai ne taip. Užename, paprašome kelių. Šeimininkė sako visai nežinanti, kur jos yra ir visiškai nemačiusi. "Gal Aldutė išsinešė?"- paklausė manęs Simas. "Ne, neišsinešė. Kam gi jai neštis, juk jai tų kelių visai niekam nereikia."- drąsiai atkirtau Simui.

Užename paskutinen vieton. Nespėjus man prieti prie ūklo, pradėjo smarkiai loti šuo. Pasidarė įtartina. Simas numeta nuo nugaros maišą sakydamas: "Tu čia pasilik, o aš eisiu į trobą vienas. Aš labai greitai ateisiu." "Gera!"- atsakau ir jis nueina. Laukiu, laikiu ir niekaip negaliu sulaukti. Tas oro bjaurumas! Drimba ledo kruopos, vėjas, šalta, tiesiog sakant, šuo per lauką nebėgtų, o čia plonai apsirengus išstovėti pusvalandį- ne juokas. Pagaliau pamačiau dideliais žingsniais atskubantį Simą. Dar jam nepriėjus, piktai pasakiau: "Ką tu taip ilgai veikei, kad niekaip negalima sulaukti?" Nors negražu būtų man ant jo bartis, juk jis būrio vadas, jis mano viršininkas. Simas teisinasi, kad šeimininkė tokia neapsukri, kad jokių būdu greičiau negalėjęs. Člumpame už maišų, užsimetame juos ant pečių ir einame "namo". Pabudęs ryte pirmą kartą atsikeliu virti pusryčių, nes mūsų gyvenimo draugė Augustina nepatenkinta: kam ji viena turinti virti, kad galime ir mes. Visame savo jaunystės gyvenime nepratęs dirbti tokio darbo. Simas mane mokina, juokaudamas: "Dabar turėsi progos išmokti, kad anksčiau nemokėjai, nes, jeigu tavo žmona kada nors gyvenime susirgs, tai tu jau mokėsi jai išvirti valgyti."- tyčiojasi iš manęs kaip galėdamas. "Tikra teisybė"- pagalvojau, net ir pats pritariu jo žodžiams. Partizanas moka vargti, kentėti, turi mokėti ir dirbti viską. Ką padarysi, juk visi sako, kad sunki partizano dalia. Bet vis dėlto aš nesiskundžiu, nes žymiai geriau gyvenu dabar, kaip kad prieš tris metus gyvenau Rusijoje.

Mūsų bunkeris šiltas ir patogus. Gyvename be vargo ir be šalčio. Kiekvieną vakarą einame į kaimą, tai duonos, tai pieno arba bulvių parsinešti. žodžiu sakant, rūpinamės maistu, nes kito darbo neturime.

Kartą Simas sako: "Eikim, Girdeni, pasipinigauti, nes su pinigais labai striuka, Eikim toloka, apie kokį 10 kilometrų, žinai, kur judu su Zigmu užsakėte."- aiškina man. "Gera! galėsime eiti."- atsakiau. Apsitalsome ir išeinam. Kelias labai bjaurus, o jau lyja! Tiesiog kaip iš kibiro pila. Einam mudu į buvusių sribitelių šeimą. Ten likę jų tėvai, o du vaikai, buvę sribiteliai, seniai sulikviduoti. Nakties tamsumoje matom dviejų ūkininkų žiburius. Simui sakau, kad tai, turbūt ir bus tai, ko mums reikia. Simas

pažiūri į kompasą, kryptis- tiesiai į rytus. Jis mane tikina, kad mums reikėjo eiti truputį į šiaurę, o mes einame tiesiog į rytus. Suabejojau ir aš. Man, mat, kraštas nežinomas, tik vieną kartą esu ten buvęs. Pasukame į šiaurę ir einame. Paėję kokį 1,5km, atsidūrėm kažkokioj, net ir Simul nežinomoj, vietoj. Dairomės į ūkius- nepažįstami. Visiškai nesorientuojame, kur esame. Simul dar kartą tvirtinu, kad tikriausiai bus ten, kur matau žiburius. Jis mano žodžių jau negiūnčia, bet taip pat abejoja. "Užeikim į tą ūkį pasiklausti kelio,"- patariau Simul. "Na, gerai, tai tu užeik, aš pasiliksiu sargyboj." Tyliai prislenku artyn durų, žibalinė lempa aiškiai apšviečia kambarį ir pusę kiemo. Pamačiau prie stalo sėdinčią moteriškę. Prie lango nelindau, nenorėjau, kad mane apšviestų. Paglrys visai netoli, gali pastebėti rusai. Tyliai paklebinu durų rankeną. Moteriškė tuoj išgirdo ir, net nepaklaususi kas, skubiai atrišo duris. Nusigręžus nuo manęs, lėtai žingsniais grįžo prie stalo, piktai bardamasi: "Ot, ištvirkėlis! Išėini ir nežina, kada pareiti, girtuokliaujį kažkur po kaimus, o tu, namuose pasilikusi, lauk ilgiausias valandas! Matyt nei kiek nenori žiūrėti namų tvarkos! Tau rūpi tik kur išeiti,"- bara mane visokiais žodžiais, nepasižiūrėdama, ką baranti. Mat jos vyro namuose nebuvo matyti. Kur nors tikrai išėjęs girtuokliauti. Ji pagalvojo, kad baranti parėjusį savo vyrą. Ji pirma manęs įėjo ir atsisėdo prie stalo. Į mane neatsigėždama, vis tiek varo savo bobiškas melodijas. Stoviu prie durų kaip įdiegtas, nenulaikydamas juoko. Užsiėmiau ranka burną, kad nesusi juokčiau balsu. Man buvo įdomu išklausyti bobiškų godžiukų. Pabaigus jai bartis, pasisveikinau su labu vakaru. Atsigrįžta į mane ir, pamačiusi nusigąsta, kad ne savo vyrą barė, o nežinomą kažkokį partizaną. Išpylė ją šaltas prakaitas iš gėdos bei išgąščio. Tik sušuko: "O, Dieve! Atsiprašau, ponas, mat aš galvojau, kad mano vyras parėjo ir taip negražiai išsireiškiau". "Nieko, nieko,- ramiai atsakiau,- tik kam reikia barti vyrus, juk jie visuomet geri!"- juokauju aš. Užbaigęs juoką, pasveikinau ir paklausiau pavardės. Ji pasakė tokią pavardę, kurios mums reikia. Pareikalauju paaiškinti, kodėl pavardė atitinka. O ji sako: "Taigi, mano uošviai, nes mano vyras yra jų sūnus, tų žmonių, sribitelių brolis". "Ot pataikiau kur užėti kelio klausti! Tai jau tikrai praneš rusams apie mūsų atsilankymą,"- pagalvoju. Išeldamas įsakiau, kad nepraneštų, nes už pranešimą grėsia pavojus gyvybei. Atsisveikinęs išėjau. Paėmę baudą, grįžtame namo. Smarkiai pila lietus, šaltas vėjas, purvas, vos neprikabinu batų. Smarkiai išvargę, lėtai žingsniais slenkame bunkerio link, dejuodami, kad sunkus žygis. "Pinigus mes tikrai uždirbome. Juk be šimto rublių tikrai negali eiti tiek kelio,"- patvirtino neatsigėždamas Simas.

Prįję bunkerį, išsėmėm vandenį ir saldžiai užmigome, nes buvome labai išvargę. Šiandien šeštadienis. Valgydami pusryčius, kalbame, kad šiandien turi atvykti mano Aldutė, nes jau lygiai trys savaitės nuo

išsiskyrimo dienos. "Buvo taip sutarta, kad po trijų savaitių atsilankys." - džiaugsmingai aiškino savo gyvenimo draugams. "Tau šiandien bus ilga diena,- sako Augustina,- nes iš anksto pradėjai kalbėti apie vakarą ir susitikimą su jais. Tau šiandien tikrai nusibos diena. "O gal visai neatels,- pridūrė Simas,- gal jau kitą myli? O gal su tavim ir susitikti daugiau nebenorės?" - juokaudamas toliau tyčiojasi. "Tikrai netikiu, kad ji taip padarys, nes ji mane myli iš visos širdies." - drąsiai atsakiau.

Atėjus vakarui, apsitaisę išeiname mudu su Simu į tą vietą, kur turėjo ateiti Aldutė. Einame nieko nekalbėdami. Nenoriu kalbėti, nes mano galva užimta gražiomis sąjonomis apie susitikimo įdomumus. Jau netoli tas ūkis. Įsivaizduoju, kaip spaudžiu jos rankutę, apkabinęs jos gražų liemenėlį, glaudžiu prie savęs, bučiuodamas rausvas lūputes, lyg jaučiu, kaip plaka jos širdžiukė, kaip kužda man prisiglaudusi į ausį: "Girdeni, kaip aš tavęs pasiilgau ir kaip aš tave karštai myliu. Tiesiog keliaučiau šimtus kilometrų pėsčia, pereičiau basą rudens šalną, kad tik tave pamatyčiau, kad tik su tavimi!" Puiki mano sąjauta ir aš tikrai tikiu, kad rasiu atvykusią. Štai mes prie durų, įeiname į kambarį. Tuoj supratau iš šeimininkės žvilgsnio, kad Aldutės nėra. Ilgai nebuvom. Atsisivelkinę tuoj išėjom. Simas žingsniuoja pirmas, o aš, nuleidęs galvą, rodos, praradau kažkokį turtą, iš paskos. Tokios gražios dienos sąjona ir tokia linksma vakaro kelionė nuėjo veltui.

Sekmadienio vakare išeiname į tolimą žygį. Mudu su Simu susitikome dar vieną savo būrio partizaną Bičiulį, su kuriuo buvo sutarta. Jis praneša, kad ten, kur mes turėsime eiti, kaip mėšlo pilna rusų. Žygis neįvyko,- iš pusiaukelės grįžome namo. Nekantriai laukiu pirmadienio vakaro, nes gal per sekmadienį ar pirmadienį atėjo Aldutė. Vakare mudu su Simu vėl einame sutartą vietą ir susitikimą. Ir vėl nėra. Didžiausias nerimas apėmė mane: gal burliškai suėmė? Arba gal įvyko kokia nelaimė? "O gal dėl blogo kelio neatėjo?" - abejoja Simas. Ne, kas dėl blogo kelio, tai vis tiek būtų atėjusi. Aš manau, kad įvyko kažkokia nelaimė. O gal nepataisė Augustinos laikrodžio? "Greičiausia, kad laikrodis ir bus neatvykimo priežastis."- svarstoine bendrai. Pareiname į bunkerį. Aš lyg nesavam kailyje. Vangiai įsirangau pro žemas bunkerio duris į vidų. Ant narų radome besėdinčias dvi laimingas vpatas- tai Pranas ir Augustina. Jie linksmiai nusiteikę, bemaž kartu paklausė: "Tai jau, tur būt, nėra Aldutės, kad taip greitai parėjo?" "Nėra"- negarsiai atsakiau jiems ir, tvarkingai pasidėjęs ginklus, nusivilkęs, atsiguliau. Atsigulė Pranas su Augustina, o vėliau ir Simas. Stengiuosi kuo greičiau užmigti, nes darosi labai nesmagu. Simas tuo jau užmigo, o Augustina su Pranu susiglaudę kažką tyliai šnabždasi, džiaugiasi savo laimės valandomis, kad abiejų karštai mylinčios širdys, priėmusios ištikimybės priesaiką, nors ir varge leidžia susikurti laimės valandėlę. Pavydžiu jiems, kad jie tokie laimingi, o aš vienišas blaškausi

ant kietų naru ir niekaip negaliu užmigti. Neapykanta grumiasi mano krūtinėje, kad jie gali susitikti kada nori, o aš- negaliu, kol nurmęs užmiegu.

Antradienio vakare Simas grįžo iš kaimo labai anksti, gal kokia 19-tą valanda. Mudu su Augustina ką tik buvome atsigulę, o aš jau truputį buvau prisnūdęs, kai pajutau, kad Simas uždegė lempą ir, išėmęs iš kišenės Augustinos rankinį laikrodį, tarė: "Na, Augustina, paaimk ir paklausyk kaip gerai eina". Augustina patenkinta griebė iš Simo laikrodį ir pridėjo prie ausies. "Eina labai gerai,"- nusišypsojusi patvirtino Simui. Staiga pašoka ir aš, nes supratau, kad jau yra atvykusi mano Aldutė. Simas man numetė į guolį šimtą rublių sakydamas: "Na, Girdeni, štai čia tau". Padėkojęs paklausiau, ar Aldutė atvežė tuos pinigus. "Taip, Aldutė. Ji tavęs laukia. Aš jai sakiau, kad tu tuoj ateisi,"- patenkintas pasakė ir pradėjo nusirenginėti. Aš pašokęs skubiai apsiirengiau ir tyliai išslinkau pagirio link. Lėtai prislinkau prie Aldutės šeimininko lango. Laimel pasiseka, neprižadinti šuns. Pažvelgęs pro langą, pamaciau pagal pečių ant suoliuko sėdinčią savo Aldutę. Sukrebždinau į langą. Tuo į sužiuo visos kambaryje esančios akys. "Jau atėjo,"- išraudusi pasakė šeimininkei Aldutė. Šeimininkės sūnus atkišo duris ir mandagiai pakvietė į vidų. Pirma pasveikinau šeimininko šelmą, o paskui Aldutę. Šeimininkas pasiūlė susukti jo tabako ir paklausė, kas naujo. "Nieko,"- ramiai atsakiau. Nesimorėjo daug kalbėti, todėl kad mintys ir visa širdis palinkus į Aldutę. Parūkęs, paprašiau šeimininką apkloto, nes labai skubu, kad neužkluptų rusai kambaryje. "Tada galiu greičiau žūti ir geras žmogus pražus su manimi, o gerus žmones reikia tausoti," Šeimininkė skubiai atnešė apklotą. Padėkoję abu išeiname su Aldute į mišką, nes miškas mūsų motina ir geriausia prieglauda. Šiandien daugelis lietuvių juo dengiasi. Naktis tamsi, slenkame girios link. Užsukame pas vieną moteriškę, gyvenančią prie pat girios, pasilimti šieno. Einame ir einame giria. O tamsumas! Visiškai nieko nematyti. Rodos jau toli nuo krašto nuėjome. Nutarėm, kad jau bus gerai. Pasikloję šieną atsigulėme su visais drabužiais, nes nusivilkti šalta ir nepatogu. Aldutė pasakoja apie savo kraštą, giriasi gerai gyvenanti, patenkinta, kad su manim pavyko greitai susitikti. Glaustosi kaip kačiukas. Laimingas jaučiuosi ir aš. Truputį užmigome, nes rytas jau buvo visai netoli. Pabudę pamatėm, kad gerokai prisnigta. Labai nusiminėm- išeiti negalima, nes liks pėdsakai. Aplinkui- retas eglynas, kas eis, tas gali pastebėti. Mūsų džiaugsmas virto liūdesiu: nei maisto galime parsinešti, nei tolyn į girią eiti. "Ot nelaimingas šis mudviejų susitikimas",- liūdnai guodžiasi man Aldutė. "Tikrai, tikrai,"- patvirtinu ir aš, nes sniegas ir man didelis rūpestis. Vieną parą išbuvome nevalgę ir negėrę. Man ne taip sunku, nes aš pratęs prie visko, o Aldutė jau vos neverkia, nes nori ne tiek valgyti, kiek gerti. Burna visai išdžiūvusi, lūpos sukepę, išbalusi, kaip drobė, de juo ja šalčio krečiama.

"Dieve, Dieve! Na kodėl mes tokie nelaimingi! Nejaugi Dievulis nepasigailės mūsų ir leis čia kankintis," - raminančiais žodžiais guodžiu. Juk kitados irgi taip būdavo: čia užsnigdavo, čia vėl nuleisdavo, nuleis ir dabar. Pavakary pradėjo skaudėti man kojas, nes sergu reumatizmu. Prieš oro atmainą visuomet man skauda. "Bus gerai, Aldut, man skauda kojas." Išgirdau kažkur užgiedoją gaidys, o tai tikrai prieš oro pasikeitimą. "Pamatysirytoj bus kitaip," - džiuginu ją. Rytojaus dieną atvežė žmogus į mišką miltų degtinės virimui. Jis užkūrė ugnį ir pradėjo užtaisinėti rūgimui. Mums pasidarė žymiai geriau, nes žmogus paliko pėdsakus, kuriais mes galime išeiti iš girios. Nusilunčiau Aldutę į kaimą parnešti maisto, o aš guolį perkeliu į kitą šnapsviryklos pusę, žymiai toliau nuo pagirio. Ten tankesnis egllynas. Po poros valandų pareina su maistu Aldutė. Jau ir ji pripažįsta, kad oras keisis. Šalčio jau visai nebebuvo, rūkas apglėbė visą žemę, sparčiai tirpo sniegas ir buvo labai panašu į lietų. Dar vieną dieną praleidus, sniego visai mažai beliko. Galima išeiti nepaliekant pėdsakų. Mudviejų sielos ramesnės, nors jau kalbame apie greitą išsiskyrimą. Pavakaryje, apie 16 val. susitvarkome ir Aldutė palydi mane mišku geroką galą. Sustoję atsiskyrimo vietoje, nutariame, kad per visą žiemą nesusitiksim, nes mūsų susitikimai - didelis vargas kitiems ir mums. Pakviečiau ją atvykti tik pavasarį, kovo mėnesį, kai bus mano vardo diena ir mano partizanavimo vienerių metų sukaktuvės. "Vadinasi, bus iškilmingas balius", džiūgaudamas pasakau jai. Pažadėjo tikrai atvykti. Aš jai pažadėjau priimti į bunkerį. Dabar nenorėjau bunkerio parodyti, nes visa žiema prieš akis, o juk visokių blogų žmonių gali praeiti mišku, galima ir išdavystė. Aldutė taip pat išsitarė, kad nenorinti žinoti, kur bunkeris yra. Nors aš jau tikrai pasitikiu. Ji neišduos, nes nenorės žudyti savo mylimo vyro ir nusikalsti tautai. Ji mane palydėjo visai netoli bunkerio, bet aš jai pamelavau, kad labai skubu, nes dar turiu eiti keletą kilometrų. Už tą melagystę niekas ant manęs neturėtų pykti, nes visa tai dariau saugumo dėlei. Po neilgo pasikalbėjimo melliai pasibučiavę, išsiskyrėme. Liūdna, ašarotom akim, lėtai nuėjo Aldutė, o aš, truputį pastovėjęs, pamažu prisiartinau prie bunkerio. Iš lėto, nesukeldamas triukšmo, paskleisdamas eglų šakas, kad nenugąsdinčiau savo draugų, žengiu į bunkerio kiemą. Tik staiga sutarškėjo ginklas ir aš pamačiau Simą išsigandusiom akim, išbalusį, kaip drobė ir atsukusį į mane šautuvo vamzdį, belaukiantį, kas pasirodys. Tai pamatęs, atsisaukiu: "Tai aš! Nenusigąskite", - ir priėjęs pasisveikinau. "Truputį nugasdinai," - atsigauančiu balsu tarė Simas. "Mes nei nepagalvojom, kad tu gali pareiti," - atsiliepė, išlįsdama iš krūmų Augustina. Sulindome į vidų. Skundžiuos, kad nevalgęs daugiau nei parą turėjau išbūti. "Ale tu ir sunykęs, barzda apžėlęs, išbalęs. Aš iš veido matau, kad matei daug vargo," - rimtais žodžiais kalba Simas. "Jau temsta, reikia eiti į kaimą, užbaigia jis ir, pasiėmęs nuo narų

maišą, rengiasi. "Kol dar visai nesutemo, pasidairysiu pagiryje. Gal pėdų kur pamatysiu, nes atrodo, kad šiandien kažkas ėjo per girią". "O gal ir man eiti kartu",- pasisiūliau. Pagalvojęs sako: "Eikim, jei nori." Ne, noro visiškai neturėjau. Tik jeigu reikia. Esu labai išvargęs. "Na, tai būk namuose",- pasakė eidamas pro duris ir išėjo.

Pasilikę su Augustina, išsivirėm kavos, pavalgėm ir laukėm sugrįžtančio iš kaimo Simo, nes buvo žadėjęs greitai grįžti. Augustina klausinėja kaip leidom su Aldute laiką, ką mes valgėm ir kas mums valgį parūpino. Užjaučiančiai, apgailestaudama maloniom akim žiūri į mane, apgailėstauja, kad nepasiūlė man įsidėti valgio arba nors cukraus ir katiluką. "Būtumėt galėję nors kavos išsivirti",- sako ji. Ji taip meiliai guodžia mane, kad man net smagu darosi. Augustina meilę supranta, nes ji pati pasiukojančiai myli tik vieną- Praną.

Kažkas pasibeldžia į duris. Greitai pašokęs, atidarau be jokio išgąščio, nes tikrai žinau, kad svetimas neatels, kad nežinančiam dieną bunkeris sunkiai randamas, o naktį tai tikrai niekas neras. "Paimk maišą. Aš kitaip neįeinu",- tarė Simas. Man paėmus maišą, įlenda ir jis, visas šlapias, sulytas. Iš maišo aš išimu parsineštus du kepalus duonos ir visi ramiai susėdam vakarieniam. Aš vakarieniauju jau antrą kartą. "Tu, Girdeni, su savo meile pasidarei daug juoko. Ta moteris, gardžiai nusikvatojusi sako: "Na, ar jau sugrįžo namo tavo svečias?" Ji sako, kad galėjusi ir pakliūti per judu, ji nei užmigti negalėjusi kol judu ten buvot",- juokdamasis bobos pliauškalą atpasakoja man Simas. Tai žmonės! Tikrai netikėjau, kad ta boba taip išdrįs plepėti. Nei vienas žmogus be meilės negyvena. Ne tą- tai tą vis ką nors turi mylėti. Ir dėl ko meilę visi taip smerkia? Kad tik gaut pasišaipyt iš kito, kad tik kuo daugiau apjuodinti kitą, o savęs, saugok Dieve, niekuomet nemato. Mudu su Aldute tiek privargom, kad nei vienam to neliukėčiau, o ji dar išdrįsta iš mūsų pasi juokti! Aš esu labai atviras. Pasi-pasakoju saviškiams, kad šventai myliu Aldutę ir ateity ji bus mano žmona, nes to aš nelaikiau didele paslaptimi, o tokių, kaip aš, šiandieną gana daug. Mano nuomone, tikra meilė- tai priimtas dalykas ir, aš manau, tą daug kas pripažins. "O to bobos nesąmoningo pliauškalą aš visai į galvą neimu",- ramiai pasakiau Simui ir pasiruošiau miegui.

Ryte atsikėlę pavalgėm ir, kai visai išaušo, išėjom maskuoti mūsų pačių padarytų takų. Simas pasiuntė mane atsinešti iš kur nors toliau lapų, o jis užšluoja takelius. Atnešiau tiek kiek tilpo į palapinę, o jis, jau bebatgiąs, paklausė manęs: "Ar daug prinešei?" "Nemažai",- atsakiau ir, pažiūrėjęs į jo užmaskuotus takus, nusistebėjau, kad taip gražiai galima užtaisyti: žiūrėk kaip nori- niekaip nesuprasi, kad čia buvo takas. Simas senas partizanas, turintis patyrimo bei praktikos. "Aš tikrai taip nepadaryčiau",- pagalvoju. Simas užvedė kalbą apie greitai ateinančias Kalėdų šventes, kurioms reikia pasirūpinti kokio nors geresnio maisto. Visai biednai negali-

ma. "Reikia užprašyti iškepti pyragą, kugelio ar kokių bandelių užsigardžiamui." - linksmai sako man, o aš širdingai pritariu jo žodžiams, sakýdamas: "Aišku, juk ir mes norim įdomiau praleist šventę, nors ir išstumti iš gražaus gyvenimo, bet vis dėl to reikia prisiminti, kad kadaise gyvenome". Trečiądienio vakare prieš Kalėdas, mudu su Simu elname bausti "tautai ir žmonijai nusikaltusio" (taip bolševikai vadino) valstiečio. Naktis graži, mėnulis aiškiai šviečia, o mums tai labai negerai- toli matyti. Gali šniplai pasekti, arba čekistai gali pastoti kelią. "Štai ūkis, kur gyvena baudžiamasis," - parodė man ir sako: "Eisim toliau valgyti vakarienės pas gerą žmogų. Aš noriu valgyti". Valgyti noriu ir aš. Juk mudu esame be pietų. "Tavo užmąnymai ir man labai patinka", - linksmai pritariu Simui. Prieiname prie ūkio. Šuo pilna gerkle pradėjo loti ant mūsų. Simas lėtai prieina prie lango ir, jam dar nespėjus nei pažvelgti, išeina šeimininkas. "Labas!" - tyliai pasveikina Simą. Pasveikinu priėjęs ir aš. Keletą žingsnių atsitraukiu ir klausausi šunų lojimo. Rytų pusėje šunys loja visokiais balsais. Išgirdau kaip šeimininkas prisiglaudęs sako Simui: "Vyruci! atsargiai. Juk čia yra rusų. Aš nemačiau, bet man sakė du žmonės, kurie tikrai matė." Jeigu taip, tai atsiveikinam ir skubiai išeinam namų link. Laimingai artėjame niekieno nepastebėti link gyvenvietės. Simui sakau: "Čia, atrodo, ramu. Užeikime vakarienės." Einame kur žiburys. Priėjęs prie lango, Simas greit sugrįžta atgal ir sako man: "Čia negalima, yra nepažįstamas žmogus. Eikime kitur," - parodė man pirštu į gretimą ūkį. Užeiname, paprašome vakarienės ir pavalgę greitai išeiname. Pakelyje užsukame dar pas vieną ūkininką. Šeimininkas begulįs lovoje, skundžiasi truputį sergąs, o jo duktė besiuvanti Augustinai švarką. Linksmai ši bei tą pasišnekučiuojam. Aš paklausiu, ar nėra rusų. Pakylam išeiti. Šeimininkas, pakėlęs galvą, paklausė šeimininkės, kodėl ji neatiduodanti mūsų pyrago. Siuvėja metė darbą ir greitai nubėgus į kitą kambarį, atnešė mums keturias plotkas. Tai - Kūčių pyragas. Gražiai suvyniojusi, padavė man ir vėl atsisedo slūti. Aš nuoširdžiai padėkojau ir paprašiau Simo, kad įsidėtų į kasetę, nes aš neturiu kur. Siuvėja skubiai išspruko pro duris palaikyti šuns, kad nekeltų triukšmo. Atsisveikinę išeiname į kiemą. Šuo cypdamas nori ištrūkti ir pulti mus. Siuvėja negaltingai įstūmia jį į būdą ir, užtrenkusi duris, palydi mudu per kiemą. "Simai, veskimes tą panelę pas save į bunkerį. Galėsime visi gyventi. Bus daugiau žmonių, aišku, gyvenimas bus linksmesnis". Ji atsikalbinėja, kad paklysianti ir, be to girioje labai bijanti. "Na, tur būt eisim. Girdeni," - atsisveikindamas su mergaite sako Simas. Atsisveikinu ir aš. Dar kartą padėkoju už mums dovanotą Kūčių pyragą, pasidžiaugiu, kad ir mes, kaip bolševikai vadina "banditai", galėsime katalikiškai atšvęsti Kūčias.

Parėję į bunkerį nusirengiam. Aš skubiai nuslaunu batus. Jie pilni vandens, kojos šalo lyg stovint ant ledo, nes miške daug vandens, o mano batai klauri- tuoį prisėmiu.

Ryte išelname stovėti sargybos, nes sužinojom, kad rusai eina į miškus, tai ir mes pradedame atsargiai laikytis, kad kartais, neduok Dieve neįvyktų nelaimė. Priešprietėj pradeda po truputį snigti. Mums pasidaro nesmagu: Kalėdoms nieko neturim ir, matyt, neturėsime, nes, kai užsnigs, negalėsime niekur išeiti. Augustina dienos metu išbėgo į kaimą. Pasi-naudodama snigimu dar ko nors parsineš, o mudu su Simu guodžiamės vienas kitam, kad bėdnei turėsime šventę švęsti- negalėsime niekur išeiti. Po poros valandų pareina Augustina. "O sniego jau pilna- džiūgauja ji- greitai užsnigs mano pėdas". Simas paklausė Augustinos: "Kas naujo? Ar burliokų nėra kaime?" "Niekio nėra, žmonės nematė, visur ramu." Tada nutraukiu sargybą ir visi suelname į bunkerį. Prieblandoje snigti visiškai nustojo. Oras pasidarė šiltesnis. Mes pradedame džiaugtis, kad gal išeisime kur nors šventėms. Pėdsakų neliks, gal ir šaltis visiškai kris. Sutemus jau rengėmės miegoti, kai išgirdau seriją trenksmų. Sakau Simui: "Bėkim pasiklausyti, gal mūsų vyrus užpuolė?" Trenksmai girdėjosi visai arti. Išbėgę laukam, supratome, kad tai ne šautuvų ir ne automatų serijos. "Greičiausiai tai priešlėktuviniai pabūklai",- svarstome. Ir neapsakomai nudžiungame, kad gal įvyko koks incidentas. Gal prasidės karas, kaip nors nuslimesime vergijos pančius ir išeisime laimėtojai į laimingą laisvės gyvenimą. "Oi, Dieve, tik duok greičiau",- linksmiai atsidusom ir atsigulėm.

Išaušo šeštadienis, pėdsakas dar nemažėja tik pradėjo daugiau šalti. Mūsų visi švenčių užsimojimai nuėjo niekais. Negalime išeiti į kaimą, negalime nieko pasirūpinti šventėms, visai blogai ir su kasdieniniu maistu, o jau su šventiniu ir kalbos negali būti. Kalbame: "Turėsime šventes švęsti taip, kaip paprastas dienas, mandresnio nieko neištaisant". Štai jau ir sekmadienis, Kūčių diena. Pėdsakas tas pats. Iš ryto atsikėliau jau švintant. Anksčiau keltis nebuvo prasmės todėl, kad pasninko diena, o aš dar nutariau visai nevalgyti, tai nereikia nei virti nieko. Augustina atsikėlusį pravirė kavos, o aš ir tos nutariau neragauti ir tuščia širdžia laukti Kūčių. Simas su Augustina taip pat laikosi. Jis kavos su duona užgėrė truputį, o Augustina nei nepastebėjau, ar valgė ką ar ne. Nekantriai laukiame vakaro. Apie vidurdienį visi karštai pasimeldžiam taip, kaip pridera tikriems tautiečiams katalikams, o ypačiai mums, partizanams, atskirtiems nuo žmonių ir gražaus gyvenimo. Malda- šlandieninė mūsų paguoda, visa mūsų meilės šiluma bei saugumas. Dievą aš karštai myliu ir karštai tikiu į jį. Visokių minčių šlandien man atelina į galvą. Pagalvoju ne kartą, kad šį vakarą, susirinks prie Kūčių stalo likusi laisvėje mano šeima, o manęs nebus. Aš atplėštas nuo saviškių ir išvytas į miškus kaip koks bedalis, nieko neverčiausias žmogus ir tik vien už tai, kad myliu savo tėvynę, nemindžioju švento katalikų tikėjimo. Myliu ir mylėsiu- dėl to pasiryžau atiduoti brangiausią savo turtą- gyvybę, ir kol plaks krūtinėje mano širdis-

kiekvienas jos dūžis bus paaukotas tėvynei. Bolševikų vergu nebūsiu! Tikrai ne. Jie nėra verti valruoti mano gyvenimo rodyklę ir aš ne jų vergas ir ne rusas, bet tikras lietuvis ir neminsiu po kojomis Lietuvos vardo.

Pradėjus temti. Augustina pradėjo ruošti Kūčių užkandžius. Mudu su Simu padedam ką galim. Paskui nusiprausiam, sutraukiam po vieną cigaretę ir laukiame Kūčių. Augustina, pabaigus virimą, nusiprausė ir padėjo ant stalo valgius. Mes atsistoję sukalbame partizanų maldą ir vienerius poterių. Aš pastebėjau, kaip Augustina, lėtai sėsdama prie stalo, nubraukė ašarą, pasidaro ir man labai nesmagu. Prisiminiau, kad šį vakarą už Kūčių stalo bedalė mano mama išliejo dėl manęs daug ašarų. Ji mane taip karštai mylėjo, kad čia negaliu nei parašyti viso to, kas yra pergyventa. Broliai ir sesės taip pat pergyvena dėl mano likimo. Jie gaili manęs, o man galla jų. Nieko nepadarysi - tokia žiauri mūsų dalis. Tikrai pasakius, tai ne vien mano šeima, bet tūkstančiai tokių ar panašių šeimų šį vakarą gailiai pravirko. Patys nelaimingiausi ji mūsų tautiečiai tremtiniai, parėję iš šachtų ar iš girių. Didžiausiai nuvargę, prisiminė, kad tai Kūčios, o čia nėra ką valgyti, net duonutės. Jie žino, kad Kalėdų rytą turės eiti į darbą, tai kaip jie turi jaustis? Dieve, palengvink jų kančias! Tik tiek aš jiems tegaliu padėti. Simas, paėmęs plotką, davė atlaužti man ir Augustinai. Suvalgę jas, pradėjome užkandžiauti, linkėdami vienas kitam, kad kitais metais galėtume laisvėje švęsti Kalėdas. Pavalgę, prisiminėm visokius daromus burtus: kad reikia malkų glėbį įnešti ir, jei būsią porom, tai reiskia šįmet apsisvesi. Jei ne - neapsivesi. Augustina užminė dar kokį tai vardų rašymą. Surašius, reikia padėti po pagalvę, o ryte ištraukti vieną papuolusį be skirstymų ir kokį vardą išsitrauksi - tai tokiam ir teks.

Kiek linksniau pajuokavę, atsigulėm.

Šv. Kalėdų rytą atsikėlę, sukalbame Jėzaus Širdies litanią. Kaip pridėra katalikui, pasveikinau aš savo gyvenimo draugus su šventėm ir sėdome valgyti. Pirmoji Kalėdų diena praslinko nepastebimai. Nepajutome, kad jau temsta. Mudu su Simu tariamės išeiti į kalmą, o Augustina žada pasilikti namuose. Nusiprausęs jau balgiu pasiruošti, kai pamačiau pro langą, kad link mūsų bunkerio slenka du šešėliai. Truputį nusigandau, nes mūsų bunkerį žino tik Pranas, tai būtų atėjęs vienas, o kadangi du, tai velnias žino, kas antras? Gal bolševikai? Griebiau už ginklo ir, laikydamas bunkerio duris, sušukau: "Kas?" "Aš, aš," - atsilepia Pranas. Pravėriau duris, pažinęs jo balsą, "Labas vakaras!" - linksmai pasveikino, įėjęs į vidų. Tai Algirdas - mūsų rinktinės vadas su Pranu atėjo aplankyti švenčių progą. Pasveikino mus su šventėm, broliškai pasibučiavom ir susėdome. Jie abu linksmai nusiteikę, juokauja ir giriasi, užėję mūsų pasilimti į kompaniją ir vestis į kalmą pas gerus žmones. Mudu su Simu sutinkame eiti su jais. "Ten yra muzika, taip pat ir jaunuomenė. Bus visokių vaišių, praleisim valandėlę

linksmiau."- aiškina mums Pranas. Balgę susitvarkyti. Išsename visi. Eina su mumis kartu ir Augustina. Užpučiam lempą ir žingsniuojam į pagirį. Eidami per kalmą, girdime šventiškus žmonių juokavimus. "Visi, matyt, dar kol kas turi iš ko linksmintis."- pastebėjome. Priename prie ūkio. Garsi daina aidą jau iš tolo. Pranas pritykinęs pažūrėjo pro langą, kas yra viduje. Atsigręžęs į mus sakė: "Eiti negalima. Yra negerų žmonių, kuriems rodytis negalime". Vadinas, nieko nepešę, turime grįžti atgal. Nusiminę sugrįžtam į bunkerį ir ant kitų savo narų, supami neramaus miego, sapne atradome visus ballus ir jų linksmynes. To mums ir užteko.

Antrą Kalėdų dieną praleidom nuobodžiai. Vakare mudu su Simu einam į kalmą, gal sužinosim burliokų sekimus arba šlaip ką naujesnio. Buvo jau gerokai pašalę, einant labai toli girdėti. Burliokai iš pusės kilometro girdėtų mūsų žingsnius. Eidami per arimą kalbame. Šunys pradeda smarkiai loti. Mudu sustojam pasiklausyti. Išgirstam kažką einant. Simas šoka bėgti. Smarkiai bilda, bėgti negalima. Simas atsitūpė į griovį, o aš, priklausęs ant vieno kelio, nusilaužiau pusautomatžio atsargą ir sušukau: "Kas eina?" Sustojęs žmogus negarsiai pasisako savo pavardę ir iškur. Tai buvo geras žmogus. Priėjęs mandagiai pasisveikinu ir atsiprašau už išgąsdinimą. Įdaviau linkėjimų ir paleidau eiti namo. Einame, pamažu paklausydami šunų lojimų ir žmonių vaikščiojimų. Simas kumstelėjo man į pašonę "Žiūrėk, raketa iššovė ir nelabai toli". Pakelli akis- teisybė. Viena ir tuoj kita. Aiškiai nušvietė apsiniaukusią šlaurės rytų padangę. Sustojome. Tuojau pasigirdo kulkosvaidžių maršas jiems pritaria automatiniai ginklai, kad net aidą niūrūs laukai. "Dieve, padėk jiems!"- gailiai iš širdies atsiduso Simas. Dar gailiau pritariau ir aš. Juk ten kaunasi mūsų broliai. Kaulėta mirties ranka glosto prakaituotus, išbalusius brolių veidus. Jie ritasi su mirtimi. Kautynės verda mirtinos. Be atodairos girdime atsišaudymus iš abiejų pusių. Matyt, vyrai kupini nepalaužiamo jaunystės ryžto. Jie neabejoja, nesvarbu, kad dešimtį arba dvidešimtį kartų didesnė čekistų gauja- nepasiduos nieksiškam priešui. "Kad kas mudu nueštų į kautynių vietą ir leistų užimti geras pozicijas, tikrai jiems padėčiau."- nuoširdžiai kalba Simas. Sutikčiau ir aš, jeigu tik būtų galima. Mes jiems daug galėtume padėti. Kalbėdami einame pamažu tolyn.

Kautynės tęsiasi kokį dvidešimt minučių. Gal ne vienas atidavė Tėvynei jauną savo gyvybę ir aplaistė krauju šventą Marijos žemę. Garbė jiems! Ir amžinoji šviesa teapšviečia jų sielas. Jeigu kas žuvo. O jei visi laimingai ištrūko? "Tai ačiū Dievui!"- pasibaigus kautynėm, džiūgaujame mudu. Klajojome iki vėlyvo pusiaunakčio ir, nieko gero nelaimėję, sugrįžome namo.

Po Kalėdų švenčių išėjome sutikti savo būrio vyrų, turėjome daug tarnybinių reikalų ir pasitarti dėl uždavinių darymo. Supliekėm iš eilės tris vakarus, parsinešėm šešis šimtus rublių ir truputį mėsos, o kas buvo svarbiausiai reikalinga, nutarėm dar pažygiuoti po Naujų Metų, o Nauji Metai poryt.

Šeštadienio vakare mudu su Simu nutarėm eiti į kalną ir užsiprašyti pas mus į bunkerį gerus kaimynus. Įduosim ką nors truputį nupirkti. Žinoma, bus įdomiau ir Naujus Metus sutikti, kai turėsime svečių. Užprašyti svečių išėjo vienas Simas. Po poros valandų sugrįžta ir praneša, kad nieko gero- svečiai ateiti nesutiko. Jie labai baugūs ir eiti pas mus bijo, kad kartais neatsitiktų kokia nelaimė. O! tai žmonės, nusistebėjau, kad nakties metu bijo ateiti, rodos, kad juos kas pagaus. Simas irgi labai supykęs visai juos apšneka. Jei neina- tai ir nereikia. Dar prašyk ir dar turi didžiulis. Prašvesime vieną. Įdaviau nupirkti cigarečių ir butelį šaltinėtines. "Bus gerai ir be jų."- įpykęs pasakė Simas ir nuėjo miegoti.

Ryte atsikėlę, radom gerokai prisnįgta. Išėiti negalime, negalime nei pirkiinių parsinešti. Svečiai, jeigu būtų ir sutikę ateiti, būtų negalę ję, todėl, kad didelis pėdsakas. Taip buvo lemta vieniems švęsti ir be pirkiinių. Nieko nepadarysi- tokia dalia. Priartėjo vakaras. Pasiruošiau laukti Naujųjų Metų. Kad nebūtų nuobodu, mudu lošėm "damkę", o Augustina atsigulė. Mudu nutarėm vis tiek sulaukti Naujųjų 1951-ųjų Metų. Jau pusė 12-kos. Vadinasi sulaukėm 51-ųjų metų. Senuosius 1950m., ačiū Dievui, praleidom neblogai. Dieve, duok, kad 1951-uosius praleistume dar geriau, kad galėtume šiomet sulaukti laisvės ryto, o sekančiuose Naujuose Metuose galėtume gėrėtis Trispalvės šešėliais ir iškilmingai giedoti mylimos mūsų Tėvynės himno žodžius. Duok, Dieve, šiomet mums sulaukti laimingai išauštant laisvės ryto, nuoširdžiai palinkėję vienas kitam, saldžiai užmiegame.

Naujieji Metai praslinko be jokio įvairumo. Nuobodžiavome visą dieną. Pavarčiau savo dienoraščio puslapius, dar sulošėm "damkę". Taip be įdomumų, lyg koks šešėlis, praslinko šventė. Jau nusibodo gyventi bunkeryje. Naktį dar nieko, o išaušus diena, nors ji ir neilga, lyg didžiausias kalnas. Kol ją prastumi negali garsiai nei kalbėti, nei subildėti, mirtinojo tyloj turi klausytis, ausis išstempęs, ar kas neateina, ar kas neužels.

Praleidom ir Trijų Karalių šventę, o sniego nemažėja, o dar daugėja. Išėiti vis tiek niekur negali. Penktadienį, prieš Trijų Karalių šventę, buvom išėję į kalną, nežiūrėdami į esantį sniegą, nors jo ir nedaug tebuvo, bet pėdsakai lieka ir gana. Ištykinome mudu su Simu eglėnais, visai pamėtydami pėdas. Iš tikrųjų mūsų pėdsaku tikrai nebūtų pasekę į bunkerį, bet kol išlaviravome, vargo turėjome nemažai. Nuėjome pas vieną pagirį gyvenantį ūkininką. Jis pranešė, kad kelią mums gali pastoti rusai. Dieną buvo pastebėti girios kampe. Gavę tokią žinią, nerizikavome eiti toliau, sugrįžome namo. Ir vėl juodam vargo bunkeryje. Ir vėl prasidėjo įkirus dienų skaičiavimas ir sunkus požeminio oro gėrimas. Sulaukę nakties, sugulę ant narų traukiam daineles, tai kažkaip toje valandoje liūdesys ir ilgesys šventosios laisvės pamiršamas, lengviau tada kentėti jaunom, prislėgtom mūsų sielom, kažkaip lyg jauties atsipalaidavęs nuo geležinių

pančių ar paleistas nuo lenčiūgo. Dalnuojant prieš mane stojasi Laisvė Angelo pavidale ir kviečia mane kartu. O aš vis ant tų pačių kietųjų narų traukiu partizanines arba mellės daineles. Tik mano siela it koks didžiulis erelis, kartu su Laisvės Angelu skraido aukštai, aukštai virš gražių mūsų tėvynės miestų. Man rodosi, kad aš laimingiausias žmogus pasaulyje.

Jau balglame prastumti sausį. Atidžiai sekame komunistinę ir partizaninę spaudas. Politiniai įvykiai dėstosi labai pamažu. Laisvė mums dar gana toli. Iš visko sprendžiama, kad galime šiemet laisvės ir nematyti. Gal dar ir sekančią žiemą turėsime leisti bunkeryje. Jeigu nežūsime. Išėjus į kaimą, žmonės labai džiuglūs. save ir mus įtikinėja, kad štai šią vasarą tikrai galima laukti, o iš tikrųjų dar sunku tikėtis.

Šiandien 30-ta sausio. Augustina ryte atsikėlė virti pusryčių, o mudu su Simu dar miegojome. Augustina kažkaip netikėtai sutarškino puodą ir pabudino mane. Atmerkiu akis. Bunkeryje šilta ir labai smagu. Augustina pusryčius jau išvirusi. Gerokai prašvitę. Laikas keltis. Keldamasis iš guolio. Augustinai pasakoju linksną nakties sapną ir man iš tikrųjų smagu. Sapnavau kažkur tai pažįstamą žmogų, lyg tai koks balius, o aš partizano uniformoj, patenkintas ir lyg tai jau laisvas, linksmas vaikštinėju po kambarius. Kartu su manim mano mylima mamytė, kurlą taip seniai esu matęs. Jau apie du metus metus jos nemačiau. Ir štai sapne pasirodo ji tokia linksma, meiliai kalbina mane. Šalia mano mamytės stovi mano mylima mergaitė Aldutė. Aš labai gerai nusiteikęs, kad sutikau savo mamytę ir dar su Aldute. Džiugauju, linksmas kažką pasakodamas, o Augustinos sutarškinto puodo garsas pabudino mane, nutraukė man laimingiausią miego valandėlę. Pabudęs atsikėliau ir taip gera mano širdyje, taip linksmas, kaip dar niekad nesu buvęs, nes atrodo man, kad tai ne sapnas, o tikrovė, atrodo, kad tikrai buvau susitikęs su mamyte ir Aldute. Ši diena man labai laiminga ir linksma. Ramus nakties miegas džiugina jauną mano krūtinę ilgai, ilgai.

Pradėjome pamažu leisti nuobodžias vasario dienas. Kažkaip nesuprantamai nuobodžios, rusų slautimai nežmoniški. Labai sunkus ir rizikingas išsilaikymas. Gali užtikti mūsų bunkerį, o šaltyje, jeigu išvytų, tai būtų neapsakomai sunku. Tada jau visiškai nebeišsilaikytume. Bet ką darysi. Mes dejuoti nemokame ir pasiryžę niekuomet nedejuoti, todėl kad partizanai netinka. Jis visada turi būti linksmas ir viskuo patenkintas.

Slautinams praėjus, vėl ant širdies lengviau, vėl rodos gyvensim šimtus metų ir niekas mūsų neras.

Vieną vakarą mes trise- Zigmas, Simas ir aš- išelname į kaimą maisto parsinešti. Didelis atlydis, eiti sunku. Sniego apačioj- vanduo, einant klimpsta iki žemės. Einame atsargiai, apsidairydami. Niekur nieko nesigirdi. Uželname pas vieną ūkininką pasitelrauti padėties. Žmogus paaiškino, kad visur, atrodo, ramu. Pavakarieniavę išelname. Zigmas atsigręžęs

į mus paklausė, ar eisim tiesiog į numatytą vietą, ar dar kur užsuksim. Simas patvirtino, kad reikia dar kur nors užsukti, laiko mums užteks. "Gera!,- sako Simas,- užeisim pas tą panelę, kur vakar kalbėjome. Su ja galima gerai pafliртуoti. Ji labai gudri, kalbos niekuomet jai nepritrūks." "Be to ji moka labai bjauriai užbrėdyti," aiškina mums Zigmas, artindamasis prie ūkio.

Užename į kiemą. Zigmas pritykinęs apžiūrėjo langus. Nieko blogo nematydamas, pasibeldė. Mudu su Simu stovime prie durų. Ateina prie mūsų ir Zigmas. Vikri mergaitė greitai atkišo duris ir išėjus pasveikino mus. Zigmas paklausė, ar svetimų nėra. "Blogai,- sako ji,- yra tokia sena boba ant kambario. Jina! virtuvėje verpia, o per virtuvę turlime įeiti". "Tai mat, Onute, aš šį vakarą atsivedžiau kavalierių, o pas tave įeiti negalima". "Nieko, vyrai, ačiū, kad atėjot, o kaip nors vis įleisiu. Ta boba yra kurčia. Aš įleisiu, užpūsiu lempą, o jūs galėsit kaip nors sprukti į kambarį. Ji nieko nesupras,- paaiškino ir išbėgo į virtuvę. Virtuvėje išgirdome linksną juoką ir šviesa virtuvėje pradingo. Mes, greitai pasinaudoję proga, sprunkame į Onutės kambarį ir, linksmi nusi juokę, kad apgavome seną žmogų, abu su Simu atsisėdame ant lovos, o Zigmas prieš mus ant kėdės. Onutę pakviečiau sėsti į tarpą prie savęs. Pradėjome vienas kitą piršti. Onutė patenkinta džiūgauja ir prisipažįsta, kad tekėsianti už bet kurio iš mūsų. Mergaitė kaip mergaitė, bet kalba visai negražiai, nieko nesivaržydama drebia žodžius, koks tik pakliūva. Aš pragyvenau jau 26 metus, o tokios mergaitės dar nebuvau matęs. Aš vyras, o taip kalbėti tikrai neišdrįščiau. Man tiesiog pagailo jos jaunystės, kad šlykščia savo kalba teršia lietuvaits vardą. Dovanų davė mums po vieną nosinaitę. Nosinaitės gražios, matyt, rankų darba moka neblogai. Man paskyrė gražiausią, o Zigmui ir Simui kurios atliko.

Jau laikas mums išeiti, o ta senė vis dar nelina gulti. Išėjimas vėl turi būti kombinuotas. Vėl sugalvojame gerą išeitį. Aš pasidėjau savo diržą ir ginklus. Kepurę išmainiau su Simu ir, pasivertęs girtu, įsikibau Onutei į parankę. Įsiveržėme į virtuvę garsiai dainuodami. Aš strypulluodamas virtau seneli tiesiog ant ratelio, o Onutė tuo tarpu lyg netyčia užgesino lempą. Senoji nusigandusi griebė savo įrankį ir spruko į kambarį. Tada Simas su Zigmu visai laisvai išėjo. Kieme aš vėl užsijuosiau diržą ir susitvarkęs atsisveikinau su Onute. Eidami gardžiai juokėmės iš gudrių Onutės kombinacijų.

Atlikę visus reikalus grįžtame namo. Ten, kur mums reikia eiti, smarkiai pradėjo pulti šunės ir pasirodė įtartinas žiburiavimas. Jau aišku- ten yra stribų. Sustoję kalbamės, kad ta kryptimi eiti nereikėtų. Padarėme kelių kilometrų vingį ir, ačiū Dievui, pasisekė laimingai- nesutikome jokio pavojaus.

Rytojaus dieną atėjo pas mus ryšininkas ir pranešė, kad vakar tikrai buvo stribų. Mūsų laimė- apsilenkėm. Būtume tikrai susikovę.

Sekmadienio vakare Sakalas su Algirdu parnešė radiją. Dabar galime žinoti, kas dedasi pasulyje ir kaip vyksta frontas Korėjoje. Dėl įdomumo sugalvojim naudingą kortavimą. Lošiame "primestinį". Susiderėjome- kas

praloš. tas eis vieną valandą sargybon už tą, kuris mažiausiai pralošė. As vakar vieną valandą pralošiau ir turėjau atstovėti. Taip pat ir šlandieną pralošiau Algirdui ir už jį turiu eiti sargybą.

Šiandien Vasario 16. Tai buvusi Nepriklausomybės atgavimo šventė. Ji liko mums neužmirštama mūsų Tėvynės istorijoje ir mūsų širdyse. Su pilnu pasitikėjimu šlandien švenčiame nelaisvėje paskutinę Vasario 16-ąją. Tikrai tikiu, kad sekančiuose metuose švėsime Šešioliktąją jau laisvėje. Paskutinius metus velkame čekisto priespaudą, nes laikas jau pribrendo. Užteks Maskvos tironui mūsų kraujo!

Iš ryto man pirmam reikėjo eiti į sargybą. Atstovėjęs poste, sugrįžau į bunkerį. Čia smagu. Radijas griežia. Iš užsienio pagauname politinę apžvalgą ir geros propogandos. Ketvirtą valandą Algirdas pasuka iš Niu Jorko "Amerikos balsą" rusų kalba. Išgirstame seniai išsvajotą naujieną, kad penktą valandą Vasario 16-osios proga kalbės lietuviškai. Neapsakomas džiaugsmas mano krūtinėje! Su nekantrumu laukiu penktos valandos. Jau penkios. Štai pasveikino pavergtą mūsų tautą gimtąja kalba. Su didžiausiu atidumu sekame iš tolimos šalies atplaukiančius lietuviškus žodžius ir šie malonūs žodžiai taip sujaudino mus, atrodo, kad tuoj mes būsim laisvi. ryt arba poryt bolševiko čia nebus. Vasario šventė praslinko įdomiausiai. Įgavome dar didesnio nepalaužiamo ryžto aukotis Tėvynei Lietuvai.

(Tęsinys kitame numeryje)

PO TO, KAI RAŠĖME

Laisvės Kovų Archyvo Nr.9 viršelyje patalpintoje nuotraukoje:

Iš kairės į dešinę:

1) Tigras- Feliksas Žindžius, Žalgirio rinktinės vadas. Žuvo 1950 09 26 Ardzi jauskų km., Jankų valsč., Šakių apskr.

2) Riešutas- Aleksandras Povilaitis, Žalgirio rinktinės Šturmo tėvonių 1 grandies vadas. Žuvo 1950 11 24, Jančių km., Lekėčių valsč., Šakių apskr.

3) Rūta- Bronė Valytė, Žalgirio rinktinės 36-tos kuopos partizanė. Žuvo 1949 11 11 bunkeryje Agurkiškės miške, Lukšių valsč., Šakių apskr.

4) Dūmas- Pranas Bastys, Žalgirio rinktinės Ūkio dalies viršininkas. Žuvo 1951 02 02, Endrikių km., Šakių raj.

5) Galvojama, kad tai Vaidilutė- Stasė Mačiūtaitė, Žalgirio rinktinės 36-tos kuopos partizanė. Žuvo 1950 02 06, Pūdimų km., Lukšių valsč., Šakių apskr.

6) Saldokas, Karijotas- Viktoras Vitkauskas, Tauro apygardos vadas. Žuvo 1951 02 02, Endrikių km., Šakių raj.

7) Žilvitis- Petras Vengraitis, Tauro apygardos štabo pareigūnas. Palmintas į nelaisvę 1950 05 20, Altoniškių km., Kauno raj. miško bunkeryje. 1952 02 21 nuteistas mirties bausme ir 1952 06 20 sušaudytas.

B.Ulevičius

Turiny

DOKUMENTAI, FAKTAI, KOMENTARAI

Dalia Kuodytė. Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas (dokumentų rinkinys).	5
Kęstutis Kasparas. Laisvės kovų pradžia antrosios rusų okupacijos metu - 3 /istorinės apžvalgos metinys/.	65
Algis Kašėta, Dalia Kuodytė.	
Partizanų periodinė spauda.	75
V.Rudlenė. Tų rūmų lenkiamės.	99

ATSIMINIMAI, SVARSTYMAI, KOMENTARAI

J.Žičkus-Širšė. Istorija, žmonės, likimai.	105
Gaurės užpuolimas /užrašė V.Almonaitis/.	143
N.Nausėdaitė-Rasa. Ne vien duona gyvi.	147

ANTINACINĖ REZISTENCIJA

Ištakos. Kai kurie slapto ir viešo Pasipriešinimo bruožai 1940-42m. dokumentuose - 2.	164
Nepalaužtas. Kazimiero Palčiausko atsiminimai iš vokiečių okupacijos laikų.	210

IŠ SOVIETINIŲ ARCHYVŲ

Agentų smogikų grupių veiklos bruožai (dokumentų rinkinys, parengė J.Starkauskas)	237
Nijolė Gaškaitė. MGB agentūra pokario Lietuvoje.	248

LITERATŪRINIS PUSLAPIS

Žemaitijos partizano dienoraštis.	264
---	-----

PO TO, KAI RAŠĖME.	287
----------------------------	-----